

Часопис за књижевност, уметност и културну баштину
Сврљиг, број 50, година XIV, октобар – децембар, 2016.

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ

Бдење

Главни и одговорни уредник
Радослав Вучковић

Оперативни уредник
Милица Миленковић

Уредништво
Злата Коцић, Душан Стојковић, др Горан Максимовић, Обрен Ристић,
Русомир Д. Арсић, Виолета Јовић, Мирослав Тодоровић, Славиша Миливојевић и
Зоран Гавриловић

Секретар уредништва
Зорица Бранковић Басарић

Издавач
Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

За издавача
Марко Младеновић

Адреса
Центар за туризам, културу и спорт, 18360 Сврљиг, Боре Прице 2
тел. 018/821-059 е-mail: bdenje_srg@yahoo.com

Часопис излази четири пута годишње, цена примерка 250 динара,
годишња претплата 1000 динара, за иностранство двоструко.
Претплату уплаћивати на жиро рачун: 840-563664-40

Часопис је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија
Републике Србије под бројем 3416.

Издавање часописа финансијски су омогућили
Министарство културе и информисања и Општина Сврљиг

Дизајн корица
Simple Look

Слика на корици
Мирјана Радовановић: *Без назива*, колаж

Техничка припрема
Млађан Ранђеловић

Штампа
Галаксија Луково, galaksijanis@gmail.com

ISSN 1451-3218

Бдења

Станислав Краков

ХАГ, ГРАД МЕЂУНАРОДНЕ ПРАВДЕ

У подрумима холандске инквизиције

Хаг, новембра – Да се у једном тренутку пређе за три столећа уназад, да се нађе усред најстраховитијег средњег века у потпуности очуваног, потребно је да се у центру холандске престонице, преко пута Биненхофа у коме заседава сенат и парламент, повуче за једно звоно на кули чији су прозори затворени дебелим гвозденим решеткама.

Од средњовековног замка грофа Виљема II, стешњена између модерних остала је према тргу крај језера Вијвера (Хоф-вијвер – рибњак у центру Хага – прим. М. Д.) само једна капија над којом је кула Гевангенпорт – тамничка врата. Али се зато позади у сумраку дебелих зидова очувала цела средњовековна инквизиција.

Брижљиво да се не изгуби ни најмањи траг сачували су Холанђани целу ову своју мрачну прошлост, све до мрља крви на зидовима и до кожних кецеља које су целати припасивали када су отпочињали свој ужасни посао.

У дворишту поплочаном циглом иза снажних решетака од гвозђа, високо изнад земље је ћелија у којој су затварали оне који су били осуђени да умру од глади. Да би смрт била што свирепија, на два корака од ћелије била је кујна у којој се кува-

ло јело за стражу и за целате. Мирис јела пење се право у ћелију оних који су умирали од глади.

У подруму под ћелијом гладних крај једног стуба на коме висе ланци у које су укиване ноге осуђеног и гвоздени обруч који га је стезао око појаса, рупа издубљена у камену капљицама воде говори како су умирали они који су ту за стуб били привезани.

Више стуба је остао и сада комад цеви из које су капљице падале прво на главу осуђеног.

– После једног дана био је луд, после три мртав – објашњавао је извор тамничке куле.

Узаним ходницима, где светлост тешко продире кроз гвоздене решетке, водио нас је кроз ћелије и собе за мучење.

Свугде поломљена (...) и клупе са обручима за ноге и руке, справе за растезање које су кидале зглобове, пећи у којима се усијавало гвозђе и клешта за печење и кидање, свугде ланци, гвоздени обручи и утеге.

Нигде ништа није измењено ни уклоњено.

Јан де Бакер, кога су назвали Писторијус, био је први католички свештеник који је пришао реформацији. Католичка црква га је осудила да буде жив спаљен. Пре осуде вучен је на мучење и искиданог, исеченог тела бачен је натраг у ћелију. Крвљу која му је текла из рана цртао је он по зидовима тамнице сунца и звезде, лишће и цвеће и ово најстрашније сликарско дело остало је очувано до данас.

У највећој ћелији бакрорези прикуцани на зидовима говоре о смрти највећег холандског државника Јана де Вита и његовог брата Корнелиса.

Ратни неуспеси навукли су мржњу народа на канцелара Јана де Вита. Да би га се ослободили оптужили су његовог брата Корнелиса да је спремао заверу против статхудога (штатхалтера – прим. М. Д.) Виљема III Оранског. Бадили су га на муке, ломили му удове, кидали месо, и када није хтео ништа да призна, осудили су га на изгнанство.

Уочи самог дана када је требало однети на галију измрцварено тело Корнелиса, да га одведу негде у колоније, позвали су Јана де Вита, који је већ дао оставку на свој положај да се опрости у тамници од брата.

Затекао га је где чита Молијера да би заборавио на болове.

Састанак је био кратак, јер је одмах пуштена светина у тамницу да доврши оно што целати нису смели да изврше. Маса разјарених и избежумљених извукла је оба брата на трг на

коме се дизала вешала. Обешенима за ноге, ишчупали су утробу и онда их исекли на комаде.

На бакрорезима из тога доба види се светина под вешалима како гута ишчупана црева жртава.

Са прозорима окренутим на тај трг погубљења, на коме се данас диже споменик Јана де Вита, највећа сала за мучење је у ствари прави музеј инквизиције. Цели зидови су покривени справама којима се ломили палци на рукама, секирама којима су одрубљиване главе, тестерама које су кидале тела, ланцима, ножевима за копање очију.

Крај камина су гвоздени жигови који су усијани утискивани у плећа жртава. На њима је рода, грб града Хага.

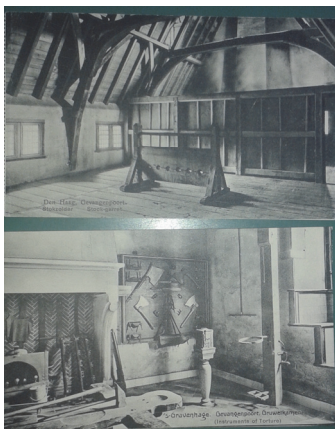
У средини собе је распеће на коме се ломиле руке и ноге. Ударцем гвозденог маља, сваки је уд на два места претучен. Пола сата касније, целат је чекићем тешким двадесетак кила (за)давао смртни ударац по грудима.

Ту су у том подруму мука сачуване чак и крпе којима су заморени целати брисали зној са свога лица и кожне торбе у којима су носили свој алат, када је требало „радити“ негде ван Хага.

У читавој Европи од свих историјских успомена једино су сви пожурили да избришу сва сећања на инквизицију. Собе за мучење које се очуване у близини Ватикана су закључане и ниједан странац није продро у њих. Енглези су отклонили своје успомене на средњовековна дивљаштва, и једино се у Музеју у Кракову очувало неколико справа за мучење, али се оне, стављене међу оружје и оклопе, и не примећују.

Холанђани су једини сачували своју инквизицију у целости и чак у натписима на зидовима тамнице обележили да су још 1799 године – у доба Наполеоновог конзулства – последње жртве издисале на справама за мучење.

Можда зато јер су свега 70 година касније Холанђани први укинули смртну казну у Европи, можда зато што баш данас у хашкој Палати мира заседава суд међународне правде.

Белешка уз овај текст

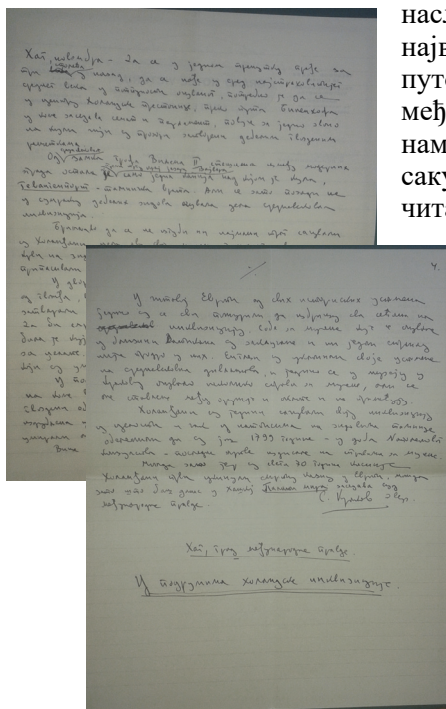
Станислав Краков (1895, Крагујевац – 1968, Сент Жилијен) један је у низу наших заборављених и потцењених српских писаца, прогнаних из националне књижевности, без чијег дела се не може имати њена јасна слика између два светска рата. Краков је аутор романа *Кроз буру* (1921) и *Крила* (1922), књиге приповедака *Црвени Пјеро* (1992), мемоарске прозе *Наше последње победе* (1928) и *Живот човека на Балкану* (1997), путописа *Кроз јужну Србију* (1926), сценариста и редитељ више филмова од којих је сачуван само *За част отаџбине* (1930) (осам година касније је озвучен и дорађен са коначним

насловом *Голгота Србије*. Понајвише је потцењено његово путописно дело, разасуто по међуратним часописима и новинама, чекајући да се коначно сакупе и постану доступни читалачкој публици. Засигурно

бисмо тада, поред Милоша Црњанског, Растка Петровића и Станислава Винавера добили још једног аутора који спада у сам врх наше путописне прозе.

Текст који доносимо никад није обављен. Неким чудом је сачуван у преосталој пишчевој оставштини која се већим делом налази у Архиву Југославије. Реч је о четири пагиниране странице А4-формата, писане препоз-

натљивим, тешко читљивим рукописом Станислава Кракова. Овде, такође, прилажемо аутограф овог теста, насталог, највероватније током 1930. године, када и остали путописи и репортаже из Холандије и Белгије. Поред њега, сачувано је и више фотографија справа за мучење, којима је, претпостављамо, Краков планирао да илуструје свој текст.

Приредио *Мирко Демић*

Божидар Шујица

ПТИЦА И ДИЈАМАНТ

(Увод у ненаписану поему)

72.

Генерације не престају
Да се пореде Што су сличније
Клизавији је под
И напетији ваздух
Сличност је потпуна
Да би била случајна
И што год да ће се догодити
Случајност је само
Прерушена вера

73.

Време је жељено и изгубљено
Оче, не обраћам се више
Старој буржоаској публици
То на крају смрди

Путујем у сточном вагону
Зраци продиру кроз решетке
Сени прелазе на обе стране
Оче, зар не видиш да горим

74.

Чамио сам у самици са сновима
Бесан је дух узвишене негације
Он обликује убилачки сјај у очима
Гу – гу – гу гугутка ја растезала
Одјекивала је њена туга нада мноме
Плаховити јул месец је мочваре

Када вилини коњици усамљени
Лете у Хомеровој армији смрти

75.

Сваки мехурић шампањца знак је нарциса
Сваки страх у тами види своју жељу
Безнадежна слобода хода речима
И сва јаја држи у једној корпи

80.

ЕПИТАФ У СТАБЛУ ГДЕ ЈЕ СУНЦЕ

Овде сам јер
Не могу да будем
Нигде другде
И као што ноћ
Одузима вид
Радосни сјај
Одузеле су тужне сене
Моћни људи епохе
Људи власти и новца
Са светачком мирноћом
Држали су ми
Цео живот на нишану
Поздрављам њихову мржњу
Поздрављам њихове унуке
Који се клањају мојој сени

Гојко Ђого

ТРИ ПЕСМЕ

СЛАВУЈ И ГАЧАЦ

Од моје главе
направио музичку кутију
од ребара своје оргуље,
буди ме и успављује,
цвркуће на ухо
да га нико други не чује.
Узалуд га терам и убеђујем
да је градина његова концертна дворана.
Признајем да ме његове мелодије
одвезују од земље,
уживам.
У својој кајданки има хиљаду песама
а ниједан тон ништа не значи,
нема радну обавезу
као реч у сонету.
Тако славуј пева.
И ја бих хтео на њега да личим,
ама ми не да мој гачац,
црни монах што целог живота
од два слова и једног слога
склада своју катавасију,
уверен да пева лепше од славуја.
Два намћора се само у једном слажу
– њихова песма вазда одашила
једну исту поруку:
да свако у шуми зна
ко то пева,
где се налази,
на каквој се љуља грани
и да ли је спреман за парење.
Па ко хоће да чује
нека слуша.

ЛОВ НА ДИВЉЕ ГОЛУБОВЕ

Колико сам дана само, дете лудо,
на црн конач нанизана
златна зрна кукуруза
по њивама расипао,
чекајући голубове, дивље чете,
да гладница нека мамац прогута.
Али се крилата герила
није дала обманути.
Какви су то били ветропири,
брже су се на облаке пели
него ови умиљати гугутани
на терасу мог облакодера.
Нисам им могао на пушкет прићи
камоли намамити на шаку зрња
или мрва испод стола.
Они су се легли у пећинама
и ратовали с јастребима,
нису у голубију школу ишли
ни учили да преносе
сумњива писма и вирусе птичје.

Нисам голубар и не шаљем
ником никакву поруку,
не бих се ни оне превејане банде сетио
да ми ови питоми гаћани
ноћ и дан, са настрепница и платана
на Булевару краља Александра
своје ђубре на главу не истресају.

Не, не могу веровати
да они моји дивљаци и ови уличари
припадају истој династији.

САВЕТИ ЈЕДНОГ СЛЕПЦА

Откако сам изгубио вид
ништа не видим
али боље провидим.
Сад разумем зашто сваку ствар
треба ставити на своје место.
Само се тако можеш снаћи
у метежу и мраку
– саветовала ме моја мајка.

Може ноћу нестати светла
може ударити гром у далековод
може изненада сукнути пожар
може просто нестати у лампи гаса
и на огњишту пламена и жара.
Док нађеш шибицу и свећу
ако не знаш где си
свашта може да се деси.

Нека ловица вазда виси о клину
и секира дежура иза врата,
да не спомињем чашу и воду
ако ти кад смркне у подне
као што је смркло мени.

Кад знаш да све стоји на свом месту
и најцрња помрчина лакше се подноси
– прича ми слепац,
док му помажем да пређе улицу
на новом прелазу.

Адам Пуслојић

ЗДРАВО НАРОДЕ

СТЕФАНОВИЋ

И мене да памтите
у срцу језика
који даривам сваком

ослободите себе и свој
велики народ

дајте му глас
слику живу
и неуништиву
прилику

и Бог се исто
сада даје наизуст
а узима историја

то уједињење
живота и смрти

ВУК И ВУЧКО МУ

за Горана В.

*Хвала, довео си Доситеја,
Вука и Мокрањца овамо
у светлост и Тршић, да и
Троноша пуна света јесте
и испуњена звуком и словом.
Слава, слава Вуку ... пева нам
сад наш крајински Стеван
личну и свесрпску Химну, а
ми са кућног прага крчког*

*и тамног његовог родног Дома
целој једној породици (отац,
мајка, кћи и син) дарујемо
речи које Вук окући у Речник
да их уевропи и обесмрти!
Вучко, Вукова својто, сад је
дошао ред – на тебе. Дај се!*

ПОСЛЕ ТРОНОШЕ

Власти С. Шаркамену

Враћамо се из фреске Троноше!
сад ми је лакше... каже нам
Шаркамен, чије су очи напросто
упиле сву древност намастира
и сад настоје ни кап једну
да више не испусте у ваздух.
У Београд вас возим на крилима
свега оног што назива се светим
или бар мени сада тако чини.

Слушамо Вука: Фришак као
кремен, каже нам одједном
тачно у лице, уместо у ово уво,
јер се то тако заувек упамти,
а може се узети за неку случајност
уместо мудрости, народни лек
и лепорек, крстити усклик.

НА ПОВРАТКУ ИЗ ЈАДРА

Љуби Ђорилићу

Оседео си, а остао исти!
Уместо трonoшке воде
из горе, теби су стихови
из уста гробље и зборе.
Брате Љубо, сад си ти овде
најстарији Вук и лепо ти

стоји и управни и усправни
говор. Зато збори, не оклевај
у целом овом Вуковом дану.

Шта још овде видим, сем
воде из тебе и говора ума
из сна? Све звезде трају
у титрају и младог Вука
који из Крајине пада у Европу
и незаборав је.

ВУКОВА КУЋА

Марији и Александру

Доносим вам Вукову кућу.
Није велика, ни дрвена није.
Њена керамика блиста изнутра
и испуњена је гласовима слова.
А и Б и В као да силазе с неба
у ум, памћење уписује трајање
српског, и света уопште.
Ријечи треба мерити, а не бројати
и Од речена до створена,
ко од листа до корена, каже
Вук народу, у име народа.
А народ му у главу одговара:
Главаје старија од књиге!
Карацић се умисли, стиска
књигу, а главу опипава.
Зна он добро за ову песму.

ВРАТНИЦА ИЛИ ВРАТАРНИЦА

Љубиши Рајковићу К.

*Кожељац није увек у праву,
јер му понекад уздрхти рука,
средом утањи глас, у петак
затаји око, у недељу се моли
у пољу. Данас је пуста субота.*

Сад је у Троноши, нема куд.

*Добро је да му се Бог нађе, да
види како је космат и обелео,
укриво му стоји кравата осмеха
и кад пије најхладнију воду
на свету са чесме Девет (на броју)
Југовића, као ово сада.*

*Пиј и ти, мој Љубиша, тепа му
мање седи Југ Богдан, јер у боју
још није био, у којем ће ускоро
до крви оседети ... и доћи ће, ево,
три врана гаврана, за Богдана.*

Ферид Мухић

ЉУБАВ НАД БЕЗДАНОМ

Још су празне странице ове приче, али ту је неодољиво осјећање близине, готово присуства текста којим ће та прича бити испричана; треба само још уписати ријечи што се већ мрешкају на површини папира, као јата сребренастих риба које пристижу однекуд, из тамних дубина!

Загледан у њих са оном празном концентрацијом без иједне мисли, која ме обузима прије писања сваког новог текста, запажам како ми се пред очима, те још ненаписане ријечи-рибе, претварају у јата птица што слијећу на празни лист однекуд, са плавих висина! Присјећам се чувене Ешерове графике на којој се, непримјетно а савршено увјерљиво, чаролијом цртежа сугестивног попут илузионистичког трика, контуре риба постепено претварају у птице у лету, а контуре птица се трансформишу у рибе; сјећање на ову слику асоцира ме на мисао којом Пол Верлен дефинише птице као „пјевајуће рибе висина“, а рибе као „нијеме птице дубина“! Постепено схватам да код мене ово прелијевање још ненаписаних ријечи, час у рибе које допиру са великих дубина, час опет у птице које се спуштају са недогледних висина, долази отуд што је ова прича повезана са једном планином и њена два највиша врха, али и са клисуром на чијем дну хучи ријека – једном вртоглаво дубоком расјелином окомитих литица, која је ову планину још мало па сасвим пресјекла.

Када сам, давно, први пут кренуо на ту страну, осјетио сам да ме је од самог почетка планина њежно, али одлучно, такорећи узела под своје, да би ме врло брзо, дефинитивно и зачарала, тако да сам све до силаска с планине, био обузет њеном чаролијом. Танка оштрица прилазног гребена дугог петнаестак километара, обасјаног сунцем и обраслог јоргованом, учинила ми се као сабља усјечена у ведро јунско небо, у хипнотички увјерљиву опсјену, у највећи висећи мост на свијету, у привиђење сират-ћуприје разапете изнад пустоши живота. При погледу на централну висораван застао ми је дах, а без даха останем и данас, кад год у сјећање призовем приказ који ми се указао када сам са самог руба на ком се терен, као балчак на завршетку оног гребена-сабље, проширио, прелазећи у централни масив ове планине: благо заталасана пространа зараван обрубљена само небом, уроњена у плавет као какво небеско острво у океанску

пучину, осута мајском травом и цвијећем, блистала је као златаста свила и тешки брокат у зеленим преливима. Ако је игдје некада постојала, ово овдје је била нераспремљена љубавна постеља самог Зевса на којој су се још оцртавале контуре тијела богова у екстази загрљаја; кроз титраје љетњег поднева још је допирала њихова топлина, а повјетарац је доносио мирис пољубаца.

Са ове тачке први пут сам угледао ту расјелину широку најмање два километра, тако дубоку да јој се дно са тог мјеста није могло догледати. Поцртала су се и два лијепа, пропорционална врха приближно једнаке висине, који су се уздизали са сваке стране распопућене планине. Планина је, на овом мјесту, била као расцијепљена амбисом. Расјелина вертикалних литица, са обје стране назубљена оштрим шиљцима стијена, кезила ми се у лице као разјапљена чељуст циновског чудовишта, незамисливо великог, које је еонима пробијало пут себи до изласка из хтонских дубина; на крају је, предсмртном снагом успјело пробити кору Земље и изронити на свјетло само тим исполинским петрифицираним раљама. Већ милион година зјапе те гигантске чељуст, штрчи полуотворен тај кљун птеродактила кроз љуску космичког јајета.

Дубок читав километар, отворени кљун ове птице, заметка насталог из жуманцету ужарене магме у вјечно тамној нутрини Земље, заувјек скамењен при првом додиру свјетла, сада је готово сасвим располутио ову планину на два масива. Сада се могло видјети да уморасаним рељефом ова два масива доминира по један врх, приближно једнаке висине. Врх на сјеверној страни зове се Табахон, онај на јужној половини распопућене планине, зове се Таул.

У подножју Табахона, на стрмој амфитеатралној падини изнад самог бездана, смјештено је село Седларево; на јужној страни, гдје се врх Таул удигао као челенка на ратничкој кациги, на истој надморској висини и готово у идентичној конфигурацији, налази се село Гургурница. Нигдје нисам наишао на тако спектакуларну и упечатљиву демонстрацију централног мотива Емпедоклове филозофије! Све што је у свијету данас раздвојено, некада је било сједињено! И заиста: ако би се приближиле и саставиле двије стране ове клисуре, савршено би се уклопиле једна у другу – то је било више него очигледно! Ако за Емпедокла љубав представља трагање за оном нашом другом половином тијела са којим смо некада чинили цјелину, а од које смо, вољом богова, до данас остали раздвојени, онда би та ми-сао спонтано морала настати управо овдје, прије него на било

ком другом мјесту. Два села, Седларево и Гургурница, изгледају као двије половине једног истог села, подијељене тектонским раздвајањем планине и отварањем дубоког амбиса који их дијели.

Момак који би из Седларева, са своје стране амбиса, угледао дјевојку у Гургурници, на другој страни провалије, сасвим спонтано би морао пожелити да је види, да се с њом упозна, да премости бездан који га од ње раздваја. И ту је кључ могућности – чак неумитности, судбинске нужности! – на којој би се таква љубав заснивала! Као што му је очигледно да су двије стране клисуре некада чиниле једно; као што изгледа више него увјерљиво да су и ова два села која гледају једно у друго од када постоје, дању и ноћу, уроњена у раскошно зеленило и прекривена дубоким снијегом, двије раздвојене половине једног истог села; тако је и раздвојеност двоје младих који би се гледали свако са своје стране, морала побудити жељу да се ова раздвојеност превлада, да се душа споји у цјелину, а љубав исцјели рану нанијету оним примордијалним раздвајањем. Исцјелити рану – то дословно значи – поново спојити у једно цијело – сјединити двије половине које су раздвојене, а које припадају једна другој, јер су у почетку и чиниле цјелину. А раздвојене душе, које су се пронашле, сагледале и препознале, па макар и преко амбиса који дијели Седларево од Гургурнице, жуде да се сједине, да поново буду цјелина. Сјединити раздвојено, према Емпедоклу, може само љубав.

Да је то тако открива и друго значење појма исцјеливања: – цјеливање = љубљење; цјелов = пољубац! Цјеливати, значи спајати оно што је раздвојено, а што је некада било заједно; повратити изворно јединство. Није ли то значење очувано чак и у синониму „сљубити се“ у значењу „сјединити се“, љубити некога, бити у љубави с њим, дакле, бити сљубљен!? Љубав преко бездана је не само могућа, него је управо императив, заповијест која не допушта никакав приговор, јер по дефиницији љубав значи сљубљивање два раздвојена људска бића, њихово спајање, а то нужно подразумеива превладавање онога што та два бића раздваја.

На овом мјесту осјећам како се ова цијела прича, од приче коју из непрозирних дубина доносе рибе, као на оној Ешеровој графици, трансформише у причу коју доносе птице што ми, док ово пишем, у све већем броју долијећу у сјећање. Рибе, као „нијеме птице дубина“, саопштавају безгласне медитације, интроспективне контемплације, док птице, те „распјеване рибе

висина“, својим цвркутом доносе гласове других, уводе у дијалог са свијетом и са другим свијестима.

Као што сам већ споменуо, колико год два врха и два села раздвојена дубоким и непроходним амбисом, били важни за ову причу, ипак су само контекст – њени важни и чак, нужни услови, али не и њена главна тема. Већ при првом сусрету са овом планином, покрај свега осталог, зачарала су ме и имена два њена највиша врха. Звонка, снажна, необична, без било каквих конкретних асоцијативних назнака, суверена самим својим еуфонијским квалитетом, ови топоними, или боље рећи, ороними Табахон и Таул, оставили су на мене дубок утисак још када сам их први пут чуо. Чинило ми се као да сам их некада, а можда и одувјек знао, иако их никада, ни прије ни послјије, нисам чуо, нити срео на другом мјесту.

А Седларево и Гургурница, два села налик на гнијезда подигнута на самом рубу литица са двије стране дубоке клисуре која их раздваја, призвала су ми (опет као неко сјећање које сам имао, али које као да се није односило на овај живот), приказ неке складне и лијепе дјевојке озбиљног израза, и стаситог наочитог момка, ведрога лика. Однекуд као да сам знао да дјевојка живи на оној страни клисуре гдје је смјештено село Гургурница, а момак на оној страни на којој је село Седларево. Та ми је слика пред очима: стојим сам на вису изнад села Седларева, а ипак, као да и њих видим. Њих двоје, свако на својој страни клисуре, стоје и гледају се, али тако да то њихово гледање одзивања као златно звоно над амбисом; они се могу само видјети, предалеко је да би се чули; гледају се сваки дан, каткад и више пута преко дана, и заволе се. И цијели живот се воле. И створи свако од њих своју породицу и роди свако од њих своју дјецу, а ипак, кад год могу, изиђу на своју осматрачницу, свако на својој страни клисуре, и тако, гледајући се, продужују да се воле неуморном и неизрециом љубављу – изнад амбиса!

Тај сам доживљај дубоко проживио: не могу разлучити јесам ли то само замишљао или сам, стојећи на том вису изнад кровова Седларева, тада још покривених сивим танко резаним каменим плочама, имао једну од оних необјашњивих аутентичних визија: визију те дјевојке, с њене стране клисуре, и оног момка, овдје, са ове његове стране исте клисуре, како стоје непомични, витког стаса, ниједи нетремице загледи једно у друго, и како се, кроз то гледање безмјерно воле, како њихова љубав зрачи и струји изнад понора који их дијели. Толико је била снажна та слика, то привиђење, тај визуелни доживљај, да ми се причинило као да се и саме стране клисуре полако примичу

једна другој, а рубови оне дубоке провалије се спајају, као кад рана зацјели.

Сусрет са једним хаџијом из села Седларева (страна на којој сам стајао, и на којој ми се указао онај момак из сновиђења), који сам имао почетком овог љета крај извора Бијеле Букве, још више ми је отежао задатак да одредим прави карактер тог доживљаја који сам имао прије више од 40 година, и да разграничим имагинацију од визије. Наиме, на питање шта значе, како су настала и откуд та необична имена ових врхова, Табахон и Таул, хаџија ми је рекао да је као дијете чуо од дједа, ком је опет његов дјед то исто причао, да су та два врха добила име по једној дјевојци која се звала Табахон, и момку који се звао Таул; да је дјевојка била из Гургурнице, села с оне стране клисуре, а момак из *нашег* села Седларева, с ове стране исте клисуре. Да су се заволили гледајући се, свако са своје стране амбиса који је тада потпуно раздвајао цијелу планину, па тако је раздвајао и њих. Значи, у то давно доба, ова провалија потпуно је дијелила нашу планину од њихове и наше село од њиховог села и никако се није могло доћи директно из једног у друго село. Ипак, Таул и Табахон су се волили цијели живот, иако се никада нису састали. Она се удала и створила своју срећну породицу; он се оженио и створио своју срећну породицу. Укратко, испричао ми је до најситнијих детаља исту ону причу која ми се приказала када сам први пут застао на вис изнад села Седларева и угледао село Гургурницу, смјештено на приближно истој висини, с друге стране бездана. Неупуштајући се у покушај објашњења ове невјероватне подударности, ни у карактер оног доживљаја, његову сличност са причом хаџије из Седларева, протумачио сам као потврду да се таква љубав некада заиста и десила: незнано када, али сасвим сигурно управо овдје, изнад амбиса који дијели ова два осамљена планинска села.

А о именима врхова Таула и Табахон, хаџија ми је рекао да су то заправо имена оног момка и оне дјевојке који су се, према предању, цијели живот волили преко амбиса. Њихова љубав толико је дирнула људе из његовог села, да су врху на његовој страни касније дали име оне дјевојке; а људи из њеног села, из поштовања према величини њене љубави, оном врху на њеној страни амбиса, дали су име оног момка. То значи да су врху са ове стране бездана на којој је Седларево и гдје је и мезар момка Таула, дали име његове љубави, дјевојке Табахон, а врху са стране села Гургурнице, на којој је, такође незнано гдје, нишан Табахоне, надјенули су име Таул. Тако су момак Таул и дјевојка

Табахон, који су се цијели живот волили преко ове провалије, а никада за живота нису били заједно, заувјек заједно: она с њим, он с њом. Над њеним узглављем узвисио се Таул; над његовим челом бдије Табахон! А тако приличи и зато што, када се гледају, врх Таул који је изнад Гругурнице, више одговора момку, док је врх Табахон, који је изнад Седларева, прикладнији дјевојци, јер је врх Таул виши од врха Табахона таман за онолико колико је висок момак пропорционално виши од високе дјевојке.

И још нешто, најважније: од када су овако назвали врхове – именом њихове дјевојке, врх наше планине; именом нашег момка, врх њихове планине – као да се планина ражалостила и смилувала: провалија се полако стијеснила и на крају се саставила ту гдје је и сада овај каменити прелаз који спаја наша два села и држи обадва дијела планине заједно. Видиш да и данас тај прелаз изгледа као ожиљак од дубоке ране која је *зацијелила*!

Много касније, људи су сасвим престали причати причу о дјевојци Табахон и момку Таулу – зато данас више нико осим њега – хације! – не зна ни како су настала, ни шта значе ова два необична имена којима називамо два највиша врха наше планине.

Сједили смо на заравни изнад кровова Седларева. Нема више ни једног крова покривеног танко резаним сивим каменом – све куће покривене су цријепом. Утонули смо свако у своје мисли. Хацији дими за усну залијепљена ручно смотана цигарета; из моје луле диже се танки прамен плавакастог дима.

Је ли могуће да су се волили? Како је могуће волити се цијели живот, а ни једном се не састати, ни једном не бити заједно? Да ли је уопште могућа љубав преко бездана, љубав у којој ће они који се воле остати цијели живот свако на својој страни бездана? Или је то ипак само необична, инвентивно смишљена легенда, настала у дугим зимским ноћима, када је жудња за љетом равна жудњи оног птеродактила, прапретка свих птица, заметка из мрачног јајета Земље, одлучног да избије на свјетло дана, макар се и скаменио!? Кад год сам гледао ту клисуру помислио сам: Птице су крици тог циновског бића, његови вапаји за свјетлом и слободом; оштар вид и крила – ето шта је птица!

А шта ако никако другачије и није могуће волити осим изнад амбиса!? Можда је сва разлика изнад-безданске љубави Таула и Табахон, у односу на сваку другу љубав, само у томе што су они могли видјети бездан који раздваја све оне који се воле, који други уопште и не виде!? Љубав која не види бездан, настаје на опсјени, траје на заблуди и гаси се у илузији да ника-

квог бездана није ни било! Они који се тако воле су као дјеца која не вјерују да је у соби било свјетла када једном утрне пламичак свијеће, и да није ни било мрака, када се свијећа опет запали. Омамљеност овом илузијом води дубоком и неизбјежном неспоразуму са сопственим животом, иде на руку заблуди да боравити под истим кровом, проводити ноћи у истој постели, само по себи значи да се људи који дијеле кров, стол и постељу неусмњиво и воле – укратко, да живјети заједно, значи исто што и волити се!?

Можда међу свима који олако порихватају ову заблуду, у свим ситуацијама – док једу, док разговарају, док се грле – увијек и свуда – зјапи невидљив и неотклоњив бездан, некаква провалија дубља од оне која раздваја село Седларево од села Гургунице!? Можда је то онај исти непремостиви бездан који нас неумитно раздваја од других и не допушта да се онај најинтимнији истински сусрет заљубљених збије, да се љубав догоди и устолочи као побједа сусрета, сједињености, слубљености, над тим свеопштим и свеприсутним безданом који раздваја све од свакога и свакога од свих – осим оних који тај бездан виде и науче тајну како се воли изнад тог бездана!?

Утолико, можда је цијели овај живот само вријеме премошћивања бездана који нас раздваја од нас самих, од оне наше половине која нам је некада давно одузета, за којом трагамо док смо живи. Ако је тако, онда су се момак Таул и дјевојка Табахон препознали и једно у другом пронашли свако своју половину, откривши тако и једну велику истину. Истину да је стварни бездан који их је дијелио тек пука алегорија, еуфемизам и минијатурна копија оног великог бездана који дијели сваког човјека од свих других људи! И да њих двоје, Таул и Табахон, тиме што су сагледали свој бездан, и што су се волили изнад бездана који их је дијелио, не само да нису били кажњени, него да су чак имали највећу срећу: ону која саму љубав чини могућом.

Јер управо захваљујући чињеници да их је тај реални, мали, у суштини бенигни бездан инкарниран у антејски моћном призору чељусту дубоке клисуре, раздијелио, и само због присуства тог бездана, Таул и Табахон су могли схватити да раздвојеност није ни клетва, ни казна, него да је привилегија, дар судбине, милост Божја, дата свима као услов живота, као препрека коју треба савладати да би се љубав могла доживјети! Превладавши тај реални бездан, њихова љубав савладала је и онај невидљиви и зато, за остале људе и апсолутно непремостиви бездан, бездан чије постојање они и не слуте и не виде, и тако про-

веду живот у илузији да су били заједно. Они који не схвате да је између њих амбис, и када су заједно. неће знати ни да су заједно, као што не знају да нису заједно када нису заједно, јер заједно могу бити само они који сагледају невидљиви и свеприсутни амбис што нас дијели и од најрођенијих и од најмилијих! Неће схватити да је немогуће бити заједно све док свако у себи не дође до сазнања да истински љубити, значи волити се преко рубца бездана!

Да свијет у ком живимо, већ одавно не види тај амбис, и да због тога, више нико и не схвата шта љубав јесте, потврђује свеопшта прихваћеност енглеског идиома који синтагму „Заљубити се“, формулише изразом: „Tr fall in love!“ („Пасти у љубав!“). За њих је љубав исто што и пад, суноврат, сурвавање. Момак Таул и дјевојка Табахон су видјели тај амбис и знали су да је љубав чин којим се тај амбис превладава, па је за њих „Заљубити се“, било исто што и „Tr flau in love!“ („Узлетити у љубав!“). За њих двоје љубав је била лет изнад амбиса, а за то им је, као и свима који се воле, било довољно да имају само очи и крила: очи да се гледају, крила да заједно лете модрим бескрајем изнад бездана пустоши живота без љубави.

Право говорећи, љубав је потпуно безвриједна за друштво. И непроцјењиво значајна за појединца. Од свих безбројних лажи под којима је потопљен човјеков живот, најмање је лажна љубав. Стијена наднијета над трошни кров живота без љубави и здрав разум, потврђују да је љубав могућа само као лет изнад бездана!

Оправдано је питати се да ли је љубав Таула и Табахон, та љубав изнад бездана, уопште била могућа, како се могла десити, збити, развити, истрајати!? Управо тако што су се, кад год би посумњали у узајамно постојање и реалност своје љубави, ово двоје заљубљених могли видјети преко провалије која их је раздвајала, при чему је непорецивост реалног постојања амбиса једнако неопозиво потврђивала и њих и њихову љубав. Љубав увијек тражи свој чулни корелат; њен императив је да види, да омирише, да окуси, да додирне, да чује! Љубав је доживљај конкретних људи, што значи да је могућа само као инкарнирана, отјелотворена, утјеловљена, никада апстрактна. Не може се просто – волити! Волити уопште, осјећати да волиш, а да не постоји нико кога волиш, једноставно није могуће! Воли се конкретно, чулно, чулима доступно: поглед, осмјех, кретња, прамен косе – то је оно што се воли! То је нужни услов сваке праве љубави, њен први степен, којим се љубав уздиже до својих „над-небесних сфера“; али тај први степен, за разлику од ра-

кета, никада се не откида од љубави него остаје уз њу и тада, као њен највиши циљ.

Зато мора бити да је млади Таул, онако оштрог вида какав имају људи који живе у планини, запазио нешто, рецимо кретњу којом је дјевојка Табахон уклонила са чела прамен сјајне црне косе, и затим је све то заједно: тај гест, тај прамен косе, и њен поглед који се задржао на њему, урадио све што је требало урадити, да би њихова легендарна љубав над безданом почела! И мора да је дјевојка Табахон, једнако оштрог вида, али са још бољим запажањем какво по правилу имају жене, примјетила да су му се образи заруменили, да му се дах убрзао послјије кратње којом је уклонила са чела прамен косе. Било како било, свакако су се морали моћи видјети кад год пожелеле и гледати се до миле воље. Императив љубави је: видјети или пропасти! Виђање им је било неопходно, љубав су одржавали видом, морали су се, кад год би то било могуће, срести очима над безданом који их је раздвајао.

Живимо онолико дуго колико смо времена провели свјесни да живимо изнад амбиса. Живот и јесте могућ само када се у свијести издигнемо изнад амбиса. Толико смо и љубили: колико смо знали да нас и оне које волимо дијели невидљив, непрестив и непорецив амбис, а ипак успјели да се и преко тог амбиса заволимо.

Волити се, то значи живјети свој живот и градити свој свијет: они који се воле морају бити у својој љубави невидљиви и свемоћни; њихово присуство треба да се види свуда и у свему, али њихова љубав мора остати невидљива свему и свима, само њихова, само њима знана. Морају волити живот не зато што су навикли да живе, него зато што су навикли да воле. Можда је Ниче био сасвим близу тог увида, када је записао оне ријечи: „Ако довољно дуго зуриш у амбис и амбис ће почети да зури у тебе!“ Живот подразумијева страдање; зато, живјети значи наћи смисао који ће трајно и недвосмислено оправдати страдање. Љубав је најбоље оправдање, сасвим довољно да оправда свако страдање и све муке.

Не форсирам хепиенд по сваку цијену, јер се човјек осјети превареним. У овом свијету нема хепиенда. Зло је норма. Неуспјех је правило. Смрт је неумитни исход сваког живота. Како оних који никада нису сазнали шта значи љубав изнад бездана, тако и оних који су то схватили или чак имали срећу да такву љубав и доживе. Па ипак, остао је још један аргумент, још један

адут у руци оних који сједе за столом живота играјући на карту љубави.

Свијест о граници укида границу! – свијест о бездану који нас дијели од оних које волимо, укида сам појам бездана и постаје довољан услов нашег сједињавања, спајања, зближавања, апсолутна и нужна претпоставка љубави! Можда у стварности никада нису ни постојали ти чудесни љубавници из располућене планине, можда су и Таул и Табахон заиста само ликови измишљени у Седлареву или у Гургурници, током доконих снатрења и бдијења у дугим зимским ноћима прекривеним дебелим снијегом. Ако је и тако, самом том легендом Таул и Табахон премостили су бездан реалног и имагинарног и укријепили се у овим врховима који данас носе та два имена из приче и носе их док је свијета и вијека; премостили су и бездан који их је раздвајао јер, чак ако су њихова имена измаштана, силуете врхова Таула и Табахона оцртаваће се на хоризонту повезани истом танком линијом којом је земља невидљивим концима пришивена за небо. Видим их, складне, сљубљене и потпуно реалне, са Плавог Врха (Сини Врв), моје омиљене метафизичке осматрачнице, док посматрам како прозрочно свјетло и овог поднева вибрира од њихових погледа и трепери од њихове љубави, као што ће треперити и када више не буде никога ко би то могао видјети.

Док нетремице гледам, тај приказ постаје толико стваран, омамљујући, да се питам нису ли Табахон и Таул смо два обична врха, а Седларево и Гургурница два исто тако обична планинска села, раздвојена једном веома дубоком, али ипак обичном клисуром. Помисао да сам ја све то измислио, да никада није било никаквог момка Таула и никакве дјевојке Табахон, и да ја заправо причам неку своју давну, скривану причу, прекидоше ми два дивља голуба гривњаша. Док сам их погледом пратио како се удаљавају летећи високо изнад Полога, учинило ми се да са њима одлијећу и оне птице које су се, на почетку у јатима спуштале на странице ове приче и да је зато вријеме за њен крај.

Ристо Василевски

СЕЈАЧИ ЗЛА

Научивши од предака
или нових учитеља
како се сеје зло,
увек су присутни,
али јаве се тек кад њих заболи,
кад и њихова крв проговори
јединственим људским језиком.

Бог с многим именима
не зна на које да се одазове
кад га неко искрено позове.

Празне се силом једни,
пуне други простори.
С потонулих лађа
тек покоји путник јави
колико је њих побегло од смрти,
кренуло ка неизвесном животу
и стигло на дно мора и океана.

У светлим и светим местима
крваре улице, тргови, места окупљања.
Број мртвих никог не занима
ако им не повећа рачун у банци
ма где се она налазила.
Параде неподноса постају све дуже
јер их предводе нечастиви
које је рођење отело од наставка врсте.
Хуморне слике постају повод за злочине,
пој птица за њихово истребљење.
Лепих речи се сви клоне
јер их новогovor не разуме.

А сејачи зла,
Ах, ти сејачи зла,
множе се на сваком месту,

као да ничу из измета
којем историја
никада неће дати лепо место.

РЂА, ПАТИНА

Упоредо са сјајем ствари
које оживљавају прошлост,
одржавају *сада* и *будуће*,
вукући за собом живот
са свим болестима,
на све се слаже патина,
рђа која жели све да поништи
јер је негује човек
и сâм природом пролазан.

Тај фини прах
нагриза све што такне,
улази у кости, плућа, мозак;
меша се са земљом –
нашим јединим ослоном
у овом и свим временима
у којима ће нас неко наставити.

Та материја без корена
и властитог порекла,
оружје против нас самих,
сеже до дна свих извора,
хара васионом
и, као лагани покров,
прекрива све што одише животом,
хотећи да све претвори
у жути пепео
који није ни осетио ватру.

БЛИЖИ СЕ КРАЈ

Ближи се крај, Боже.
Свет који си смерно стварао
и чак кад се отимао од Тебе
док си му давао облик
и удахњивао му живот
више не личи на Тебе
ни на оно што је сам стварао.

Светлост у којој си и Сâм стицао светост,
помрачена је облацима непојамне таштине,
људске похлепе и невиђеног зла;
немушти говор који су сви разумели
претворио се у песак
у коме свако зрно говори
али га ниједно друго не разуме
или не жели да га чује;
бајке уз које су многи расли
затроване су крвљу
која, изгледа, одржава живот
само док неумитно тече
не признајући никакве границе.

Све губи мирис, боју, даровану лепоту;
гори као у паклу, тоне као у потоцу.
Млечни зуби се одмах претварају у очњаке,
пчелињи зуј у ропац
чим пчеле такну затроване латице
или слете на плодовље што одише укусом смрти.

У белим кућама настанише се црни ђаволи
који све црно виде и само црном служе.

Боже, ако су и они Твоја деца,
ако су и њихова недела Твоја дела,
крај свега је близу,
остаћеш и Ти без Света
који си *целог бскрајног живота* стварао
и обликовао по својој мери и нашем умећу!

Радомир Андрић

КАЗАЉКЕ НА ЧАСОВНИКУ ЧЕЖЊИВОМ

Када сам умирући први пут запевао
за тренутак све је друго било
лакше у честару набујалом
около родног кртичњака
и метафора најзад
обесмрћених

Облаци на небу завичајном
стекли су одједном наранџасту
боју а казаљке на часовнику
чежњивом за променом кренуле су
у супротном смеру без обзира
на исход дисања одвећ замореног

Када сам умирући први пут препознао
себе скривеног у гранама дрвета
процветалог изненада ноћу усред
снежне вејавице нисам смео
гласно ни разговетно рећи
да никада поново нећу

купити друго лирско
одело нити ћу моћи изван
сна меланхолног да обујем
једноставно друге ципеле
самоходајуће по зраку
месечевом

Када сам умирући први пут легао
добровољно у смарагдну кутију
виолине заувек препуштене
надреалном моравском
таласу знао сам
непорециво

да истински више
немам на другом месту
зачуднијег и захвалнијег
имања колико изнад реке
разливане у мом гласу
без обала

ЗИДАНИЦА НЕДОВРШНА

Врховном мајстору додајем ћутке камење
разнобојно бело из стравног каменолома
под мојим челом црно из месечевог ока
запламтелог на трагу злата у зачараном
гласу гугутке зелено скривено у рујном
лишћу у прсима брата без дома замаклог
у непрозирну гору за невеселом сенком
плаво у брујном звону зањиханом у часу
молитвеном када се притока светлозарна
зачне под обоженом стеном и неминовно
споји своје таласе са зидаревом снагом
и душевном реком у кањону недогледном

НЕСАНИЦА

Испод прозора
дрво разгранато и олистало
колико и мисао раскорењена
без ограничења дубоко
у матерњој тмини
и чежњи за свежим
извором у речима
први пут изговореним
пре доласка јутра
неизвесног

ПОСЛЕ ПОВРАТКА У РОДИТЕЉНИ КАМЕН

Самородни вајар Владимир Митровић
загледан даноноћно преко границе
само њему знане у свето огњиште
под крилима кристалног орла
из шуме оностране узима још
једном длето запламтелo у црном
сну и клеше затворених очију себе
самог на дну камене колевке

ИШЧЕКИВАЊЕ ПРОМЕНЕ

У сенци обновљене
Голубачке тврђаве поред
митске реке знаменити песник
М. Максимовић загледан у веште
мајсторе на поднебесним скелама
пије полако освежавајуће
средњовековне напитке и чека
стрпљиво да стари Истер још
само мало промени привидно
освојену поетику

Стојан Богдановић

ПЕСНИК

Спев

(Одломак)

*Када се уверио да се од ваздуха не живи,
А да се без њега не може,
Сишао је на земљу
И покупио сву славу.*

1

На свету и у околини владао је
Хаос, у том хаосу и пометњи
Он је сам себе
Створио ни из чега, из духа.
Све остало било је на тањиру,
На Големом Столу,
У околини света.

Први посао био му је
Свима ставити до знања
Ко је свемоћан, ко може све и
Свакога уразумити.
У том науку помогао му је
Песник, а ко би други.
Пре њега није ни било људи.
Песник је први објавио Бога.
И сада се мисли,
Онако како јесте,
Песник, па Бог!

Песник је из свог приватног света,
Из свог хаоса извадио Бога
И објавио га.
Као прву, једину, највећу,
И у нас Срба најзначајнију,
Своју књигу.

Света књига,
Дебела једна,
Тврд повез,
Скројено, шивено и зашивено.
Пре тога је било пљуни па залепи
Дакле, и залепљено.

Временом се тај малишан отео
И створио своје царство.

Док се Он тамо на Истоку замајавао царством
У Великом Боњинцу су се намножили песници.
Множили су се, множили,
Тако им је речено,
Идите и множите се,
Множили су се,
Док се нису намножили.
А онда су као људи, као богови, као песници,
Сели уз Големи Стол
И онако братски у сласт појели своје село.
Сада певају другу песму.

Нетом је уз припомагање Песника
И уз запомагање, Он створио Сина
Да би му седео с десне стране.
Кажу да тај још тамо седи.
Нисам видео тог мангупа
Од времена када је мог сина одвео
Код Петра на занат,
Да учи пецање.
И за њега причају свашта.
Очекују његов силазак.
Ко зна, свашта се прича!
Људи су то.
Чини се, прво ће сићи
Песник, па Бог!

У данашње време, када је време постало тако скупо, ко би на ову скупоћу спискао толико времена и поверовао у бабине деветине које је милостиви родитељ, Песник, изговарао у десетерцу, јер је своју бабушку поштовао и волео још док је била млада? Песник је то, па Бог!

2

*Реч може пасти на памет, на главу,
може се о главу обити
а може човека и убити.*

*Погледајте мог земљака,
Мог комишију Бранка Миљковића!
Онаква људина!*

3

*Реч отаџбина није за шалу,
Она је за песму.
А песму треба бранити као отаџбину.*

4

*Док сам био млађи,
док бејаш у снази,
заносих се језиком.
Својим рапавим српским језиком.
Миц по миц и дођох до речи.
Вероватно ћу доћи и до слова.
То ће бити дробљење.
Каменолом.*

5

*Засад добре су ми и речи.
С њима могу свашта урадити.
И корисно и штетно.
Штетно за друге, али и за себе.
Могу бушити.
Могу бургијати.
И то до миле воље.
Из рупица које тако начиним
рађа се љубав.
Некоме то и не одговара.
Али ја бринем о човечанству,
О његовом опстанку.*

*Дозвољавам себи рад
По заповестима Божјим.*

6

Речима могу и звезде скидати.

Могу песме певати.

Могу зидати куле и градове.

И то без пара.

Могу зидати лепоту.

Могу зидати Србију.

Могу је измислити и рећи,

Па и забележити, реч,

Србија.

Јер, реч је реч.

Могу сликати слике и сличице.

(Могу и развлачити, растезати и размазивати,

Могу, али нећу.)

Могу призивати несрећу

и чудити се зашто сам то урадио.

И против кога брата, Србине?!

7

Речима се чистим од злих мисли

и упорно одбијам урокљиве погледе.

Пецам се на све и свашта.

Риба ми неће утолити глад.

Лагана је то храна за озбиљну мисао.

Све је то јалов посао,

али тако волим.

Не браним љубав.

Напротив,

(Зло)употреба правих речи

Права је ствар,

Чак и ако су моје.

Могли би се и песмама гађати.

И то мислим боље је него бомбе бацати,

Чак и онда када су оне од речи саздане.

8

Користим речи да бих објашњавао теорије.

Описујем постање.

Да се не лажемо, све могу.
Али Господ је направио човека
и оставио ме без посла.
У данашње време то значи и без хлеба!

Божих и ја Га чекамо
Очекујемо играчке
И питу са орасима и јабукама
Као за Божић.

Ако буде било хлеба,
Видећемо ко ће извући парицу.

9
Реч је прасак!
Реч је слобода.
Ако је у магли, у блату, у невољи,
За руку, па на пут!
Треба је извести на пут.
Треба је укрцати у воз,
У реченицу,
У стих,
У празник!
Треба је пустити да се испраска,
Као Млада Србија,
Родиће реч,
Србија!

А за рат увек има времена.

10
Њено је право да се гура,
да кроз гомилу прокрчи себи пут,
да, коначно, свечано на белом коњу,
на пегазу, уђе у стих
и да заједно носе песму од уста до уста,
и да створе трешњу,
и да направе пролеће,
и да небом лете маце,
да разносе љубав.

А ми ћемо је звати истим именом као мајку,
Србија!

11

Реч је човек.

Човеку је реч љубав према Богу
без обзира на врсту попова
и без обзира на сорту религије.

Који нормалан човек може да пева
када некога сахрањују?
Хајде, кажите сами!

Чувајте се слатких речи.
Превише слатке су горке.

12

Тешка реч је као брзи воз
Очас излети из шина.
Тешка реч руши све пред собом.
Гази и братску љубав.
Тешка реч кида живце,
Као паучину.

Ако ти се тешка реч обеси о врат
бићеш ваздан грбав.
Савијаћеш шију и пред љигом.

Кад падне тешка реч све се спљеска.
Када падну тешке речи,
и бомбе падају.

Тешке речи праве тешке опекотине
и ружне ожиљке.

Твоја тешка реч увек падне на твоју душу.
Осим ако ниси идиот.
Да, теби кажем, теби, Стојане!

Рајко Петров Ного

НЕДРЕМАНО ОКО

Још сунце греје по навици штедро
И зрикавац се с нечујем римује
То дитирамби славе небо ведро
Рајко Петров НогоИ кад нас онај озго не милује

Задремало је Недремано Око
Не огледа се дело у свом творцу
У ћуку ће се одморити соко
А син се неће познати у оцу

Хоће ли деца која теби кроче
Док будан спаваш угледати с болом
Зато што си нас оставио Оче
У твојој зени свој лик с ореолом

А када главе дигосмо високо
У цркви нам се погасише свеће
Је ли трепнуло Недремано Око
Постидело се Око Свевидеће

НЕВЕСИЊСКИ ИКОНОСТАС

Кад вишња светлост муње невидиме
У једнооком бјецнув апарату
На црну траку уписа нам име
Кад с читуље се осмехнух у рату

Кад се у ледну кошуљу обукох
Када зачешљан примих целов смрти
Кад је јединке јединак повуко
Озго сам чуо Дођи мили и ти

У плавичастој кошуљици снега
Да нетрулежан други пут се родиш
Када стадосмо с десне стране њега

Који ће доћи по гори по води
Засјах у цркви невесињског рата
Из војничкога фотоапарата

БАЛАДА О ТРАМВАЈУ

Дремуцкају у митском трамвају
У несрећи раздрагани славски
Љуљају се у немом авају
Погорелци дуго ијекавски

Које Вишњи у Вавилон усу
Ти се и сад рађају на пању
Место своје носе главу русу
Обретену на усековању

Заковани у покретној кући
У трамвају ко у карантину
Нико неће изаћи ни ући
Само Јона у предање мину

Да не буде кад јесмо да нисмо
Усред Куле епски апострофи
Рикошетом помешаше писмо
У правилној у крвавој строфи

У трамвају ко у лазарету
Свак је за се рођаче губави
Цвили Христос сам у Назарету
Попљува га његов род убави

Из тунела у небеске двери
Ранама кад оверише визу
Са људима спанђаше се звери
Утом трамвај стиже у ремизу

ТРОПАР У ДВА ГЛАСА

Тија мајко над узглављем Шира Од Небеса
У очима отвореним док спавам ко дете
Ко кроз прозор видела си ведрином удеса
Смрт на крсту сан у гробу тужне тридесете

Мати моја сиротице из Вилова дола
Када си ме откопала из снега ко дете
Угледа ли Неовдашња кроз копрену бола
На јагњету плаштаницу оне тридесете

Мајко свима Богомајко Царице небеса
Рушна сузо у пурпуру унапред се сети
Венца оцта копља чавли јемства за чудеса
За кога ћу васкрснути моћних тридесетих

Мати хумко из Хумнине удата за старца
Посвећујем и кад хулим чим се снега сетим
С анђелима теби поје прашчица и тварца
О Христовим ко о својим чистим тридесетим

КЕНОТАФ

Човек се враћа кући у домовину речи
А реч уназад ходи у постојбину бола
У кући које нема по сву ноћ неко јечи
Миришу бор и јавор и растопљена смола
Не могу тамо ући вазда ме неко спречи
А за руку ме води оној која се збола
Твој гроб сам кога немаш што шобоће и звечи
И суви бор и јавор и залеђена смола
Стално се враћам кући по жеравицу речи
А угљен сам у води над ничим туја тмола
Како ћу тамо ући кад останем без речи
Зна она што ме води А већ ме нема пола

ТУЖБАЛИЦА

Куд си пошо награјило у недоба на покладе
У сунчеве обрвице налбантини кад се кладе
За небеску потковицу приковаше сунчевића
Сјају сузе кроз рупице из чавала из влашића
Да Зорило и Ноћило и троглави гле Балачко
Вечерају помрчину Србијице црна тачко
На крај света крајем века некрштене једеш дане
А деца ти разапета измеђ цркве и кафане

Гребенају мрку вуну Ни на једном главе не би
Тек марсовци кукуричу Учинили то сте себи
На крај света крајем века сија ова црна рупа
Где Милоша разапињу и Барабу с Христом скупа
На Небојши Јакшићевој слепом сунцу брију веђе
Забасо си награјило у неслано месојеђе

НА КАЛЕМЕГДАНУ

Узми веверице из руке убице
Њушком чистунице причесну нафору
Осмејак којим си умила ми лице
Још сја из два окца у врху на бору
Реци да смо твоји сунце свима исто
Таоци живота сумашетши слепи
Зато нам и шаљеш нешто тако чисто
Да оклеветане утеши окрепи
Мајко сиротиње Сунце Огрејано
И ниње и присно рођено у слами
Ти си веверица у милосном дану
За оне што жању и непосејано
Да не будем сам и кад се усамим
Грејало си ме На Калемегдану

ДЕЛО ТВОЈИХ РУКУ

Ако си нас саздо по свом подобију
За утеху себи у ледној висини
Да твој лик у нама словесно одлију
Зраке у истини и у помрчини
Да се светлиш Светли у нашој кончини
И да нам омилиш двоструку робију
У другом доласку из свог Сина сини
Па ако нас ови пред тобом побију
Невиних ни виних немој се одрећи
Једни у другима док се огледамо
Без нас си усамљен тишином ће рећи
Небо непрозирно широко и тамно
Дело твојих руку шта је Свевидећи
Ако га не гледа Око Недремано

Срба Игњатовић

ДАН КОЈИ ЈЕ ЛЕПО ПОЧЕО

После вишемесечне паузе, у часу када се већ помирио с помишљу да је заувек утонуо у стваралачку јаловост, оживе изнебуха Н. Н.-ов *песнички нерв*. Док дланом о длан, књижица стихова је већ била печалањена. Тако се Н. Н. ратосиљао свог унутарњег бремена, како је волео да каже, али је био потпуно свестан да га ишчекује нови круг искушења. Сада ваља изнаћи издавача, јер оно што није одштампано практично и не постоји!

Похитао је стога до Павла Средановића, малог издавачког предузетника, што ће рећи власника и директора фирме такорећи специјализоване за лирску продукцију, о чему сведочи њено пригодно име *Зановет*. Средановић је иначе, заједно са својом фирмом, столовао у приземљу породичне куће у Кумодражу, а госте и сабеседнике, све саме витезе пера и духа, обичавао је да прима, кад год је време то допуштало, за скромним столом од дрвених облица пободеним у дворишни хлад, тик испод разгранате вињаге.

Искусни Средановић, док су пијуцкали шприцер од смедеревке и започињали пословни договор, дохвати Н.Н.-ов рукопис – уз који је, дабоме, ишла дискета с електронским записом – одвага га између два прста па одреза:

– Тврд повез, корица пун колор, папир стограмски, триста примерака... То ти је, буразеру, пет стотина евра!

– Ауу! – пренерази се Н.Н. осећајући како му се намах ознојише дланови. – Зар не може нешто јефтиније? Знаш, професор Маглојевић ми је обећао озбиљан поговор, читаву студију... Али он се не лаћа пера без барем три стотине евра.

Средановић одлучно заврте главом: такнуто-макнуто, обим књиге не сме да се мења јер у том случају расте цена. Уз ову поуку Средановић изнова нали вино у чаше па га мајсторски пресече расхлађеном киселом водом.

Пошто је писање поезије истинско послање а и вино на неки начин богомдани еликсир, после цигло две литрице углавише обострано прихватљив договор: Н.Н.-ова лирика ће угледати светло дана у тиражу од две стотине примерака, у добром повезу и на квалитетном папиру, за равно три стотине еврића.

Н. Н. сместа положи неопходни аванс, потом се братски руковаше и изљубише да запечате погодбу, те поета, пошто не баш без муке натрапа на аутобуску станицу, полетно здими пут центра. Журио је да се ту, у скромној кафаници *Добој*, већ у складу с ранијим договором, нађе с двојицом колега. Приде је, разумљиво, горео од жудње да им саопшти изванредну новост: за овогодишњи сајам књига његове *Искре*, то свеже лирско дело, имаће своје месташце ни мање ни више него на штанду угледних *Зановети*.

Врх свега Средановићева танка смедеревка само је Н. Н.-у отворила апетит да, делећи радост с другарима, искрене још коју чашицу. А у исти мах га је сврбела новчаница од сто евра одбрањена вештом погодбом, у неку руку чист ћар, преостатак од максималних четири стотине европских новчаних јединица – колико је, у најгорем случају, био спреман да принесе на олтар како својој музи, тако и предузимљивом Средановићу.

Док је аутобус бректао и заокретао градским улицама успоравајући или убрзавајући ка центру у Н. Н.-овој свести плео се занимљив унутарњи монолог: биће да је он, у ствари, прави срећковић пошто се на време определио за чисту лирику. На каквим би мукама био да као поједини полетни и плодни аутори – код нас их има на претек – сваке године надрнда кабасту романчину крцату гранде темама, вртоглавим мистеријама, сочном еротиком или планетарним заверама? Који су то подвижници, истински хероји и мученици пера и духа! Нема жртве коју такав неће поднети не би ли му веледело угледало светло дана... Продаће очевину, задужиће се, ставиће стан под хипотеку... све у славу и зарад романа, тог *великог прљавца*, како цинично рече Сиоран...

Обузет овим надмоћним мислима Н. Н. је некако с висока, тим пре што је ионако стајао, погледавао по сиротанима у аутобусу, бакутама и маторцима наоружаним штаповима и слушним апаратима, као и аутистичној младежи удубљеној у екране ајфона и ајпеда. Док се тако зането дивио што свом, што Сиорановом оштроумљу нахрупи на средња врата возила момчина од преко четрдесет лета, руменко са слушалицама вокмена на ушима. Наоко не обраћајући пажњу ни на кога придошли се најпре укопа у под хватајући равнотежу и измахујући рукама као да весла.

Ево још једне замлате, помисли Н. Н. примећујући нездраво црвенило момковог лица. Набио и он слушалице на уши и сада је глув и слеп за читав свет, затворен у своју мајмунску

капсулу. Нема те стране глупости која се код нас није оберучке примила! Добро упакован и нациљан, идиотизам је епидемија што хара планетом!

Уранио је, међутим, Н. Н. с умном анализом јер већ у наредном трену, сада заиста шокиран, схвати да је звекан, млатарајући рукама и ногама, заиграо дивљи брејкденс. Притом из себе поче да истискује силовит арлаук – о чему другом него о љубљеној њој – више налик на крволочне покликe и претње него на какав пој.

Чиста дрскост, беспризорни атак на случајне сапутнике, недужне суграђане! Овог манијака треба сместа обуздати, ражести се у себи Н. Н. приправан и на неку – али какву – одлучну акцију. Но одмах спласну питајући се да ли је ово што се у аутобусу збива баш пука случајност. Можда је момчина послата и плаћена од културних власти не би ли мало просветлила неучи народ и упознала га с подвизима неформалне уметности? Не ваља да испаднеш необавештен, а још горе заостао и примитиван у доба видеа, инсталација и графита! Авангарда, бато! Чиста деконтаминација, али од памети!

Устакливши поглед наизглед усмерен у недогледне даљине – ја сам обичан грађанин, случајни путник који ништа не примећује, и ништа ме се не тиче – Н. Н. се напреже да се снагом духа искључи из простора и времена. Негде у примисли ипак му је лелујало питање чиме ће ово збитије да се оконча.

Нагло, онако како је и затулио, звекан замуче уз све успореније ритуалне покрете а онда, закључивши перформанс, сиће на следећој станици. Кроз замрљано стакло аутобуса Н. Н. је још на тренутак могао да га види и схвати да мамлаз, преображен у безазленог путника, мирно ишчекује ново возило.

Н. Н. шумно одахну и, не без напора, започе да повезује покидане нити свог унутарњег монолога: Изгледа да је свет начисто излудео! На све стране размилели се болесници. Камо среће да је овај пацијент усамљен случај... Уметници би листом у министре, политичари на естраду... Сви би да буду нешто друго, оно што нису. Телефизијске фацие и јавне женскиње обноћ је прописало а издавачи брзопотезно штампају њихове сомнабулије с паролом да и они од нечега треба да живе... Лако је ономе Челекићу или Лојаници, тим луменима књижевне чаршије, кад иза њих стоје читави лобији и жирији, разни фондови и подобно списатељско удружење... док у ономе мом само подмећемо ногу један другоме, а и има нас као бува у сеоском

млину. Додуше, како рече неки академик, све је то *ефемерис*. Ето, Данила Киша, тог горостаса с којим сам у младости, уз руске романсе, знао да љуштим вотку, понеко се и сети, док по којног Павића, после све оне халабуке, једва ко и да спомене... Дотле смо догурали да многи наши позориштанци и филмације – злобњикаво је даље скакутала Н. Н.-ова чила мисао – све грлено навијајући за европске вредности и сопствени деп, цркове од патње за Сарајевом и Загребом, Дубровником и Ровињем. Да неким случајем останемо без Ниша, сигуран сам да то не би ни приметили! А и народ нам се прозлио, што се види на сваком кораку. Сударамо се, режимо, газимо... као пуштени са ланца!

Ошамућен том силом питања без одгонетке Н. Н. најзад стиже у центар града. Искрца се из возила па застаде систематично удишући и издишући ваздух. Провереном техником јогина лирик се усредсредио да из себе истисне сав набој непожељне негативне енергије.

Другаре је у *Добоју* затекао већ на окупу, с тим што је састав био обогаћен за једно ново лице. Мршавца у избледелој памучној блузици колеге му представише као борца којег је минули рат одагнао из подгрмечког завичаја. Тај о свом учешћу у биткама нема обичај да прича већ опора искуства и доживљаје радије, с времена на време, и сам преточи у понеку песмицу. Неволник се иначе, како-тако, скућио у једном сремском селу одакле повремено воли да скокне до Београда, тек колико да се дружи са занимљивим људима и ухвати мало одушка од сеоске чамотиње.

– Јовица Жеж – представи се скромно ратник-песник.

– Зар баш тако, као онај Ћопићев јунак? – зачуди се Н. Н. помисливши, некако у исти мах, да на пропитивању не треба да инсистира, Човек је, могуће, прошао све и свашта и вероватно има озбиљних, ванлитерарних разлога да посегне за псеудонимом као покривком за право име. Зар у земљи Србији, не тако давно, по вишем налогу није успостављено тужилаштво чији је циљ, изгледа, да истражује ратне неподопштине почињене искључиво с ове, *наше стране*? Управо тако је размишљао Н. Н. мада му, руку на срце, нови познаник, сав спечен, пилећих прса и, што народ каже, с душом у носу, није деловао нимало јуначки нити наликовао на неког траженог бегунца.

Пошто је другарима саопштио велику новост, Н. Н. без оклевања кавалерски наручи три кила барених коленица и исти број флаша смедеревке. Био је то разуман избор јер Н. Н. је ваз-

да избегавао да помеша пиће: Пио сам код Средановића смеде-ревку, па кад је нама двојици била добра, биће добра и мом књижевничком друштанцету!

Али, не лези враже, недуго потом се испостави да су те три боце брзо *испариле* – у чему је старим другарима, писцима од заната, својски припомагао придошлица с бодљикавим прези-меном – па Н. Н. појача темпо и наручи три нове боце. Колеге поздравише његов витешки гест: знамо ми да си одувек био прави господин а приде и одан пријатељ! Ако има Бога и књи-жевне правде, *Искрама* не гине каква угледна књижевна награ-да! Ево, ако треба, ми ћемо те заједнички предложити...

Дружење се потом, како је и ред, наставило а, богме, поп-рилично и одужило. Наручена је још једна, онда и потоња боца.

Примећујући да се већ смркава Н. Н. се маши цепа – време је за разлаз – из шанка дозвола келнерицу која је обављала и посао шанкерице, па понуди да измири цех.

У *Добоју*, једној од ретких преосталих, проверено народних кафана још увек је, упркос нелепим транзиционим и кризним временима, све било прилично јефтино, те Н. Н.-а није чекало никакво неугодно изненађење. Међутим, чим брзопотезно сведе рачун, келнерица-шанкерица баци поглед на новчаницу у Н. Н.-овој руци и мрзовољно одбруси да нити може да им је уситни, нити има пара да врати кусур. Управо малочас навратио је газда локала и из касе прибрао сав пазар. Него, готово им нареди оштроконђа, нека један од вас скокне до најближе мењачнице, размени евре и похита назад јер се радно време примиче крају!

Док су се другари унакрсно загледали премишљајући ко би се жртвовао да устане од стола и пође да обави ту новчану опе-рацију полетно поскочи Јовица Жеж. Као новајлија у угледном друштву, нагласио је, спреман је да се за гостољубље одужи том малом услугом. Стога одмах окачи своју блузицу на зидни чивилук, прими из Н. Н.-ове руке погужвану новчаницу и хитро крену из *Добоја* говорећи да тачно зна где најближе и најбрже може да обави трансакцију.

После сахат времена, док их је келнерица баш нељубазно погледавала, Н. Н. поче истински да се брине.

– Биће прања судова... – шеретски се шалио другар одан ве-заном стихотворству и увек надахнут народним духом.

– И рибања клозета – опором добаци угоститељска радница којој ниједна реч више није могла да промакне: устабочила се

за шанком и сумњичаво фиксирала своје доскора разгаљене госте.

– Чуј, можда је он одјурио до неке кладионице с идејом да узме премију, врати се, све плати и још нас додатно почасте – биберио је нелагоду други пријатељ, у стваралаштву бескомпромисни заговорник белог стиха.

Када је минуо и други сат, видећи да је ђаво однео шалу, другари изврнуше џепове, солидарно намирише цех и разиђоше се уз поприлично киселе поздраве.

Док је аутобусом стремио ка свом новобеоградском дому страдални Н. Н. већ није нимало патио због новчаног губитка. Још једном се осведочила његова племенита нарав: било му је једино криво што је дан који је лепо започео имао тако непријатан и неславан исход.

Неколико дана касније, када га је пут случајно поново навео да мине покрај знаменитог *Добоја*, Н. Н. баци нехотичан поглед кроз раскрыљене вратнице кафане.

На зидном чивилуку, сав похабан, смежуран попут свог негдањег власника, ту је још висио хаљетак наводног Јовице Лежа ономад лукаво остављен као поуздани залог.

Мирослав Тодоровић

ВИЗИЈА

У подруму књижаре Издавачке куће која је била позната широм земље налазила се антикварница. Догађаји у земљи која се рушила видели су се и у књижари. Све мање купаца, све мање нових књига. Говорили се да ће се и Издавачка кућа приватизовати.

Антикварница је била крцата. Доле, у подруму где се налазила, силазили су купци и нови снабдевачи. Књиге су из својих библиотека доносили професори, градски писци, наследници који нису знали шта ће са библиотекама годинама скупљаним и љубоморно чуваним у регалима.

Доносио сам и ја хрпе часописа и песничких збирки. На отпремници пословођа Зоран напише ком.100. нпр. *Летописа...* Цена колико дневне новине. Ако неко жели, кажем Зорану, нека сам каже колико. Жао ми је да бацам књиге, часописе.

Када се нешто прода, књижара одбије своју зараду, ја одем у кавану „Галија“.

Сретнем професора Петровића носи књиге у антикварницу. Каже како његови не маре за књиге...

Ко све не доноси? А купује се.

Купују студенти, купују и они што доносе. Каквих само књига има? Живо је доле у антикварници, горе у књижари све тише. Скупа је нова књига, криза се све више осећа. Фабрике се затварају. Затварају се и књижаре. Пролазе дани, ратује се већ у Босни. Новине крцате страшним вестима...

Антикварница све живља. Сретнем се с новим директором, Божом. Поздрависмо се, похвалим како је антикварница пријатан кутак, како сам спасио гомилу часописа и песничких збирки. Купују их највише студенти. Добро је, прате шта се данас штампа и пише. Добро је што ова антикварница постоји.

Неће дуго, каже Божо. Како? Све ће она прегрмети, из дана у дан је све живља.

Затварамо књижару и антикварницу – каже.

Гледам с неверицом. Одлука је донета. Биће ту интернет књижара. Одеш, седнеш ко господин, укључиш комп. и читаш шта се штампа у свету. У Шпанији, Француској, Енглеској. Ово је већ прошлост. Књижаре су превазиђене. Треба имати визију, Мирославе...

И затворише књижару, затворише и антикварницу.

Пословођа за мале паре откупи моје књиге и настави посао на бувљаку.

Издавачка кућа се ликвидира.

Књижара поста Бутик. Шљаште венчанице. Пролазе године. Прођем улицом. На излогу негдашње књижаре стоји Играоница, доле је Ноћни клуб. Пролазе године.

Осмехнем се, сетим Божових речи: Треба имати визију.

2. децембра 2015.

Идем рано у чељусти бирократије, у општину. Пролазим поред негдашње књижаре. На излогу:

TUDORS NOW EVEN MORE DISCOUNTED MODELS

Суседна зграда негдашња робна кућа „Пионир“ у којој је одржаван сајам књига шљашти. SHOPPING CENTER.

Идем полако, мотрим, у слуху ми Божиње речи како треба имати визију.

Традиционално признање Нишког сајма књига и графике „Божидар Војиновић“ насловљено је тако у знак сећање на Нишлију, доброг човека и љубитеља књиге који је много учињено, као сарадник у „Градини“, за њену популаризацију и афирмацију.

КАЛКУТА

Он је премазан свим мастима, а онда глеђосан. Свуда паше, као француски кључ, зна све школе марифетлука. Одређује, награђује, благосиља. И прди, и коло води. Све може нико му ништа не може...

Шетамо стазом, сећамо се. И ја се сетих његових причања. „Ниједан писац није превођен у свету као ја. Сада ми излази књига у Индији. Изашле збирке у Јапану, Кини, Турској, Грчкој...“

Гост из Индије, песник, директор великог Фестивала поезије у Калкути.

Хоћеш ли да идеш у Калкуту? – пита.

Ове године иде Г. идуће године, спремај се.

Песме су му објављене у кинеским часописима. На хотелском апарату копира песме преведене у свету. Службеница копира с једне стране. Хрпа! Добро, ја ћу мрчити артију с друге.

Пуна ми торба његове поезије. Јада се како штампа неће да пише о томе како је после Павића најпревођенији. Исток је освојен, на реду је запад. Био на студијском боравку у А. Њихов

гост. Ове године стиже у госте песник његов домаћин. Превео му је књигу, награду доделио. На реду је север.

Ирац песник седи за столом, румен у лицу, задиркује Немца К.

Твоји су овде били 1914. па 1941. сада ти стижеш са поезијом. Свако време своје бремене носи, мислим.

А Шведска? питам. Ред је, време је... Је л се шалиш, ил озбиљно?

Више него озбиљно, кажем. Са радија музика. Пева Тереза *Све се враћа, све се плаћа...*

Г. прича како је Д. као човек власти помогао да се изгради Дом, помагао је фестивал, ред је да му се врати.

Сетих се како смо у СКЗ седели, слушао сам од умних људи казивања о јадима што су све снашли. Књиге се штампају уз спонзорство. За асталом Милорад Ђурић, Лакићевић, Имењак Јосић, Ж. Павловић, Бранко В., Ракитић, Жарко Команин, Тулафић... На асталу влаша ракије из Трешњевице... улази Он, у журби је, кола су на улици, возач чека. Госпођа Рада В. секретарица устрептала. Предаје му пакет с новим књигама. Књигу песама, последије видим, завршена крајем фебруара, штампана у марту.

Моја збирка већ четврту годину чека. Рада вели да је он обезбедио папир преко „Србија шума“.

Ја сам помагао овај фестивал, каже Ђ. у време када сам био министар. Ред је да се штампа књига. *И би књига.*

У мом дневнику (исечак из новина) белешка да је Српска православна црква одликовала министра културе Небојшу Б. јер је дао средства за обнову Лазарице.

И Он је помагао. Игуманија манастира Копорин дарује му дукат. Ми се фотографишемо, мотримо пејзаже.

Уме, зна, каже ми, Г. члан је Европске академије. Предложио га Мија.

Срећемо се, поздрављамо.

Ишла књига о њему. Корице, папир онај што сија. Како доликује.

У гепеку нових кола кутија са књигама. Кола лађа. Имаш ли, човече, радну собу у гепеку? Купатило? питам

Пусти то, него да пошаљеш из Калкуте разгледницу.

СМРТ У ЛЕСКОВУ

Убио се пуцајући из ловачке пушке. Учен човек, професор. Новине о њему писале, телевизија га снимала. Вратио се у родно село, повоздан читао књиге, и писао. Убио се пре неки дан, као онај писац књиге „Старац и море“.

Зашто?

Ваљда је у тим књигама нашао зашто? Ено га како са читуље мотри како народ пролази улицом.

(Ариље, петак, 1. мај 2015)

ЛИЦЕ ИЗ ТУЋЕ ПРИЧЕ

С торбом о рамену, и картонском кутијом у руци, натоварен као провинцијски долазник у Б. застајем пред излогом Просветине књижаре Геца Кон. Зимско сивило, у књижари оскудно осветљење, у излогу светле књиге. Треба у књижари да оставим свој пртљак и пакет са новим бројевима Унус мундуса за М. Лукића. Њихов сам аутор, а у књижари имају разумевања.

Иза себе чујем глас.

– Добар дан, професоре! Како сте професоре?

Нисам професор, а научен у завичају да се не треба одмах одазивати посматрам изложене књиге.

А ваше интересовање?... глас ме већ додирује, осећам и близину онога који пита.

Не окрећем се, одмахнем руком у правцу излога.

– О то сте ви, па ви сте...тако сте ми познати, наставља. – Па ја сам читао вашу књигу.

Човек средњих година, пристојно обучен, живахан поглед, брадица се осмехује.

Слободан сам да Вам се обратим, радостан што се обраћам угледном човеку, тако сте ми познати, али не могу да се сетим имена, опростите, мало сам и расејан, али ја вас знам, ето, заде-силе ме грдне невоље. Жена треба да иде на операцију, син ...треба ми мала помоћ за спасавање живота.

– Па Ви причате причу мог живота – кажем. – Само мало друкчију. Одакле све то о мени знате? питам изненађено.

Он се одмакну неколико корака гледајући ме срдито.

Гоља! – узвикну. – А ја мислио интелектуалац. Писац. Шта ћеш онда у Београду? Шта гледаш у тај излог? Врати се тамо у твоју селендру. И блеји. Иииии... Изгуби се у мноштву људи.

Лик из приче Србе Игњатовића.

Томислав Ђокић

ШТИПАЉКА

Те ноћи, у време кад ђаволи и сотоне коло воде, на брду Тави изнад села Л. дизао се до неба висок пламен, а у село је допирао густ, загушљив дим. Гореле су три камаре задружне сламе.

У сеоским кућама, иако је било глуво доба, ланчано су се палиле петролејке. Нико није знао шта се догађа, али су сви предосећали да се дешава нешто чудно и опасно. А ујутру, они први који су пошли ка својим појатама да намире стоку на оном месту где су до јуче биле огромне камаре сламе месне Сељачке радне задруге могли су да виде само згариште и смркнута лица удбаша који „воде истрагу“. Знало се да страх лебди у ваздуху над селом, али се није знало ко је починио то не(дело), од удбаша и партијаша без двоумљења названо „антидржавни акт“. Грозничаво се трагало за „државним непријатељем“ и „антинародним елементом“, а већ око поднева почеше прва саслушања. Читав вод милиције најпре је похапсио младиће који су имали колибе близу задружне сламе, њих тројицу. Мрки погледи, претеће речи, званично саслушање и први, „опомињући“ шамари! Но, сеоски момци нису признавали никакво „дело“, нити „кривицу“, а нису имали ни шта да признају. Били су невини и чисти као суза! Двојица су у полумрачном подруму сеоске Општине стоички подносили батине и ћутали, али онај трећи, црни Милен, кад му је већ прекипело, искористи се тренутном неопрезношћу иследника и, кад му овај окрену леђа, у огорчењу му наби столицу на главу. Наравно, после тога „плавци“ су га пребили да више није личио на човека! На робију није отеран, али је „зарадио“ епилепсију тако да је боловао, боловао и коначно умро пре тридесете.

Гонили су удбаша „зечеве“, али је „вук“ сам искочио из жбуна и – збрисао у још гушћу шуму. Био је то Велисав, прави палилац сламе! Средовечан, мршав и сиромашан, те ноћи, густе и тајновите, управо се обрачунавао с мрском државом и отровним комунизмом. Том сељаку, вредном али јадном, средином те, 1948. године реквизиција је била испразнила кош, помела амбар и отела једно-једино свињче које је имао. Кад је његовој чељади запретила сурова глад, кад више није имао од кога да позајми ни парче проје, одлучио се на освету. У густишу мрака, будући да „ноћ сведока нема“, из малене кутије шибице

у цепу његових чакшира севнуло је његово велико огорчење. Пошто ни рођеној жени није рекао шта је урадио, мислио је да ће остати неоткривен. Јесте, гризла га је савест кад је чуо да због њега муче невинне младиће, чак је у једном тренутку помишљао и да се добровољно преда, али страх за сопствену кожу на крају је ипак превагнуо. Но, мирног сна више није имао! Добро је знао да су удбаши бесни к'о рисови, да даноноћно обигравају селом и да прете и речју, и погледом; и пендреком, и пушком! Мада још није „прозван“, у грозоморним ноћима чинило му се да се обруч стеже око њега и да је само питање дана кад ће га из куће извести с лисицама на рукама. Зато одлучи да их предухитри. У напетост ноћи уочи Светог Аранђела пробуди жену, кратко јој саопшти, на њено велико иненађење, да је „он тај“ и каза јој да је решио да се пре зоре одметне у шуму. Она занеме!

А кад ујутру, после шкрипе прве кофе на бунару, кроз село пуче глас да је „Велисав побег'о у шуму“, црвена њушкала и трагачи улизице бар донекле одахнуше. Сад су бар знали кога треба да гоне! А њихова логика била је недвосмислено јасна: човек може да се крије у шуми, да спава у њој, али не може да живи а да не једе! Дакле, „доћи ће врабац на лебац“ и тада ће им пасти у руке. Зато су помно пратили сваки корак његове старе мајке и збуњене и преплашене жене, па и дванаестогодишњег сина Уроша. Упадали су им ноћу у кућу, бахато изглављивали врата, витлали корбачем, претили пушком... Тражили су да укућани признају „где је одметник“! Но, увек су наилазили на зид ћутања. Заправо, увек су добијали једини могући одговор: „Ако ви знате 'де је он, то знамо и ми!“

И нису знали, дабоме! Није Велисав толико наиван да од мајке или жене тражи да му спреме и у шуму донесу гибаницу! То би значило добровољно потписивање смртне пресуде! Али удбаши нису били толико добри психолози као он! Грчевито су играли баш на ту карту, настојали су да откључају баш ту, породичну „браву“. Велисављевој жени Обренки неколико пута су ишчупали по прамен косе, а кад им то није помогло, наизменично су јој поливали ноге час хладном, час врелом водом. Јадница је вриштала од бола, али није имала шта да им каже. Истовремено и бесни и очајни, затим се окренуше Милентији, одметниковој старој мајци. Изведоше је из куће под стари орах у авлији, окренуше је наглавачке, везаше конопцем за ноге и окачише о водоравни стуб. Млатили су је корбачем по голом туру, а кад нису добили очекивани одговор, муњом широког кожног опасача бездушно су је шибали по табанима све док се

није онесвестила. После је љутито скинуше и бацише на плот као мрцину.

А за све то време, макар и да је наслућивао шта му се догађа с породицом, Велисав је ипак морао да једе. И – јео је, јео оно што су му кришом достављали јатаци! А имао их је двојицу: Срдана и Боришу, вршњаке и пријатеље из села. Обојица његови истомишљеници, обојица људи којима се згадио и срп, и чекић, и петокрака, али ипак људи који су ћутали као заливени. Ни дан-данас се не зна како су ступили у контакт с бегунцем, али је поуздано потврђено да су му у шуму односили и погачу, и сир, и гибаницу, па и понеко печено пиле. А једном је, кад су они вероватно затајили из неког разлога, у глуво доба на смрт препао једног воденичара у трећем селу и, онако брадат и страшан, узео му пуну торбу пројиног брашна (онолико колико је могао, уз пушку и реденике, да носи). Како је и где месио ту своју будућу проју, то нико живи не зна, а још мање како и где ју је пекао. Забога, ништа тако не одаје човека као ватра и дим! А кад је у ноћи после Срданове крсне славе, Светог Аранђела, пошто је отишао и последњи гост, Велисав покушао да му се ушуња у кућу не би ли се бар за тренутак опустио и почастиио богатим славским ђаконијама, Срдан га је још на басамку и кумио и преклињао да то не чини: „Немо`, ки Бога те молим, да ми навуку`еш смрт на врат!“

Велисав једва одустаде, али је још пре зоре крај старог буковог пања добио све, баш све што су и гости јели! Ни љута „мученица“ није изостала, а ни плџоска црног вина!

Текло је то тако, кришом од туђег ока, па и од туђе сенке, све док није запретила зима. Ни онако није лако бити јатак ни хајдуку, ни прогоњеној комунистичкој „звери“, али чим се забели први снежак, звани „прљушак“, то је још теже и опасније. А шума је све огољенија док се новембарске магле, после мазног јутра, лењо вуку долином. Ето, снег само што није пао, а траг у снегу одаје и зеца, а камоли јатака! Јесте, могу њих двојица да му „одрекну љубав“, да покушају да му обуставе доставу хране, али „јазавац“ сатеран у ћошак јазбине тада може да се окрене против њих! Може и њих, (односно њихове плевње и штале) да попали, исто онако лако као што је запалио и задружну сламу. А може да начини и још већи белај: да их пушком „поскида“ као глинене голубове, па да после сам себи пресуди! Дакле, они, непромишљени јатаци, одавно су се заглавили између два млинска камена: између Удбе и одметника!

Тај чвор (гори од Гордијевог) треба пресећи, пресећи што пре! Не, не треба чекати да тог несрећника, њиховог заједнич-

ког пријатеља, скемба милиција у некој плевњи или напуштеној колиби, а зима ће му то сигурно донети! Дабоме, кад га вежу као јазавца, кад га ставе на муке Танталове, и они ће запечатити своју судбину!

„Све ће он д' истртља, а онда смо готови и ми!“

Не, не смеју то да дозволе ни по коју цену! Мораће сами да пресеку чвор! Док не буде касно! Ма колико да им је жао Велисава, другара од детињства и првих кликера, ипак им је жалије себе и својих породица! Ликвидираће га, ликвидираће га они, него шта?! А „мртва уста не говоре!“ А после: ниси „нит' лук јео, нит' лук мирисао“!

Зато за тили час сковаше план, мудар план. По претходном договору с „реакционаром“, у Дебелу шуму однеће му преобуку. Ионако се, пошто је својевољно постао „шумац“, већ месецима не купа! Пошто му се на(јаве) гласом кукавице, сретће се тачно на старом месту: код оборене труле букве, на педесетак метара изнад кладенца Биграш. Осим преобуке, понеће му и добар и обилан ручак. Но, потрудиће се да све буде изразито слано. Вешаљке су ионако слане, сланина такође, али ће му гибаницу додатно досолити. А кад му грло спржи љута ракија, па кад се најдере суве, слане сланинчине, има да ожедни као никад дотле. Значи: мораће да се напије воде! А пошто на грани старе врбе крај кладенца више нема ни некадашњег, чобанског врга за захватање, мораће да се сагне – да се напије из својих стиснутих шака. Еее, то ће бити њихов прави тренутак! Кад он сиђе у удољицу и клекне, Бориша ће се постарати да му се „случајно“ нађе иза леђа. На миг Срдана, скочиће на њега брзином муње, спојиће своје палчеве и спојеним шакама направити „штипаљку“. Њоме ће хитро обгрлити Велисава око врата и стегнуће га свом снагом. Истога тренутка Срдан ће се бацити на њега и, ако је претходно не одложи на траву крај извора, зграбиће му пушку с рамена. А потом ће га заједничком снагом задавати као пиле и бацити у неку урвину, па ће још на њега набацати грање. А ако се којим случајем ситуација окрене друкчије, Срдан ће опалити један метак, ма колико да је пуцањ у тишини природе непожељан! Убиће га као пса! А то значи да су њих двојица, Бориша и Срдан, избрисали главни јатачки траг за собом, да су „чисти као суза“! Тек тада пашће им камен са срца.

Први део сусрета одвијао се по предвиђеном плану. Не сумњајући ни најмање, Велисав се одазва на први глас „кукавице“. Кад виде старе пријатеље, па још с пуном торбом из које стрчи флаша ракије, развуче уста у широк осмех. Из густе браде (где и чим да се брије у шуми?!) изрони жут, окрњен зуб. Изгр-

ли се с „браћом“, а потом поседаше на пољанче. Срдан поређа богату трпезу на широк пањ и поче кривом бритвом да сецка вешалке и сланину. Окачивши о оближњи граб торбицу с преобуком, прогоњеник дочепа пљоску, прекрсти се и топло наздрави „јединима који му несу окренули гребину“. Љута му слатко заклокота кроз грло, па флашу пружи њима.. Они испише само по гутљај (тобоже да би више остало њему). Велисав не памти кад се последњи пут овако угостио! Био је причљивији и расположенији него икад!

А кад завршише шумски ручак, Бориша, по претходном договору, три пута протрља уста рукавом. То је његовом „ортаку“ био знак да пређе на остварење плана.

– Еее, кад смо се овако лепо најели, сад да се напијемо студене водице!

Кад „шумац“ на то не одговори ништа, они се на тренутак потајно згледаше.

– Велко, `ајде ти први! – предложи Срдан.

Палислами („пироман“ је нешто друго), угроженом бегунцу коме су даноноћна опасност и нагон за самоодржањем до вучјих размера изоштрили опрезност, то беше довољно да нешто посумња. Погледа једног, па другог, али не изусти ни реч.

– Ево, ја ћу први! – пресече Бориша опасну тишину.

Халапљиво је гутао воду, а кад се усправи, тобоже „похвали“ оно што деценијама извире из Биграша:

– Оваква вода нема нигде!

Глумећи потпуну опуштеност, „напи се“ и Срдан, а онда наступи тренутак од вечности дужи. „Завереници“ су очекивали да жедник ипак клекне! Но, пошто још чвршће стеже ремник пушке, он их просто сасече:

– Нека, ја несам жедан!

Они на то занемеше и, хтели то или не, збуњено поцрвенеше. Док их је он погледом одмеравао од главе до пете, Срдан, маскирајући „ствар“, избаци последњу „карту“ из рукава:

– Шта да ти донесемо следећи пут?! И кад?!

На то Велисав скочи као дивојарац, окрену пушку у њих, начини три корака уназад и дрекну да брда одјекнуше:

– Одби`! Да ве не ви`м! Никад више!

Радослав Вучковић

ЧЕТИРИ СОНЕТА

РОДНА КУЋА

Мру од чичка и од глога
степениште и авлија;
разљућена до зла бога,
испод прага сикће змија.

Рђом ломна пуца брава
уздах мами са усана,
по собама љута трава
трска сева са тавана.

Из зидова ниче зова.
Свикнута на време ово
на прозору дрема сова.

Старој кући звона звоне:
посмртно јој држи слово,
рањен светац са иконе.

МУК

Испод стрехе заблудела
кукавица јаје снела.
Поноћ стегла четири зида
мрак се шири из невида.

Доћ ћук ћуче на комину
мајка језик чупа сину.
Прећутало клетву богу
мртво пиле у положу.

Изникао из мрклине
дим преклао једно око,
мук царује надубоко.

И последњи зрачак мине.
Задремала мушка снага:
има име – нема прага.

ЧУДО

Чудним нам се словом исписује име,
под челом се гнезде неке чудне птице,
с пролећа у лета, с јесени у зиме
нечији нас поглед прати нетремице.

Препуна нам уста чудне паучине,
венама се рачва чудесно растиње;
Тек кад нам у оку дивљи очњак сине
постанемо свесни своје животиње.

Прережемо грло, распоримо тело
и док се наш усуд срамежљиво крсти
разносе нам месо неки чудни прсти.

Када згасну ватре, утихне опело
нека чудна звер се усели у људе
те се поданички злом удесу чуде.

ПО РАСПЕЋУ

Ћуте фарисеји, и небеса ћуте,
док са крста Исус благосиља Јуду;
чудна тајна лебди на Страшном суду:
богови на земљи час умрли слуте.

А Голгота гори: светле свети зраци;
зачуђени Пилат сања праг домаћи –
у големој тузи ваља стазу наћи;
осуђују Јуду Исусови ђаци.

У сенци гомиле час последњи тече:
док кап по кап цури и док рана пече,
многи би и сами да на крсту буду,

да осете милост патње и висине,
па да и њих једном земна судба мине:
свеједно, бране ли Христа или Јуду.

Димитрије Јовановић

НА СОПСТВЕНИМ НОГАМА

Тек проходао, до Мораве бих, на ногама својим пут да упознам. Пут којим ћу најрадосније ходати дуго година потом.

Данас, кораци моји не ужурбани, мирно спавају када путем, који су љубили, корачају. Јесењи су то кораци, тик пред зиму живота.

Са ниске куће тек што нису почеле да падају леденице. Са куће живота непажљиво грађене.

То је иста она кућа из које беже жеље што су се у њој рађале, да би данас збрајале давна, узалудна хтења.

На сопственим ногама, ситним кораком, дрхтавих колена, добродошлицу пута, којим табанам, осећајући, уз радосно надгледање баба Ангелинино, подижем очи према светлости, која кроз крошње зеланкасто сјаји, чије ћу загонетне зраке деценијама себи објашњавати, да их никада не објасним, нити да их се икада одрекнем.

Када данас тим путем корачам, исти они зраци осветљавају пут, небо изнад пута, оно парче неба за којим је душа чезнула, да чежњом лепоту ствара, ка њој несигурно лепршајући.

Негде, високо изнад нас, трепти она звезда која је мени била уписана, она звезда коју када будем препознао, себе ћу препознати.

Ходамо десном страном пута, хладовину дарују забринуте гране багрема, у даљине загледање.

Када багрем процвета, не постоји пут који тако мирише, не постоји неко ко тим путем ходао не би!

Не морам корачати неверним путевима, што слуте сутра, које никад неће доћи.

Баба Ангелина застаје да ми покаже биљку, птицу, јежа чак. Да прича.

Нека деца, испод мирних звезда, вечерају хлеба и сира, нека им после вечере пољупци, оних који их воле, најслађи буду слаткиши.

Говори мени или другоме, непознатом, који ће пребирати по времену прошлом, времену у којем је, дрхтавих колена, нејасним корачао светом.

Покрај једног дрвета, застаје, па прича како је ту деда Новак сусрео бајатору и до пола ноћи са њим се рвао. Потом је

свако отишао на своју страну, рекао је деда, и додао, да никоме о томе не говори, све док не стигне први унук.

А он, први унук, све ће разумети. Слутио је да ми то неће сам рећи.

Знао је нешто што други нису знали.

У пустој соби снови чују глас чежње за недостижним, у нејасном свету којим је деда мој корачао јасно, у мене загледан, у оно што је због мене градио, а оно се од себе сама, без других узрока, рушило.

Није требало да са њиме снагу испробава. Али снага је његова велика била, хтела је да се покаже. Ту он ништа није могао да учини.

Тако мисли баба Ангелина.

ДЕДА НОВАК

Још увек живи соба снова из које никад ни излазио нисам.

Моје проливане сузе сведоче моје постојање. Моје постојање потврђује моје сузе за неверним путевима проливане.

Деда Новак је умро у Београду, у болници, незнано од чега, годину дана сам имао тада, од деде ми је остало једно писмо из болнице.

И сновиђења.

Све оно што нам деде дарују не знајући да су дародавци. То су дарови за којима ми по судбини трагамо. Када тих дарова, чежње за њима нестане, ничега ни бити неће.

Немој о томе да причаш, до унуку своме, тајанственим гласом упозорава баба Ангелина, саветује да бајациру свакако избегавам, без обзира какве ми моћи буду.

Веран трави, на којој сам сневао, бајациру не избегавам, иако је моја снага невелика.

Још увек се нисмо сусрели, зна он каква је моја снага, па сусрет тај избегава.

Чекам га на шаренки испод липе, у хладу, где сам осећао додир таласа, оних река које су кроз мене текле.

Свога унука упозоравам да се бајацире мане, о њему никоме да не говори до унуку своме, а унук ће све разумети, као што он мене разумева.

Још му кажем да се у снаге своје не поуздава, ма колике оне биле.

Он ме гледа смешећи се и ћути!

Понекад, кад снег пада, пахуље му крупне и лагане, лепр-шају као латице цвета на ветру, у њима деду Новака видим у свом гуњу пољима ме носи.

И Морави.

Гледа у мене, љуби ме.

Па подигне главу, звиждуће, само бркове и чело кроз тај снег назирем. Бригу и љубав.

Прошло је много година од тада, а да ја ни сада нисам сигуран да ли то деда Новак дође, да кроз чело његово лепоту видим.

Од тога нисам ништа лепше видео. А видим га и како у Мораву скаче, а ја онда дуго, дуго гледам воду која протиче, па чекам да се он врати, и заспим тако, да га не дочекам.

Једаред, видео сам сену његову, ка висинама пробија се кроз зраке сунца које блеште а од ње одбијају се снопови светлости.

Видим себе како уклањам онај гуњ, или шаренку, па машем ручицом све док сенка не избледи.

Зажалим за сенком и хладом у њој, да годинама потом у тој истој сенки шаренку распростирем, ону на којој ћу све ређе сневати.

Када све то прође, помислим, како је сећање човеково крхко и непоуздано, помислим, још, да на човека сажаливши се, неко њему помаже, поклањајући, на тренутак, део од својих моћи, да би видео оно што је некада било, да би га утешио, због онога што сада јесте.

И још више, због онога што ће се збити.

БАБА АНГЕЛИНА

Глас баба Ангелине годинама ће златоустити пред нашим устрептаним душама.

Из њега, гласа њеног, рађаће се вештице, вампири, дрекавци, многа чудовишта и наказе, стари јунаци, цареви и краљеви.

Тај глас још увек у мени одзвања.

И лишће.

Крошње багремова и храстова који су благословили пут и прво путовање, да заувек потисну приче о Морави, о чудима која су се покрај Мораве догађала, а да у моју душу уткају ону

тужну песму птица која је из крошњи допирала, да мој поглед према лепоти скрену, да душу моју на висине наговарају.

Оног лета путовање сам поновио, са стрицем Мијодрагом. Истим путем, жељом истом обузет.

Тада сам први пут заронио у воде Мораве да из њих никада више не изроним.

Данас, када су баба Ангелина и стриц Мијодраг већ годинама одсутни, корачајући, истим оним путем према Морави, све то опет видим, да сада, када записујем, нисам сигуран да ли сам све то видео са онима који су ме волели и према Морави водили, или док сам усамљен ка Морави ходао?

Потом воденице и воденичари.

Звали смо их Лазовића воденице. Биле су једна до друге.

У моме сећању остале су две. Успомене су себе, око једне градиле.

Оне испод које се одмарало Острво љубави.

Потом камен белутак.

Па отац и риболов.

Песак крај Мораве.

Скела и тишаци.

Они које сам волео и који су мене волели.

Они који су се рађали и умирали да би Морава мирно текла.

Злата Коцић

ПЧЕЛЕ, СВИЦИ

1.

Велика је благодат гајити пчеле
у срцу. Свице у очима. Нека излећу,
нека и нас изводе, из коже. На пашу
добру, огледну. Над ливадама росним,
нек и најмањи одраз верни убоде нас
као сто жаока. За наук пчелињи,
о наручју чистом, мало је и сто
панцира, сто свлакова збацити.
Сто мракова да нам сто очију
погаси – мало је за наук свичев,
о преодевању изнутра.

2.

Благодатно је с грудвицом полена
у дом унети ливаду. Росу, росу.
Муњу, њоме опијену, заспалу у
полијелеју маслачковом, час по час
буђену дахом свитаца, трепетним.
Већ сасвим кротку, жељну да се ту и
заборави. Заувек. У прсима, храму,
где небо древно несагориви фитиљ
дугин још свија у клупко пелудно.
Из којег звонаре пчелиње оглашавају
службу празничну, непрекидну.

3.

Светлодавче мили. Ако и јесмо
грумен земни, помилуј сјајке у њему
дремљиве, зујне честице. Сва његова
лица стидна, једно од другог опроштај
молећи, да благим обасјањем озноје се.
У мраку најгушћем, док сваку твар,
кошницу сваку док обгрљује сјај
херувимски, да из прашника, праха,
непропадљиви као злато пчелиње
одазовемо се, по милости, свечано,
свичевим просијањем.

Верослав Стефановић

ДЕМЕНЦИЈА

Поред расцветалог сећања
И ужеглог лавиринта тела
Скривеног у њему
као да је убица
Лепрша мождани љубавник
Али он то не зна
можда је будан или сања
Заборав се скрива у реверу или у очима
И води га далеко баш далеко
А опет на дохват руке
узима цепаницу
И подлаже ватру
која већ букти
У његовом телу
Тражи помоћ рођака
Оштећена су ткива
Смрт ћелија
Осрамоћен пред децом
Разговара само са пламеном

Замор јутра

Роса натапа његове усне

ОН ИЛИ ОНА

Куда су га одвели
питају службена лица
Ни крвавог трага нема
Да сте макар име забележили
Отисак прста фали

Жицама су оградиле место
Где су само ципеле остале без пертли
И кредом су исцртали сенке ликова

Све личи на изложбу
Чиста мртва природа

Пас њушка грађане
Само се код деце задржава
Лиже им дланове
Ништа није случајно
кажу органи реда

Добро
морамо да почнемо испочетка
Да ли је неко видео њу или њега
Јесу ли бежали
ко је пуцао и из чега

Сумрак већ пада на очи
службених лица
У записник су унели само истину
Да њега или ње више нема

УГОВОР

Поклонио сам земљу рођаку
По уговору
једини услов је
Да сади камилицу
И да чајеве дели забринутој деци

Вода која извире на мојој земљи
Треба да се усмери мајкама
Да из ње црпе клицу
За рађања

Сада, по уговору, треба орати
Бацити семе
И чекати да сване
Спремити ужину и отићи

Опрости ми моја земљо
Што нисам те одплакао довољно

СИГНАЛИ

Р. П. Ногу

Шта радиш човече
Чему се надаш
Којем подневу
Којој зори
Старој Херцеговини
Чему се надаш
Којем Богу
Огледалу које се огледа у брду
Свом лику без цигарете
Трулој смокви
Инсектима у најезди
У камену у нози

Радомир Уљаревић

БЕЛЕ НОЋИ

Дубину мог пада нико не измери
Нико не појми лакоћу растројства
Док сени својој бејаш слуга верни
Коракнух уназад сенка мирно оста

Сад дубок раздор међ нама зија
Чезнем за местом њеног постања
Једно наспрам другог сен одбегла и ја
Без властите судбе и без поравњања

На том распећу време дотрајава
Чиле земаљски дани и ноћи беле
У њеној је сенци моје сенке глава

Сама своди рачун жизни невеселе
Грехови су нови покајања давна
Доба је кад сенке на други крај селе

НА САЈМУ

На сајму, у белом свету,
Задеси Бог ме, падох с неба,
Шта тражиш, с ума те сметнух
Под кљуном орла и канџом јастреба

На тргу градском у црном фраку
Лутам под руку с густим мраком
Кад нежни шапат душу ми такну
Шта тражиш душе бежи у заклон

Саклоних теме под Божју стреху
Управо тад се устреми на ме
Ко да ме затече у смртном греху
Шта тражиш овде где сени чаме

У парку крај реке на мору сињем
На планини равници дољи
Пронађе исти глас ме распиње
Шта тражиш ту треба бољи

И тако дани земаљски стоје
Исти је налог у дану сваком

*Шта тражиш за другог то је
Место и време и сан и заклон*

ЦВЕТАЊЕ

Отворен цвет је према свему
А у ствари је затворен у себи
И заиста никада ни процветао не би
Да није те чисте свести у њему

Да служи некој нејасној сврси
Да чини некоме службу благу
Да преко њега оплакујемо драгу
А њена тек сенка да ти си

НАКОН СУДЊЕГ ЧАСА

Ту немоћ да се ишта каже
И потребу да каже све се
Што често снажно блесне
Надгледа онај што одмаже

Или се кадкад нађе на помоћи
Да би оповргао одмах потом
Све што чини свладан добротом
Ко добри дух до поноћи

А након судњег часа тачно
Кад се поклопе сказаљке брзе
Као кад сова низ ноћ склизне
И Он се удаљи бесконачно

ИЗ НИШТА НИ У ШТА

Лагано покреће се природа из центра
И крв се пење венама према звезди
Све некамо се креће без покрета
Све некамо невидљиво и лако језди

У црну шуму у ледени стан
Неприметно ко кад се роса спушта
Лагано спрема се океан
Да из ништа преточи се ни у шта

Зоран М. Мандић

ТЕСТАМЕНТ ЗА МОЛЕРА

Шулц је у почетку младости желео да буде само писац, али спутавајуће га је у завршавању започетих рукописа ометао његов опоро назначени препотентни сатирички дух. Анализом односа који се наметнуо између полова те две стварносне урођености изазивао је озбиљне шуме у нарастању његове замршене биографије, како грађанске, тако и књижевне. Делови те замршености личили су на туморе без ћуди због којих је безуспешно започињао студије на неколико факултета у Новом Саду и Београду. У тренуцима неписања хвалио се по локалним кафанама како је књижевне идеје налазио у „бунару“ својих депресија, а из кога је једног сивог дана ненадано извукао скицу на којој је писало Тестамент за молера.

За разумевање овог увода неопходно је у неколико реченица осенчити Шулцов животни пут на коме је са доста спинованих потеза успео да се пробије у сам врх бирократске централе за одлучивање у креирању и финансирању културних потреба града у коме је његов отац изградио велику стамбену зграду са три сува улаза. Требало је да улази симболизују крвно, породично и династијско заједништво Шулца и његова два млађа брата, којима је остављено на вољу да самостално организују своје животе на заједничком катастарски неподељеном и неетажираном плацу. Шулцова браћа су веома брзо након женидбе и добијања потомства почела да уређују своје породичне животе и то искључиво у диригованом дослуху – свако понаособ са својим брачним другом. Таквим избором, а нарочито након смрти оца, браћа су почела да исказују озбиљне међусобне емоционалне, интелектуалне и етичке разлике у поимању начина живљења и планирања будућности. За разлику од два млађа брата, неожењени Шулц је, физички и психолошки стешњен, остао да живи са мајком у заједничком стану у који би повремено навраћао као студент, који није знао да изабере свој будући живот, позив, занимање или занат. Након вишегодишњих неуспелих студија он се вратио и потпуно укотвио у стану мајке чије су две трећине, на неколико десетина квадрата, биле закрчене његовом огромном неорганизованом библиотеком са више хиљада књига, углавном из теорије и историје књижевности и филозофије науке, мишљења и културе. Захваљујући очевом угледу, Шулц је недуго, након безуспешног окончавања студија, постављен за високог локалног функционера задуженог за област културе. За дивљење је, како је то сликовито у једној ситуацији изрекла

једна Шулцова сарадница, да је он невероватно успешно, за кратко време, овладао суштином посла који му је поверен. Шулц је, на њему само знан начин, извршио административну реформу и систематизацијску реконструкцију формата локалне заједнице културе рехабилитујући све сегменте њених битних и важних функција, а што је све заједно допринело да се та тако реформисана заједница прочује у некадашњој федерацији, као пример модерног професионалног сервиса који је извршио реанимацију културног локалног наслеђа и баштине. Захваљујући таквом раду Шулц је раскрчио трагично запуштене полигоне и путеве локалних књижевних, музичких и позоришних талената. Основао је издавачку делатност и установио неколико награда за изузетна остварења у наведеним пољима стваралаштва. Међутим, тај метеорски успех убрзо је, попут дроге, почео да раслојава и мења Шулца и то из дубина његове скривене нарави изразито конфликтног карактера и уживања у препуштању боемским заносима. У процесу тих промена Шулц је постао оличење типа симбиозе културног радника и писца кога су по рејтингу поредили са Тином Ујевићем и А. Г. Матошем. Овом поређењу посебно је порасла цена када је Шулц почео да објављује своје у тајности дуго чуване рукописе поезије и нацрта филозофских афоризама. Из тих рукописа одједном је на отворени длан локалне јавности, као хоботница, изронио и онај до тада непознати Шулц, који је храбро умео да многе актуелне друштвене појаве подвргне реском иронијском посмеху. На врућој линији тог подвргавања Шулц се није либио да се наруга и многим појединцима међу којим је највише било неостварених политичара, књижевних аутсајдера, ликовних наивчина и надрипесникања које су биолошки и интелектуално, са својим трачевима, трунуле међу рафовима непрветрених локалних библиотека.

И управо из епицентралног адреналина те критичке еуфорије Шулц је готово истовремено започео и рат са браћом. Учинио је то у стању опасне психолошке инфицираности сврабом од алергичности на командно-штабну улогу братовљевих супруга, које су попут хијена почеле да киднишу и на његов својински легитиман део заједничког поседа њихове породичне задруге. Рат је из дана у дан попримао све шире и опасније димензије сукоба на живот и смрт. У „зони сумрака“ тог сукоба снаје су одлучиле да Шулца изолирају, дисквалификују, понизе и избаце на улицу. Онако како су то чинили стари Латини. Временом је то избацивање, уз помоћ разних смицалица, подметања, измишљотиња и тужби добило обличје фигуре класичног постварања. Речју, Шулцу је тим потезима катастрофално угрожена и девастирана егзистенција и то нарочито након смрти мајке и распада федерације и њеног административног

устројства. На средини животног пута, код Срба познатог као „ни тамо ни амо“, Шулц се буквално без радног места, пензије и најелементарније уштеђевине за оно „не дај Боже“ нашао, као Игови јадници, на улици. Одједном остао је без: стана, библиотеке, писаће машине, гардеробе, пакета својих објављених књига... Остао је неразумно без права на коришћење и располагање са три своје некретнине у вредности од више стотина хиљада евра. Али, усред ове приче једне ноћи Каирос Бог среће је у сну негде на Тиси посетио Шулца. Након буђења мирисом из плоснате флаше Милкине ракије одвео га је на „бунар“ његових депресија и оставио га да тамо нађе оно што није умео да тражи, као пијани словенски Бог Невид. Оно што чини моћни флуид фантастике животних преокрета. Без неког великог чекања дух фамозног ветра Бога среће је са дна „бунара“ Шулцових депресија подигао папир на коме је писало Тестамент за молера. Папир је попут технолошки најсавременијих невидљивих авиона слетео у Шулцово крило.

Читајући текст тестамена Шулц је осетио како се истовремено са читањем освешћују заједно његово биће, тело и воља за слатку освету. А, молер? Да то је био онај код Срба увек неважни, потцењени и невидљиви појединац, као рецимо амерички авакс, који, иако последњи, на време пристиже немоћнима у помоћ. И прави волшебни животни преокрет.

Због помоћи у овладавању читалачким разумевањем ове приче, ваља нагласити, да је молер и поред озбиљних уско породичних противљења много помогао Шулцу. Редовном месечном новчаном потпором од више стотина евра стабилизовао је Шулцеву пропало напуклу егзистенцију и измирио његова бројна дуговања. Молер је то учинио као онај врсни хришћанин који се чак није љутио ни на своје молерско име, које је погрдно, као на неком крштењу, испилело из „прљавих“ Шулцевих сатиричких уста. Молер је иначе био чувени скромни београдски архитекта у свету познат и признат као српски Корбизје.

Након прочитаног текста тестамена, уз осмех раливен преко читавог лица, Шулц се дохватио налив пера из унутрашњости свог скоро клошарског ранца и потписао га. Тим папиром је у знак захвале српски Тин Ујевић оставио све три своје некретнине српском Корбизјеу алијас Молеру. Био је то и гест којим се Шулц слатко осветио женама своје браће. Круг те освете локални суд је проширо отварањем и тестамена у коме је покојна мајка Шулцу оставила свој део заједничке куће, па је тако Молеру припало две трећине заједничке породичне задруге из које је Шулц срамно истеран на улицу. Шулц, иначе, данас „живи“ у успоменама Завода за обраду маште Независне државе Србије.

Миљурко Вукадиновић

ДОКЛЕ ЋЕ НАЈКРАЋА ПРИЧА ИЋИ

Аутопоетичка самосвест /7/ –

ОД Н. ПРИЧЕ ДО АМИНА И ПРИЧОНЕМА, ЛЕВОВРЕМЕНО

Одоцнелих 70-тих, осамдесетих и 90-тих година 20. столећа док сам у необезбеђеном скровишту писао десеторедне приче (личне заповеди на изволте!) једна занемарљива мањина је догурала до 33 редака све идући за „једноминутним новелама“ а њихови врли неистомишљеници стали су на броју... тапкајући за Давидом...

Крајем прве деценије 21. столећа стигао сам до једноредних прича („Прича“, Зборник „Шумадијских метафора“, „Књижевне новине“....)

Упамтио сам да је једна од подврста ових миљуркада биле тзв. згрудване приче где је аутор бројевима у загради (3, 5, 4, 5) указивао на број речи олакшавајући критичарима и немуштим читаоцима сналажење.

Негде у пролеће 2011 написао сам најкраћу причу на свету (...), у две верзије – са насловом и голу.

И дан данас жив сам и књижевно прездрав па сам одлучио да посејем бар једном не шаку клизавих слова већ само шкрте интерпункцијске знаке.

Њих треба прочитати на путу ка Сувој планини као да су добре приче „наша последња нада“.

ЕПИЛОГ

Мене занимају клизаве речи, а вас приче.

Ту смо се нашли не у необраном грожђу већ у п. лонцу.

Ваљда у б. лонцу ?!

Дакле, стекли смо се у причином лонцу.

Ту се још застава дима вијори над непревремим текстом.

Лонац му само овде дође ментор.

ИЗЛАЗ У СЛУЧАЈУ ОПАСНОСТИ

Читајући у превозу (да не кажем у ходу) дневне новине унатраг – од црног нам спорта до црних насловних скандала – приметих да сам окупан – осетих да пливам у зноју – те брже-боље обрисах своје звездано чело недочитаним новинама.

Осврнух се око себе.
 Десно, уз колено ми седи једна анонимна гавранаста лепотица.
 Иза: нечитки смрдљиви незапосленик и слабо миришући пен-
 зионер.
 Лево: стакло – излаз у случају опасности.

ПРИЧОНЕМ

Посвећује се и ова Душану Стојковићу, и преосталих 4

Премута ме невидљива службеница па ме напрасно скиде са
 интернета.
 Те останем одсечен – причонем.

РАЗГОВОР УГОДНИ

У причи се не разговара. Амин!

РАЗГОВОР НЕУГОДНИ

:
 ;
 -
 ?!

МИЉУРКО ВУКАДИНОВИЋ

1. Ваљда књига за писмене и полуодрасле...
2. Иначе, кратке приче не вреде много на тржишту јер би те бројање редова нацрпало и сасвим отупило обилну оштрицу крупне ауторске намере и завидне тешко упоредиве реализације.
3. Овде има свега и оно је скроз књижевно и поприлично уврнуто, ако смем да приметим.
4. Разликује се од римоване прозе и лоше написаних романа у свему... Римасте ствари ако нису занатски срезане и утегнуте онда је то лопта недовољно округла која не може далеко да се отко-трља без обзира на неподељен углед шутера. Неуспели романи су поодавно пошаст савремене српске књижевности па су час као пита гужвара или празна пита или пита без својстава, односно пита без пите...
5. Најкраће приче су луди камен и поетички наковањ.
6. Покретљиве су и преокретљиве а понекад само миљуркасте и чудне...
- 7.

8.

9.

10. *Пре но кренемо не треба да вам ишта појашњавам, вежите се!*

(2) ШТИТ НАД ГЛАВОМ

Може бити и шаренилом рекламним задојен *сунцобран*. Управо онај који користимо на плажи – најчешће уз лежачке и евриће... Или баш тај који разапињемо у башти, на тераси, на плацу, испред каквог ресторанића где још није све попијено и смазано....

Тенда је зелена, зебраста и каква све не могућност да нам штит над главом буде комотнији, а нарочито је погодан за оне који су се родили у кусој кући тј. кући без трема, вењака, сењака итд. и прави издашну ладовину, бар док јој сунце не приђе са небрањене стране... Таман да ручкаш са ужом или проширеном породицом (бабе и деде, њихове сенке, гојни ујаци и крупне квржаве ујне, па све даље маминовићи и татиновићи...)

Балдахин може да заврши посао и у спаваћој соби где се изгледа може и без њега. У филмовима се мање без њега може јер чешће чини ладовину у соби. Питајте старије...

Између сунцобрана и тенде и балдахина (да не ширимо даље причу, знате на шта мислим!) – између балдахина, тенде и сунцобрана (да не ширимо даље причу, знате на шта не мислим!).

У оба случаја ја сам се одлучио за сиви *кишиобран*.

Малентије би рекао: кеве ми, није лош избор. И то чува главу!

Да, кад би овај писац умео да сачува тај *штит над главом*. Остави га где стигне, а нарочито тамо где не стигне!

(3) ЋУШКОПЕК

Нема никакве везе са следећим породицама из нашег краја: Ћутопек, Ритопек, Житопек, итд. Књигопек, Ритопек (па то је већ прошло?!), ... Пек.

За Добривоја

Ко ћути пече се на ватри, каже мушки наш народ, а Писац је то и писац скоцкао краће: *Ћутопек*. Можда је чак ту помислио и на суру и захтевну варошицу Књигопек, ђаво ће га знати или шеф књижевне полиције за београдски пашалук...

Мада би неко ласно могао да помисли да ћути *Пек*, она река што ћутке жури за својом златном жицом ка вреднима и домишљатима и сасвим ретко у наш џеп без дна. Али оставимо ми Пек за *etwas schpeter* или *litl* касније или илити доцкан, бре...

За Басарановића

Житопек је државна фирма из Бајине баште, никад превелика па онда средња, осредња а сад редња – на путу ка мала...

Ритопек је само село, остаљено да га љубитељи села индивидуално ситнореалистички потраже у београдском вилајету, колега *Мастиловићу*.

(...)

Ћушкопек је једна врућа справа која „гута“ паприке па их поцрнеле и смежуране „испљуне“. Није језиво само је благо задомљено. Левом руком гурнеш тј. ћушнеш паприку у врелу рупу која асоцира..., навучеш поклопац и, док кажеш кекс или пиксла појави се дим и заврчи...

Поклопац на страну и жицом „упецаш“ ту укусну *безрибицу* и одложиш ћушкопек да се охлади па онда све ово лепо сервираш, на клизавој тацни, рецимо.

(4) МАМА КУЋНИ ЉУБИМАЦ И ТАТА КУЋНА ЉУБИМИЦА

У кући увек неко лаје и режи као што неко само преде и мјауче.

То је основни посао сваког кућног љубимца. Најбоље је кад их је бар двоје.

Тад су рогови у *врећи* и то је боље него да су у *маку*.

Добро, не знате ни за цак ни за врећу али знате за *пакет*.

Пакет је душу дао за сваку па и твоју кућу или донекле комфоран стан.

Најбоље је кад су у једином пакету два кућна љубимца: онај ко лаје и режи то је мама, девојачко Лајовић или Лајковић Режовић, стечено (скраћено мамац) и онај који преде и повремено мјауче – тај је татац тј. тата, момачки Мјауковски.

Ако немаш трећих и четвртих љубимаца (без озира на величину стамбеног објекта) овај пакет доста обећава, готово више него довољан. Толико да га мораш допунити.

Допунски пакет (брат и сетра) може рецимо да ову твоју причу о љубимцима или досоли или просто само благо зачини.

(5) УСИСИВАЧ КАО ЈЕДАН ОД КУЋНИХ ЉУБИМАЦА

Живи усисивач као и татац.

Заједничко им је то што бар једном недељно *прозује* кроз стан: све на јуриш, све на прескок па се удаље са лица места које одмах потамни..., како то уме књижевно да каже за све верзирана *комишке*...

Небојша Васовић

ДА СЕ НЕ ЗАВАРАВАМО

Дубоко у земљи
 Лешеви само чекају прилику
 (земљотрес, поплаву)
 Па да се до града провозају
 Као на санкама
 До наших библиотека кафана
 Где у диму спава наша плава звезда
 Између два ћевапа

Да се не заваравамо
 Лешеви једва чекају да поред нас пролете
 Њих не занима шта смо радили
 „До“ и „од“ четрдесетпете
 Њих занима несметани пролазак кроз град
 На путу ка пољима где пчеле праве пичвајз

Лешеви само желе да прођу поред нас
 И да нам не кажу ни „Здраво“
 Јер смо им се смучили одавно
 Са нашим надгробним свећама
 Које увек горе а ми никада

ЈЕЗИК МАТЕРЊИ

На српском можеш бити сељак ил' хајдук
 А свако друго делање
 Само су звуци виолине
 За ухо испод маховине

Далеко нећеш стићи
 Користећи „србише шпрахе“
 Испашћеш само луда
 Која не зна ни оно што знају снахе

По селима где шљива цвета
 (Немцима управо продата
 На многаја љета)
 Зато лингвистички опусти се

Ако је то могуће
У часу смртном још ником преводилац
Требао није (важно је да прелазак преко Лете
Не ометају Фурије)

ШТО ВОЛЕ ПЕРФЕКЦИЈУ (За Рашу Попова)

Онима што воле перфекцију
Требало би дати инјекцију
Јер од превеликих стресију
Човек добије епилепсију

Данас се живи убрзано
Као да море није довољно слано
Па се конектовани гајтаном
Мушко и женско текстирају стално

Не немој ми прићи (остани далеко)
Јер женско познајем само са екрана
Тако штедим на вијагри
А у доњем спрату мога мозга

Нема оних рана због којих се цвили
Или пише вечна песма
А то што се ретко јављам
Кривица је Текста

ДНЕВНИК ДРУГОБЕ

Ја сам самац, као што је и кукурек самац.
(Ђорђе Марковић Кодер)

„Шта мари, та и онако
Име за наше страдање је
Другост!
„Страшне смо другобе
Сви ми“¹

Другобе једни другима

¹ Милан Младеновић, „Воде зелене“

У брзим возовима
Што прођу а нико и не погледа
У прозор оног другог воза
Који нас управо мимоилази

Хрлећи ка даљинама
У којима нико никог не чека –
Или се то само мени (кукуреку)
Чини?

ЛУТРО
(44, Charles Street West, Toronto)

Ноћас у сну, каже ми глас сладак:
„Хајде Христа да продамо, па да уживамо!“
И док сам се будио, није више било ни гласа,
ни мене који се враћам у јаву-страву
да направим јутарњу кафу на четрдесет и осмом спрату
дресиран навиком да шпорет са ринглама постоји
као што сам некада веровао да постоје плаже Ибра
на којима фини људи са сојкама пипкају се
у име свих нас – становника комунизма

ЖЕНЕ-КОКИЦЕ

Волео је жене-кокице
што живе преко пута сточне пијаци
обле и једноставне као дугме
за мењање радио станице

Некада жешћи прцоје
сад само меморија на прцове славне
оних лујки што у кочијама тамним
на ноге му долазиле

А заправо само пролазиле
у правцу Патагоније
где слепи Борхес чекао је
да им подели комплименте

Који бејаху тим слађи
што их славни слепац изриче
ослоњен на своје снове
на живахно прасе

Ненад Грујичић

РАСПЕВАНА СИЛА

О, блажено повечерје,
ти сазиваш успомене
и разносиш до бола полен љубави.

Дунав тече свом тежином
и риче кроз ноћ.

О, звездана мрежо
пољубаца Господа јединога!

Чија писма носи река
поред напуђаних шетача
што крекећу о парама и превари?

О, животно дангубљење над књигама,
поред отвореног прозора,
у медовини месечине Божје,
у распеваној сили мириснога цвећа!

ЧИСТИЛИШТЕ

Чистим се, чистим...
много ли треба злата
да прекријем пусте шкрге.

Чистим се, мајко, чистим
у висинама незаслуженим,
горак и леден, аој!

Чистим се, путен,
у сливовима речи,
радосних паћеница крви.

Чистим се, худо,
гута ме сваки замах,
троши бели звук.

Чистим се, чистим,
о, срећо над срећама!

МОЛИТВА НЕДОСТОЈНОГА

*По созерцању непознатог монаха из 14. века
и духовним зазивима Исидоре Секулић*

Господе,
помози ми да нађем мир.

Свакодневно чињење којечега
одваја ме и вуче далеко од Тебе.

Охолио сам се земном љубављу
што ми испуни главу
и наведе да говорим олако.

Господе,
помилуј ме грешнога,
очисти од свега што помислих,
урадих и написах.

Спаси, Господе,
беднога, безаконога,
безумнога, бесовскога,
бестиднога, блудљивога,
бојовнога, брбљивога,
вероломнога, враждљивога,
глувога, гневљивога,
гордељивога, горљивога,
грубога, дрскога,
завидљивога, злонаравнога,
злообразнога, злосрднога,
злопитљивога, јароснога,
клеветљивога, кривосуднога,
лажљивога, лакомога,
лакрдљивога, ластивога,
лењивога, лицемернога,
лукавога, љутивнога,
малодушнога, мрачнога,
мрскога, наглодушнога,

надменога, напраснога,
насилнога, недостојнога,
неискушанога, неисплаканога,
неисповеданога, непокајанога,
непокорнога, непослушнога,
непотребнога, неситога,
нетрпеливога, нечистога,
нечовечнога, нечувственога,
неумнога, обадљивога,
опадаљивога, охолога,
палога, плотскога,
помраченога, похотљивога,
празнога, празнословнога,
прелестнога, прелубнога,
преступнога, развратнога,
разглашенога, ругаљивога,
саблазнога, самољубивога,
свадљивога, скареднога,
слабога, слуђенога,
среброљубивога, страснога,
свирепого, сирового,
скареднога, смртнога,
славољубивога, сластољубивога,
сујетнога, сурового,
таштљивога, телеснога,
хуљивога, худога,
чамотнога и чемернога.

Сагреших срцем и чулима,
душом и телом,
мишљу и делом,
вољно и невољно.

Господе,
учини да се у мени све промени,
да ме духовни испуни мир
као што сунчева светлост
ураста у пшеницу и хлеб,
у грозд и вино.

Сагреших, Господе Боже,
амин!

ПЕСНИЧКИ ПУТ

Ако си песник и бандит, како се
бусао врли Франсоа (де) Вијон,
хоћеш ли моћи са собом, напосе,
свести рачуне ко краљ или пион?

Ако си песник и бандит, како се
дичио сушти Радојко Драинац,
хоћеш ли моћи лудила наносе
скрити у Богу чији си љубимац?

Чувај се главе и својих стихова,
не дижи ларму на свевишње речи,
кад год узмогнеш клони се трикова:

пиши ко дете што осмехом лечи.
Спасавај што се спасити још може,
сачувај за гроб комад здраве коже.

ПОТПИС

Овакво лето никада не беше,
облаци тмасти, па бели одједном,
пљусак и сунце (лед између креше),
као да све је у врту огледном.

А шта ми душа, сестрица у месу?
Докле ће она скривати се нежна?
Господе, дреши пуну тајни кесу,
пошкропи надом чуда неизбежна.

Овакви дани никад у животу,
рат се за ратом коти као штенад,
додајем песми и музичку ноту:

Тра ла ла ла ла – потписао Ненад.
Љубим те, свете, таквог какав јеси,
овде са тобом, с песмом, на небеси.

Хаџем Хајдаревић

МРТВАЦ КОЈИ ЈЕ ВОЛИО СПАВАТИ

Лежао је, изврнут на леђима, испод разграната дудова дебла.

Уоколо се простирала широка ливада, па с десне стране шума, кроз шуму је вијугала цеста. Повремено би се чули аутомобили, никога не бијаше на видику. А да је ко наишао, да се нагнуо над умрлим и задубио у израз његова лица, брзо би закључио да је непознати човјек већ на Ономе свијету. Тек послје је би радознали поглед могао пасти на господиново скупоцјено, карирано одијело, прслук и џепни сат са сребреним ланцем, качкет помјерен на тјемену мало уназад, изгланцане ципеле, актенташну, коју као да врховима прстију још увијек држи за ручку...

Наишла је Особа А. Како друкчије одредити идентитет младом унезвјереном човјеку, који је доцупкао до умрлога, кружио око њега неко вријеме као око сумњива плијена, онда полакко одвојио покојникове прсте од актенташне и пожурio према шуми? „Ништа и никоме нећу пријављивати“, помислио је, „могли би мене повезати с убиством“. Није направио ни стотињак корака, а вратио се по џепни сат са сребреним ланцем и у скоковима удаљио од господинова тијела.

Онда је наишла Особа Б. Сељак је храмао на лијеву ногу. Вјероватно је била мало краћа. Опрезно се приближавао умрлом правећи око изврнута тијела мале концентричне кругове према унутра. Није га додиривао, само је гледао, упињући се препознати ко би могао бити непознати господин пред њим. Онда је храбро пришао, рашњирао ципеле, једва с ногу свукао своје тешке блатњаве чизме. „Могу ли ми“, гласно се упитао. „Могу, могу“, слагодобитно је одговорио самоме себи. Чизме је оставио крај господинових ногу и шепајући одгегао према шуми. Себе је шапатом увјеравао: „Ништа и никоме нећеш пријављивати, могли би тебе повезати с убиством!“

Није прошло ни петнаестак минута, а наишле су Особа Ц и Особа Д. Особа Ц је била женског рода и молила је Особу Д да не прилази, јер, ко зна, од чега је чудни господин умро. Како може бити у тако нову и скупоцјену одијелу, прецизно стегнутој кравати, а крај њега леже прљаве сељачке чизме? Особа Д је рекла Особи Ц да му се свиђа господинов качкет, нов је, годи-

нама тражи купити баш такав качкет и да буде баш овакве, бордо боје. Особа Ц је рекла нека узме све што му се узима, само да се удаље што прије с обзиром да би их се могло повезати с убиством.

Одмах иза поднева наишла је Особа Е. Нервозни сребрено-косо човјек, с црно-бијелом врећицом у рукама, понашао се као да господиново одијело баш њега чека. Скинуо је свој широки капут и панталоне, обукао мртвачево одијело и окретао се око себе као пред обручком невидљивих огледала. Онда је њежно подигнуо главу умрлога, скинуо кравату и обапео је око крагне своје кошуље. Да је мртац могао говорити, не би погријешио ако би рекао: Сјајно вам стоји то одијело, поштовани господине, скројено је управо за вас! Особа Е није имала срца оставити умрлог човјека у неугодну, раздрљену стању, па му је самилосно навукла свој сако и панталоне, све је уредно закопчано, чак му је особа Е и чизме навукла на ноге. „Ништа и никоме нећу пријављивати“, мислио је господин у новостечену одијелу, збијајући све вријеме врећицу у што мању запремину, „могли би мене повезати с убиством...“

Вјероватно да Особа Е није ни зашла у шуму а однекуд бахнуше Особа Ф, Особа Г и Особа Х. „Види, види, што се сељачина изврнула“, рече Особа Г, „бит ће да га је срце здрмало“. Кружили су неколико минута око умрлога, онда удаљили. „Ништа и никоме нећемо пријављивати“, рекла је Особа Х, „могли би нас повезати с убиством“.

Кад је Особа И видјела како насред ливаде лежи човјек, можда мртав, можда убијен, или је у питању нека засједа, све је то Особи И, буновној као да је истом скочила из сна, протутњало кроз главу, окренула се назад, па у широком луку заобишла загонетног мртваца. „Ништа и никоме нећу пријављивати“, мислила је Особа И, „могли би мене повезати с убиством...“

Особи Ј свидио се необични сако на непознатом мртвом човјеку. Брзо је скинуо свој вунени џемпер и увукао се у широки сако умрлога. Бијаше му жао мртваца оставити у кошуљи, па му набрзину навуче свој џемпер. „Ништа и никоме нећу пријављивати“, рече сам себи, „могли би мене повезати с убиством...“

Особа К је наишла крај умрлога кад се већ потихо спуштала вечер. Питао се ко је могао наићи па несретном покојнику затворити очне капке. Ови сељаци, мислио је, цркну од умора на пољима, раде од јутра до сутра, и ево шта се догађа, одапну

за тихли час. „Ништа и никоме нећу пријављивати“, прође му главом, „могли би мене повезати с убиством“. Вратио се да види има ли шта у џеповима мртвачевих панталона или испод положена тијела. У џеповима је нашао само неколико комадића жице, три-четири ексера, двије матице за пришарфљивање, свежањ признаница од плаћена пореза на земљу. Особа К све је уредно вратила на старо мјесто и похитала према шуми.

Већ је почела росити киша. Згушњавао се мрак.

Мртвац се одједном промешкољио.

Подигнуо се на лактове, погледао низа се, опипао по лицу, опипао груди, слабине, обућу, па упрљане дланове дуго брисао о траву, тражио по себи прслук и џепни сат, да види које је доба ноћи, ништа на њему није било од одјеће у којој је јутрос кренуо на пут. Окретао се лијево-десно, има ли гдје актенташне, до свијести му допираше како однекуд препознаје ову ливаду и ово стабло под којим лежи... „Морао сам у Пољопривредни музеј, ја сам га основао... кренуо сам у свој завичај... опљачкан сам, немам ни докумената, морат ћу све хитно пријавити полицији...“ – полугласно је редао испрекидане реченице, и одједном се запитао: „Можда ја све ово сањам? Све ти ово сањаш“, понови крупнијим гласом саоме себи... „Још мало да се условим уз дудово дебло? А кад се пробудим, бит ће све онако како је било кад сам кренуо...“

Драган Јовановић Данилов

ГЛАСОВИ У СУМРАК

ПАСТИР

Нисам заклао своје овце,
нисам их појео већ сам им ране
од вучјих угриза напунио ружама.

Попео сам се уз стрмину и рекао:
ово је моја планина коју ми је
судбина одредила, ово су моје овце,
ово је мој штап, ово ми је пас.

Ја сам пастир – из мене расте
фадо без кога бих био утучен
као пас кад се овце разбеже.
Стаду је потребна трава, а мени
треба фадо: сваку овцу могу
просветлити. Ја сејем свуда.
Волим све и зато сам Бог.

ГЛАСОВИ У СУМРАК

Тешко се преводи све што је у протицању!
Гласови у сумрак таласају се у зачараној
тишини, пребацују преко мене своје тајанство.
Ко ме то дозива у сутон, чији глас,
да ли да га одбијем кад ме посети,
зар не треба да узмем оно што ме тражи?
Какав то глас чух док се спуштах стрмом
улицом и посматрах калиграфију дрвећа
како говори занимљиве ствари и жене што се
довикују са прозора загушљивих соба
као из воза који нестаје из видокруга.
Још нисам срео анђела на улицама града,
још не видех разговетно да психа може бити
душа – чувши гласове девојака које су каскале
према дискотеци, знадох да по њиховим

разголићеним леђима пада грмљавина.
Јер, нема ничег изван речи, све остало
је нестварно, кад гласови ишчезну,
кад склопим очи у полутами, ја нећу
имати чиме нахранити овај луди водопад,
једино речи чине да се ствари догађају,
да ја будем дат теби и да ти будеш дата
мени у овом исувише дугом пролећу,
не тежем од спаса једне душе.

ЖИВОТОПИС ВОДОПАДА

Непоткупљив по својој нарави, скамењен
у протицању, водопад, нимало дуговечан
крокодил започиње реченицом коју управо
читаш. Ма колико пријао, шум те водене ватре
не застаје дуже од трена; ја га не слушам
јер се креће по нити другачијој од моје
барокне расипности; једна жена рећи ће:
ја се пуним твојим гласом и хуком воде,
али не чујем их; то је та равнотежа која се
објављује из близине као из највеће
удаљености; ако чујеш хуку водопада,
поништиш се; пробудиш се из сна, а иза тебе
остану само пребрисани тренуци; сан је будност
која је одсутна; крхка је постојаност
свега неприпадајућег; по коректним рачунима
математичара, овај водопад си ти, што си
са топле стране Хималаја донела неку
заборављену теогонију; овај водопад је твоје
тело што је као каква зрела цивилизација
ненаданом катаклизмом потопљена у легенде.
У продужетак миловања света; сунчани зрак
коме нико не зна порекло; видео сам те на
толиким вазама древног града Троје.
Ти ме за трен прошеташ кроз све религије.
Да, ти си водопад; а водопад се у водопаду
скрива и ту заувек престаје да постоји.

ДИВЉЕ ДЕТЕ ВОДОПАДА

Најзад сам научио да тајне чувам
боље и од сицилијанске мафије.
Вео се не љуљушка на невести,
него је у граду саграђеном од потрошених
љубави застава. Одсућност гласова је тешка.
Ритмична нарација у метру више
не загрева сеоске куће током љутих
зимских ноћи. Песма која се тка
као паукова мрежа, и то је догма.
Облак, то је врх неког сврдла,
а глава бога нуклеарна је глава.
Не могу да опонашам самог себе јер
то је онда постојаност. Боље да моје речи
буду пиринач расејан у ветар као у
материцу, а да жена коју желим живи
у ваздуху са својом душом и вером.
Снови се распрше као ситне чарке на
шаховској табли, а јава стоји као разгранато
дрво. Све што песма жели је да је видим
први пут, јер ништа није занавек
истетовирано, чак ни у срцу.
У водопаду, уосталом, и нема
воде, већ речи које једна другу
додирују и измишљају.
Кад нема ничег стварног, водопад ме
вара приповедањем о вечности,
а ја њега вером у вишак трајања.
Као ни водопад, ни ја никада срце
нисам имао, него барку која је испловила
на пучину да твоју одсућност
подели са собом.

ПАТКИЦЕ

Нема воза. Нема Дунава. Нема контура
двадесетог века. Нема никог сем ракова.
Како се све то догодило? У *Српској кафани*,
Катарина, пи ар, рекла ми је да се ракови лепе
за мене као лаванда.

Река је хучала у мој кањон кад смо
плесали на тераси. Не могу измерити
колико времена сам путовао, колико дана
и ноћи сам ишао пешице да бих ти рекао
колико си лепа и да би ме ти, потом, потопила
у великом, хладном шампањцу у коме сам се
борио за дах.

Кад одлежи у птичјем гнезду, девојка је
спремна да ти отвори све прозоре. Као ни
воз, ни прсти, ни реченице се не заустављају.
Слама гори као кад у тајги зашкрипи снег
под чизмама. Само ти и ја и поглед на
пучину. На Христа. И на паткице.

Паткице, паткице која вас је сила стегла
баш у такав облик? И шта ми Христ кроз вас
пише? Нема воза. Нема Дунава. Нема
контура двадесетог века. Нема фада.
Нема ничег сем веверица које трче у шуми
преко мог тела. Не могу то да објасним.
У мом срцу је отворен прозор. У мом
срцу је Бог који боли.

МОЈА КУЋА У ОМЛАДИНСКОЈ УЛИЦИ БРОЈ ЈЕДАН

Лежерним, конверзационим тоном,
каже ми пријатељ: не показујеш
у песмама довољно пустош нашег
доба.

А ја из дана у дан тињам са ватрицом
док Србија шири гласове како у свету
постаје све моћнија.

Кроз прозор собе зурим у небо,
радни простор орла што, лако подносећи
своје изгнанство, маше мирним крилима
и држи у канцама, мислим, јагње.

Напољу је само разулареност
од које неће бити поштеђен нико.
Напољу су само тужне приче,
које немају ничег заједничког са
трагедијом.

Трагедија има величанствен
завршетак, са катарзом и очима
пуним суза које деле сви.

Лежерним, конверзационим тоном
одговарам пријатељу: ма колико
далеко отишли, месечари се увек
врате својој кући.

Оно што је јасно сагледано,
сада постаје још јасније – толико
дуго сам лежао у овом гнезду
загрејавши га попут птице.

Како се уопште може отићи из своје
куће, ма где она била?

Обрен Ристић

НА ПУТУ ЗА СВРЉИГ

АКО БИХ ГРАД ЗИДАО

Ако бих град зидао дворе и куле камене
Несвакидашње насеобине на сунчевом блеску
Не онакве какве се граде сред реке на песку
Јер вечност припада светлости Песак и стене

Вода односи у неки други свет Књигу о томе
Старопланинску Поезију жића у саму зору
Капима росе тим мастилом светим на извору
Сричу у минулим вековима остављени што доме

Се кротки на раскршћима путева горских
Они које каткад у сну виђам јер време ово мним
Не иште обичне већ оне што погледом смерним

Мисли броде пре давних киша Зрак у стих
Јер такви градови нове људе творе
Овде бих древне довео мајсторе

ПОСЛЕДЊИ ДАН

Слово Цртеж у песку У таласима звук
Из галаксије далеке, из тајанства и мира
У једно писмо прошло и будуће сабира
А коме ће повест бити поверена за наук

Спознаја или слутња, тек чулима се оте
Какав је био последњи дан, без страсти
Сведочиће завичај мој који из ове красоте
Блиста на хоризонту и са њим ће срати

Да ли ће час тај имати снагу и лепоту вулкана
Из утробе, силину воде из тамних дубина
Или ће нежно сунце овога умилног дана

Ка свом заласку објавити вечност Оца и Сина
Можда нам камен острошки светлошћу у заметку
Благовести. Или ће реч само као на почетку.

НА ПУТУ ЗА СВРЉИГ

На дан Светог Илије сваке године
Велики вашар вртешке разне игре
И забава а циркус без дневног реда
Непрестано упркос упозорењима
Интелектуалаца шарене шатре низ
Улицу клонови пресушили реку жабе
Крекећу мађионичари уметнички
Збуњено посматрају сцену помешаних
Улога како ће пред Газду шта
Публици рећи у међувремену шта
Мајмунима и лавовима како ће песници
Ово одсањати шта ће словослагачи
Шта критичари писати шта ће учитељица
Рећи а шта унуци дедовима како ће
Се девојке чедне у овоме снаћи на
Путу за Сврљиг у предвечерје једно
Снег пада пишем ову песму која
Од мене упорно бежи измиче књизи

Славко Стаменић

ВЕЛИКИ МАЛИ НЕСТОР

Подари ми лепу смрт;
дај да срећно пређем с овога света на онај други.
Тома Кемпијски: *Угледање на Христа*

Страшан трен! О, какав страшан трен!, помисли убоги мали Нестор: није ли Истина у великој мнозини народа који никако не напушта богове своје и руга се и њему и добре Димитрију, и нашем малом стаду које поверова у Једнога, у причу да му се и син родио, и да је сила Његова над свим силама Света.

Победићеш, мали Несторе, каза ми Димитрије мој добри, који ме поучавао, био сам уверен, Истини правој, Истини да један је Бог, и да сина свога посла међу људе. У овом страшном трену, кад помислих је ли та Прича уједно и Истина, јер и њу добре Димитрију други причаше. *Победићеш, мали Несторе!*, каза мени тешко подижући главу а оковане руке и ноге никако, каза мени који сам солунским улицама хитао ка утамниченом Димитрију само да благослови моју смрт Бога ради. Јер више у мени није било ни пауљ снаге да изнова чујем гороломни глас снажног Лије *Па где је тај ваш Бог да ме победи!?*, набивши на копља пободена укол борилишта још једног хришћанина, нити више имах снаге да слушах веселје руље која хвали моћ богова својих и силу непобедивог Лије, и гледам крв и немоћ и смрти у Христу браће своје која нису имале снагу крволока, али, бачени у борилиште, имали су вере да безгласно на крвавим копљима душу своју своме Богу предају. А ја, слабомоћан, као да баш веру у Све изгубих када чух нерасудни шапат *Победићеш, мали Несторе!*, јер шта је нерасудније, мислим, но рећи кржљавом, журавом малом Нестору, подобном само за подсмех, да ће надјачати силу премоћног Лије којем се још не нађе раван. Очекивах речи утехе и бодре речи које ће лебдети пред још незгаслим очима мојим које још који трен морају гледати разгађену руљу, поносног христомрца цара и гордељивог Лију док не одем Господу, очекивах речи које ће правдати неминову смрт моју, никако *Победићеш, мали Несторе!*, никако речи ванразумне од учитеља мога. Као да је беломе дану рекао да је мркла ноћ а црној ноћи да је светли дан, те ре-

чи као да васиони свет претворише ми у ову тамницу, где Неба нема, где зрака нема, где речи нема, ни Њега ми нема, само тама и бездан, и потмули подмукли јек богомрзитељне граје руље око борилишта и јек хулни *Па где је тај ваш Бог!?* Страшан трен! О, какав страшан трен!

Сручи се Димитрије у звек негви својих а ја своју смућеност носим борилишту. На изласку зачух шапат из звука окова *Али ћеш, Несторе, пострадали Христа ради!* Но ја само помислих, док царски тамничари залупише ћелијске решетке, како ме предобри, сад кад кренух страдању, не назва малим, како ме и он и ини Солуњани једино зову.

Лија! Лија! Лија!, хук руље лебди над борилиштем док горостас славodobитно узмахује мачем очекујући хришћанина којег ће данас посећи и на копља набити у славу богова својих.

Царе, дај мени, хришћанину, данас да се прославим против твога заточника Лије! Такву реченицу смислих и носим је улицама Солуна идући и доброме Димитрију и губилишту. Да, да се прославим као хришћанин смрћу, мислим ја, а победом над непобедивим Лијом, мислиће зломислитељ Максимијан.

Царе, дај мени, хришћанину, данас да се прославим против твога заточника Лије!, отресито каза а двојица стражара држе га протуривши му руке под пазухе.

Цар незнанца пажљиво погледа, и испрва изгледаше збуњено јер дрски придошлица нити му рече господару, нити му рече бише снисходљиве. Затим се громко насмеја смелој одлуци слабомоћног:

Не можеш ти ићи на Лију да се бијеш с њим, јер си ти као дете а он је војник од младости своје.

Царе, мој Господар не спасава ни мачем ни копљем, и видеће то данас сав овај свет.

Ове речи разгневише цара који бесно викну стражи:

Дајте овог безумника Лији!

Господару, казује стража цару, ми смо већ опремили једног хришћанина за бој са непобедивим.

Шта то мари, нека тог убије после ове дрске слабостиње. Дајмо данас народу двогубу радост.

Подиге Лија руку с мачем и утиша грају окупљених, па викну: *Даде ли онај Бог убоги јунака јачег од мене, војника верног свим боговима нашим!* И гледа своју жртву која непомишно стоји иза гвоздених решетака чекајући да се отвори и пропусти

га смрти у челюст, жртву која невешто држи спуштене руке с мачем и штитом, а накриво му метнут какав калпак на главу.

Но од балдахна низ степеник силазе мали Нестор и стража. Ступивши у борилиште, Нестор од стражара узме само мач, и пркосно погледа Лију. Голијат се збунује, погледа у цара који климну главом. Затим горостас спусти поглед на Нестора и, свегледајући укол, викну: *Ходи к мени да дам тело твоје птицама небеским и зверима земаљским!*

Ти идеш на ме, каза мали Нестор, *с мачем и са копљем и са штитом, а ја идем на те у име Господа!*, но те речи заглуши смех и ругање окупљеног народа.

Сад већ љутитом Лији поглед помрачи дрскост слабог и маленог противника, са којим, види то добро искусни ратник, нема правога боја, те науми оно што дотад није учинио и тако приреди истинску радост веселом збору, гордом цару и боговима својим: да једним јединим ударцем мачем слабомоћнику одрубим главу. Полако приђе Нестору који га непомичан чека на рубу борилишта, готово леђима ослоњен на врхове копаља. Спусти Лија копље своје да мали Нестор спусти мач свој, но Нестор оста непомичан шапућући молитву Господу своме да прими душу његову. Царев заточник змијском брзином подиже мач свој и сву огромну снагу своју сли у замах, а малом Нестору као да страх потпуно раслаби колена те немоћно поклекну у прашину. Уши му затисну фијук мача који као да расече ваздух над главом клеклог. А сва снага Лијина, сливена у један једини замах, повуче тусто тело горостаса, те се он занесе, затетура и паде на врхове копаља. Лијин језив урлик запара мук над борилиштем.

Клекао, као у молитви, мали Нестор чу урлик, али се не осврће да види самртни ропац Лијин. Види иза гвоздених решетака човека који невешто држи спуштене руке с мачем и штитом, који испушта оружје и скида калпак с главе. И види како к њему трче царски војници на смрт уздигнутих копаља, и види јасно како, недалеко одавде, већ безмилосно у тамници пробадају и доброг Димитрија, чујући опет његове речи... *Христа ради...*, чујући јаче од бата копљаника који му се ближе, али сада опет види и Небо, опет види блистави зрак са Неба, и чује глас небески *Победићеш мали Несторе!*

Мирослав Б. Душанић

СТИХОВИ У ИЗБЈЕГУ

У ЗНАКУ СЈЕНКЕ

У хаосу општег страдања, кроз
безглавље и лудило људска мисао
се гаси и нестаје. Понорна стања
густа и црна као катран.
Из дана у дан, на јави, у сновима,
у привиђењима, најмљени целати
притежу омчу.

А сјенка, при изласку и заласку сунца,
јуче, данас, сутра, кроз вијекове
сабласна и ратоборна,
запосјела дјетиње просторе.
И гледам је, ко зна, по који пут. *Сенка
која на свет пада. И на наша лица,
забиљежи Црњански.*

Притиснут гријеховима,
у нејасним обрисима предмета и бића,
ја чекам да се укаже распуклина
и ускрсне замрли пејзаж,
из којег ће се *као из ведрога неба гром,*
појавити мајка и отац
да заштите своје немоћно дијете.

СЛУЧАЈ

као да сам безвласничка њива
намјерно уклијештена
између Горњег и Доњег Свијета
сваке ноћи се појаве путници
који ме користе као прелазе
ријетко понеко прошета

углавном су то дивљачке хорде
које ме у силном налету прегазе

ПОСЛИЈЕ РАТА

Преживјели смо и сад
Оплакујемо
Очи које нас не гледају
Нико нас није дочекао
Кад смо се вратили
Осим тишине
Основали смо ново
Гробље
Преуредили цркву
Сваке недјеље редовно
Палимо свијеће
Бјежећи од успомена
Никако да се отргнемо
Утиску
Да би свијет био далеко
Бољи да су они које
Оплакујемо
У нашој улози

ЦРТА

и поново борба за опстанак
надиру варвари
покренуо се мутљаг и плави
разара наш свијет
и поново из дана у дан нове
потјере и изгнанства
ни вјере ни вечере
живот у покрету и стрепњи
шта је то човјеку завичај
гдје повући црту
и угушити врисак у тишини
тешки и троми ход
све је с неизвјесним исходом
свјетла у даљини
комад хљеба и несигуран дом

МОЈИ СТИХОВИ

За мајку Радојку

Стихови ми нестали
У вртлогу вјетрова и киша
У самртном болу лептира
И птица –

Из уста истиснути
И кроз зубе процијеђени

Одстајали и охлађени
Од сваког задовољства
И пожуде

Сасјечени у коријену
И искасапљени
Као стољетни храстови

Иза којих су остали пањеви
И окресане гране
Безживотне и без душе

Ти моји стихови у избјегу –
Претворили се у крхотине
И жртвовани
Као слављеничке чаше

Ријечи и риме неповезане
Усахле као празне дојке
И не хране

Ја их не пјевам више –

Стојим пред тишином
Као некад пред тобом мајко
И плачем

Мирко Демић

КАЛУЋЕРСКО ИЛИ ВИЛИНСКО ВРЕЛО

*Болан јечи калуђере стари,
Сузе рони и љуто се кари,
Света суза земљу протопила,
А из земље врелом је избила,
Калуђерско врело то се зове.*

У Књизи, такође, пише: да је Творац убрзо увидио да нешто недостаје, да је Петар засијао нецрвљиво сјеме, да је на добром путу устоличења здравља без сјенке болести и да је пустио свјетлост која искључује постојање сјенки. Зато је у Петрово царство послао Павла, млађахног калуђера, да свему поврати облик и мјеру, да поново исцрта границе добра и зла, отвори уставе бола и утврди их страхом и невољом. Та околност наводи на слутњу како се Творац уплашио властите креације, увиђајући опасност пада вриједности Рајским перивојима уколико нестане свијест о постојању Пакла, те да се неће цијенити хармонија уколико је не опервази дисхармоничним натрусима. Јер, свака креација, ма колико величанствена била, није ни заслужила да живи уколико се свакодневно не бори против властите негације.

Павле је био однедавно закалуђерен, и као такав жељан пречице до Бога. Као сваком нестрпљивцу, учинило му се да постоји превелика раздаљина између њега и Бога и да ту раздаљину треба савладати што прије. Учинило му се да је то лак подухват, скоро као равно поље прећи. Био је још слијеп да види како је већ самим својим постојањем унутар Бога, и да не треба никуд ићи да би до њега допро, већ га у себи ваља предано тријебити од наслага прљавштине. Чинило му се, такође, како је та нечистоћа искључиво у другима, а никако у њему самом. На тој уској пречици којом се био упутио, нашао му се Петар, сада већ остарјели калуђер, и са њим, сав онај, снагом његове молитве створен дембелски свијет, самодовољан и раскалашан у свом обиљу. У њему и његовом свијету видео је сметњу, а не тек једну од пречки на недогледним љествама којом се лакше пење до Сведржитеља. Млади калуђер је бачен у Петров свијет као зрно сумње. Све што је затекао у том свијету није му давало задовољавајући одговор ни на једно од питања

која су, као издани, навирала из његовог бескрајног незнања. Пламен љубопитства ригао је из Павла и незајажљиво гутао сваки понуђени одговор, ширећи се свуда куд би пролазио. У њему се разгоријевала ватра лако стеченог сазнања, а послије те ватре остајао је само пепео сумње. Невјера придошлице пријетила је да надвлада стамену вјеру светотворца. На Павловом ватреном путу нашла се и Петрова старост и његовом заслугом стечена слога житеља Заумља. Нимало мање препреке били су склад и богатство који су ницали на тој питомини. Својом појавом Павле је почео да нарушава успостављену равнотежу, распирујући у насљеђу предака запретене страсти за похлепом и моћи. Тако се приметнула и клица зла која ће убрзати Петрову старост и замути хармонију у овом свијету изван свјетова. Сјеме зла пало је на плодно тле и убрзо се раширило по сваком закутку тог рајског насеља, ушло је у Петра и у сав у народ, у сваку биљку и животињу. Загосподарио је раздор, свађа, клевета и клетва, утврдиле се саблазан и покора, док је квареж поново овладао и запријетио да све врати уназад, у пређашњу пустолинску помрчину, у само срце Ничега.

Кад видје у шта се претвара уздарје његове молитве, Петар стаде да из већ бијелих зјеница рони крупне црне сузе. Био је то плач без риданја и јаука, налик плачу доброплачних подвижника. Сједио је непомично на камену, погнуте главе, браде ослоњене на прса и очима упртим на мјесто гдје му се налази срце. Данима и ноћима се из његових очију сливала два танка бијела млаза, натапајући земљу која је, умјесто да од њих буде влажнија, постајала је све сувља и тврђа. Како су отицале, тако су на свом путу убијале све живо. На мјестима су се отвориле пуко-тине довољно широке да прогутају свако божје створење које би се нашло на путу суза. И гутале су.

Убрзо, од црних суза поцрње сва трава и свако преостало живинче. Поцрње сваки лист и сваки цвијет, свака травка и сваки драч. Све поцрње, свену и сасуши се. Сви лептири и птице постадоше врране и гаврани. Натуштили су се црни облаци и излили на поцрњелу земљу свој црни незајазни дажд. Црнило на небу спојило се са црнилом на земљи, порађајући код људи само црне, убилачке мисли. У жилама претеклих Заумљана почела је да кола црна крв, бојећи им кожу несаперивим гаром. Ниједан образ се више није имао чиме умити, ниједне крваве руке опрати. У грозници дијељења имања удари брат на брата као јетрва на јетрву. Син је оца скидао са породичног трона,

ћерка мајку протјеривала из куће. Дешавало се све оно што је до тад било незамисливо.

Над умирућим Петром отворило се небо и излило на земљу свој тешки, громогласни плач. Слиједило му је дуго умирање. Почеше да сијевају муње и својим ватреним иглама штепују кору усамљених стабала, громови су ударили у манастирске куле и црквене звонике, рушили куће, обарали стабла, односећи љетину и сав плодан хумус. Нико не зна колико је то потрајало јер се у таквим околностима потиरे претходно знање о протицању времена. Нису страдавали само они које су успјели да нађу сигурне заклоне и постојана склоништа; тек толико да могу свједочити о страшном гријеху и небеској јарости, тој казни прошлима и науку будућима. Смак свијета би био бесмислен уколико не би било преживјелих.

Последњом снагом Петар је успио да свима око себе изустити опрост, нијем и благ, како већ може један самртник. Опраштао је и надобудном Павлу, славећи Господа на небесима и сва његова дјела на земљи. Убрзо, са кишом и крупним грумењем леда са небеса је почело да пада камење и рига ватра, затрпавајући сада већ беживотно тијело старог калуђера, творећи над њим огромну хумку коју ће, касније, претекло покољење назвати његовим именом – Гором Петровом. Његову смрт, иако велику и болну, нико није успио да примијети и констатује, јер се свако бавио собом и својим физичким спасењем. За оно друго, духовно, нико није марио. За оне који су дочекали да се небо обузда, Петрова смрт постала је ствар вјере, као и све оно чему су били свједоци.

У међувремену, непрегледне предјеле наново опустјелог Заумља населише многи изгнани, прогоњени, избјегли и одбјегли, као и они жељни авантуре и плодова туђе муке. Најмање је било оних који су били гладни и оног – *заумног*. Већина људи, дакле, није слутила у какву је земљу пристигла и шта их све у њој чека. То мало чељади што претече апокалиптички погром, сада свој бијес усмјери на охолог Павла, калуђера без манастира, пастира без вијерног стада, потомка који је презрео претке, човјека који је проклео Господа. Ударише, дакле, на човјека кога су до мало прије држали за предводника, за ким су почели да иду слијепо, као опчињени, повјеровавши, на трен, у снагу његове разметљивости. И како то већ бива, мржњом преобраћеника усмртише га попут бијесног пса и оставише на милост стрвинарима, без спомена и биљега, уколико изузмемо атрибуте презреног и проклетог. И то није било све. Пошто усмртише

невољног и невољеног Павла, свој бијес усмјерише на међусобне зађевице те почеше да се узајамно прогоне и убијају, никад не престајући и никад не успијевајући до краја да окончају свој наум.

Заувијек је усахло Петрово мученичко тијело, али не и сузе. Оне више нису текле из његових очију, већ из дубине његовог гроба, директно из његовог непресушног срца. Сада, међутим, из срца тецијаху чисте сузе. Њихову бистрину не могу да помуте ни хировите бујице, тако честе с прољећа, ни прљавштине која долази из људских насеобина. Тако данас, и за вјеки вјеков, у подножју Петрове монументалне хумке избија врело звано – Калуђерско. Не пресахњује ни за највећих жега, не мијења температуру, нити опада снага са којом избија из земље. Непромјењив је и потмули хук из земљине утробе, прекидан ритмичним клокотом воде у сусрету са видјелом. Неутјешан је и плач Петров, као што је непресушна наша туга за Творцем који нас је, са калуђеровим пресељењем у свијет сјенки, заувјек напустио. Од свег људског порода остадох само „самоуче ђаче“, касније прозвано Лешом Дијаковићем, да напаса своје стадо по пустарама Заумља, осуђен од Творца на вишедеценијску бесловесност, све до ноћи када ми се указала ова Књига и приморала га да проговори земљи, ако већ нема човјека да чује и то што чује да пренесе другима.

Дабоме, легенда не би била памтљива а да не постоји бар у двама верзијама. И једна и друга покушавају да пружи тумачење постанка овог врела. У овом случају, друга верзија постојеће врело не назива калуђерским, већ – вилинским. Из тог врела, тумачи она, такође извиру сузе, али – вилинске. Неутјешна вила, међутим, плаче за краљем, који ју је на самрти цјеливао, пошто га је огрнула барјаком, захвалан што му је, мимо свих његових сабораца, једина она притекла у помоћ. Вила му је покушала утажити самртничку жеђ, дајући да из њене руке пије нијему воду, захваћену са мјеста гдје се састављају два потока. Тронута спокојством са којим се краљ раставља од живота, вила и данас неутјешно плаче, па врело никад не пресахњује.

(Одломак из романа „Ћутања из Горе“)

Дивна Вуксановић

МЕМО

Мимици и Пуру, с љубављу

Непосредно пре раскида везе са познатом француском глумицом, а сада и сценаристкињом неколико успешних филмова који су је коначно вратили на Црвени тепих, њен бивши љубавник је део средстава продуцентских компанија у њеном власништву успео да пребаци на рачун болнице у Греноблу, за лечење деце оболеле од леукемије. Лу је, изгледа, још тада планирао да се врати у домовину, а новац прикупљен у хуманитарне сврхе инвестира у нови, уносни посао. Под хипотеку је ставио стан у Далмацији, комплетно опремљен најсавременијом студијском техником, те стару камену кућу на удаљеном острву, као и део имовине покојног брата. Идеја је била да се привремено настани код бивше супруге и кћери, чију је фотографију обилато експлоатисао на друштвеним мрежама, обраћајући се, углавном, сентиментима усамљених жена од којих је на превару узимао новац. Администраторке мрежа које су вођене под његовим именом биле су врло коректне, савесне и пожртвоване; прилежно су одговарале на сва питања забринутих девојака, средовечних жена и старица, што су желеле финансијски да помогну тешко оболелој деци. Посебно упечатљиво, требало је да делује опис најновије Анабелине фотографије, главе клонуле над тмином надгробне плоче његовог старијег брата. Лепа тинејџерка, Луова једина кћи, упркос сети несклоној њеним годинама, такође се укључила у такозвани хуманитарни рад, прикупљајући од својих школских другарица новац неопходан за лечење деце.

Притиснут тешким дуговима, делом због ризикантног начина живота, а понешто и због хроничне болести синуса што је временом прерасла у карцином, хируршким путем одстрањен у престижној париској болници, Лу је, немајући куд, одлучио да се обрати за помоћ мајци, пошто је сву непокретну имовину претходно распродао, а у међувремену доживео и неколико мањих можданих удара, делимично изгубивши осетљивост десне ноге коју је лагано вукао за собом. А затим је решио да прода све што му је преостало: Чехова у оригиналу, изрезбарене корице старих језуитских рукописа, посребрене ножеве за сечење хартије, лампе са искрзаним абажурима, па чак и споме-

наре и деце је играчке. Мајка, која се, пре нешто више од деценије била преудала, није га примила натраг у стан, саопштивши му да је коначно пронашла партнера и да жели сопствени мир.

Тачно тако: спокој је управо оно чему је и Лу тежио. И онда када се, клецајући по улицама, борио са невидљивим противницима, или у тренуцима неутешног ридања у забаченим кафеима, маскирајући сузе гутљајима дестилисане воде, па чак и онда, када није могао самостално да се тушира, него су га поквашеним пешкирима сусетке гладиле по, сада већ прилично неосетљивим, боковима. Срећом, није га ништа болело. Био је дугогодишњи кокаински овисник, и уз то и нарко-дилер приправник. Бело или жуто, повремена проституција, младићи у кожним јакнама којима се подавао памтећи само њихове снажне мишице и тетоваже, чинили су његов ноћни живот – гледајући са стране – врло узбудљивим. Смрт га није плашила, али га ни сенке више нису пратиле по зидовима. Био је потпуно сам, неодређено жив или мртав, сасвим свеједно.

Понекад би једва говорио, отврдлог језика, а најчешће би без престанка проливао речи у свим правцима, фабулирајући о успесима у претходном делу живота, који га је водио од мале престонице на Западном Балкану, преко престижног америчког универзитета, до Париза и пословне сарадње са чувеном Францускињом. И наравно, сви путеви водили су на Косово и Метохију. Како због прибављања наркотика, тако и услед порозних закона који су омогућавали да припадници тајних служби, путем неформалних канала комуницирања, јефтину робу пребацују преко европских граница све до Инвалида и блештаве париске Опере. Упорно администрирање на друштвеним мрежама тада би се вишеструко исплатило: Лу је најчешће сам преузимао улогу модератора, представљајући се под лажним женским именима: Леа Римац, Маре Квапел, Нора Бертз и слично, агитујући при том, свим силама, за прикупљање помоћи малим пацијентима из даљине, који су у критичном стању. Тим поводом, отварао је и затварао рачуне у различитим банкама на подручју читавог Балкана, те вештим трансакцијама успевао да снабдева, тргује и упошљава велики број корисника, прибављајући наркотике како за европско тржиште – углавном француско – тако и за личну употребу. Причало се да је, наводно, опскрбљивао и један део европских парламентарца, те да је чак и италијанска модна индустрија на заласку имала мањих користи од Луових малверзација са забрањеним супстанцама.

Временом је потражња за наркотицима опала, а Луово здравствено стање није дозвољавало превише кретања. Осим тога, против њега се водио и маратонски судски поступак у суседној држави, тако да му је маневарски простор био прилично сужен. Уједно, пресахли су и извори финансирања преко другарица његове кћери, коју је све чешће употребљавао као добављача проscribeованих супстанци, због отежалог хода, али и различитих начина манифестовања можданих дисфункција. Тако рећи у полусвесном стању, грозничаво је смишљао шта и како даље. На спасоносно решење асоцирала га је лутка-клоун из детињства, која му је сугерисала смрт. Да, убиће се, објавиће вест преко свих расположивих Интернет страница и друштвених мрежа, таговаће редом све своје бивше и садашње пријатељице. Биће достојно оплакан. Сигурно ће недостајати многим... Тако ће спор бити обустављен, а жене ће се ражалостити и узнемирити. И најзад, достићи ће постхумну популарност свог брата, коме је одувек потајно завидео на успесима у каријери, као и на заводничким способностима.

Већ наредног дана, на једној од званичних Интернет презентација компаније, објавио је властиту смрт. Учинио је то претварајући се да је уцвељена администраторка. Мало је рећи да су фанови били сви до једног у шоку: мук на страници је обећавао одличну и врло уносну забаву. Убрзо су постови, са искреним изразима саучешћа, циркулисали престижући једни друге. Солидарисање у болу за изгубљеним идиолом попримало је гротескне димензије. Савремене нарицаљке, обраћале су се директно покојнику својим патетичним стиховима, увелим каранфилима, голубицама што полећу ка поноћном Сунцу... Неке од постова је симулирао и он сам, како би одржао неопходну тензију и измамио још по коју сузу. Уосталом, допадало му се да тугује над самим собом, то га је подсећало на детињство, али и на фантазме преузете из популарних трилера. Било је, у свему томе, и извесне ноншаланције у морбидности, али је озбиљни и свечани тон, напослетку, превладао најразличитије емотивне изливе кича.

Након свега, уследила је пауза, искоришћена за прикупљање видео материјала, ретушираних фотографија, лажних изјава покојникових пријатеља и пословних сарадника које је ефектно монтирао и визуелно уобличио у свом алтернативном студију, такође опремљеном најсавременијом техником, присвојеном, и отуђеном у последњем тренутку, пред евидентирање и заплону имовине. Овај кратки предах у комуникацији послужио му је

као један вид куповине времена, све до великог финала и новог почетка, како је мислио. Али, ни обожаваатељке нису мировале. У знак љубави и пажње према вољеном покојнику, осмислиле су заједнички видео-клип под називом „Мемо“, који су с пијететом поставиле на популарну платформу Јоутубе. Краткотрајно је ликовао. Срцепарајући стихови кружили су екраном у светлуцавом низу, илуструјући неизмерну тугу што је истицала из музике Ларе Фабиан или Селин Дион, сада то више није ни било важно. Требало је погодити тајминг, онај прави тренутак за деловање: ни прерано, ни одвише касно, док усковитлане емоције не подлегну рационалном ножу аналитике.

Пошто је одспавао неких пола сата, а можда и читаву вечност након драматичних догађаја, а под дејством последњих залиха хероина, који је у нужди користио као замену за „бело“, испивши топлу чорбу, са кришком удробљеног младог сира, ступио је у акцију. Рачун у иностраној банци, отворен на име наводне старатељке његове малолетне кћери, објавио је на својој, као и на официјелним страницама свих „бивших“ компанија, с кратким коментаром: „Прилози за Анабелино школовање. Помозите детету свог покојног пријатеља да нормално одрасте и школује се као сва остала деца.“ Фонд за помоћ су, наводно, основали и покренули сами администратори, сарадници и пријатељи компанијских страница, као и много пута до тада. Одзив је био велики. Уплате су, додуше, споро пристизале на наменски отворени рачун, а Лу је, за то време, губио много енергије у администрирању послова око фонда, те давању подробних обавештења заинтересованима како да реализују новчане трансакције.

А онда је отишао на Косово и Метохију, где му се на неко време изгубио траг. Након свега неколико месеци, наставио је нормално да живи и ради као да ничега није ни било; а једини доказ да је жив или мртав, био је препознатљиви „Мемо“, са и данас актуелним хитовима, постављен на платформи Youtube-а.

Дејан Богојевић

САН 5769

Котрљали смо сјактаво камење
Низ планину и гласно дозивали измаглице и
Лице трљали црвеном бојом добијеној од Црвене Стене
Час срећни
Час потиштени
У вртлогу ветрова
Изнад највише црте *речи*

Слова у ваздуху вежбају распоред
И бирају тачно место у новој небеској поеми
ЦРВЕНА СТЕНА СТРЕМИ КА ДНУ ЗНАЧЕЊА
И знак до знака
Као варка се пали и гаси

Котрљали смо сјактаво камење:

те речи као пусти кишобрани без кишних капи
групишу се у вишебојне гомилице налик колибама
и насеобинама ван наших руку ногу и стопала
лабиринт крупне дивљачи без рогова и још једно
дело заиста на граници гађаних плодова и промашених
порука песме крвавих јагодица и стиснутих зуба

Ређају се тумачења
Високе зидине
И капље са бојених лица

САН 1997

Прилази ми познаник са раширеним шакама
Руке му не дрхте
Шаке прекривене неравнинама
То су ти јаки трагови сусрета
То су ти искидане вододерине

Гласно сам рекао да су ми њене груди
Мелем за шаке
И кад је остајала до поноћи
И кад је долазила по поноћи
Та жена опрашта благовремено

Све осмехе својих чула

чула је из друге собе уздахе па пад пегле шкрипу
и сналажење у хаосу потом дахтање напаљене женке
док је ауто крај реке прекрио снег бео попут њених
гузова у ноћи дошла је пре првог сусрета и отишла пре краја
балавећи а хтела је да је бије глас попут бича и свршавала
је повремено и није смршавала никад а ја гад за град и друштво
ван њеног међуножја тражим раскошну ковџавост сна

То ниси ти
Треба ми твој извештај
Позови стручне службе
Које би да те ломе у појасу

Тако сигурна у своје поступке
Одакле ти вера иза чега се кријеш
Попут чега летиш

Бескорисни си остатак још једног варења

Речи слажеш у сандуке
Без по муке говориш о својој прошлости
У коју си затрпала недостатке будућности
А где су ти слике из детињства?

САН 3001

Биљке су се сасушиле
Љубави су одавно без влаге
Свет који бих мењао више не постоји
Разиграни пламтећи летачи чекају колонијалне народе

И писати колонијалну поезију је боље
Него целом душом удисати ужарену тишину

Тишина тактом трује наш град
У нашем граду спортске трибине не постоје
Па хук масе се не да преселити у стихове
И стихову не могу да вриште а хоће да пукну
И сви своје емоције лакше изражавају кроз прозне радове
Ту су им јунаци са којима поистовећују себе
И своје бивше љубави

Дејан Алексић

ЕПИФАНИЈА

Никада не написах песму возећи се аутобусом, када оловка нечитко дуби карирану белину. Ломљив је ослонац вида на кестену у даљини и потребна је чврстина уходничке речи. Бележим: далека крошња подупире небосклон. Госпођа до мене повремено склопи меснате капке, мирна, као после расправе о Богу. У њеном крилу, налик угинулом шишмишу, лежи црни кишобран. *Господе*, отме јој се једва чујно док претичемо камион натоварен стоком.

Не написах никада песму возећи се аутобусом, док калиграфска страст зависи од чврстине амортизера. Лепо видим: реч небосклон памти удар у асфалтну рупу. Има и оних који верују да је и он, тај свод, рупама богат, и да кроз њих може да се провири на свете дане. Ја то засигурно нећу моћи. У мом су небосклону два нечитка и убога слова *о*, две охлађене дупље распете на промаји вокалског слепила.

На крају песме написане у аутобусу треба да се каже још и ово: јесен је маћеха кишобрана, али Господ је добар и умире без срџбе зарад света у ком кестење држи небо.

ТО ДРВО

Може бити да у сваком од нас расте по једно самотно дрво, са чијих грана непомично виси

празна љуљашка или у крошњи
рђа жичани скелет змаја.

Неко име или знак, може бити,
зараста у његовој кори, или
расте са њим, као тихи тумор.

У олујне дане, оно се држи
грчевито за јаловину наших
снова. Потом, мирно као пророк,
дуго на себи носи светлу пређу
киша које нисмо исплакали.

Могуће је да то дрво затвара
мудре кружнице година иза
времена за које мислимо да је
наше. Стога стрепи над зимама
које изнова стижу, са звуцима
секира и првим мршавим ватрама.

Каткада зажели да провири
граном или пусти макар сенку
кроз крлетку наших ребара.
То нас тргне као каква раскошна
идеја или навала божанског
усхита. Човек је нашао себе.

Потом човек склопи очи, а у њему
не престаје падање лишћа.

Али можда о свему томе треба
тврдо ћутати. Можда треба поћи
сам на улицу, у шуму која хода.
И куцнути трипут у дрво
када неко похвали нам изглед.

Јер, може бити да у сваком од нас
по једно самотно дрво расте.
И дрхти док чавли звезда држе ноћ
и дрвосече певају о љубави,
доле, у давно уснулом селу.

КУЋА УСРЕД СВЕТА

Има једна кућа иза високе лиснате
Ограде, пуста под стражама тамних
Чемпреса, као меланхолична удовица
Коју заобилазе љубавници и хлеб.

Њених станара одавно нема;
Капци се годинама не дижу
Са обневиделих прозора.
У потрази за коренима, путују
Кроз њене собне митологије
Гласови бивше деце,
Мириси бивших трпеза.

Са ове стране су улица и живот,
Брзи дани завршеног времена.
Толико хлеба и толико љубави
Чека на споразуме са истином.

Мало знам о тајнама које бране
Смисао, али ово могу да потврдим:
Једног јутра пред вратима те куће
Седала је мачка жмиркајући на сунцу,
Као сенилни игуман, на тренутак збуњен
Нечим лепим, а тако земаљским.

МАЛИ СЕНТИМЕНТАЛНИ
ОГЛЕД О МЕТЛИ

Метле се рађају као старице.
Чим дођу на свет, имају да шапну
Нешто мудро и за опште добро.

Епски тихују у својим ћошковима
Где се светлост одмара од великих дела –
Та патријархална светлост домова
Занавек изгубљених у епохама.

Не држе превише до набоја значења
И често прихватају друге улоге, каткада

И споредне; као оне давне јесени
Кад смо се брат и ја пред кућом
Играли грчких митова.

Метла беше Хароново весло,
А брат лађар што превози у доњи свет,
По знања о будућности која ме чека после
Дугог потуцања по морима страшним.

Крезуба комшиница гледала је преко
Ограде, помало збуњена, али спремна
Да дојави нашим родитељима
Како им се синови играју смрти и пакла.

Уместо на травњак, лишће је падало
На воду мрачну и без одраза,
Као и на мучне дане што ће убрзо доћи
У запаљеној земљи које више нема.

Од свега, напоследку, у сећању остаје само
Метла, гурнута у ћошак после игре,
Бледа наследница скрајнута у манастир,
Где свеци тргују рибљом тишином
У часовима божанског празнословља.

ИЗ БЕЛЕЖНИЦЕ

Изненада почнеш да примећујеш
Ствари које су ти раније промицале.
Олуке, на пример – тако много олука
Да град личи на колосалне оргуље
У којима се безгласно воле и умиру људи.

А ветар оргуљаш уздише над нечим
Што је одавно заборавио, окружен
Библијским цитатима о делима духа.

Облаци окрећу голе трбухе ка земљи.
Буде ли кише, историја ће поновити
Онај тамни час кад идући низ улицу
Ниси срео никог, осим мршаваг пса
Што лиже туђи праг и своју рану.

Дубравка Ранђеловић

ПРИПАДАЊЕ

И ево опет
Моја кожа под звездама
Као снег на сунцу
Блиста у хиљаду дијаманата

Кревет
Огроман и празан
Као шећер на киши топи се
И ја са њим

Мед цури низ прсте
Жељне твојих усана
Док чекам да дођеш
И покориш небо

Знам
Ниједан зид те неће спречити ноћас
Јер и моја соба те сања

Требаш ми
Да смрвиш мој страх једним загрљајем
Да сакријем врисак у твој врат
Док свет се руши

Умотај ме у своје загрљаје
И полупајмо прозоре
Слатким заводљивим уздасима

Дођи
Наслади се мојим месом
И продри у мене као сенка

Ако је твоја љубав отровна јабука
Отруј ме

Јер желим да спавам уморна у твојим рукама
Док олује јече заробљене у мени
А ја цвилим као кучка
За милиметар твоје коже

ПОЉУБАЦ

Између стихова
И замаху четкицом

Пољубац
Сладак и врео

Због љубави
Или само из страсти

Пољубац за лаку ноћ
Од ког те лудо сањам

Пољубац, бесан и посесиван,
Од ког престајем да постојим

Кратак
У образ

Или дуг и неваљао
Испод косе

Пољубац зубима, који се сударају,
Грабе, гризу, кидају усне

Пољубац сочан... слadak... горак
Са укусом крви
Болан

Пољубац
Од ког су ми усне увек вреле и влажне

Пољубац
Ког сам жељна,
Ког сам жедна

Пољубац
За којим чезнем годинама

ДОРУЧАК МОЖЕ ДА ЧЕКА

Полако
Стављаш ногу
Између мојих бедара
Моташ руке око струка

Мирис свеже печеног хлеба
Нас милује из кухиње
И кафа
Привлачиш ме себи

Свежина нашег кревета
Лагани додир чаршава на леђима
Моја спаваћица лагано клизи на под

Јутро
Усамљени зрак светла
Кроз завесе
И лавез паса

Твој дах и мој дах
Испреплатани прсти
Гужвају постељину

Твоје меке усне
Свуда по мом телу
Доручак може да чека

Бранислав Зубовић

ЧЕТИРИ ПЕСМЕ

ЖРТВА

Па нису то нељудска посла била
Да не би града обурвала вила

Тек да принесем жртву Баба Јаги
Припустише ме, онако бајаги.

Залуд јагње бело и верна љуба
Златна пена са Тамнаве и Уба

Џаба и молитва са оба света
И благо из тамнога вилајета.

Чак и онај крчаг црвеног вина
Не вреди ништа без обадва сина.

Из камена о ком је пево Тацит
Још увек, тужно, цурка бели калцит.

ИСКУПЉЕЊЕ

Грактао сам као сврака
Опонашао славуја,
Певушио бат корака
Тек у славу лирког бруја.

Крпио сам што се свило
Хранио сам моћну шеву,
У завоје стављо крило
Осмуђено у Прешеву,

Враћ`о посрнула јата
У манитом птичјем лету,
И кроз каљугу Баната
Тражио лек – вражјем свету.

САЛИВАЊЕ СТРАВЕ

Какво је то чудо невиђено?
Враџбина у оку сиромаша –
Или када ноћу постиђено
Извлачиш из џепа шаку граха.

Шта се диже небу под облаке?
Молитва што је, тек појци сричу –
Или кад креште смућене свраке
Док ми место песме чате причу.

И скандирају рефрен милоште
Тек да ме подсети на кирију,
А душа, кришом хтела би јоште
Да јој још једном страву салију.

ГАВРАН

Тамо где ништа, више не ниче,
Једино гавран строфе нариче.

Ко целац пада, шапће у страху
Кроз бивше кости у сиромашу.

Ни пепео ни прах, тек скорен дим,
Демонска магла – зацело тврдим!

Неизлечива туга, јад и дерт
Свракин ручак, тек ђавољи дезерт.

Развејава и по мојој души
По савардаку и потлеуши,

Не мари ни кад хукне кошава
Тек за кишу што нас орошава,

Нити за ветар хладни северац
Кад га куне тужни погорелац.

Једино гавран зна судбу клету
Бабине гатке, тајне у лету...

А уколико крене да ниче
Он ће и теби стати да сриче!

Енес Халиловић

ЧУДНИ ТАТАР

Нити сам у Солуну био, нити сам у Солуну корицу хљеба изио, али причао је мој прадјед Рецо, а ријеч је ходалица па је стигла до мене... Причам како сам чуо.

Са мојим прадједом, у Солуну, на робији, био некакав чудан Татар. Кад су га извели на вјешање, нису га могли објесити! Сви затвореници извођени су да гледају вјешање, и вјешала су била првокласна, омча веома добра, и ослонац су више пута измицали, али нису могли објесити тог Татара, никако. А Татар је био здрав човјек, средњег раста, ни мршав ни дебео, имао је зубе бијеле попут бисера – и свима је било чудно што не може бити објешен. Чак и он сам се чудио томе, али је био сретан јер је три пута преживио. Висио је, али тијело које је висило није производило смрт; било је то као да виси крпа или капа.

Овај догађај војницима и затвореницима објаснио је некакав старији официр.

Једноставно, тај Татар није имао никакав став, није имао политичко мишљење, није имао однос према било чему. Осим мяса и костију, тај Татар није имао оно што би човјеку дало стварну тежину.

Без обзира да ли је мишљење позитивно или негативно, без обзира да ли човјек мисли исправно или неисправно, свако ко виси – виси због оног што мисли.

Земљина кора се хлади, овај свијет стара и стара. Не чудим се што је све мање вјешања. Мање мишљења. Мање ставова.

ПЕСНИК И ПРИПОВЕДАЧ

Причао ми је Борислав Радовић.

Каже: Тамил Сијарић и ја видели смо највеће чудо овог света! Недалеко од Плава, крај реке Грље, шетали смо... Имали смо два сендвича која су нам дали организатори књижевног фестивала. Причали смо о свему. Сретосмо две чобанице. Девочице, шта то радите?

Чувамо овце.

А колико имате година?

Осам.

А ја пет.

Ћамил и ја дамо им наша два сендвича, иначе нисмо били гладни, кад, оне преполовише један сендвич, а рекоше да ће други однети баби.

А зашто баби?

Гладна је. Ми је чувамо.

А где су вам родитељи?

Отишли у Америку да раде.

Тада смо заћутали Ћамил и ја. И вратисмо се у хотел. Ни речи. Ни он. Ни ја.

УБИЦА КОЈИ ЈЕ ПАО НА ГЛАВУ ЖРТВЕ

На старом путу од Новог Пазара према Рашки видјећеш тај споменик! Иди, види и чуди се. Једном сам видео тај споменик па ми се згадило. Радници грађевинског предузећа почели да зидају нешто, са некакве дизалице откачио се неку велики котур, пао на главу неком раднику који је остао на мјесту мртав. И, као што бива, колектив је платио трошкове сахране, ћерки тог радника дали су ступендију, а удовицу запослили у дирекцији... а колеги су подигли тај споменик поред пута, баш на мјесту гдје је страдао.

Али какав споменик! Направили велики котур, баш онакав какав је пао на главу раднику. Направили котур и написали у *знак сјећања на колегу*.

Ни плоча са фотографијом страдалог радника, ни име страдалог радника, ни датум трагичне смрти. Не. Само котур који је пао раднику на главу и усмртио га.

Људи радо подижу споменике онима који су убијали људе.

Зорица Бранковић Басарић

ИЗ БОЛНИЧКЕ ЧЕКАОНИЦЕ

Из јутарње магле мигољи се депресиван дан. Ситно ромињање кише појачава неспокој. Дрхтим. Хладноћа ми подмукло и неприметно облачи танану, ледену кошуљу од које ми ритмично цвокоћу зуби. Убрзао бих корак, бојим се и пажљиво клизим преко мокрих степеника. Спасоносно хватам металну кваку на вратима. Ледена је и од тог додира пролази ме језа. Лице ми запахњује тешки и устајали чекаонички мирис. Зауостављам дисање. Облива ме талас врелине и расцветава се као булка на мојим образима. Не осећам више тежину тела, само пријатан топли омотач загушљивог ваздуха.

Чујем жагор људи. Зује као у кошници и разумем тек по коју разговетније изговорену реч. Неприпремљени за сва временска изненађења, са последицама мање-више опасним по живот, објашњавају једни другима шта им се и како догађало, те су морали да затраже помоћ лекара. Са стрепњом, сумњајући у своју, али и туђу моћ запажања, понављају и детаљно наводе тренутке проживљеног, па чак и оно промишљено. Увијена у нову форму, прича добија на важности тек кад је изнова препричавају младој, згодној докторки.

Ситна, погурена старица у црнини, налик на усамљену чавку, тихим и резигнантним гласом образлаже свој здравствени проблем, очекујући најбрже решење против несносних болова. Напирлитана, црвенокоса докторка румених, кошчатих јагодица пискавим напетим гласом прекида њено јадиковање: *Добро, добро бако. Како не знаш где те тачно боли? Свуда ти је тешко!? И мени је тешко. Шта ја сад да ти радим?*

Трпајући руке у претесне џепове белог мантила, обореног погледа, млада лекарка започиње кружну шетњу ординацијом као у затворском кругу. Мрмља себи у браду упорна у намери да непогрешиво повеже симптоме са болешћу. Несносна врева из чекаонице одвлачи јој мисли и јача узнемиреност. Ваздух сече резак, завијајући звук врата која широм отвара да би заузела централни, борбени положај и добила минут тишине. С муком кроти набујалу жестину, мења тамну боју гласа у звонко, молећиво пијукање:

Људи, молим вас, разумите и ви мало нас! Овде мора да се ради!

Ларма за тренутак јењава. Одзвања тресак врата. Сви ћуте.

Сестро! Сестро! Сестро, дођите! Скроз исцуре! – јечи и подрхтава хрпав, непријатан глас болесника из суседне просторије и из размишљања буди све дремљиве, али и препаднуте који ту чекају, удављени у мору степњи за свој или туђи живот.

Ево, ево, идем! – утрчава медицинска сестра чврсто стежући смотуљак газе. Уноси још једну пластичну боцу за интравенску терапију. Ходником одјекује ситно клапарање дрвених, медицинских клоMPI. Мрзовољни пацијенти негодују шапатам који, потхрањиван незадовољством добија жестину и прераста у свађу.

Шта је овој? Само једна сестра, а овол'ка гужва!? Несу нórмални! Сатр се овој девојче. Вредно. Само врди на там'-на овám'. А овај моја баба... Изела ју пчелá. Џáбе сам јој рекъл: мрдни се овам' кад сам окол' пчеле! А онó, жéнско, нерáзбрано! Трти се там' где му нејé за пóслу... А после? Сама се уплела у косу... – цијуче дугогодишњи пензионер-пчелар имитирајући говор непослушне супруге, паузирајући иза сваке изговорене речи. Из старачког промуклог гласа плушти срџба:

Сама! Нејé чекáла да ју óкаш! Па ўдри! Ўдри док те нејé изела! Причам, зборим, ал' нема комé. Ће осиромáшимо ако једна умре. Жал јој да ју убије. Съг ми прáји муку без рабóту. Једна пчелá... Прошли пут комишíја у сред дън прскáл слíве, не ми ни рекъл да затворим сáндуци, и кој' ће знáје кол'ко су цркле?! Уф! – издише тешку муку, поделио би је са другима, али му не успева. Повија леђа под тегобним бременом и ћути. Баки је неопходна инјекцију против алергије. Може и оток да је угуши. Како ће без ње?! Не може ни да замисли. Деца су отишла, поженила се и поудавала. Сами су са тугом и пчелама.

Кад сам бил у Немачку... – уз шкрипу столице устаје седобради старац, ставља руке на повијена леђа, прси се и после драмске паузе театрално наставља: ...нејé ме шприцувáла сестра, дóктур ме шприцувáл. Гледáл ме је кол'ко мълко воде на длан, не мрдал од мен', а овдé? Овдé је дóктур, чини ми се, дефицитáрна роба, нема кој да те чује, а камоли види. Више ложачи напримувáли у овај дом здравља него лекари. Шће им?!

Џáбе се фáлиш да си сас Швабе живéл! Ништа од њи' неси научи́л. Там се дóктури не мáју окол' теб' кад виде да си прдал у чебáр. Ложач те ту́ри у пећку, пипне дугмé, исíпе те у теглу, не мора да ти узíмају меру, дужину... – неко од присутних неочекивано убаци коментар.

Мој ће се сандџк о твоју крстачу искрши! – загракта седобради.

Шће им, кажем, лекари?! Уче, не кажем да се не школују, ал' све тој, џáбе мука! Неће нíкој да и' запóсли ако се не испрсе, ако немају свој својéга и ако несу стревíли партију! У Титово време и код Слободáна, знал си кога да молиш и комé да дáваш! Съг не знаш ни комé, ни колкó, а сви 'оће помълко, ал' им дубокí џепови. Време си течé, а децá од муку заборáје и какó се зову, а камоли онóј што су научи́ла. Па, који ће ни тѣг лечи? О мајн гот, мајн гот! Онíја што

су без м'ку учи'ли, такој се и запосли'ли. Мајеш и' кад улéзнеш код њи', на уши седé кад им се жалиш, лек ти даду', не погледају те, а све би 'тели, и све им фали. Пре се знало, улазиш на врата, сас ногу и' отвараш, одма' те пуштају, а с'г, с'г нејé такој! С'г се с једну' руку држиш за кваку, а у другу носиш коверат. Кад им га с'унеш, ако им мрдне брк, ће летé окол' теб' кол'ко стенице на ракију, ако се намриште, џабе ти рабóта. Лэле, лэле дотерáли смо цара до д'вара! У црну земљу да ишт'кнемо! Нигде у свет, само код нас резил!

Пун срцбе, огорчено приповеда пензионер док крши и кротки немирне, скврчене прсте. Пажљиво умеће шаке под мишице, нежно их притиска и умирује. Скакућу горе-доле, не слушају га и боље кад год се мења време. У шали говори да би бесплатно радио за метеоролошку службу, јер никад не погрешити временску прогнозу.

Нејé све такој т'врно и све како ти велиш. Прошли четврт'к делил сам тезгу с једногá доктора. Ја сам продава'л тегле сас мед, а он на други крај гаће, черáпе, крпе, пешикири... С'њи'гл се, зарађује си за децу и никоме не с'ва ништа, само преко тезгу онóј што продава и кусур кад врта... – образлаже пчелар.

Опет галамите! Па, реко' ли да се мало ућутите! – опомиње и сева очима љутита докторка.

Овај докторка заборила да човек мора нешто да проверéи кад га увáти м'ка. Не мож' само да се ћутí. Па још несмó умрели. Онíја горе у брдо само ницају, а не врéве. – шапатом критикује увређена, али послушна старица. Већ пола сата одмара после шприцања, баш како су јој саветовали.

Ајде мóри, ућутí се више! Ти све знајеш. Да си чека'ла ред како ми овде од јутрос, ћута'ла би како мрт'в'џи – свадљиво и оштро јој се обраћа седобради старина док ломи дрхтаве прсте. Увек га је нервирала ова беспослена, брбљива жена. Од како је познаје увек носи препуне торбе и битних и беспотребних ствари, непрекидно прича, критикује и увек је у праву.

Однéкња там'н да иц'етим дубáр да си баба накладе óгањ, óт-качи ми се држáље. Дзи'пну увис, и'идну се како побеснела кобила и, оде колéно. С'г кад треба да се послушам, ја сам к'о липов клин. Без тојагу не могу ни да мрднем. Ветар ти овак'џе живóт! – лупајући штаком о под, пацијент разбарушене сиве косе покушава да скрене пажњу слушаоцима на значај свог проблема.

Сигурна да је опасност од нежељених индикација прошла, бака заузима чвршћу позицију стављајући торбу на столицу и запоседа је као тек освојену тврђаву. У тканом, вуненом цегеру лагано спушта здравствену књижицу са рецептима и започиње претрагу по њему. Шушкају папири, извлачи флашу са водом, празне кутије од таблета, размотани, прљави завој, вунене рукавице, кухињску крпу,

старе, пожутеле породичне фотографије, игле за плетење, црвене доколенице, кожну футролу за наочаре, мастиљаву дрвену оловку, плаву платнену марамицу... Успаничена опет износи здравствену легитимацију, рецепте... Више се и не сећа садржине своје омиљене торбе. Цокће, врти главом док јој руке панично и неконтролисано дрхте. Усплахилено сикће:

Проклета да сам! Да ли сам и тој заборила? Шићер ће ми пад-не! Кад овак' човек остареје неје за нигде. Одлете од памет кол'ко ластавица из гњездó! Добрó га и овол'ко имам каквó сам све преко њег' претурила. Кноћи ће си купим у продавницу, ал' да не буде до-цкан. Уф, уф...

Мáni се више да мешаш по тој циганско цедило. Евé, на ти бонбóна, једи! Ако Бога знаш, закрој клопке и ћути! – одбруси јој седобради пензионер.

Морé не лај као бесно куче! Мртви те поодили дабогда, и наши и онија туђински, што ти дадоше туј страну пензију, па мислиш увати́л си Бога...! – тобоже бесни увређена баба док јој осмех титра краичком горње усне. Још би да се мало јогуни, али због појачане дрхтавице зграби понуђени слаткиш и брзо га стрпа у уста.

Кој' ти морí помиња́л мртваци? Сама си ји óкаш! 'Ел те шп-рица́ли? Иди́ си до́ма! Само гужву прáјии, мислиш без теб' се не може! Сгз ћу óкам онóга шофéра, нек' пали санитет и нек' те вози кудé зна́је! – крешти старина, сева очима, нервозно лупкајући шта-пом о столицу.

*Следећи! –*виче медицинска сестра секући оштрим гласом узав-релу и напету атмосферу. Завлада тренутни мук.

У ћошку, крај излазних врата седи као на иглама, старија дама љубичасто офарбане, уштиркане косе. Непрестано се мршти, креве-љи, стење, ослања једном руком о зид, а другом пажљиво помера ногу. Оперисан јој је кук. Са зебњом пажљиво мицка ногу лево-дес-но, да може натерала би је да сама хода. Огорчена, шишти на све око себе као разјарени гусан, али зато са уживањем критикује:

Шофéри не мож' да на́јду, па да су још тол'ки! Никад на време не дооде. Зим'с ме апериса́ише, јутром ме пуити́ише, моња у ко́дник до напр́ивечер. Док се смилóвише да до́јду, исциврé од ледени́цу! И сгз се скоча́њим кад се сетим!

Још к'д га зове до́ктурка да одвезé жену́ од онóга директора из овој, бре, како се зовé... – замуцкује бркати старац. Са накривље-ним карираним шеширом малог обода изгледао би бекријски да га не одаје бледи, изгубљени поглед. Скида шешир и гужва га као да је од новинског папира. Памћење га издаје. Разочаран, претвара се у ухо, да би брзином спортских репортера започео пренос догађаја иза болничких врата: ...телефóн му нон-стоп зау́зет, не јавља се,

само меље; телефон ћути... не зврји, докторка му се набрећује што се не одзива... тороче кол'ко воденични камен... Ћути. Ослушкује. Затим, неочекивано јаким баритоном викну:

Трхује! Сас овце! Па се цел д'н и сву ноћ погађа сас кунци. Нема када да се глаша, а она запела кол'ко жаба уз брег, јави се, па јави се... Нуме ни цене да утаначи, па се и сам сас себе распраља. О, ће се начека до јутре, до јајутре!

Ма шта кажете? Није ваљда?! – чуди се плавокоса девојка која већ два сата цупка, пребацујући тежину с једне ноге на другу. Још увек стрпљиво чека да јој препишу неки антибиотик за болове у грлу.

Какó, нејé?! Па он у санитет и овце вози! – опет прекорно грми бркати шешпирија. Заборавља имена људи, називе ствари и насеља, али је добро обавештен о свему што се догађа у његовој близини.

Јао, јао не знате ви где сте дошли?! – укључи се у причу тек придошла враголаста бака. Ситна и окретна попут чигре за тили час све преброја погледом. И већ је смислила занимљиву причу којом би да се представи чекаоничкој публици. Жали се на неподношљиве болове у ногама. Сева јој у оба колена. Тешко се креће, има ишијас, али ходаће док је ноге носе. Одбија помоћ сина, јер је беспотребно трошити драгоцено време озбиљног пословног човека на њене свакодневне болести. То је само њена ствар и ничија више. Он мора да ради, зарађује и храни децу, као што је и њега она сама отхранила. Доста је радила, кућу сазидала, њиве обрађивала и стекла пензију радећи четрдесет година у фабрици текстила. Сад је дошло време да мисли и о свом здрављу. Као врсни теоретичар друштвених прилика исцрпно анализира:

Данџс бабе и деде издржавају децу, унучићи, све им падло на грбину. И тријес године од матуру кад славе, родитељи им давају паре. Тој ич, ич неваља! – набра чело, махну руком и кад се увери да је пажљиво слушају, промени тему и усхићено прозбори:

Однeкња идó на рeнгел да ме снимују. Једна намазана, плава, иштикле до гуцу, само бџка. Нејé ич како овај наше врицаво девојче што ни збира књижице. Она не вреви, не приóди при нас, мршти се колко кисељке да је јела!

Имитирајући глас медицинске сестре, бака врисну:

Стурајте се до пола! Чекајте!

Сериозно погледом прати присутне, мешкољи се на столици и тихо наставља причу:

Постурамо се, седéмо, чeкамо, огртáмо се сас антерије, ал' не вреди, помодрeмо кол'ко плави петлицањи. Дојдe ни да се загрлимо па да заједно клóцамо сас зуби. Кад људи разделе муку време брже

прооди. Ждеремо, док не обелёјемо. И... ете ти ју онај лепотица, улази сас доктура. Уцаклил у њу, баишта мож' да ју буде. Насмејала се, укомањила, а он предé окол' њу колк'ко офуџан мџчк.

Бака се као на сцени увија, врпољи, живо гестикულიра, мимиком дочарава и проживљава улогу успаљеног лекара: *Полџк сестро, нежно! Осмех, осмех, осмех! Не дај да ти боре смриште тој љбаво лице! Пројдóше поред нас како поред турска грóбишта и ми си 'нак остáмо туј где смо си и билé. Јао, јао кудé ли смо доишлé! Доклé овој дојдóмо!*

Ко је следећи? Ајде шта чекате, да вас ми уносимо у ординацију?! – позива пацијенте уморна и нервозна сестра. Газом брише зној са чела и неспретно поправља рашчупану фризуру.

Не дал ни Бог да ви некога носите! Прóшли петџк на носíла унёсоше једнога човéка, бóлан велé, од онуј најгору болес' и припáл. У субóту га однёсоше горе... Далéко било! И, полџк бре дéте, да се дíгнем од столицу! 'Де, не срдí се тóл'ко?! Брзо ће остарéјеш! – тобоже се једи и шеретски намигује несуђена глумица.

Од када си ти тој на ред? Када си доишла? Нес'м те видéл, а од јутрос овде чамíм. Воденица ти нејé равна! Да си тиеницу млéла имáла би леб' за целу годину! Седи туј, да ја улéгнем. На мен' је доишл ред! Да сам у Беóград иишл до сџг би се врну́л – буну се брката старина.

Па ти иди, кој' ти брани? Ако је там добрó вíкај и нас да доодимо! – пакосно зачикава несташна, ђаволаста старица.

Плавокоси, плећати младић у црној кожној јакни, маше пожу-телом књижицом, разлистаним болничким картоном и крупним кораком жури из ординације. Задовољан собом, разговара мобилним телефоном и објашњава саговорнику: *Брате, овдé к'о сад-рине! Луд ли сам да чекам!?*

Одакле овај? С неба! – нервозно крикну плавокоса. Нема више ни снаге ни нерава да чека. Малаксала је, на лицу јој се осликава умор. Долази до шалтера и захтева да јој врате здравствену легитимацију, верујући да у апотеци може добити лек без рецепта.

О девојче, још си ти зеленá. Топрв има да чекаш! Охо-хо и да се начéкаш! Живóт ће се отéгне, живци ће се растéгну и отџње, покидају... Полџк и све ће си буде! – саветује причљиви, мршави дедица пожутелог тена и упалих образа. Жмирну крајичком левог ока, издахну, намигну неке од присутних и настави монолог:

Ако довлечу́ неку бáбичку и рéкну хитан случај, до јутре има да си седимó. Не дáј Боже да се довлечé онај скýбна сас пýтну торбóу! Вла́чи ју на тóчкови по њу кол'ко кучку на ланац! Тóри ју на астáл туј куде уносе картони, па се зберу́ сви овíја у белí мантили́, и мýжи и женé. Изврљу́у дрéје из кóффер, па и ' развлáче на там-на овам,

пробују, примерују, ће купују, неће, тишмане се... Тъг, мож' папци да отѣзамо, никој неће да ни примети!

Збуњена девојка истрже књижицу сестри из руке и гунђајући изјури из ординације.

Једън мање – мангупски се клибери старац упалих образа, чији ме израз лица подсећа на олињалог поларног лисца. Шкиљи, ситно трепће и чека реакције присутних.

Јел' бре! 'Ел ти овѣја болничари давају паре да им разјурјујеш пацијенти, па да ништа не рабóте? Затóј ли ти с њи овдѣ шѣшкаш од рано јутро! – крешти бака жељна расправе и неконтролисано цокће док сише и преврће бомбону по устима.

Не, него како ти! Немам дрва, грејем се у чекаоницу. Чекам да ме наране сас инфузију. Па док капка у вену, живóт нек цурка... – рута јој се белокоси.

Препознавши свог комшију, уштогљеног господина у браон оделу, бака нагло устаде, затетура се, али се спретно заустави у равнотежни положај тик уз њега. Схвативши да може да јој побегне, дрмну га за рукав. Нагло се окрете, протумачи злобни израз искривљеног лица брбљивог чиче и заприча: *Комшија добър човек, нејé мирођија како ти да се у све меша, да за свакога све знаје, да се по њега гредá влáчи...*

Сасвим мало се подиже на прсте, унесе суседу у лице и умилно шапну: *Ћу ти платим дете, зарадѣла сам и ја пензију, нећу ништа мáбе!* Љутит и већ изван себе, комшија је бесно и невољно прихвата за мишицу и вуче за собом.

Остајем да лежим у соби, укључен на раствор за парентералну исхрану. Сам сáм у соби. Самоћа је мој дом, комшија, пријатељ и каткад љути противник. Ових дана избегавам сукобе и уживам у роли равнодушног посматрача. У њој ми је топло, ушушкано и сигурно. Слушам добовање капи. Осећам да су тешке и студене. Котрљају се и клизе низ моје вреле образе. Опипавам оштре ивице удубљења и ожилјака на лицу. Режу ми јагодице, али не осећам бол и не бојим се посеклина.

Стапа се жамор људи са шуштавим ходом медицинске сестре, а у мојој глави утихњава рој пчела. Уљуљкује ме песма усталасаних прича стрпљивих пацијената и откуцаји сата са зида болничке собе. Тонем у топли, пријатни дремеж. Опија ме неки чудни слани мирис ваздуха. Казаљке клизе споро, али сигурно. Почиње магија снова.

Упознавања

Целалудин Руми (1207–1273)

ОСАМ ПЕСАМА ИЗ *МЕСНЕВИЈЕ*²

ЗАПАМЋЕНА МУЗИКА³

Кажу, фрула и лира што нам слух опчине
Свој напев од сфера што се крећу приме;⁴
Али Вера, прешав размишљања међе,
Види зашто несклад у милину пређе.⁵

Ми, Адамова деца, слушали смо с њим
Песму анђела срцем својим свим.
Сећање наше још не гасне
На неки одјек неземаљске песме.

Ох, музика је храна сваког моји воли,
И уздиже душу у предео горњи.
Жари се жар, ватра распламсава:
Док слушамо, мир се разлива у нама.

² Преводилац дугује захвалност британској издавачкој кући George Allen and Unwin за дозволу да се објаве српскохрватски препевни енглеске верзије Румијевих песама, објављених у књизи: Reynold A. Nicholson, *Rumi, poet and mystic*, George Allen and Unwin, London, 1950.

³ Месневија IV, 733.

⁴ Позната Питагорина теорија скоро да је нешто сасвим обично у муслиманској филозофији и поезији. Према Чистој Браћи из Басре „пошто се небеске сфере окрећу, а планете и звезде покрећу, оне сасвим сигурно поседују музичке ноте и изразе којима се слави Бог и које очаравају душе анђела, баш као што у материјалном свету наше душе слушају мелодије са великим задовољством и налазе олакшање кад су брижне и жалосне. И уколико су ове мелодије само одјеси небеске музике, оне нас подсећају на простране рајске вртове и задовољства у којима душе које тамо бораве уживају; и тада наше душе чезну да тамо одлете и поново се придруже себи сличнима.“

⁵ Суфије доводе у везу дејство музике на наш дух са постојањем душе пре рођења. Слушајући, они опет чују Глас Божји на који су се све људске душе одазивале у вечности (Кур'ан VII, 171) и славоспеве анђела.

XI ЛЈУБАВ, ХИЕРОФАНТ⁶

Само чежња срца показује страст:
 Још ниједна болест нема такву власт.
 Љубав је болест за себе, знак
 И Божанских тајни астралаб је чак.⁷
 Било небеске ил' земне суштине,
 Љубав нас увек води у Висине.⁸
 Разум, да је схвати, само се мучи
 К'о магарац у блату: Љубав учи
 Друге шта је Љубав сама собом.
 Зар сунце само не објави сунце?⁹
 Гледај га! Доказ је у њему самом.

XV ИСТИНА У НАМА¹⁰

Беше то леп воћњак, пун цвећа и воћа,
 Лозе, зеленила. Суфија један
 Сеђаше очију склопљених тамо,
 С главом на коленима, задубљен
 Сасвим у медитацију мистичну.
 „Зашто“, рече један други, „не гледаш
 Ове Божје знаке што их Милосрдни
 Ту изложи, које нам налаже
 Да их с пажњом посматрамо?“
 „Знаке“, он ће, „видим ја унутра,
 Напољу су само тих знака симболи.“

⁶ Месневија I, 109; (прим. Никлсон); хиерофант – врхунски тумач светих тајни (прим. преводиоца)

⁷ „Човек је астралаб Бога, и баш као што помоћу астралаба астроном открива стања небеских сфера и посматра кретања и утицаје звезда, тако Човек, пошто је примио од Бога дар сазнања сопственог бића, непрестано посматра испољавање Божанске лепоте, која је без атрибута и неподложна сваком опису, помоћу астралаба свог постојања, који је Божанско огледало у коме та Лепота никад не престаје да се приказује.“ (Fihī mā fihī, 13)

⁸ Тако и Емерсон: „Видећи у многим душама особине божанске лепоте, и издвајајући у свакој души оно што је божанско од мрља које су стечене у животу, онај који воли пење се ка највишој лепоти, ка љубави и сазнању Божанског степеницама на овој лествици од створених душа.“

⁹ *Āftāb āmad dalīl-i āftab*, чувена и често коришћена аналогија.

¹⁰ Месневија IV, 1358. Сличан мотив се јавља врло рано у легенди о светици по имену Rābi'ah al-'Adawiyyah. Једнога дана у пролеће она уђе у кућу и погне главу. „Изађи“, рече служавка, „и гледај шта је Бог створио.“ Rābi'ah одговори: „Уђи и гледај Творца.“

Шта је сва лепота света? Слика,
К'о у потоку дрхтав одраз грана,
Тог вечног Воћњака који бива млад,
Несасушен у срцу Савршених.

XXIV ОНАЈ КОЈИ СЛЕПО СЛЕДИ УЧИТЕЉА¹¹

Папагај гледајући у зрцало
Види себе, али не и иза себе
Учитеља свога сакривеног,
И учи говор Човеков, док мисли све време
Истородна птица ми говори.¹²
Тако ученик пун егоизма
У Шејху¹³ види само себе самог.
Ум свеопшти који збори, речит
За зрцалом Шејховог говора –
Дух који је Човекова тајна –
Он не види. Говор подражава,
Напамет га учи, реч по реч,
То је све. Папагај то је, а не друг!

XXXV ЛЕПО ПЕРЈЕ¹⁴

„Зар баш да га искидам“, паун кричи,
„То красно перје због кога се дичим.“

Талента свог нек се чува луда:
Жељној мамца, замка јој је туђа.
Снагу спој са страхом од Свевишњег
Нема већег зла од воље личне.

¹¹ Месневија V, 1430.

¹² На истоку се папагаји уче говору помоћу огледала, иза кога је завеса. Алегоријски схваћено, „огледало“ је светац, који служи као медијум између „папагаја“ то јест ученика, и Бога, невидљивог Говорника и Учитеља.

¹³ Шејх (Shaykh) – духовни вођа, учитељ, светац под чијим надзором ученик проводи три године; тек ако на тој проби покаже задовољавајуће резултате, може постати прави следбеник Пута: „Прва година је посвећена служењу људима, друга служењу Богу, а трећа надзору сопственог срца. Способан је да служи људе само уколико себи одреди ранг слуге, а свима осталима ранг господара то јест мора сматрати сваког, без изузетка, бољим од себе, и мора сматрати својом дужношћу да служи све подједнако.“

¹⁴ Месневија V, 648. Људске моћи и способности, сем ако нису посвећене служењу Богу, рађају лажно поуздање и доносе несрећу. Поука се, међутим, не састоји у томе да морамо својевољно одбацити оружје без кога не можемо постићи победу над собом, већ да би требало да се чувамо тога да се не уздамо у њега и да не приписујемо себи заслугу за сваки успех који нам оно омогућава да постигнемо.

XXXVII МИСТИЧНИ ПУТ¹⁵

Запуши чулно уво, које гуши к'о памук
 Савест и нутарње ти уво гуши.
 Без уха буди, без чула, без мисли
 И слушај позив Бога: „Врати се!“
 Говор наш и дела спољашњи су пут,
 Нутарњи нам пут од неба је виши¹⁶
 Тело иде својим прашним путем;
 Дух корача, као Исус, морем.

XLVII ЧУВАЈ СЕ ДА НЕ ПОВРЕДИШ СВЕЦА¹⁷

О ТИ који мачем бодеш несебичног, ти то
 себе бодеш. Чувај се!
 Јер несебични је прешао пут, безбедан је: он борави
 у безбедности заувек.
 Његов лик је ишчезао, постао је огледало: ничег
 другог нема више сем одраза туђег лица.¹⁸
 Ако га пљујеш, своје лице пљујеш; а ако ли
 удариш у огледало, себе удараш;
 И ако видиш ружно лице у огледалу, то си ти; а ако
 видиш Исуса и Марију, то си ти.
 Он није ни ово ни оно: он је чист и без „себе“:
 он ставља твоју слику пред тебе.

¹⁵ Месневија I, 566.

¹⁶ *Introrsum ascendere* средњовековног хришћанског мистицизма.

¹⁷ Месневија IV, 2138. Ови стихови садрже поуку једне приче која се тиче Bayazida-al- Bistami-a (чувени персијски светац који је више пута у екстази изјавио да није нико други до сам Бог; пошто се једном приликом освестио, Бајазит је наредио својим ученицима да га прободу ножевима ако опет нешто згрешу), а коју је песник позајмио, поред многих других из Легенде муслиманских светаца. Прича се да је једног дана Bayazid, пошто је достигао стање деификације (поистовећења са Богом) повикао у екстази: „Слава ми! У овој одећи нема ничег другог до Бога.“ Руми описује оно што је уследило: „Његови ученици у ужасу забише му ножеве у свето тело/ Као фанатици (убице) Girdakuh-a без милости су пробадали свог духовног учитеља/ Сваки који је завукао мач у Шејха направио је рез у свом сопственом телу./ Није било ране на телу Учитељевом, док су се ученици давили у крви./ Ко год да је пиљао на његово грло видео је да му је сопствено грло пререзано и бедно је скончао.“

¹⁸ Савршени Светац је огледало Истине, у коме се одражавају стварни облици свих ствари, добри као добри и зли као зли. Отуда песник (II, 75) захваљује Богу што у Хусамудину види само духовну лепоту и чистоту. Ако сте непријатељ светаца, то је само због тога што вам показују слику вашег мрског себичног бића.

LXIX БОЖАНСКА РАДИОНИЦА¹⁹

Радник се крије у радионици: уђи,
и посматрај Га!
Уколико је радом исткан вео над Радником,
не можеш Га видети ван Његовог дела.²⁰
Радник борави у радионици: нико ко остаје
напољу није свестан Њега.
Хајде, онда, дођи у радионицу Не-бића,
и удуби се и у дело и Делотворца.²¹
Фараон је лице окренуо материјалном битку;
стога је био слеп за Божју радионицу
И хтео је да измени и скрене оно што је вечно
уређено.

Препевала са енглеског језика
Љиљана Бибовић

Белешка о тексту

„Осам песама из *Месневије*“ представљају Румијеву поезију које је са енглеског језика препевала Љиљана Бибовић (1937–1986), песникиња, преводилац, есејиста.

У заоставштини песникиње, која се чува у породици њеног брата Милана Бибовића у Нишу, налазе се преводи енглеских, америчких, немачких и француских песника, те препеви капиталних спева из стариндијске књижевности (*Damtapada, The Bhagava Gita*) и спев сер Едвина Арнолда *Светлост Азије*.

У циљу расветљавања заборављеног дела Љиљане Бибовић, *Бдење* доноси њене препеве персијског филозофа и песника Целалудина Румија.

Захваљујемо господину Јовану Младеновићу, вишем кустосу Архива књижевности Музеја у Нишу, на посуђеној грађи из рукописне заоставштине Љиљане Бибовић.

Приредила
Милица Миленковић

¹⁹ Месневија II, 759.

²⁰ Божја делатност представља остварење потенцијалног. Онај чија је делатност у нематеријалном свету непрестано задева „не-бивање“ Својим у Особинама.

²¹ Поништавајући индивидуални део себе мистичар се, тако рећи, враћа свом пре-егзистентном стању „не-бивања“ и остварује нераздвојно јединство Божанске суштине, Атрибута и Дела.

Нина Абдул Разак

РАСЕЉЕНА БЛАГА

МОЈА ТАЈАНСТВЕНА МУЗА
(7. август 2005)

Понекад, запитам се,
да пишем, шта то инспирише ме?
Да ли је то лепота твоја
или богатство историје твоје,
битке твоје, ратови твоји?
Можда је све помало
можда и више од тога,
без чега би перо моје
наишло, ни на шта друго
но на врата затворена.

Јер, ти си у сваком обличју музе моје
која чини да моје је перо речима опасно
да по папиру мом јури и крстари.

Скоро да немогуће је
да о теби размишљаам
а да из тога неко уметничко дело не проистекне,
тако јединствено и непоновљиво.
Исто тако, за мене немогуће је
да о теби слушаам или читаам приче
о теби написане
а да ми стваралачке идеје не навиру
и да ми у ум продру
попут оштрог, продорног мача.

Укратко, без тебе, мила отаџбино моја,
перо би моје пресушило,
не бих могла наћи речи
које би ме расплакале нити насмејале.
Књига коју мој читалац овог часа
рукама својим прелистава
никада не би угледала светлост дана

да није тебе, музо моја,
да ниси била тако великодушна
и тако величанствена.

СНОВИ

(23. мај 1987)

Тамо негде, у слободном свету
младић један, попут птице, звиждуће мелодију.
Седи на зеленом брежуљку
и чека да сунце ка њему упери своје зраке
и да их дуго посматра.
Тада, он почиње да снева...

Каже себи:

„Кад би земља ова била моја а ја њен краљ био
радост ми краљевству свом доносио,
не би више било патњи нити суза
мој би народ само мир и слогу видео.
Милозвучне песме свирале би се по цео дан
и уз њих би сви певали
попут уштимованог оркестра сви би били.“

Али, изненада, он се пробуди
и схвати да његови снови нису могући
јер његова Палестина није му ни близу
а светлост око њега претвори се у таму.
Схвата да у потпуном мраку обитава
и осећа да га је самоћа опхрвила.
Истина и сурова реалност што га окружују
у трену, блеснули су.

Он схвати да снови попут овог могу постати истина
само у дому и земљи која за тебе је створена
у дому који можеш својим назвати
у дому у ком с круном, на трону седиш ти
у дому у коме ти можеш да наређујеш
и с љубављу да служиш,
тамо где припадаш и где се уклапаш
као што рукавица савршено пристаје руци.

Ипак, он сети се
да живот без снова
суморан постаје.

НАСЛЕЂЕ (16. јул 2005)

Неки људи наследе богатство
неки наследе имање
други наследе добар изглед
ми смо наследили верност.

Верност коме или чему?,
можда се овог трена питаш.
Верност изузетној отаџбини
која подноси страшне патње.

Наслеђе је такве природе
да се с генерације на генерацију преноси
не зна за крај нити престанак
и које ће, без обзира на време,
и даље наставити да постоји.

И са сваком новом генерацијом,
наслеђе то,
бива подмлађено и оживљено.
То објашњава зашто је
упркос страхотама које су нам учињене
народ наш успео да преживи
све до дана данашњег.

Преживели смо у мањој мери
него што смо желели
а верност коју смо наследили
чини да желимо још више,
даје нам подстрек да се боримо и опиремо
док год Палестину у пређашње не вратимо.

Само преживљавање је много мање
од онога што заслужујемо.
Слободна Палестина, пуна снаге и живота
је оно на шта право имамо
и што чему треба да стремимо
у потпуности,
то је мотивација коју добијамо
од своје наслеђене верности.

Нина Абдул Разак, арапска књижевница палестинског порекла, рођена је у Либану 1969. године. Дипломирала филозофију на Америчком универзитету у Бејруту а докторирала у области образовања на Универзитету Минесота у Америци. У свом књижевном стваралаштву, пре свега, негује своје палестинско порекло. Као друго колено палестинских избеглица, она је у своју поезију инкорпорирала, не проживљено искуство, већ оно посредно, искуство које се преносило с колена на колено. Иако је читав живот провела на релацији Либан – Саудијска Арабија – Бахреин, где тренутно живи и ради као универзитетски професор, у њеном срцу, дубоко је урезан палестински свет. Објавила је збирку поезије „Displaced Treasures“ (коју је посветила својој деци и успомени на оца др Лутфи Абдул Разака). Оснивач је издавачке куће *Jalees Publishing House*.

Асја Салим

КАТРЕНИ

Ми смо владари времена
све док је оно у нашим рукама
једном, кад време изгубимо
губимо све, као вода на сувој земљи.

Природност природе
у оку посматрача је
то уму мир даје
и душу оснажује.

Боје чекају да твој живот украсе
а велике радости да ти живот испуне
додир твој је једино што недостаје
и срце предано, ништа више.

Време дође кад време му је
време прође кад време му је
зато у данас веруј,
живи у садашњости.

Ако светло не упалиш, мрак не можеш отерати
то светло тако јако мора бити
да и у олуји може свим сјајем засијати
а то, једино светло вере може учинити.

Неколико капи воде
довољно је да се жеђ угаси
неколико речи умилних
довољно је људској раси.

Сваки пут уверићеш се да истина је
оно што сија пуним сјајем и никада не умире
запамти да лаж не доноси плодове
ма како савршено неко изрекао ју је.

Асја Салим је рођена у Индији. Пише поезију. Објавила је збирку песама и катрена на енглеском језику под насловом „Sweet memories with sour facts“ (2013). Живи с породицом у Цеди, Саудијска Арабија.

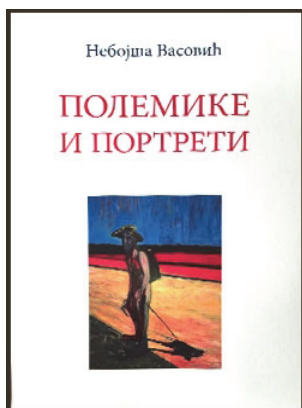
Препев с енглеског језика и белешке:
Ана Стјеља

Тумачења

Душан Стојковић

СКИДАЊЕ ПОЗЛАТЕ СА ЛАЖНИХ ВЕЛИЧИНА

(Небојша Васовић: ПОЛЕМИКЕ И ПОРТРЕТИ, *Задужбина Николај Тимченко/Altera Books*, Лесковац/Београд 2015)

Јесте ли Небојша Васовић писац који попут Дон Кихота на ветрењаче јуриша и с њима неравноправан бој бије? До таквог питања пристижемо јер изгледа нико код нас не сме да пише о Васовићевој књизи? Позлата се може скинути са величина, и лажних, али само под условом да икакве позлате уопште и има. Потребно је изгледа некоме (коме?) да вештачки одржава лажну фаму о постојању наше дисидентске књижевности тако што би се лажним дисидентима прави дисидентизам приписао. На књигу *Лажни цар Шћепан Киш* (2004) пуцало се из свакојаког, зарђалог, оружја. Полемика о књизи *Зар опет о Кишу?* (2013) онемогућавана је и „пресецана“ када је Васовић био на потезу. *Кишобранитељи*, *кишобрани* одлучили су се, у својеврсној градацији, да *Полемике и портрете* дочекају унисоним ћутањем, као да она ни објављена није. Постало им је изгледа јасно да је то, ма колико он сам по себи непоштен био, једини начин да се нешто одбрани ако се никаквих аргумената нема. Испоставило се да је наша средина препуна интелектуалних нојева чије су главе дубоко забодене у песак да ништа пред собом не могу да виде. Једна од најсмешнијих теза која се међу нашим интелектуалцима заговара она је

по којој нам никакав канон није потребан. Могли бисмо се са тим сложити да они који причу о непостојању и штетности канона заговарају нису они који су претходно лажни канон устоличили. Када данас говоре о непотребности канона, они заправо задржавају оно што су већ канонизовали и не допуштају да се икаква корекција, не дај боже ревизија, изврши. Киш мора остати Киш чак и када није оно због чега је постао Киш. Мали се жели преметнути у великог. Но не бива. Има оних који будно мотре нашу књижевност и такве неподопштине покушавају да спрече. Васовић је међу њима најгласнији. Уосталом, свој полемички ангажман отпочео је сјајном књигом *Против Кундере* (2003) којом је показао како се и у светској литератури може случити да неко буде сматран великим писцем само стога што дисидентској књижевности припада. Његова студија о Кодеру, *Поезија као изванумиште* (1983), показала је како српска књижевност има светски значајног песника којег није прочитала не само како ваља, него га није (про)читала уопште. Ако је наш критички суд о Кодеру, макар полако, почео да се мења, признање да је то готово иницирао, у сваком случају изузетно страшно и откривалачки обзнанио, Небојши Васовићу се не приписује. Барем не у довољној мери и сходно заслуги.

Текстови Васовићеви у *Полемикама и портретима* једнако су ванредни медаљони и када је о критичким освртима и када је о убитачним полемикама реч.

У тексту „Матавуљ о себи и нама“ Васовић пише о Матавуљевим *Биљешкама једног писца*. Одбацује Константиновићев „портрет“ знаменитог нашег писца по којем је овај *извањац*, освајач, човек који зна за горчину „тешког пораза“. Напротив, „по свом темпераменту и карактеру, Матавуљ је мајстор прилагођавања, човек `златне средине`, а не хазардер“. (стр. 10) Његови мемоари показују како је чак склон и „расним предрасудима“. (15) Он „брани појам нормалности“, „не жели да зна за драму песимизма“, блиска му је „литература социјалног ангажмана“. (13) Иако га приказују као писца без мане и страха, у Црној Гори је дрхтао пред кнезом Николом. Приговарао је свом пријатељу Лази Костићу што је похвално писао о кнежевој *Балканској царици*, а сам је глумио у истој. Претерано хваљен као такав, „није мајстор описа природе“. (17) Наша критика хвали, заправо прехваљује, Матавуљево разумевање модерне литературе, али он уопште не разуме, на пример, једног Чехова. Мајстор је стила јер су му реченице сажете и прецизне, њихова интонација сасвим опуштена, а притом користи многе речи које

су данас заборављене а чија је лепота несумњива. На пример, *важничење* уместо *прецењивање*, а *тамник* уместо *тунел*. Чак је и Лаза Костић, који је допунио Вуков *Рјечник српскога језика*, тражио од њега помоћ када су поједине речи које је он употребљавао биле у питању. Матавуљ се није либио да налази мане Виктору Игоу и Анатољу Франсу. Оптужио је Стефана Митрова Љубишу за плагијат: његова „Скочидјевојка“ „проишашла“ је из *Заручника* Алесандра Манцонија. Тражио је да писац сам изнедри тему свога дела, без икаквог угледања на своје претходнике и савременике. Васовић закључује како „*Биљешке једног писца* су значајна књига наше мемоарске књижевности, књига која данашњем читаоцу може пружити не мањи ужитак од онога који му пружају најбоље Матавуљеве приповетке“. (25–26) Матавуљ је у Васовићевом тексту Матавуљ који се битно разликује од оног Матавуља на којег готово редовно налеће мо у текстовима других проучаваоца. И Милан Кашанин, је у свом есеју „Ускок“ у збирци есеја *Судбине и људи* (1968) ишао свесно уз нос општеприхваћеном мишљењу показујући како изузетно цени Матавуљеве приче са београдском тематиком, а једну од њих, „Аранђелов удес“, сматрао је једном од „десет најбољих прича написаних на српском језику“. Пишући о Матавуљу, Васовић се са њим хвата у коштац. Бира један од најбољих, и најпознатијих, његових есеја е да би показао како он мора изградити искривљену слику о неком писцу ако му је почетна позиција из које овога сагледава постављена на танким и климавим ногама. Но, Васовићев прилог о Матавуљу само је увод у оно што следи. Благо продрмавање које ће бити пропраћено правим критичарским нокаутима.

Пишући о Михизовој *Аутобиографији о другима*, Васовић подсећа да „у свакој култури, и друштву уопште, срећемо два типа личности: издвојенике и друштвењаке, самотнике и општежитеље“. (28–29) У прву, вреднију, групу смешта Слободана Јовановића, Милоша Црњанског, Растка Петровића, Момчила Настасијевића, Милана Кашанина. Перјанице друге су Марко Ристић, Оскар Давичо, Милован Ђилас, Добрица Ћосић. Међу њима је и Михиз. Свестан и сам да је њихов, он насловљава своју аутобиографију *аутобиографијом о другима*. Пишући о другима, пише о себи; пишући о себи, подноси рачун о другима. Доласком у Београд, он ће „Свој живот преплести са толико људи да на крају неће успевати да разабере где је престајао он а где су почињали други“ (31) Тврди како је од младости, и непрестано, имао одбојност према победницима и власти, али му то нипошто не смета да га управо они који на власти је-

су непрестано протежирају и угледним положајима награђују. Слика Симине 9А, у многим сећањима и текстовима сасвим идеализована, у очима Небојше Всовића се из рајских простора спушта на земљу и изгледа битно друкчије, скромније и проблематичније. Они који су у њој сами себе дисидентима проглашавају и друге прилично лако убеђују како је неопозиво тако, а да нико од њих заправо ни у какав прави сукоб са режимом дошао није. Они су били тобожњи унутрашњи дисиденти, потребни власти да покаже како сасвим слободоумна јесте и како и онима који су њени жестоки противници сваку врсту слободе допушта. Чињеница која се не може пренебрегнути јесте, међутим, како ова група људи ништа против власти, субверзивно, и не чини. Они су „излагали своје животе и своје мисли онако како стриптизете излажу своја тела“, а „Тај простор вечитог дежурства, у коме сви вечито дежурају да нешто не пропусте, јесте простор чаршије: тоталан (јер обухвата све), и тоталитаран (јер се у њему зна све о свакоме).“ (32) Иако се соц-реализму подсмева, потпуно по рецепту тог истог соц-реализма, Михиз живи у „крду“. (32) Нико га не присиљава да то учини; у питању је његов слободни избор. Као ни Ћосић, он без политике не може. Но, када се политици препусте, и један и други, не ретко, праве грешке. Михиз не пише о ономе што га одистински мучи, већ о ономе око чега се диже прашина. Он не пише први, већ се укључује у оно што је већ било написано. За разлику од соц-реалистичких писаца који улепшавају слику друштва у којем живе, Михиз, прецењујући себе, пристиже до „самоиконисања“. (39) Читаоце је хтео да убеди у своје дисидентство. При крају свог полемичког текста, похваљујући „приче“ које се налазе у првом поглављу аутобиографије насловљеном „Завичаји“, Васовић наводи неколицину примера којима доказује како је Михиз поприлично „поборавио“ српски језик. Треба упоредити критичарску делатност Михизову, на пример, са оном Николаја Тимченка. И не само њега. Сасвим је јасно да је суд о великом критичару Михизу, када се све сабере и одузме, само велика фама.

На Васовићев текст о Михизу, објављен у *Речи* 1995. године, реаговао је Владета Јанковић који га је оптужио за идеолошка и психолошка читавања. Користећи се тобоже њима, Васовић је пронашао оно чега у Михизовом делу и понашању ни пошто није било. У свом полемичком утуку Васовић полази од чињенице да се Владета Јанковић уопште књижевном критиком бавио није, да је писао мало, о Михизу нимало, и да је читава-

ње изнашао тамо где га нема, а притом оцртао самога себе јер се управо он учитавањима позабавио. Изазван Јанковићевом реакцијом, Васовић пооштрава своје ставове. Доводи у питање не само морал већ и здраву памет Михизову који, иако и сам признаје како се о њему скрбно брину високи функционери и политички моћни људи, умишља како је оличење дисидента. Пита се: „Сад, зашто иконобранитељ В. Јанковић има потребу да Михиза брани не само од мене већ и од Михиза самог – то нека одговоре они који се баве тајнама иконобранитељске психе.“ (53) Бранећи Михизову аутобиографију тако што понавља што су њени хвалиоци већ прибележили, не откривајући ниједну нову њену врлину, он нам нуди као модел књижевне критике „присвајање туђих вредносних судова и приказивање истих као свог сопственог изума“. (55) Притом, сваког изрицатеља негативних вредносних судова, па и Васовића, и посебно њега, назива чак и иконокластом, „динамиташем“ (54), рушитељем правих књижевних вредности. Полемички утук је омогућио Васовићу да детаљно поткрепи своје становиште о великој и мучној муци с речима Михизовој и, после примера које он наводи, биће изузетно тешко да се папагајски понавља како је овај наш критичар стилистички вештак. Вештац можда јесте, али вештак никако није! Васовић допуњује Михизов портрет. Овај „дисидент“ замера Исидори Секулић што сарађује са властима, али то не чини када је у питању, на пример, његов пријатељ Добрица Ћосић, а Иву Андрића узима као оличење господина и поред тога што је допустио да га власти узму под своје. „Камелеонство“ (67) његове личности одразило се и на његово критичарско деловање. Он, који је здушно подражавао одистински модерну поезију Васка Попе и Миодрага Павловића, истовремено је имао речи хвале за традиционалне прозне писце попут једног Добрице Ћосића, и не само њега.

„Скица за портрет“ Филипа Давида има наслов „Инквизитор са маском просветитеља“. Овај писац један је од носилаца кампање, било јавне било прикривене, против Небојше Васовића. Један од оних који, испод жита, онемогућавају да се Васовићев глас и гласно чује. Притом, он га, недоказано и недоказиво, оптужује за антисемитску политику. Није неко против Јевреја само стога што износи примедбе на текстове у којима се третира јеврејска проблематика. Ево, написаћу како је роман *Кућа сећања и заорава* Филипа Давида, сасвим незаслужено овеанчан већ поприлично зарђалом Ниновом наградом, невероватно лоше књижевно штиво. То, сасвим нормално, никакве везе нема с Давидовим јеврејским пореклом. Прибележићу још

како су, по мени, убедљиво најбоље најраније Давидове приповетке, оне у којима је он полазио од дела немачке романтичарске књижевности. Све што је написао касније било је сећање на оно што је било написано пре тога. Зато је он могуће једна од прокоцканих нада наше књижевности, али нипошто не и један од најзначајнијих писаца које ова има, што неуспешно покушавају да докажу његови поштоваоци. Давид не напада Васовића критичким текстом, већ то чини у својим интервјуима у којима му овај постаје дежурна тема. Прави наши дисиденти, по Васовићу, су Милош Црњански и Растко Патровић. Насупрот њима, „кобајаги дисиденти“ (74) – типичан примерак је Данило Киш – уживали су све могуће привилегије (лекторати, награде...). Давид је себе самопрогласио за опуномоћеног заштитника лика и дела свога пријатеља Данила Киша те дели пацке и лево и десно. Неког чвргне, али је науман да се против Васовића само шамарима служи. Смеће са ума да су се о Кишу прилично негативно огласили и Габријел Јосоповици, и Мајкл Хофман и Петер Хандке. Када неко нешто негативно о Кишу прозбори Давид и ини *кишобрани* и *кишобранитељи* понашају се као да то чули нису или осипају дрвље и камење, али тако што полемику, која заправо полемика и није јер се другој страни не дозвољава ни да се огласи и изнесе своје аргументе, „измештају“, пребацујући је на шине јеврејства, убеђени како ће им то прибавити аргументе које иначе немају. Но врдаламање остаје само то. Оно не може у правоваљане чињенице да се преметне. Киш је преписивач или није. Ванредан стилист или шкрабало. Никакве то везе са његовим пореклом нема. Није Гајто Газдинов један од најбољих светских писаца века који је за нама зато што је рођен у Осетији а не у Русији, што је писао у Француској а не у Русији. Писац је велики писац или то није по делима која је написао, и ни по чему другом. Никакви ту попусти нити су потребни, нити важе. Ако се неко грешком великим писцем прогласи, грешка ће се кад-тад исправити. Васовић – то није тешко – лови Давида у логичким грешкама. Када Давид тврди како је *Лажни цар Шћепан Киш*, „подмукла“ књига јер су његове тезе преузете из паланачког мишљења, логично је приупитати се како нешто што се јавно преузима подмукло може бити. Може се и то збити, али само ако подмуклост невероватно проширимо и тој речи сасвим променемо значење. Сасвим је логично и друго питање које би се Филипу Давиду могло поставити: „Ако сваки Јеврејин има право на своју личну истину – чак и у погледу Торе као врховног духовног ауторитета, зашто онда и сваки Србин не би

имао слободу у погледу културног модела?“ (95) Може неко бити убеђен у неприкосновеност културног модела који заговара, али не може се он наметати читавом друштву уз очекивање да га оно беспоговорно прими. Ако се то не деси, приручна дијагноза је ту: српско друштво је у раљама паланачке културе. Константиновић је нови Маркс. Оно што нам је овај духовни лекар као дијагнозу открио, неизлечива је болест нашег народа који би требало с њом да се помири и све последице одатле произашле мирно и трпељиво да сноси. Све што наш паланачки народ учини нужно ће бити грешка. Ми смо грешка-народ. Тога морамо бити свесни. Спаса нам нема. У својој *Књизи писама*, пошто је устврдио како постоје два модела „јеврејског понашања у нестабилним ситуацијама и опасним временима“: први би био брисање властитих корака – „јеврејска самомржња“, а други изолација у јеврејство, Давид се опредељује за трећи (Васовић то похваљује), „непризнавање и неприхватање било каквог условљавања сопственог понашања“. Но, он то исто право оспорава српском народу. Овај се обрео у тору паланачког мишљења и у њему, хтео не хтео, мора и да остане. (98) Васовић аргументовано пише против неаргументованих Давидових напада на дела Николаја Велимировића. Давид читав његов опус „сахрањује једним јединим фрагментом, што пре подсећа на модел полицијске истраге неголи озбиљне културолошке расправе“. (100) Антисемитски фрагменти које Давид у Велимировићевом делу налази могу се једнако открити и у творевинама Шекспира, Спинозе, Хјума, Берклија, Канта, Шопенхауера, Вајнингера, Хајдегера, Карлајла, Балзака, Стивенсона, Вајлда, Шоа, Фројда, Лоренса и многих других, а никоме на памет не пада да их антисемитима прогласи. Слободоумни Давид наравно јесте против забрањивања књига, али то правило не важи ако су неке књиге, почем, „чисти отров“ (103). Тада је и забрана, као превентива, сасвим добродошла. Васовић свој текст закључује тако што отворено изјављује како се Филип Давид читавог живота „шлепује“ у генерацијском квартету са кудикамо значајнијим писцима од себе, Пекићем, Ковачем и Кишом (105). Ниједну једину реч није написао о пострадању српског народа. Испада да страдања постају страдања тек онда када их хуманистичко око соколово опази, односно допусти себи да допусти како би и она то могла бити. Сам Давид је „пример провинцијалца који мисли да ће мржњом према провинцији (која је само огледало његове сопствене судбине) постати нешто друго, европски иберменш“ (111), јер „У данашњој пропалој,

канонизованој, корумпираној Србији, свако може да буде Филип Давид, па чак и Филип Давид лично.“ (112)

„Разговор о Радомиру Константиновићу“, дат у дијалошкој форми, одломак је из необјављене књиге *Европски давитељи из нашег сокака*. Константиновићева *Филозофија паланке* одавно се узима као нека врста *Библије* српске философске мисли. Велики број наших данашњих интелектуалаца куну се у истине које је оне изнедрила, убеђени како је *његова* слика нашег друштва истовремено и *наша* једина слика. Но нипошто тако није. Истина коју ова књига продаје обична је лаж заснована на намерно искривљеним и нетачним премисама. Ако је Константиновић спреман да све негативне одреднице паланке сажме у њену „затвореност у себе“, данашња српска паланка међутим нешто је сасвим друго – „затвореност у другог“. (114) „Константиновић је паланку дефинисао као нешто непроменљиво и аисторично“ (115), али она „може и да се отвори за историју, имитацијом живота који је увек негде другде“. (115) Толико је чак отворена да „промаја постаје њено биће“. (116) Најнетачнија, и најопаснија, најопакија притом, Константиновићева тврдња је „да је нацизам ни мање ни више него аутохтони производ српске паланке, да нацизма у Европи не би ни било да га нису измислили и осмислили српски паланчани“. (117) Иако је, по њему, „паланка стање духа који не може да се оствари“ (117), то универзално правило не важи једино за српску средину која управо врви остварењима паланачког духа. Књига која је написана као социолошко-философска студија, преметнула се у књигу којом се витла искључиво у „крајње политичке сврхе“. (119) И док је био жив, њен аутор није покушао да то спречи и да књигу врати у онај жлеб којем је она била намењена. Напротив, као и да је сам уживао у њеној политичкој инструментализацији. Он није могао да се отргне од злоупотреба и манипулација овим његовим делом пошто је оно, „упркос својој реторици и свом кавазифилозофском патосу, пре свега политички памфлет“. (121) Узалудно је покушавао да игра улогу светског интелектуалца. Остао је обичан провинцијилац што се лако да уочити ако се осмотри његов „сентиментално-кичерски“ однос према Самјуелу Бекету којег је „у својој прози опонашао до неукуса“. (123–124) Када се повела хајка против Васовићевог *Лажног цара Шћепана Киша*, иако је у четири ока хвалио његове полемичке текстове, „определио (се) за подмукло ћутање. Заправо, за боравак испод сукње његовог духовног ментора, Филипа Давида.“ (125) У вишетомном *Бићу и језику*, на жалост,

примењивао је неестетичке критеријуме. Више је ценио оне песнике који су му по свом социјалном пореклу и идеологији били блиски. У игру је увео и масонску компоненту, па је оним песницима који су масони били био спреман понешто и кроз прсте да прогледа. Његови романи, пак, приказују га као једног „од најрадикалних модерниста српске књижевности“ (127), који би, да је књижевноисторијске правде, и у светској прози, као прави, „један од првих и најдоследнијих бекетоваца у европској књижевности“ (127), много више и пре него Киш који никакав „борхесовац“ није био – требало да има запажено, видно место. „Бекетовштина“ је била двофункционална за Константиновића: помогла му је да „избегне суочавање са истином комунизма у којој је Константиновић живео“ (129), али је, истовремено, и била „позив на једно модерно и радикално укидање реалистичке традиције“. (129) На жалост, остао је, на штету наше књижевности, непрочитани прозаик, свакако *најнепрочитанији* наш прозни писац и велико је питање да ли ће се (и)када то променити. Нажалост, *Филозофија паланке* (п)остала је амрел који је заклонио сва остала, посебно романсијерска и драмска, његова остварења.

У следећем тексту предмет пишчеве пажње мемоарска је проза *Писање или носталгија* Мирка Ковача, тог особеног октопада југословенске књижевности који би хтео у исти мах да припада и српској, и хрватској, и босанскохерцеговачкој и црногорској књижевности. И светској, подразумева се. Ова Ковачева књига, међутим, тера нас да се приупитамо, пошто је „писана стилем јефтиних фељтона“ и остала „попис трачева“ (133), колико је он уопште, после ураганског уласка у нашу књижевност и неколиких сјајних прозних дела, прави писац остао. Признаје и сам да је инфериоран у односу на београдске писце своје генерације (М. Булатовић, Б. Пекић, Ж. Павловић), па покушава да их надгорња на плану идеологије. Дијалог му је сасвим стран те се на особеном инфантилизму зауставља. Глуми жртву, имитирајући тако Киша „којег опонаша до неукуса“ (135), када је о тој и таквој глуми реч. Најбољи је пример да „понављање антинационалистичке мантре није у суштини различито од националистичких булажњења“. (136) Ковач се обрушава на Мира Главуртића који критикује Загреб. По њему, дисидент није Живојин Павловић којем је спаљена књига *Испљувак крви* и забрањивани филмови, већ Данило Киш који је лектор нашег језика у Француској у два маха и овенчан готово свим значајним наградама које су на нашим просторима постојале. Сасвим убитачна, а тачна, је следећа инсинуација Васови-

ћева: „Да Ковач има дубоки проблем са идентитетом, открива нам и задња корица његове књиге на којој се налази фотографија Данила Киша, као да је аутор његове књиге Данило Киш лично“. (149) О Булатовићу пише служећи се „многим кичерозним и сасвим непроверљивим исповестима“. (152) Данило Киш и Мирко Ковач особен су „двојац“ наше књижевности: „Двојац чија је припадност била и остала један уходани систем уцене: јер ако их сматрате српским писцима – бићете проглашени лоповом који присваја туђе (јеврејско и хрватско). Ако њих пак не сматрате српским писцима, прогласиће вас шовинистом који нашу традицију `чисти од страних елемената`. Има ли некаквог трећег, дозвољеног пута? Има, да се не дира у феномен припадности ових писаца (који је ионако неухватљив као у лошем роману и са којим чувари њиховог мита располажу већ према својим тренутним потребама), али да се они признају за узоре српске књижевности.“ (156–157) Ковач је, када је о поетици реч, „превалио пут од Булатовићевог до Кишовог епигона“. (160)

У другом делу књиге налазе се два Васовићева текста. Први је веома дуг и представља „Одговор на критику Саше Ћирића“ (тако се и зове). Ћирићев текст је објављен 2007. године у „Бетону“. „Бетонаши“ су умислили да могу да се – били су убеђени духовито, иронично и полемички оштро – обрачунају са свим оним што је, по њима незаслужено, било високо котирано унутар наше књижевности. Васовић је детаљно показао како Ћирићев прилог – аутор се „лажно представља као књижевни критичар“ (171) а да то нипошто није – пролази поред теме о којој је изабрао да пише – у питању је била Васовићева збирка *Ни љубави, ни хлеба*, доносећи брзоплете закључке и погрешно тумачећи песме са којима се тобоже критички сучељава. Показано је на шест песама збирке у чему се састоје Ћирићеве омашке и његово погрешно – идеолошко – ишчитавање песничке збирке. Ћирићева „критика“ припада „једном моделу насилничког понашања који је већ успоставио монопол над данашњом књижевном критиком и српском културом уопште“. (197)

Други текст чине Васовићеви одговори на пет питања које му је поставио Мирко Магарашевић у оквиру анкете часописа *Исидоријана* „Стање у српској поезији и критици поезије, од 1970. до данас“. Издвајамо „кључна“ места: „песништво не би требало да буде професија“ (199); „*Песник који никада није у сукобу са собом и са светом... не може бити модеран*“ (200); *поезија се* – утврдили су то већ надреалисти – разликује, и мора то да чини, од *литературе* (200); Миодраг Павловић је „био

најмодернији својом антологијом која је указала на ону традицију српске поезије коју су комунисти хтели да униште“ (201); „Павловићев интерес за религију, антропологију и археологију, Византију и грчку културу, проширивао је тематске кругове наше поезије, али мој основни утисак о његовој поезији јесте да је она без замаха, без ритма, да је укочена и професорска, да превише флертује са храмовима“ (201); Попа, који је „мајстор песничке слике“, „увео (је) у своју поезију читав чопор вукова, а потом се са тим вуковима поигравао као директор зоолошког врта, свдећи своју поезију на маниризам“ (201); „механизам конформистичког ћутања“, развијен у комунизму, „наши су песници само пренели у посткомунистичку епоху“ (202); УКС је „про-темишварско“, Српско књижевно друштво „пробриселско“ удружење, а „ни једно ни друго не чине ништа за српске писце и српску књижевност“ (205); „Имајући на уму катастрофалан ниво наше критике, могло би се рећи да су сви песници остали у сенци“ (207); „Александар Ристовић је неоправдано остао у сенци Павловића, Попе и Ивана В. Лалића“ (207), а он је „мајстор песничке слике и мајстор кратке форме која је тотални табу за нашу критику“ (208); запостављени песници су „мајстор хумора“ (210) Раша Попов, Мирослав Цера Михаиловић, Бошко Томашевић, Ибрахим Хацић, Србољуб Митић, Немања Митровић, Слободан Тишма, Миодраг Станисављевић, Сретен Божић / Барнабир Вонгар, Даница Вукићевић; прецењени су: Живорад Недељковић, Марија Кнежевић која „пише очајну прозу у форми стиха“ (213), Владислава Војновић, Милосав Тешић, Драган Јовановић Данилов, Војислав Карановић, „мајстор песничког кича“ Никола Вујчић; „Зар Лаза Костић није далеко модернији од већине савремених српских песника? Зар Настасијевић није модернији од Тешића, Растко Петровић од Данилова, Дединац од Карановића, Драинац од Недељковића, Васиљев од Вујчића“ (217); критика нам је средњошколска, зихерашка, клановска, генерацијска; „више не хапсе песнике“, сада је на робији поезија“. (219)

У трећем делу *Полемика и портрета* неколико је текстова чији полемички жар не слаби. У најкраћем, „И после Тита – Британика“, констатује се како је, по дужини текстова о њима, овако распоређена велика четворка: Тито 95,5, Тесла 54,5, Христ 13, а Достојевски 10. Да ли да се смејемо или да плачемо? Други се зове „О бугарским књижевностима и њиховим `еуропским партнерицама`“ и односи се на Ласићево и Мандићево разумевање Ћосићево књижевног дела. Другом се највише допада *Верник*, а првом је он најслабије Ћосићево остварење.

Ласић пристиже и до колонијалистичког, расистичког модела мишљења по којем се треба бавити само оним што се у великим литературама збива, јер су „мале“ књижевности једино егзотика и ништа више. Притом он у „велике“ књижевности убраја и данску и холандску. Васовић му поручује како књижевности тзв. „малих народа“ „ваља изучавати не зато што су боље или горе од француске или низоземске књижевности, већ зато што су различите од њих“. (234) У тексту „Ко се боји протокола још?“ Васовић указује на примере „злонамерности и непрофесионалности“ испољене у критици књиге *Зар опет о Кишу?* коју потписује Тихомир Брајовић. Показује, и доказује, по чему се све његова књига разликује од Јеремићевог *Нарциса без лица*, иако Брајовић тврди како нових увида у њој уопште нема. Истом критичару посвећен је и прилог „Тихомир Брајовић у улози сионског адвоката“, утук на утук који *Политика* није желела да објави и тако је насилно „пресекла“ започету полемику. Пошто је Брајовић у полемику „увео“ и Томаса Бернхарда, Васовић свој прилог окончава ефектним и логичким питањем: „Зашто је Бернхардово ружење познатих имена аустријске и немачке културе пожељно, а моје `ружење` Данила Киша неприхватљиво?“ (263) Последњи прилог у књизи „Медијска блокада као облик цензуре“, на примеру књиге *Зар опет о Кишу?*, показује, и доказује, на жалост, опет, како цензуре, и перфидне и агресивне, у нашој култури, и поред свих заклињања како је она давно искорењена, итекако има. Полемике се насилно прекидају, позитивне критике ниједан часопис не жели, или се не усуђује, да објави, промоције се одлажу на неодређено време, Комисија за откуп књига књигу не откупљује.

Небојша Васовић полемички не посустаје. Упорно и поштено, пише праву, иако фрагментарну, *једину*, историју српске књижевности.²²

²² Управо се, у издању београдског Бернара, појавила нова Васовићева полемичка књига *Европски давителји из нашег сокака*. Надамо се да њу неће дочекати свеопшта ћутња.

Мићо Цвијетић

СУМИРАЊЕ ЖИВОТА И ПЕВАЊА

(Јон Деаконеску: ПОСЛЕДЊЕ КРИЛО, превод са румунског Татјана Бетоска и Ристо Василевски, Арка, Смедерево 2016)

Постоје значајни писци, респектабилног књижевног дела и високог уметничког домета, не само из света већ и из нашег најближег суседства, које неоправдано прекасно откривамо. Међу такве, свакако, спада и песник Јон Деаконеску (1947), угледно име савремене румунске књижевности, завидне рецепције и изван граница своје матичне културе, посебно у романским, пре свега француским књижевним просторима, где су његове песничке књиге превођене и објављиване, а публиковани и други књижевни текстови. И где се уважава његова књижевна реч и вишеструка културна мисија. Тако је и овом румунском писцу, као и многим његовим знаменитим претходницима и савременицима, писцима и уметницима, широка француска култура представљала улазницу у велики књижевни свет. Довољно је споменути само таква имена као што су Мирча Елијаде, Ежен Јонеско, Емил Сиоран и Константин Бранкуши, који су преко Француске, француског језика и културе, остварили своје уметничке снове и стекли светску славу. Из сличних разлога, као и многи други Румуни, и Деаконеску је изабрао исту страну, за коју се определио већ својим школовањем. Завршио је студиј романистике – француски језик и књижевност. По образовању је и правник, што сведочи о његовој интелектуалној радозналости.

Иако је већ дуже време српско-румунска књижевна узајамност веома динамична и плодна, изненађује чињеница да је у њеном фокусу изостало име Јона Деаконескуа. Јер, он није само угледни песник, агилни преводилац, уредник и тумач, већ и активни судионик у међународним, пре свега европским књижевним токовима, промотер успостављања културних мостова и живе књижевне комуникације. Тај његов вишестрани стваралачки учинак, међутим, правовремено су препознали у суседној

Македонији, где је Деаконеску веома уважено књижевно име. Присутан је у широкој македонској књижевној комуникацији са светом, а у Македонији је објављено више његових књижевних дела. Успостављена блиска познанства и лична пријатељства, па и са таквим именима као што су Блажо Конески, Матеја Матевски, Борис Вишински, Паскал Гилевски и други.

Наравно, свој удео имала је у томе смислу и Струга, са својом чудесном и универзалном културном мисијом и песничком енергијом. Као и ова чињеница из Деаконескуове биографије: једно време провео је као лектор румунског језика и књижевности на Универзитету у Скопљу, што је такође допринело његовим везама са македонском културом и песницима. Сличан посао обављао је, такође, у Новом Саду и Београду, али није остављен овакав културни траг. Управо захваљујући примереној рецепцији овог румунског писца у Македонији, испада логично да његову поезију српском читаоцу приближи српском читаоцу академик Ристо Василевски и његова издавачка кућа *Арка*, угледни македонски и српски песник, агилни промотер балканских и ширих литерарних и духовних координата, чијим посредством још један румунски песник, на крилима своје поезије и певања, речи и мисли, стиже коначно и у српски књижевни миље.

За некога ко се први пут сусреће са Јоном Деаконескуом, основни утисак је, након прочитане књиге *Последње крило*, да се ради о песнику који магијом речи и мисаоним ласерима суптилно обликује свој песнички свет и учинак. Исказује је спектар осећања и посредује полифонију асоцијација и сугестивних значења, са повременим и снажним духовним и душевним одблесцима. Обликује песме једноставне фактуре и од бираних градивних елемената, у којима се све сучељава и прожима; сложени феномени човека и света, видљиво и слућено, оштро и оноштро, стварност и метафизика имагинације, осећања и мисли. Све ово чини уз минимум песничке дескрипције и примену особене творачке геометрије. Он је песник једноставне синтаксе, пријемчивог и јасног песничког говора и однегованог стила, што је одраза равнотеже у његовом унутрашњем људском и песничком бићу. О чему је давно, у разговору са Екерманом, говорио и горостасни песник Гете: „Ако неко жели да пише јасним стилем, онда то претходно мора да му буде јасно у души, а ако неко хоће да пише величанственим стилем, онда тај мора да има изванредан карактер.“

Судећи према песничкој књизи *Последње крило*, једна од сушних метафора Јона Деанескуа је *крило*, симбол наде, заштите, ослободилаца и, на крилима песме, узлета и лета у свет јаве и сна, астралне и метафизичке сфере. Певањем су обухваћене многе

универзалне категорије: слобода, љубав, срећа, светлост, светост, тајна, јава, сан... Метафоричке ознаке овога певања су и *анђеоска* и *светлосна* крила, за спасоносни лет према својој сребрној звезди. „Кад будем имао седамдесет година / Срце ће добити / Последње крило / Да полети онде / Где путује мисао“, каже песник. „Па и до двери чуда“, у космичко и свет неспутане имажинације и слободе: „Опијен прелетим небесима“. И са „крилатим мислима“, у истоименој песми, где се скривају имажинативни узлети, импулси и елементи аутопоетичког. Што му даје сигнал да је просторима стваралачког: „Знак да су се слова претворила / У крилате мисли / Мисли што лете“. У песми са апострофираном тајном љубави и стварања: „Колико тајни чувају празан лист / И око слепо заљубљеног!“ Преко „крилате мисли“ и „капљице мисли“ остварује се и виша комуникација са оностраним, са најрођенијим и блиским песницима и уметницима на оном свету. Па и са оном која се већ на онај свет преселила, коју призива: „Откључај катанац неба, / Тамо нам светлост чува / Место за постељу.“

У уводној песме Деанескуове књиге, *Затворених очију*, наглашена је опсесивна жудња за светлошћу и ведрином, љубављу и радошћу, коју налазимо и у другим стиховима и песмама. Прати импулсе своје душе, у „врту срца“. А срце је метафора и регулатор свих емотивних стања, које на својој тастатури региструје, регулише и усмерава токове људског физичког и емотивног бића. Срце је, по тумачењима давних грчких филозофа, што су у доброј мери прихватили песници целог света, свих цивилизација, језика и култура, и главно средиште душе. Оно је и регулатор емоција, односа према љубави и лепоти тела жене: „Сама и нага / Никад нећеш сазнати / Колико је ружан свет / Без тебе“. Управо, за женом трага, „у врту срца“. Жена је стварност, привид, сећање и сан. Она је азбука чији смисао треба ишчитавати и докучити. И кроз сећање на ону када је била „снежна невеста“; „С белим рукама коју љубљаху анђели“, али и зебња и страх: „Бојим се да се пробудим / Да те не изгубим.“

Песник бележи танане регистре душе; радовања, трептаје и усхите, поразе и самоће. Замишља и могући „фотоапарат за душу“, и њено јадно стање, након чега завапи: „Боже, толико ми је душа остарила“. Па и стање, изван душе, када ће поново на уснама „процветати ране“. И кад умире душа, а од свега остану „рушевине сећања“: „Бојим се да отворим очи“. Пева о пролазном и пролазности, поразима и изгубљеном времену, лепотама и ужасима живота. И признаје: „Сада је прекасно да признам / Да сам човек од земље“. О страшном стању усамљености, у

густој и снажној песми, од свега три стиха: „Бити огледало/ И да се нико/ У њему не огледа.“

Деаконеску маркира своју путању живота, снове и илузије, замке, запреке и свеколике опасности: „Добро је, звери још увек спавају/ И не стоје гладне на стражи.“ Пева о варијабилним стањима срца и душе, па и оном часу кад своју душу види „оковану у ланцима“. Пева о градњи и разградњи, рађању, животу и смрти; евоцира дане детињства и родни дом, у коме је човек највише свој. Кроз елегичне песничке тонове јављају се евокације на минуло, болне успомене на дом и родитеље. Гради слике „од речи, суза и росе“. „Сад желим/ Да постанем вајар/ Дима из оцака/ Родитељске куће“, резимира песник. У снове му долазе кућа, отац и мајка, која се подмлађује: „А нежна јој се рука попут крина/ Скаменила од страха и бола“, коју у мислима „видим као девојку чисту“. Пред очима му и њена велика крила: „Уздигоше врисак ка небесима/ Као што се уздиже победа или нада“. Узалуд одлази писмо на адресу бившег топлог дома, без примаоца. Чезне да види и свој лик, „негдашњег дечака“, поново у огледалу, који је суза заробила.

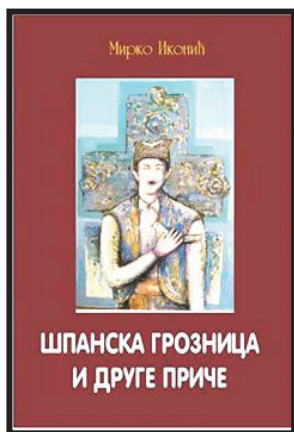
Песник се враћа у „шуму успомена“, где му реч „беше гром и светлост“. Сада, када је сит и уморан од свега, још трага „за златном речи“. Јављају химере и „светлосна крила“, са којима би да полети. Сумира драму певања и драму живота, дозива силе небеске и земаљске. Обраћа се Господу, да одагна стрепње из душе и излечи од „бродолома илузија“. Уместо спасоносног гласа Свевишњег, одговарали су ловци и хушкали гладне псе: „Да лижу ране/ Звери у нама“. Упућује вапај Земљи да, у веку северца и „наше пустиње“, заштити његовог младог сина: „У пустињи од облака/ Мој син сабљу нема/ Његов штит је направљен од сенки“. Који се родио: „Током једног предугог пољупца.“

Танане су лирске струне Јона Деаконескуа. Оне прате ритам живота, срца и душе, хармонизују душевне и духовне немире који се јављају у сензибилном песничком субјекту. Хватају мисао у песничко перо. Са вибрацијама које његовим песмама и певању, ипак дају „једну ведру сталоженост“. Лакокриле су и суптилне, са кристално избрушеним стиховима, полифоним метафоричним ознакама и бојама. Његовом песничком бићу су иманентни неисцрпна енергија и уметност језика, неограничене моћи говора и речи, због чега га називају једним од „најсуптилнијих ментора реторике“. Деаконеску креативно баштини богато румунско песничко наслеђе, плодотворно оплемењено на раскошним и дубоким француским духовним изворима. Реч је о песнику особене вокације, духовне, душевне и емотивне осетљивости.

Милуника Митровић

ТРАГОМ ВРЕМЕНА

(Мирко Иконић: ШПАНСКА ГРОЗНИЦА И ДРУГЕ ПРИЧЕ, Жиравац, Пожега 2015)

Нека сећања буду опипљива као оно што зовемо стварношћу, свако од нас је искуси понекад. Међутим, снагом срца и духа успомене ваља призвати док још нису нестале. Док их наша небрига или тај моћни вајар време, са врлетног терена што га светом зовемо, не суноврати у заборав а ветрови развеју у магле историје. Књижевник Мирко Иконић је у прави час призвао многе личне и колективне успомене, питким приповедањем учинивши их потресно опипљивим и стварним, носталгично присним, ововременим и универзалним.

Свагда садржајно и мисаоно заокружено, стилско-језички и емотивно одмерено.

Нема веће даљине од заборава, каза Црњански, и тај заборав јесте доминанта српске књижевне историје. Из гробних тишина оближњих даљина завичајног Прибоја, као да ликови Иконићевих прича траже баш оваквог писца-сведока, који посредује оно што је из усменог зденца у детињству и доцније захватао, дубоко проживео и записао.

Сви смо ми једном, у младости, живот замишљали „као у завичају трешње“ дозреле, румене и вечно опојно слатке... Али, живот углавном такве заносе и илузије касније сурово демантује, распрши у безначајност и сроза до нуле, како то фактички и симболички пластично показује прича *Петокрака у мраку*.

Књига приповести *Шпанска грозница и друге приче* потврђује снове и несреће неколико последњих генерација као пређе-но старо градиво већ готово невероватно и митско за следећу – нити су нам завичаји оно што су били, нити смо ми они исти. А ни трешања онаких више нигде нема, сем у сеновитом шипражју успомена са ретким пропламсајима среће. Дозван душама својих предака, Иконић разгрће маховину са њихових трошних

трагова помно и срчано, са зебњом бранећи да заувек нестане читав један минули свет. Одвећ сирот, трагично распет и храбар, али људскији и топлији од садашњег и наступајућег.

Двадесет две приче неразврстане у тематске или хронолошке целине, повезане су изукрштаним нитима многих ратних и међуратних догађаја и судбина људи овог краја током бурног двадесетог века. На неки мистичан начин све око себе ипак окупља прича *Шпанска грозница*, као нека тамна и не зацељена рана, фактичка и метафизичка. Незаобилазна је апокалиптична слика смрти у сабласно опустелом селу, после страхотне похаре епидемије Шпанске грознице, те још увек ратне 1918. године где је мало ко остао да своје мртве сахрани. Пролошки коментар појашњава пишчев унутрашњи порив да се ова породична успомена после једног века забележи као предачки залог и лековито искупљење, а пре свега као потресно сведочанство о једном времену и страдању народа. Све то, сада је нашло племену ту списатељску руку и душу управо у Обреновом потомку, једином преживелом из фамилије: „Уместо да ја обликујем причу, прича је обликовала мене...“ Ова дискретно исповедна реченица кључна је за разумевање не само ауторове мотивације за приче, већ и за стваралачки поступак, и поетику целокупног Иконићевог књижевног опуса.

Одресци тих сурових времена, иако се журно удаљавају од нас, ипак као да се сада злехудо поново најављују – затичемо збуњене и занемеле завичаје, чињеница је невесела. „Оно што није успела ни страшна шпанска грозница успело је наше време“ – са призвуком горчине констатује и писац, постављајући ствари трезвено у контекст суморне садашњости, клонећи се патетике општих места жала и безнађа.

Особито важан тематски круг чине три приче које рекапитулирају локалну књижевну сцену у одређеним временским размацима, а могле би стајати и под заједничким насловом – *Архивирање жалосне стварности*, како гласи наслов једне од њих. Реч је о теми колико негдашњој толико и савременој, нашем писцу свакако из непосредне стварности добро познатој. Аутентичну боју документарности овој причи даје сторија једног кобног „случаја“ младог интелектуалца и његов сукоб са духом паланке. Главни јунак је млади Божур Хајдуковић, авангардни писац долази у мали град, где његова злосрећна судбина бива ухваћена у раље опскурних варошких сплеткарења, локалних моћника и апаратчика попут Миће Семафора, који дижу хајку на све оне који духом и интелектом надилазе просек и пролазни тренутак. Иконићу је сећање на моралну и егзистен-

цијалну драму даровитог уметника послужило као упечатљив пример за маркирање климе друштвене стварности с краја седамдесетих прошлог века (на тему недавног симпозијума „Улога уметника у малом граду“), али нарочито као парадигма текуће књижевне сцене. Да је чудо писане речи ипак жилавије од сваке моћи плиткоумности, писац се послужио Хајдуковићевом својевремено инкриминисаном причом. Сада, након нестанка из живота већине сведока и актера приче, писац је лапидарно завршава: „Каквог ли парадокса: неки ће остати и запамћени само као прототипови ликова ове невеселе приче.“

У причи *Ручак на Голешком брду*, Иконић креће трагом једне фотографије и својих старих дневничких забелешки, кроз носталгични подсетник на некада прворазредни књижевни догађај у Прибоју. Незабораваан за њега лично, а за читав крај наговештај доласка лепших и културнијих времена. Ликовима са фотографије наспрам садашњег тренутка патина сећања даје неку посебну драж и уверљивост. Јер скуп елитних књижевника и интелектуалаца на тако необичном месту, указује се неспорно као светла културолошка чињеница, увелико већ заборављена. А након вишедеценијске дистанце детаљно сагледана из пера оног некадашњег студента књижевности, а садашњег писца, на крају мудро и горко је сублинирана: „Голеша су још тамо где су била 1970, без ваљаног пута и ове 2013, а наш агилни домаћин са Голешког брда, Душан Ђуровић, некако животиари у нужном смештају социјалне установе у Прибоју.“

Ову збирку прича, а и триптих „жалосних архиварија стварности“ са вишеструким разлогом и значењем отвара прича *Књижевно вече у Пријеполју*. Дешавање приче смештено је у данашњи друштвени миље, да би се током анализе вечери детаљно евоцирао наступ песника, заправо нашег писца, чије су три прочитане песме својим ангажманом изазвале непримерену реакцију. Очито, неки из публике нису разумели поруку ни поенту песничког језика, а на поуку историје наших међусобних раскола и ратова у минулим и недавним временима. Попут оне приче о Хајдуковићу, злодух паланачког још увек делује... Посебним наративним поступком прича довршава стихове, који су је и нехотице само били тада најавили. Наратор и сведок овог догађања обраћа се своме другом Ја именованом као песников пријатељ, који је у ствари главни актер приче. Овим поетички ефектним поступком, психолошки је избегнут утисак прејакe субјективности, а појачана објективна диоптрија хронике – „о књижевном животу у овом крају, у коме су на почетку друге

деценије овог века још увек постојали чувари револуционарних тековина које су већ биле добро расточене.“

Да је Иконићева лепеза тема и мотива широка и разноврсна показују и све остале приче. Други одељак књиге чине приче са наглашенијим аутобиографским реминисценцијама на детињство, али и садашњи тренутак. Упркос сурове реалности, писац управо идиличном свету природе и села као врелу изворног народног живота, поклања своју пуну наклоност: *Две трешиње, Прича о шареној кобили, Манита браћа, Сетни запис о редовничкој воденици*. Затим хроника о нашим запуштеним гробљима, која би требало да су култивисана и поштовања достојна она „света места“, а не „Сурови знаци на путу за вечност“. Недопустиви немар према мртвима знак је нашег односа према живима и према животу. Јер, нису ли цивилизовано уређена гробља, на свој начин тријумф реда над конфузијом историје.

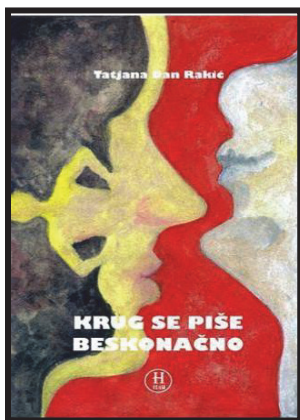
Странице *Шпанске грознице и других прича*, ипак (не)очекивано затвара неиструлело срце песника Мирка Иконића. Кратки аутопоетички текст, заправо, одличан есеј о поезији подсетио нас је да заиста – уметност писања и уметност читања идући напоредо стално проверавају једно друго.

Доследна једноставност и убедљивост исприповеданог, заједничка је одлика ових прича, које ћемо памтити више као сведоцбу сурове игре живота и умирања сада и некада овде на брдовитом Балкану, него сентиментално путовање кроз урвине и пропланке времена. Без сувишка метафорике, дескрипције и есеизирања, писац је допустио својим причама да се као невидљиво клупко саме одмотају – онако и онолико колико је потребно да се време које надире одгоди, и наша пажња на њих усредсреди. Тиме књижевно и животно искуство Мирка Иконића у пуном светлу показује вештину плодотворног укрштаја различитих приповедачких поступака, од искуства традиције критичког реализма преко класике Андрићевог епског казивања, стварносне прозе као и постмодернистичког учинка једног Киша, Пекића и других мајстора стила новије српске прозе. А то је смисао и мисија магије уметничког текста, који успева да сваком животу подари ауру неке позлате, чинећи суптилног лирика и врсним прозаистом. Испод тихе носталгије ових страница изгрева нека благост древног приповедања, оног које људи једни другима причају од кад је века и човека, душе и језика. Има ли већег разлога да читалац прелиста узбудљиве странице оваквих прича, са уверењем да их време неће од нас удаљавати. Напротив – њима ће нас непрозирност будућности више ближити.

Тин Лемац

КОШНИЦЕ КРУЖНИХ СВЈЕТОВА

(Татјана Дан Ракић: КРУГ СЕ ПИШЕ БЕСКОНАЧНО,
Ессеј-Храст, Жупања/Осијек 2015)

Татјана Дан Ракић запажена је српска списатељица и пјесникиња, ауторица књига за дјецу, ликовна и књижевна критичарка, те ауторица бројних стручних радова из подручја одгоја и образовања. Њезина нова објелодањена пјесничка књига насловљена је *Круг се пише бесконачно*. Већ сам наслов упућује на категорију која своје упориште налази у математичком и симболошком инструментарију. Ауторица поговора Медина Џанбеговић-Мохамед студиозно наводи податке везане за симболику круга, издваја битна поетичко-стилска обиљежја збирке и износи закључну тезу о кругу као идеји повративости у поље саморефлексије и рефлексије свијета на критичкој разини. Тиме збирка добива широк тематизацијски оквир за уписивање разнородних интерпретација. Ову бих збирку прије свега похвалио на неколико макроструктурних разина. Прва је њезина унутрашња и вањска композиција. Унутрашњи распоред циклуса у којем се смјењују афористичке минијатуре и дуљи текстови сложеног поетског говора (на што је упозорила и Џанбеговић Мохамед) врло је кохерентан, а сама проводна идеја битно кореспондира с насловом дајући му ставовиту текстну симболику на разини саме књиге. Друга је слагање пјесама у циклусе при чему се свакој новој пјесми отвара семантички јако мјесто у оној старој, а такво повезивање не предмнијева анализу текстног фенотипа, већ постављање семантичких силница у његов генотип. Трећа је помна хармонизација поетичких и стилских отисака којима се обликују текстне висоравни. Ову збирку могли бисмо прогласити концептуалном збирком или, боље речено, концептуалним пјесничким пројектом. Круг је постављен као симбол и као пје-

сничка задаћа, као идеја могућег свијета/текста и његова посве-машња реализација. Поетичко-стилски отисци у тексту појављују се у сигналима дјечје, усменокњижевне, аутопоетичке и метапоетичке лирике. Међу наведеним типовима постоји однос хијерархије који у битном не овиси о дистрибуцији поетичких типова минијатура и подуљих пјесама. Аутопоетичка и метапоетичка лирика чине смисао овог рукописа, дјечја је лирика контролор значењске разгранатости, а усменокњижевна је лирика присутна у траговима. У текстовима запажам и превласт лирских комуникацијских секвенци битних за читавање поетике дискурза. То су аутопоетички сигнали лирског *ја* који предмнијевају мисаону или метапоетичку парадигму и развијено комуникацијско обраћање лирском *ти*. То обраћање резултира интимистичким љубавним ситуацијама или усмјереношћу на критику свијета као Другог. Семантички синергијски учинак дјечје и метапоетичке лирике уочавамо на великом простору збирке који је различито поетички и естетски изведен. Назвао бих га критичким описним термином наивистичке идеализације метапоетичког начела. Он подразумијева формалну разину семантизације метапоетичког сигнала инфантилизацијским инструментаријем, али и садржајни сустав сложених семантичких уговора инфантилема и метапоетема чији дискурсни учинак мора бити разгранато и слојевито освјешћивање метапоетике као стваралачког узуса. Он је у неким пјесмама врсно (*Круг се пише бесконачно, Гласови*), а у неким мањкаво изведен (*Песма о песми, Испод коже*). Мањкаво извођење појављује се у тренутку кад субјект преузме дискурзивну метафору пјесме на начин да метапоетичко секвенционирање значења и смисла постаје сувише очито. Други слој пјесама припада аутопоетичком значењском комплексу. У њима је такођер присутна инфантилизацијска поетика и синтакса, а њихов је дискурзивни учинак највише усмјерен на оно што збирка предмнијева, а то је саморефлексија кругом као проводним мотивом и у кругу (сепства, литературе и напосе човјечанства). У том значењском комплексу не налазим иједну поетичку или естетску мањкавост пјесама. Минијатуре заузимају готово пола збирке и поетички су прилично неуједначене. То је прије свега присутно у дистрибуцији доживљајних и значењских аспеката који се не подударају и на неким мјестима минијатура постаје тек предлошком за подуљу пјесму (*Ћутња, Хаљина од снова, Маслачак, Кртица*) или недовршеним грушањем семантичке крви (*Враг, Чиона*). Иако је

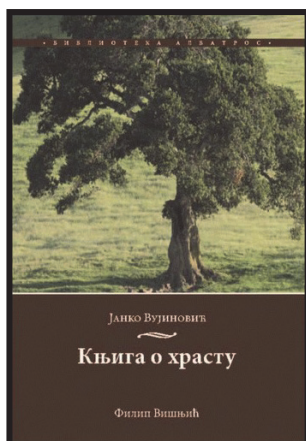
минијатура сложен облик, поједине поетичке мањкавости губе се у цјелини збирке због инфантилизацијске пројекције свијета. Слична се категорија ствара кад се у пјесмама појаве нека опћа мјеста и покушају превладати, али семантичким их мачем засијече инфантилизацијска поетика и синтакса. Цјелински гледано, пут овом збирком је као пут локомотивом кроз подземље јантарне долине лептироликих ријечи. Подземље је сустав могућности, али и извориште каосног и ентропијског које пријети разору договореног текста/свијета.

Татјана Дан Ракић на том је мјесту учинила један луцидан поетички корак. Пробудивши дјечје у субјекту, читаатељу и тексту отворила је могућност наивистичке визије човјека и свијета, спретним је нитима сашила тканицу од кругова у којој се стално враћамо у средиште и у идеји повративости губимо договорене задане могућности препуштајући се Вјечном и Непромјењивом. Свему томе погодују врсни ауторски увид и могуће искуствене датости. Нека критички жамор буде само јака у безгласној згради знања и нека превише не узбибава пчеле у њезиним кошницама кружних свјетова.

Мирослав Радовановић

ЧУДЕСНИ РОМАН О ЈЕДНОМ НАЦИОНУ

(Јанко Вујиновић: КЊИГА О ХРАСТУ, Филип Вишњић, Београд 2014)

Пишући роман *Књига о храсту* Јанко Вујиновић заправо истерује немерљиво; на токовима животних струјања у „готово бесконачном времену“ нашег српског трајања и истрајавања он даје историјски ритам наших успона и падова. Роман *Књига о храсту* је натопљен животним материјалом, вишевековном жеђу за чврстим и постојаним стаништем, продорно сликовитим и вишеструко осмишљеним текстом који осветљава нашу ближу и даљу прошлост, продубљујући народну психу и свест прожету драматичном визијом непредвидљивог живота. Сугестивни амалгам стварности, живота, токова историје, филозофије, уметности, антропологије, археологије, језика, ботанике и других појавних облика прожет је особеношћу и величином осебујног талента и стваралачких могућности које су довеле до изузетног романескног и уметничког домаћаја.

Јанко Вујиновић је писац модерног схватања структуралних могућности романескног текста који има широке границе у које смешта разнородне токове свести, разуђену и често неповезану радњу, есејистичке деонице текста којима се бави разноврсним питањима. Историчар, етнолог, антрополог, филозоф, биолог и песник се преплићу у тексту и органски прожимају. Главни ток нарације о дубу – храсту и српским народу око њега прате бројни рукавци приче – религиозно-митолошке легенде које задиру у дубоку прошлост – сеобе Словена, паганска веровања, легенде о настанку света, митови о српским јунацима Милошу и војводи Рађу... Вујиновић у свој приповедачки свет уводи велики број наратора, често мења приповедачку позицију, од поетског надахнућа прелази у чисто техничко-научна разматрања:

Хоће, кажу, да са дебла истружу маховину којом је наша дика обрасла, као медвед што је у зимско крзно. Желе, објасни-

ше, да маховину носе у Бели град, или чак у Беч, да тамо у миру пробају и справе некакве сапуне и лекове противу јефтике и дифтерије. Ако је то сушица, онда знамо шта је јефтика која нам плућна крила напада и изједа, али појма немамо шта ли је та дифтерија, и од ње, сигурно, умиремо.

Пишчева ерудиција разграната је на изузетно познавање историје, филозофије, медицине, ботанике, социологије, уметности, а прожета суптилним реминисценцијама луцидног поете који се храни раствором својих мисли, свежином мисаоних запажања. Вујиновић је суптилни есејист који даје дубокоумна, уверљива, прецизна емотивна и психолошка уживљавања у своје јунаке, продире у језгро народног бића, у сфере националног духа:

Сета их чешће обузима него радост.

Дубока, но и блага, непојамна сета. Широка као разливане воде, пространства и даљине на која се и сама небеса наслањају.

Висока, пут неба усмерена, разрасла, раскрошњена сета.

Крошња дубова.

Храст је главни јунак, кохезиона сила која све држи на окупу, он је сведок око кога се нижу догађаји који прате судбину српског национа. Храст је и симбол кроз који се остварује хроника, нешто што је дубоко укорењено у наше предање, легенду и стварну историју. Није нимало случајно што наши мрзитељи, вековни крволоци атакују баш на њега, а у свему предњачи зликовац Броз.

Ослањајући се на историју човекове драме као оквирну датост у којој су на испиту све вредности, Вујиновић је у свом приповедачком поступку повезао дух прозног казивања са реалношћу једне ужасне фактографије до које воде збивања из Великог рата. Писац романа-хронике *Књига о храсту* успео је да успостави снажну везу између догађајне историје, судбине народа у националној катаклизми и хроничара окренутог наспрам пласираних лажи и националног понижења. Демистификовати улогу српског крволока Јосипа Броза није лако после пола века комунистичке диктатуре и свих лажи његових идеолошких следбеника. На темељу поузданих и необоривих докумената Јанко Вујиновић скида све маске и разголићује ову комунистичку икону, злочинца и србождера:

...Прије свега не допуштам да се људи непријатељске земље без униформе и наоружања заробљавају... Њих се треба безувјетно погубити...

Јосип Б. осмотри оштрим, зелено-модрим, хладним погледом постројене војнике. Присети се шта још треба рећи, како би се што више омилио претпостављенима. Ако буде имао сре-

ће, стићи ће глас о његовој одлучности и строгости и до фон Ласотића, и до других, још виших официра, претпостављених, можда и до генерала Пишборскога, до пуковника Хубела и мајора Бонауха, до генерала Франка. А ако буде имао среће, доспеће нека реч о њему и од Оскара фон Поћорека...

Приповедачи, имагинативни људи у роману *Књига о храсту* воде непрестане и полемичне дијалоге и монологе о животним, политичким, историјским, социјалним, културним, антрополошким темама... Укрштена и често супротстављена гледишта јунака извиру из природе егзистенције, из историјског догађања којим су ношени и обухваћени. У дијалозима и монолизима кондензује се реална судбина појединца и нације. Формалном организацијом дијалози и монолози прерастају у заокружене и самосталне целине, а за разлику од драме немају коначног разрешења. Дијалози и монолози у ткиву романа нису само дотакли реално већ и могуће, често имагинарно, па заправо говоре о неоствареним путевима историјске и људске егзистенције. Дијалози и монолози артикулишу могуће, извиру из унутрашњих простора, из пишчеве имагинације и свести и улазе у просторе природног и непосредног живота актуализујући историјску свест српског национа:

А не, распреда бранилац Врање Јосипа, као овај наш, краљ Петар, пустио само брке. У једнога лице сито, широко, крупно, округасто, у другог оштро, срезано, као четвртасто. Један као да би ти понудио кафу, бечку, чај или колачић а други те гледајући скрозира. Кад би ти, на прилику, бануо кад чика Пере, и он би те нечим понудио. Орах, суву шљиву, јабуку. Шљивовицу, обавезно. Можда би његов подрумар изнео и бокал вина. Само да дођеш код њега. Али, свеједно, други ти, знаш га, некако милији од првога што ће ти хладно нудити сахар торту. Један благу, други оштру, очинску реч. цар Фрањо некако мило мотри а Чича Пера оштро.

Приметна је пишчева емпатија са уметничким ликовима који откривају духовне и животне потенцијале националне историје и традиције. *Књига о храсту* је величанствена повест о нама Србима, модерно конципиран роман који изводи човека из реалних простора у којима је поражен и спутан и одводи га у сфере духа, свести, полусвести, унутрашње фантазмагорије, у један онолошки предео где је историјско време само бледа сенка онога што се догађа у човековој унутрашњој драми. Слика Првог светског рата настала је на темељу историјских докумената, али јунаци су у граничним ситуацијама у којима се свешћу и маштом бране од стварности и пребацују у сфере подсвести и фантазмагорије. Вујиновић продубљеним реализмом доча-

рава историјско време, његове садржаје и трептаје, али исто тако оживљава и дубински сензибилитет својих приповедача и јунака (посебно видљиво у причи о домаћину који жели да напусти свој дом и породицу и отисне се у непознати свет): И ова прозна творевина није далеко од обимног *фантазмагоричног романа*.

Вујиновић у роману *Књига о храсту* често прибегава контемплацији – сањарији која се јавља као „емоционално мишљење света”, откивање неких дубљих смислова, знакова и закона живота. Његова увек присутна сањарија је духовни напор и процес који твори нов космос који је лепши и угоднији од постојећег света. У поетским сликама писац је испољио прозни исказ. Суштина Вујиновићеве поетске слике у романескном ткиву је да обзнани оне унутрашње енергије које откривају и дефинишу свест о бићу у свету. Евокација слика и симбола у роману *Књига о храсту* говори о човековој архетипској ситуацији у којој су заправо садржане колективне одреднице нашег нација, подсвест онога што дубоко носимо у себи:

Учини ми се да је слична утви златокрилој, али, не, утва уз воде борави а не лети и кликће по горију и забранима.

Распитивао сам се за птичје. Питао чобане, шумаре, старије људе о птицама. Набрајали су све што су знали, и неке су и описивали, али ни једна од тих које можемо видети у нашим крајевима ни налик на ову моју.

Моју, јер ми се показује.

Истина, то нико и није знао. Нико до сада ти, али може-то бити свеједно, пошто је ишчезла. Изгубила се негде.

Последњи пут сам је гледао дан пре него што ће ме напустити дружбеница одлазећи у небеско ливађе.

Оно што карактерише роман *Књига о храсту* је да Вујиновић „стварносно” компоненту претвара у нешто што је много уверљивије од стварности. Његово обликовање подређено је инсистирању на фактографском као низу повезаних, хијерархизованих елемената који свесно обликују једну приметну надреалност стварносног. Писац влада конкретним и фактографским, али врло често „клизи” у домен поетизованог са поступцима што исходе нивоима самозначења и фантастичног. Наративно-реални ток излагања врло често бива прекривен и поражен од „неочекиваног угла” који је у знаку потраге за вишесмисленим казивањем у којем ће фантастично-чудесни ток однети превагу. Унутрашња прича, која апсорбује чињенице, субјетивно и доживљајно становиште које постаје означавање и саозначавање заправо је контекст, обликовање које тежи обухватнијој форми. Подвајање и умножавање нивоа приче је модерна тековина,

достигнуће ове чудесне прозе којом писац декомпонује привидни модел реалистичне наратије:

Казивач све ово назива оштром причом. А овамо распреда појединачне приче, скаче са камена на камен, пазећи да обућу не покваси, заборављајући: ако су оделите каже у низу, међусобно се потиру. Говорник рачуна на заборавност, различитост по и разнолики пријем приче слушатеља, док исписивача, управо обрнуто, оком слушају. Очи се сваки час могу вратити на почетак, тамо је све црно на бело! Само се слушана прича може мењати. Забележена никако. Записана једном, забележена заувек. Буне се и они што гледају ушима и они што слушају очима. Траже след и ред. За обојицу остаје поука: и горски водоток мења корито; не придржавај се казивања као пијан плота; несигурни увек тражи ослонац; страхујеш ли од лутања, не излази на друм! Ипак, преостаде нам само прича. Бајка о дубу.

Роман *Књига о храсту* користи и елементе хронике, односно, има пригушену генеалогску потку као видљив елеменат остварења уклопљен у шире приповедачке токове. Вујиновићева повест претендује и на темељнији додир са историјским временом, међутим врло често аспект имагинативног окупљања нових фантастичних елемената постаје исходиште. Посредством фантастике разлаже поједине фрагменте у шире наративне структуре. Фантастична претпоставка има свој удео, а чини се да је она „функционално” чудо које постаје услов за развој неког догађаја. Та реализација је потка и стимуланс за какву другачију приповест која прозилази из оствареног. Писац вешто остварује наративне слике – претпоставке које су фабула у фабули и посредник и аниматор у даљем обликовању наратије. Вујиновић у новој зони стварања литерарне слике превазилази незавршеност, прошлост се не окончава већ се богати новим елементима и могућностима. Чудесни писац романескне повести тежи експлицитнијим значењима, новим обогаћеним садржајима која бацају нова светла. Схеме које твори писац подсећају на формуле органске хемије које се међусобно додирују, осмишљавају и творе унутрашњи систем значења који превазилази и надилази превазиђене реалистичке обрасце романа хронике. Стереотипна линеарност превладана је дигресијама, нарастањем и рачвањем поетско-митопоетског слоја који израста у неку врсту партија метафизичког значења. Уочавајући овакве елементе, који су веома присутни, постајемо свесни разуђености наратије и њене вишеслојности:

Грофица коју приповедач помиње би могла бити млада и лепа удова, грофа К-ића. На њу је, остала су сведочанства, наслртао Вељко, али, сва је прилика, она је некако одолела њивој хајдучији,

али није се одупрела Штуловој писмености, ономе чиме је зрачио, вазда набуџениј буџи у гаћама. Уосталом, сетимо се од давнина познате народне: ни мањег човека ни већег курчењака а занотоване у „особеним песмама” које су под насловом „Црвен бан“ штампане тек стопедесет година по записивању сакупљеног. Тврдњу о уду, магарећем, добром клипу, трећој нози, стојку, не треба олако одбацивати. Уопште, Списатељ се итекако занимао за еротску страну национа, а и сам је, изгледа, испољавао кад год је био у прилици. Остало је понешто и забележено у поменутих особених песмама. Из тога рукописа и цитат: Да су курци као кукурузи, све би жене берачице биле.

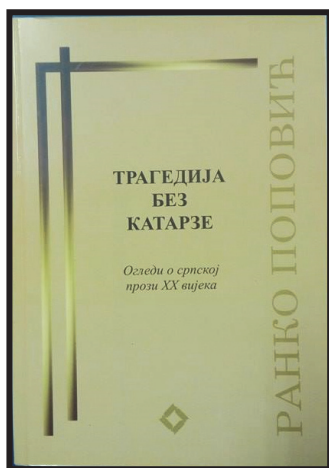
Модерни свет је бескрајно пространство, сложено и разбијено на безброј делова. Роман *Књига о храсту* је вишеслојна повест о једном несрећном национу остварена генијалношћу рапсода који покушава разбијеном фрагментарношћу да оствари потпуност творевине. Потпуност опсега замењена је потпуношћу појединачних фрагмената, тематско-значењским „тоталитетом”. Вујиновић у свом прозном ткиву често посеже за ретроспективним захватима, евоцира поједине личности посредством докумената, експанзијом личног насупротив историјском времену. Између организације фабуле у роману и његове слојевитости приметна је узрочно-последична веза. Вујиновићево сложено и вишемислено казивање није симулација, већ остварење максималне уметничке слојевитости у којој врло често доминирају поетско-чудесни детаљи који историји дају образложење „празних места”, еманацију нових суштина. Писац у роману *Књига о храсту* успева да изведе обрнут пут у књижевном моделирању који реализацију конкретних детаља преводи у апстраховање, назнаку, симбол, замену за непосредна значења. „Поетика докумената”, на коју се Вујиновић често позива у роману бавећи се и одређењем своје вишеслојне поетике, заправо је преконституисање постојеће матрице (модела) имажинативно-спекулативном доградњом и ефектним поетизовањем којим наратор досеже обогаћене и нове склопове:

На ова разматрања казивача, састављач, позваши се на давне и будуће читатеље, потврђује: свака прича је истинита. Само као таква, „истиневредна“, испричана је и заувек упамћена. А ова приповест о храсту није само изговорена од више приповедача већ, ево, и записивана не само у разним периодима већ и од више руку. Тако ће читалац јурити за двоструким аришином, по основи и потки, по ткању испричаног и платну записаног. Ловити сагласије и несагласије. Записивач се заједно са казивачем склонио у страну: осматрају трагаче.

Драгана Благојевић

ТРАГОВИ НЕМИРНИХ ГОДИНА

(Ранко Поповић: ТРАГЕДИЈА БЕЗ КАТАРЗЕ: ОГЛЕДИ О СРПСКОЈ ПРОЗИ XX ВИЈЕКА, Филолошки факултет, Бања Лука 2014)

Чин препознавања: огледи о српском пјесништву (Бања Лука 2009), затим *Парадокси и молитве: огледи о српском пјесништву 2* (Ниш – Бања Лука 2013), а пре тога *Завјетно памћење пјесме* (Источно Сарајево 2007) – њихов пут настављен је *Трагедијом без катарзе*, књигом огледа о српској прози 20. века. Поменуће књиге чине целину чија је основна идеја историјски преглед нововековне српске књижевности, а све у циљу да се њома успостави преглед једног века новије српске прозне литературе. Састоји се из три целине: „Класици“, „Немирне године“ и „Три заборављена писца“ у којима је распоређено шеснаест огледа. Прва целина садржи три проблемске студије о одређеним аспектима у прози Меше Селимовића, Бранка Ћопића и Милована Данојлића. Друга целина, обимом знатно дужа од осталих, обухвата огледе чија је тематика превасходно фокусирана на рат и то од Балканских, преко Првог светског рата, па све до рата у бившој Југославији. Последњу целину сачињавају огледи о заборављеним писцима, где је први осврт на дело, а друга два су настала поводом романа. Сви огледи су накнадно прегледани, неки допуњавани док су у напомени на крају књиге дати подаци о првом објављивању.

Прво поглавље отвара оглед „Над безданом бића: Испушења Селимовићевих јунака у функцији романескне мотивације“ који на почетку доноси Селимовићево одређење прецизне типологије израза у подручју послератног српског романа. Проблематизује се питање обриса егзистенцијалистичке скепсе уоченим у Селимовићевом поимању књижевноуметничке креације као чина неизвесног надношења над провалије бића, почевши од романа *Дервиш и смрт*, а затим и у *Сјећањима*, где је, како

додаје аутор, Селимовић убедљиво објаснио како је изгледао дуготрајан и мучан пут од иницијалне тачке животне мотивације до књижевног дела. Кроз сагледавање одређених ликова из романа *Дервиш и смрт* постепено се доводи до конкретних искушења јунака у функцији романескне мотивације – главног тежишта огледа. Поред поменутих, битно је додати и Селимовићев роман *Тврђава*, који је такође пружао добре примере за главни извор трагања, док на крају доноси закључке о чисто лирским елементима облика Селимовићевог романескног израза као и о мајсторству коришћења паратаксе.

У наставку поглавља „Класици“ садржан је оглед „Велике теме у жижи наивне свијести: Ћопић између приповједача и новелисте“ који почиње од жанровског одређења новеле и карактеристика новелистичког приповедања. У главном делу аутор наглашава да је Ћопићу, нараторолошки гледано, најближа позиција приповедача сведока док даље на примерима из збирке *Скити јуре зеца* пружа упућивање како на карактеристике приповедачке тачке тако и на друге елементе попут: новеле као кључне одреднице, карневалског елемента у рурално-патријархалном свету и облика приповедног исказа као и гласа народа, док на крају саопштава зашто је новела веома важна у Ћопићевом прозном опусу са становишта вредности крајњег уметничког резултата.

Последњи део целине посвећен је огледу „Осмишљавање неизмишљеног: Завичај, туђина и језик у прози Милована Данојлића“ где се износи проблематика везана за Данојлићеву поетику, језик и присутност одређених мотива. Полазна тачка постављена је на језику – темељу поетике Милована Данојлића, који је осветљен са свих страна, а поред тог битног обележја, аутор посвећује пажњу мотивима завичаја и туђине који су одраз његовог странствовања.

„Грађа за једну тужну пјесму: Перо Слијепчевић у/о Балканским ратовима“ је оглед који отвара нову целину „Немирне године“ чијем се насловом наговештава општи утисак тема заоденутих ветром немирних, ратних година. У фокусу су Балкански ратови преко дела Пера Слијепчевића, где су уочени узроци црногорске погибије на Скадру, а посебно је битна његова репортажа *После пада Скадра* и текстови као део историјата о великом нападу Бугарске на Србију, где можемо уочити сличност са Милутином Бојићем, који се у свом делу успешно дотакао ове теме. Битна карактеристика датих текстова је Слијепчевићева улога као пропагатора енергије националног оптимизма, као и улогу сведока што битно доприноси веродостојности датих текстова, по чему је такође сличан Бојићу.

Главна теза наредног огледа везује се за време мртвих у српској драми 20. века посматрано кроз три драме, појединачно за сваку: *Царске кохорте* Боривоја Јевтића, *Чудо у Шаргану* Љубомира Симовића и *Српска драма* Синише Ковачевића. Ранко Поповић на почетку истиче да се преко мотива мртвих може направити специфичан књижевноисторијски пресек српске драме, што представља полазну тачку ка осветљаваљу истог. Важно је истаћи да мотив мртве војске повезује поменуте драме, поред тога имају и заједничке карактеристике у драматуршком, друштвеном и културолошком погледу. Нарочито је главни део постављен на моделу удвојених и сучељених времена који се указао као средство критичког проговарања драмских писаца и проникнућа у корене српских историјских посрнућа, а који је сагледан на свакој од поменутих драма.

„Затварања чаршије и крвави карневал: Сарајево у српкој ратној публицистици 1992–1994“ наслов је огледа који највећим делом проблематизује питање, околности и појединости везане за масовне масакре у Мискиновој улици као и на тржници Маркале, а на почетку дат је део Андрићевог текста, односно колаж одломака из прозе, који аутор сматра најбољим примером за развој и расветљавање специфичних околности.

Поступак стварања романа Мома Капора, књижевног утемељивача урбане митологије Сарајева, дат је кроз оглед где се осветљава распоређена грађа као и целокупна структура Капорових романа на примеру *Хронике изгубљеног града*. Одговор на питање од чега се праве романи може се учитати кроз одломак из Капоровог романа *Исповести*, који доноси специфичне погледе усмерене ка стварању. Битно је истаћи указивање на сакрални интертекст који поуздано указује да је то заправо кључни елемент структуре романа. Поред кључног елемента поменућемо и Капорове стилске одреднице – сентиментални тон и став лежерности, затим Капорово сликарско око, које проузрокује сродност његових талената: ликовних и књижевних као и романсијерски наративни поступак.

Знатна утемељеност на завичајности присутна је у прози Радослава Братића, а поред тога као важна одредница уочава се просторно изоловани свет, заустављен у детињству на херцеговачком селу у годинама по завршетку Другог светског рата. Аутор истиче Братићеву мајсторску наратију, неусиљен дијалог, смисао за карактеристичну појединост, изразиту лексичку инвенцију, а најважнији део усмерен је ка приповедачевој позицији, тачније лику дечака Јанка, нескривено аутобиографски маркираног, која је, ако би се тражио, пресудни кључ.

Збирка *Мала Азија и приче о болу* главни је предмет огледа „Приповедање мистерије рата: Ратне приповетке Мирослава

Тохолја“, а одликује их доминантна тема рата, где је представљена, како аутор скреће пажњу, као најкупнија и најлакше уочљива чињеница профилисања историје и цивилизације. Тохол се у ратним приповеткама ослања на Андрићево уметничко искуство што је приказано у огледу, а оно се треба схватити као покушај да се дотакну општија наративна и стилска начела што никако не доводи у питање Тохељеву приповедачку особеност. Приповетка *Посљедња верзија* представља узорно тохељевску, поред овога у огледу су назначени аспекти у ратним приповеткама наведене збирке који се односе на тематику као примарни, а затим на ликове, наратију и просторно одређење.

Ранко Поповић у датом огледу прави осврт везан за роман *Звона за Тројицу* Мирослава Тохеља на основу кога наглашава аутентичност аутора и издигнутост за нијансу из досадашњег Тохељевог опуса. Поред тога дотиче се и доминантног топоса историје Херцеговине, модела породичне хронике, мотива хумске земље и износи опште импресије о роману.

Наредни оглед „Трагедија без катарзе: Два романа о паду Српске Крајине: *Од Огњене до Благе Марије* Јована Радуловића и *Адресар изгубљених душа* Анђелка Анушића“ заузима важно место у целини „Немирне године“, и уопште у књизи, а бави се романима о историјским посрнућима Српске Крајине, највеће националне несреће, другим речима названом: трагедијом без катарзе. У првом делу огледа, након краћег увода, прилази се Радуловићевом роману почевши од чињенице да је настао из форме сценарија за телевизијску серију, па све до крајњег закључка о његовом посебном статусу. Аутор се бави сагледавањем основних карактеристика везаних за поглавља у роману, затим карактеризацијом ликова у фону бољег осликавања крајинске несреће, наратијом, одликама приповедног тока као и изменама и сличностима у односу на драмски текст. У другом делу у фокусу је Анушићев роман са истом тематиком као и Радуловићев, али са разликом на плану израза. Посматра се хронолошка исповест наратора с почетка романа, затим оквирни пролошко-епилошки део, мимикријска егзистенција, хронолошка координација, потресна сведочења, док је на крају истакнуто присуство емотивног улога ослоњеном на низу аутобиографских појединости.

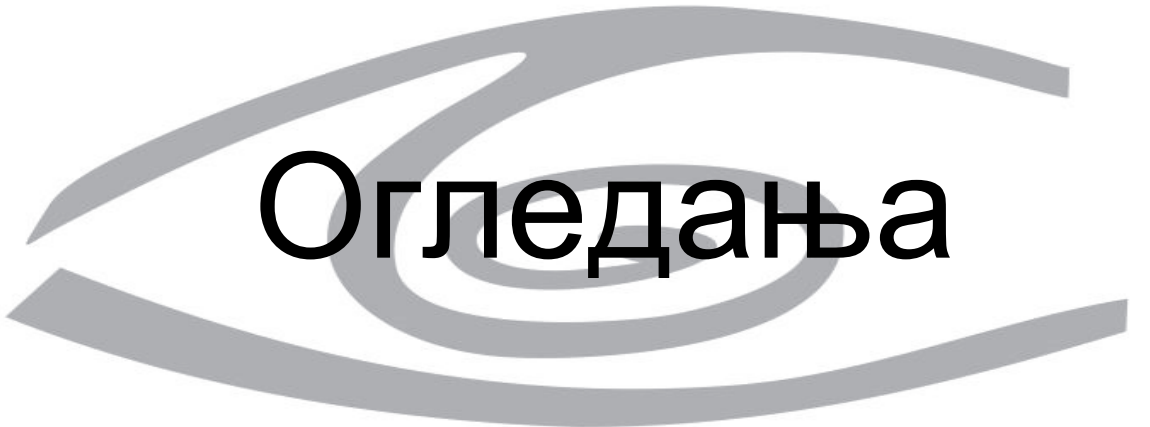
Роман Драга Кекановића *Вепрово срце* наиме почиње причом о лову, како наводи аутор, али присутно је изневерено очекивање јер је заправо реч о изгнаницима, о словенском селу и о напору ка супротстављању очајања и заборава. Аутор настоји да осветли битне елементе романа док на крају указује на причу ликова, која се укршта са трајним истинама егзистенције, а у овом случају носе печат једне средине и историјске околности.

Завршни оглед друге целине доноси увид у Кустурчину прозу, тачније у књигу приповедака *Сто јада* где Поповић на самом почетку износи своју претпоставку о трима изворима и саставним деловима прозе Емира Кустурице. Поред тога у кратком осврту помиње важне моменте који одређују Кустурчину прозу, пре свега утисак сценичности приповедног текста, лексику сарајевског жаргона, црни хумор и велики удео ауто-биографских елемената.

Ристо Пророковић Невесињац прославио је дух народног јединства и безусловне братске снаге, што је почетна, али у исто време готово најважнија његова црта, која је истакнута у првом огледу треће целине. Акценат је стављен на специфичост која проистиче из чињенице да је писац био сведок устанка, додуше као шестогодишњи дечак, на основу чега преноси упечатљив детаљ свог раног сећања, што можемо посматрати као почетни импулс ка изградњи упечатљивог мотива народног јунаштва, а све у циљу приказивања феномена хајдучије онаквим какав је заиста и био.

Огледи „Труње на дну душе: Писано уз двадесетогодишњицу смрти Милана Мучибабића“ и „Пути и залути писања: О два романа Радована Бјелогрића и још којечему“ специфични су посебно по томе што носе слику о поменутих ауторима коју Поповић сенчи уз помоћ трагова познанства са њима. Сличност двојице аутора је и у њиховом помињању Ранка Поповића са акцентом да се ради о, из ових или оних разлога, заборављеним писцима, за које га вежу различите успомене: за Мучибабића веома лепе, док се за Бјелогрића тако нешто не може рећи. Присутна је повезаност двојице аутора, не само по томе што су заборављени, него и по особинама које су их одвајале од осталих, на крају додајемо важност Поповићевог познанства са њима што уноси лични удео аутора, а још важније доноси појединости које да је било другачије не бисмо могли да сазнамо.

Поред тога што пружа преглед једног века новије српске прозне литературе, књига Ранка Поповића осветљава нове аспекте српске прозе 20. века, али и оставља простор за даља бављења овим темама. Ова књига огледа свакако заслужује будну пажњу не само читалаца, него и будућих проучавалаца укупне српске прозе 20. stoleћа.

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray, serves as a background for the title. The eye is composed of concentric, curved lines that form the iris and pupil, with a thick, curved line above and below it representing the eyelids.

Огледања

Драган Великић

ИЗМЕЋУ ДВА ЗАРЕЗА

Песнички свет Драгана Јовановића Данилова

Пре него што сам почео да читам поезију Драгана Јовановића Данилова, неко време виђао сам то име у новинама и часописима југословенске престонице. Изронио је нагло крајем осамдесетих година прошлог века. Чинило се да је свеприсутан. Али, нису стихови били прво што сам од Данилова прочитао, већ приказ једне ликовне изложбе. Памтим да ме у том тексту привукао необичан след асоцијација. Није то била анализа ликовног критичара, већ прича о сликама.

Данилова сам замишљао као великог читача и великог путника. За њега се причало да највише времена проводи у возу. Тих година је живео на релацији између Пожеге и Београда. Два до три пута недељно долазио би ујутро у престоницу, обилазио галерије, књижаре и редакције, и онда се као Пепељуга, последњим возом враћао у свој град, удаљен од Београда две стотине километара.

Добро се сећам нашег првог сусрета. Журио је на последњи воз за Пожегу. Током неколико минута разменили смо утиске о књигама које смо управо читали. Касније, када сам упознао поезију Драгана Јовановића Данилова, могао сам само да потврдим слутњу из тог нашег првог сусрета, да он свој песнички свет гради на међусобном прожимању живота и литературе. Верујем да се лектира коју читамо уписује у наше искуство на исти начин као и доживљаји „из прве руке“. Све је то једна недељива егзистенција, која у комбинацији са немерљивом количином дара јесте подлога на којој настају књижевни светови.

Иако сам романсијер, моји књижевни узорци су међу песницима: Кавафи, Херберт, Бродски, Волкот... У великој поезији

дишу романи. Читави животи стану у стих. Векови између два зареза.

„Почињем песму тамо где би је неки песник можда завршио – закључак је полазна тачка“, каже Данилов. И зато се у његову песму улази нагло, врата нестају истог часа када прочитамо први стих. Крећемо се у свету познатог, као да смо одувек ту, саучесници у настанку песме. „Сваком путовању претходи извештај о виђеном“, бележи Данилов. А видети можемо само оно што у себи већ имамо. Поезија је археолошка дисциплина.

„Ја сам археолог који не зна зашто копа“, записује Данилов у песми *Агора*. Од самог почетка овај песник гради митологију провинције, превозно средство његове поезије су возови, предах налази у чекаоницама железничких станица, у океанима библиотека, на градским пијацама у пролеће, у Кавафијевим стиховима... Овај Хомер предграђа, од своје прве књиге до данас, исписује поезију свакодневице сачињену од тескоба и малих радости, кује неки свој Ахилејев штит на којем су проживљено и прочитано две стране исте ковине. Иако каже да је страх његова „једина покретна и непокретна имовина“, не треба му веровати. Није то страх, већ подрхтавање над светом. Само се пренадраженим чулима могу разумети истине живота.

„Зовем се Апаурин“, каже Данилов. „Јуче сам се звао Спокојство, али, данас сам, напосто, Апаурин, црно на белом, ето тако стоје ствари, дотле сам догурао... Једноставно, ми живимо у животу, у невечности. Нема ту неке велике мудрости. Нема ту ничег за епопеју.“

Али, има сасвим довољно за поезију какву пише Драган Јовановић Данилов.

Александар Б. Лаковић

АВАНГАРДНО И ОДГОВОРНО ПЕСНИШТВО

Есеј о песништву Звонка Карановића

Развојни песнички лук Звонка Карановића се кретао од грозничаве потребе за идентитетом кроз право на другачије поимање живота, па до горког и опорог, филмичног и опомињућег „исклизнућа из стварности“ у само „срце сумрака“ где и читаоци могу затећи себе

У жељи да са мало речи окарактерише Карановићев песнички опус уредник књиге изабраних стихова *Box set* (2009) Флавио Ригонат у поговорном, необично кратком, површном и неаналитичком тексту „о писцу и делу“ под називом *Феномен Звонко Карановић* је то овако дефинисао: „Као песник изразите урбане осећајности, који је стварао под утицајем поп-културе, бит-поезије и новог немачког субјективизма, лако се нашао на супротној страни од доминантне владајуће поетске матрице националне књижевности, и то је свакако био разлог његове скрајнутости од главних токова“, са чиме се Карановићеви читаоци и тумачи, ипак не могу сагласити. Не само у погледу представе да је песник „скрајнут“, већ и у атрибутизацији песникове припадности, чиме се неоправдано односно неопрезно потенцира лимитираност песничког гласа, а што није тачно.

Наиме, осећам потребу да оценим како стваралаштво „под утицајем поп-културе и бит-поезије“ не само да не сме и не може имати неки мање важан предзнак од осталих песништва која се ослањају на традицију, духовност, филозофију, уметност, историју, већ је и потпуно легитиман песнички поступак, и код нас и свуда у свету. Ни „урбана осећајност“ није непожељна. Напротив, не смемо занемарити да је „поетска матрица националне књижевности“ била врло кратко време прегласна и ван пожељних и насušних конотација, и то у жижи политичких кружока, али не и у књижевним круговима, где се превасходно ценио квалитет, па и хвалисав и субверзиван став, и архаичан и модеран исказ, и митски и стварносан садржај, и везани и слободан стих, и млад и стар песник. Које су све, нетом побројано, раздвајали и вредносно нијансирани искључиво квалитет, самоствојност и упечатљивост.

На почетку импресије треба рећи од заједничкости и значајности, које у себи поседују, мање или више, готово све песничке књиге Звонка Карановића: *Blitzkrieg* (1990), *Сребрни сурфер* (1991), *Мама меланхолија* (1996), *Extravaganza* (1997),

Тамна магистрала (2001), *Свлачење* (2004), *Месечари на излету* (2012), *Кавези* (2013), *Златно доба* (2015), које убедљиво сведоче завидну доследност и заједничкост у погледу песничког садржаја, форме и текстуре, што упућује на предвиђани, надграђивани и допуњавани песнички поступак и текстуру. И на сам развој песничког гласа.

Пре свега, за већину Карановићевих песничких књига можемо закључити да су одраз проживљеног тренутка, као и песниковог и нашег заједничког окружења. Његове су књиге биле на трагу каквог-таквог битисања, готово без временске дистанце између живота и стихова.

Зато није био неочекиван садржај првих Карановићевих песничких књига. Наиме, првенац-самиздат чине песметренуци неког догађаја, промишљања. Неретко су у питању стихови на граници досетке, оксиморона, па и хотимичног инфантилног исказа. Присутна су генерацијска неразумевања. Међутим, песник фактички не учествује активно у осталим димензијама свог окружења. Он их игнорише и подређује другим својим интересовањима, творећи два света – свој књижевни, паралелан већ постојећем. Првенац је, још прецизније, одраз тренутка пред улазак у живот односно како сам песник каже – „на пола пута до среће“. У овој је књизи песников исказ кратак, у виду медитација и промишљања којима се жели оправдати сопствени избор, неговорећи превише о понуђеном му окружењу и тренутку.

Садржај *Сребрног сурфера*, друге Карановићеве песничке књиге јесте, већ активно учешће лирског јунака у животу, и то у троуглу дрога-секс-музика, који се не само преплићу и укрштају, већ и узајамно издашно допуњују. Песник успева да амбијент песме и песнички језик прилагоди стањима каква су халуцинације, психоделија, туробна сновиђења, некритичност и нереалност. Оправдан је и мотив смрти („облаци су место где се скупљају/ сви усамљени каубоји/ тамо летују/ све девојке које волиш“; „како си пркосио животу/ сулудим сурфом/ на таласу хероинске утехе“), након чега и откривамо симболику наслова књиге. Уочавају се не само учестали женски гласови у функцији наратора, већ и сумњичавост у досадашње песничково веровање и опредељење за музику, секс и дрогу: „Ти си нервозна урбана олупина/ закопана у ђубрету поп културе/ уметност је нешто са чиме можеш побећи/ али то је само излет с кога се/ мораш вратити“. И у овој књизи песник игнорише „овај несавршен свет“, али му је исказ напрегнут, згуснут, дуг, али и игрив и убрзан.

Сам наслов следеће Карановићеве књиге *Мама меланхолија* претпоставља генерацијски отпор и меланхолију као болест нашег времена. На пример, у песми *Тако лако се заборавља* („сенке су освојиле собе/ девојака/ које су одбиле да одрасту/ матори [...] постали статуе/ хипнотисане/ сликама с ТВ екрана/ свеједно/ док пуниш уста пилулама/ и жмуриш/ никад им нећеш опростити“). Из овог цитата уочавамо да је прихватање смрти у таквим условима битисања реалност, те не чуди што је смрт очекивана, није трагична, драматична, патетична и равна је тишини. Међутим, овај нам цитат доноси и песникову запитаност и забринутост за идентитетом свог лирског јунака („хоћемо ли икада одрасти“ у песми *Бубњеви и жице, аутопут и ноћ*). У дослуху су и исповедни стихови у песми *Обешени о Месец*: „и још увек се тражим/ имао сам потребу да отпутујем/ изашао сам из једне личности/ и пошао ка другој“, као и стихови из књиге *Тамна магистрала*: „и све што сам схватио јесте да никада до краја/ нећу упознати себе“, сведочећи да је питање идентитета заједничко за целокупно Карановићево песништво. И то питање идентитета кроз право на другачије мишљење, а веза са музиком је очекивана јер је и рок начин мишљења и начин живота који се није уклапао у постојеће договорено сивило. Песников јунак још није сигуран у свој идентитет а већ осећа претњу страха од времена и старости („хрли у старост/ и оставља ме/ у овој/ младости/ која не пролази“; „куда је отишла сва та наша заједничка прошлост“). Штавише, лирски јунак је све несигурнији, сумњичавији, спремнији за преиспитивање што је очито и у прозаиди *Електрични блуз*:

Мучио сам се с текстом:

Рок је начин побуне против малограђанског устројства свакодневице. Најбоља рок музика у себи носи бунт и потребу за верификацијом идентитета кроз другачији начин поимања живота.

У истом контексту је вечито стих-питање: „зашто искуство увек надвлада младост“ у песми *Имати а немати* из четврте Карановићеве књиге песама *Extravaganza*, у којој песник остаје посвећен и привржен љубави према жени, па последично и самом животу, што наговештава да се лирски јунак обзнањује као активан члан и учесник задатог му тренутка и миљеа, иако још увек незадовољан и изневерен својим непосредним окружењем. Игру временима као релативан пораз сведоче следећи стихови из једне од Карановићевих песама-балада: „загрли ме/ ја сам твоја једина будућност/ можда само твоја прошлост/ па

ипак/ време је отпутовало без нас“. И даље је околина незаслужена и непријатељска. Песник, заправо, живи „у престоници Ништавила“, „у бетонским кутијама свакодневице“, у којима влада „илузија стварности“. И даље је исказ сличан, за нијансу утишанији и смиренији. И даље је меланхолија преовладавајућа емоција.

Прва песма *Велики умор* Карановићеве пете књиге стихова *Тамна магистрала* је манифест претходних његових књига:

*а ви
заокружите НЕ
заокружите како вам се каже
а после назад у беду
у сливнике
у гумене ципеле
у карневал турбо фолк транс*

а заправо је реч о стиховима о гласању на Реферундumu о целовитости Србије (са Косовом) који нас је све више приближавао рату са читавим светом, који је и битан и већински садржајни састојак поменутих књиге. И не само ње, већ и Карановићеве прозне трилогије, реализоване од 2004. до 2009. године, претпостављам због тематске песникове ангажованости. Песник успоставља узрочно-последичну везу, јер смо прво „будућност оставили да чека на слепом колосеку“ а касније смо проживљавали следећу слику: „а данас/ само бомбе и тумарање кроз планину“. Адекватна и аутентична, мада иронична илустрација ратних страха и амбијента „када умиреш хиљаду пута за вече“ и „када си помирен са смрћу пре смрти“, као и позиционираност појединца у таквим условима, могу се препознати у насловној поеми: „и учинило ми се да смо [...] гомила лудака избачена из аутобуса/ док играмо баскет између/ два минска поља/ две узбуне/ два налета бомбардера/ јер ово није рат већ забава за уморне и богате“, „и сви ти уплашени људи у униформи/ који личе једни на друге/ у својој немоћи/ јасно осећају/ да су улазницу за вечност изгубили негде/ успут/ испод стаклених вагона/ из којих излећу као глинене голубови“.

Поред сусрета са смрћу, очит је и изнуђен пристанак на живот са њеном близином у Карановићевој песничкој књизи *Свлачење*, што потврђују и сами наслови појединих песама (*Реквијем*, *Мртва стража*, *Венчање у црном*, *Психоделично крзно*, *Нож у води*). Одомаћују се и друга емотивна стања лирског субјекта. Наиме, поред досадашње добровољне изопштености и бунта узрокованих неприхватањем свега около и наро-

чито након насилног излагања смрти, преовладавају самоћа и празнина, немоћ и извесност краја, као у песми *Психоделично крзно*: „будућност је светла и неподношљива/ док пузим уз зидове самоће“ и у песми *Шездесет мостова*:

*Пролеће је
и опет је љубав већа од живота
не радим ништа
јер премало је времена
за озбиљне ствари*

*постао сам наук
који из кревета посматра
свет који пролази
не радећи ништа
чекајући двојника
с печатом на челу*

*а ти
зар ћеш и ти волети
моју беспомоћност*

У Карановићевом песништву необично су присутни његови музички узор, кључни стихови-поруке, које је аутор вешто семантички и непосредно асоцијативно узглобљавао у свој урбани свет којем се опирао. Нису достигли, тачније није им била ни досуђена, ни замишљена, улога књижевног подтекста, јер они нису умрежавани по значењу, по емоцијама, по контрасту. Али су довољно убедљиво успевали, нарочито парафразама тадашњих музичких порука, да допуне песникову убеђеност да је рокен рол – начин живота и начин промишљања, али и пут до свог идентитета и до своје слободе, што се, читајући Карановићеву књигу сабраних песама, ни једног трену не може ни десити. Посебно треба поменути и два учестало заступљена песничка узора (Елвис и Че), као својеврсни симболи бунта, отпора, немирења са постојећим (не заборавимо ону побуњену ђаволску енергију коју је поседовао рок). Њихово је присуство пак омогућавало метатекстуалност Карановићевих песама, коју је повремено маскирао игрив и згуснут песнички исказ.

И на крају утиска након прочитаних сабраних песама Звонка Карановића нужно је сводно одговорити како је и шта је то његово песништво учинило много ширим и прихватљивијим појмом или одредницом него што је на пример урбана поезија нашег тренутка. Управо су утицај поп-културе и бит-поезије,

као и прозивани музички узор песникове младости, постали оно потребно кохезионо средство које је овој поезији дало могућност присвајања од других читалаца, чак и различите генерацијске припадности. Почетни песников бунт који се дуго опирао реализовао се, на тај начин, у способности читалаца са других простора и других годишта, да прихвате наше бројне и маштовите нелогичности, чак и рат. Затим, очито да су и Карановићеви предвиђени садржајно-семантички помаци и преображаји из књиге у књигу, омогућили његову сталну актуелност и дослух стихова са животом и временом. И њихова пратећа емотивна стања, условљена искуством живота, често и непредвидљивог, имала су значајну улогу. Ипак, посебан допринос, као и све чешћи семантички нанос, омогућили су и помињање заједничкости као што су потрага за идентитетом кроз право на различито поимање живота, затим, о(бе)смисљеност постојања уопште, питање живота и смрти кроз призму наших бројних грешака које не желимо преузети, као и последична, и појединачна и колективна, забринутост и запитаност јер су духовни, морални и вековни „путокази престали да важе“.

Већ наговештену слутњу да се ближи крају једна фаза његовог песништва, што се тиче дискурса, потврдиле су и следеће две песничке Карановићеве књиге: *Месечари на излету* (2012) и *Кавези* (2013), које се одвајају, пре свега, својом неочекиваном формом. Већ у тумачењу претходне Карановићеве збирне књиге наметнула се дилема о њеном тачном ословљавању која се кретала од кратке приче до песама у прози. И његова књига симболичног и транспарентног наслова *Кавези*, својим изгледом и дискурсом, изазива исто интересовање и разликовање међу бројним Карановићевим тумачима и критичарима.

Пролошку и епилошку песму-причу, као и још неколико њих, можемо оправдано доживети као песме у прози или мини приче, мада се у књижевној критици могло прочитати и да је реч о мини новелама богатим присуством нарације, што ипак није прихватљиво иако по дужини читамо и мањи број поема у стиху у књизи *Кавези*. Наиме, све Карановићеве песме-приче у „кавезима“ јесу у форми песама дугих (тачније предугих) стихова, али су оне, што је неочекивано, „преламане“ као да су у питању приче, а не стихови. Затим, бележимо и дијалошку лирску форму приче, на пример – *Емотивно преосетљиви јунаци*, па надреалистичке слике или епистоларне формуле. Ипак, углавном читамо лирске документарно-медитативне песме у прози наративног исказа.

Међутим, књига Карановићевих прича-песама поседује још једну, колико значајну, толико и необичну и неочекивану одлику за књигу песама (у прози). Наиме, реч је о тематски правој и осмишљеној књизи чија се основна садржајна матица састоји из више токова и из више времена и из више углова, мада је њен ближи и адекватнији, колико и непредвидљив атрибут, а то је изузетна филмичност Карановићеве књиге. Заправо, као да читамо или замишљамо филмску верзију Карановићевог рукописа или је пак реч о опесмотвореном филму песнику познатом, утемељеног у наше суморно, морбидно и нестварно окружење и у којем препознајемо извесне кохезионе спојнице упорно настављајуће с времена на време, из песме-приче у песму-причу, из тока у ток. Њих је неколико доминантних. Пролошка песма-прича књиге се завршава речима Птицолике упућене Жицоликом („окруженом стотинама мртвих“): „Издрижи још мало“, каже. „Нашла сам хотел у Берлину. Спојићемо посао и задовољство“, а крај епилошке песме-приче, истих актера, гласи: „Резервисала сам собу и авионске карте...“, наговештавајући тако одлазак односно жељу за одласком, није важно где, након обављеног задатка зла и насиља. Спајајућу линију уочавамо и у четири дво-тростиховане песме (додајем – епитафа) *Циљ 1-4*, чији је први стих исти: „Имала је циљ, али није знала како да га оствари“, а завршни стихови „четвртог циља“ су – „Ипак, циљ ју је некако пронашао.// Блиставо сечиво по њеном телу“. У том контексту треба поменути и да песников актер, поред два већ прозвана промотера смрти, јесте и Жак, песник, који „кухињским ножем“ убија своју жену („жена га је доводила до очаја... Показивала је више љубави за паукове него за људе“). И усуд новинара је сличан, по замисли Птицолике. Затим, читамо неколико песама-прича чији је наслов или поднаслов – „записи из срећног дома“ (мада то нису сигурно), који су у ствари аутобиографија промашености једног од актера књиге, и то као везујуће ткиво књиге.

Управо у овом дијалогу и узајамности два лика развија се прича о идентитету и слободи не само поменутих актера, већ свих нас, који смо принуђени да живимо у кавезима, а од којих се свим бићем желимо ослободити.

Квалитет заједничкости и умрежености Карановићевих „кавеза“ уочавамо и у неколико кључних речи и горко-сликовитих синтагми, као и разуђених симбола. На пример, „софа у облику усана“, опетоване и учестале „плаже“ као симбол коначности и смрти („Свет изгледа другачије када лежиш на поду купатила./ Плаже су једино што видиш./ Свет изгледа другачије када лежиш у локви сопствене крви“), „кавези“ и

„лифтови“ као представници скучености и претећег нестајања данашњих људи, затим, „једнонога жаба“ као заблуда и супституција новоуспостављеног „Бога Сунца“ („Бог Сунца је седео на престолу./ То није онај момак коме су подигли храмове./ Била је то једнонога жаба./ И није било никаквих анђела и демона“). Уз бројне учестале појмове, као што су крв, мрак, смрт, болест, сумрак свести („На тренутак је помислио да се налази у туђем уму“; „Уместо мртвих птица у огледалу поново види себе“), „дилери спида, есида, магичне печурке“.

О ауторовим нескривеним претензијама ка филмичности, говоре и поједини наслови песама који су преузети од појединих познатих филмских остварења. На пример, филм *Eraserhead* Дејвида Линча, *Невиност без заштите* Макавејева и филм *Пасје поподне* Сиднија Ламета са Ал Паћином у главној улози. Ту је и преузет наслов познате античке драме (*Електра*). Затим, и позната Сократова *Последња одбрана*, као и варијација на наслов остварења Достојевског (*Запис из мртвог дома*) у његову ироничну модификацију – *Запис из срећног дома*. Сем тога, прва реченица-стих Карановићеве књиге јесте: „Машина у рукама Жицоликог има екран, емитује филм.“

Наравно, као и у ранијим књигама Звонка Карановића, недвосмислено да је град извор насиља и несреће, бројних порока, царства дроге и разноликих опијата и психоделија, преовладале кварљивости и изглобљености појединаца из матице, безнада и још једног „исклизнућа из стварности“, заједничке нам апокалипсе у најави, као и све већег удаљавања од своје прволикости и ипостасне изворности, заборављене већ, нарочито њен морални кодекс вековима провераван и доказиван („Свако мора бар неког да спасе./ Мисија постојања се тиме испуњава./ Све је тако једноставно“), али и њихове супротности као усвојени већ, данашњи манифести: „Како неко може бити сентименталан у 21. веку? ... Зар не чује заглашујућу буку новца?/ Зар не увиђа ништавност речи?“, „Не верујем у љубав! У наду! У повезаност! ... Није ми потребан нико да ме спасава“. Отуда, констатације очаја, обезвређености и нихилизма: „Нема овде ничег вредног./ Само патња и агонија“, „Отићи у свет тишине, шта је у томе лоше?“ Карановићева дистанца између живота и смрти, здравља и болести, истине и лажи, стварности и привида је врло танка линија, коју су бројни осамљеници и одбаченици неповратно прешли и напустили нас, као што то чине и „матуранти ... лакомислена деца“ која смрт проналазе у поноћној „трци аутомобила“, а који су „тренутак пре мислили да су вечити. Бескрајни“. У дослуху је и песма *Манекенка*, као парадигма испразности, промашености, опште залуђености и

непромишљености, које нажалост, на крају, скупо плаћају – животом.

За тренутак уочавамо да је читава радња смештена у неки апсурдан свет, у свет психоделије, у свет између несмисла и бесмисла (М. Данојлић), у свет упамћен или препознат са филмског платна, сличан или различит од овог нашег окружења.

Као зла коб у кошмару и хаосу актера Карановићевих песама-прича јесу раније помињани Жицолики и Птицолика (на пример, песме *Живот у стезнику* и *Решетке*, као и завршни-објашњавајући *Епилог (Људи у аутомобилима)*), чије дијалоге или мушко-женске исповести читамо, мада не увек потпуно доступне, пре свега, у амбијенту привида, нестварности и нелогичности, и често на терену подстицаја лажима и манипулативним средствима и помагалима. Заправо, писац Карановић је ипак успео, користећи своја песничка и романсијерска искуства, да створи иновативну структуру књиге која му је омогућила да из измештене и са извесне бодријарске дистанце и управо зато повлашћене перспективе посматра један психоделичан и готово постапокалиптички свет (М. Весковић), додељен нам, нажалост.

Песник не штеди ни данашња извитоперена, на кратковекост и заблуду осуђена, мада са погубним последицаама, понашања блиска шунду и безвредности, као што је то у песми *Слепи миш*, и не само у њој.

Дакле, ако се за раније описану форму Карановићевих песама-прича можемо позвати на Бодлера као једног од проносиоца прозаида, онда се за садржај „кавеза“ и његове преовладајуће емоције имамо право подсетити на кафкијанске, орвеловске, бодријарске и цојсовске импресије, које једноставно извиру из већине Карановићевих песама-прича и промишљања, а истовремено и обележавају његово песништво, уопште. Још један сачуван атрибут Карановићевог песништва, свакако да је у лику истрајне авангардности и ауторове спремности (готово зависности) да се преиспитују могућности речи, песама, прича и самог песника, што од аутора његови тумачи и читаоци увек нестрпљиво ишчекују.

Десета по реду Карановићева песничка књига носи, иако иронично интониран, потпуно неочекиван наслов *Златно доба*, који се у песми *Изгубљени свет* децидно оповргава („никада није постојало златно доба“), а што читаоци (мислим на опозициони статус у стваралаштву пред нама) и очекују. И архитектура књиге сведочи хаос, контрапункт и бесмисао, привиђења и страх, јер уводни (читај – улазни) циклус *Излаз* чини једна

песма-поема, а окончателни (излазни, дакле) *Улаз*, исто од само једне песме (што је опет својеврста парадокс, који иначе, живимо), док једини и средишни циклус *Институт*, асоцира са тренутним нашим стаништем. Дакле, све је наопако и нестварно, морбидно и безнадно. И у епицентру књиге, Карановићевог и нашег окружења.

И сам песник Карановић у једном интервјуу сведочи да се он углавном бави унутрашњом тамом света око нас, као и нашим мраком појединачно (додајем). Али, песник сведочи и о изгубљеном идентитету, промашеним животима и неприлагођеним аутсајдерима. Карановићеви (анти)јунаци су неснађени усамљеници, изгубљени одбаченици, залудни бунтовници, који ипак поседују неку своју засебност и страст, чак и порок (читај – отклон и жељу за разликом од постојећег, ако је то уопште постојеће), који одбијају да се утопе и изгубе у тренутни „систем равнодушности“ и претећег сивила. И хтели би да остану своји, какви год да су и независно од свега (у ранијој песми *Бункер* Карановић тврди да „никоме није продао своје снове“ – још увек и упркос свему). Ипак, треба увек имати у виду да су Карановићеви актери „сенке и духови, из истог улаза“, из истог разреда, из истог бенда, из истог привиђења. Да су увек око нас, под условом да их ми можемо и желимо приметити, мада смо склонији превиду и игнорисању.

Дакле, када је песнички садржај у питању, онда се намеће закључак да песник Карановић, из књиге у књигу проширује своју тематску усредсређеност (желећи да се чује бруј или шум овогодишњег лишћа како су још захтевали и антички цензори), али не удаљујући се превише од најбитнијих садржајних соха читавог свог песништва. Стога се и може говорити о извесним израженијим узајамним садржајним блискостима између књига, али и о значајној заједничкости која и даље истрајава. Дакле, значајан или драстичан тематски отклон у односу на друге Карановићеве песничке књиге ипак не постоји, што потврђују и његове књиге изабраних песама, које се доживљавају као једна засебна и нова књига. Или, на пример, књига сабраних песама *Box set* (2009) која поседује утисак садржајне сводности и заједничкости.

Када је реч о језику и песничког поступка, онда је у Карановићевом „златном добу“ присутан значајно одступање, иако су слични или такви и њихови обриси били заживели и у његовој ранијој књизи преплетаја и укрштаја *Сребрни Сурфер* (1991), у којој је песник изузетно вешто успео да амбијент песме и песнички језик прилагоди стањима каква су халуцина-

ције, психоделија, туробна сновиђења, некритичност и нереалност.

И наредне књиге *Месечари на излету* (2012) и *Кавези* (2013) су донеле неочекивану форму од кратке приче, новеле до песама у прози у прво цитираној, док смо у другој књизи углавном читали лирске документарно-медитативне песме дугих стихова у прози наративног исказа.

У *Златном добу*, пак, песник чини значајан искорак и то тако да демонтажом и субверзијом песничког језика достигне промишљани језикотворачки атрибут. Наиме, песникове репитиције, рефрени, опетовани појмови, загрцнуте речи (нарочито у песмама *Соба одјека*, *Персоне (сан летње ноћи)*, *Као што је прописано*, *Поезија*, *инхалатор*, *Слободан си човек*), пре свега су ономатопејска прилагодљивост песничком орвеловско-кафкијанско-џојсовском свету апсурда, што очитује и наглашава (Манов, Кафкин или БелоМарковићев) „геометар К” у песми *Ловац на срце сумрака*.

Пример вишеструке ономатопеје је у истоименој песми („био је рат// био је рат ав-ав-ав на човека прибраног/ прибраног“), а таутолошке фигуре, надреална сликовитост, чак и мимеза говорне мане, са учесталим набрајањима учавамо у песми *Персоне (сан летње ноћи)* (опет интертекстуалност): „шесторица нагих нагих мушкараца/ крију се иза живе ограде// у намери намери да неопажено/ претрче преко травњака// пазећи да босом ногом/ не ударе у прс-прс-прскалицу// пажљиво заобиђу базен/ и псе псе псе на ланцу”. А у песми *Као што је прописано* која се састоји од пет неримованих дистиха читамо понављајућу игру речима (реч *умотани* је заступљена шест пута, *наги* и *прописано* у четири наврата, а у три придеви *прописано* и *наређани*). Песму *Поезија*, *инхалатор* одликује пулсирајући понављајући исказ: „скупљао/ умрлице, углавном умрлице// ђубре се гомилало/ описивање асоцијације асоцијације// речи су се гомилале/ дрога дрога мелодрама кича.“

Нетом цитирани стихови очитују песников осмишљени наративни низ доживљаја и зачудно-надреалних снопхватаца кроз таутолошке стилске фигуре које на први поглед могу поседовати и призвук оксиморона, који је, не заборавимо, адекватна детерминанта наших бивствовања, нажалост.

Дакле, убеђен сам да су свет бесмисла и психоделије („кажу да не живимо у стварном свету“), свет фантазмогорије и апокалипсе („пакао је доле, тамо су сви/ ми идемо горе, у пакао“), свет дехуманизације и фрагментације („насумице си исекао фотографију ... зашто си одабрао тела, а не лица?“), свет халуцинације (песма *Ретро маневар*), добили свог аутономног,

адекватног и илустративног језичког промотера, а пре свега аутентичног и необично уверљивог. Овакав Карановићев потпуно самосвојан и иновативан поступак чини његов авангардни и језикотворачки приступ у градњи песама, као и његову спремност да стално истражује и преиспитује могућности језика, песме и песника, што, и иначе, вешто и упорно чини у свом читавом песништву на особен и већ, препознатљив песнички образац.

Песник већ у уводној песми-поеми одговарајућег имена *Соба одјека* сликовито-рефренски објашњава амбијент додељеног нам окружења (читај – окружења фантазмोगорија, привиђења, страве и хаоса са елементима фантастике), као и тренутни угрожени статус осамљеника или савременог болесника или здравог али неснађеног појединца („био је то сан, кошмар, гушење, дуготрајно/ гушење, отимање ваздуха, наизглед исповест/ човека ужаснутог пред смрћу, саплетеног/ у тренутку када је замахнуо према дубини/ његов избежумљени поглед, његове исколачене/ очи док пада у глуву истину, у мрак”). Затим, песник сведочи надреално имагинарни и зачудни доживљај света и свега, који подразумева и актуелно питање идентитета и удвајања у раму бошовске апокалиптичко-надреалне најаве у песми ироничног имена *Врт уживања, још једном* („крилате краве испаравају на хладноћи/ пламен прождире крилате свиње// шимпанзе лају, затежу ланце/ јастози силазе с постамента// епидемија меланхолије/ коси становништво// колоне надиру у подземне ходнике/ у топло крило мајчице земље// хостесе с љубичастим косама/ металним цвркутом умирују људе// узалуд нуде најновије моделе/ виртуелних двојника“). О немогућности повратка тачније о присиљеном забору могућег повратка у логично, природно и исконско сведочи двостих: „правди је потребно време да отвори/ своје зарђале капије“. У дослуху са назначеним доживљајима наше и песникове (не)стварности јесте и виртуелни „блок 46/ холограмска пројекција [...] град невидљивих становника“, као микстуре отпада и неона, којом „љубитељи сумрака“ владају, и где се „контролишу полиција и подземље“ из истог центра криминализоване моћи. Карановићев *Блок 46* је и потенцијално наше будуће станиште, ако већ није и садашње.

Песникову језикотрагачку доследност уочавамо и у опетујућој употреби неколико разуђених синтагми, кључних речи и фантазми, увек нових и самосвојних, као што су, овом пригодом, на пример: „соларијумска капсула, мртва чивава, шимпанза, пудла, бетон, јастог, чудовиште, кататонија, зависници, наги, пакао, кошмар, неонско светло, смрт, порцелан, љубичаста

боја“, и које су првенствено пажљиво селектиране због промишљајућих значењских наноса и нивоа, као оквира и стожера садржаја и најновије Карановићеве песничке књиге.

Након цитата Карановићевих стихова уочава се и измена песничке форме односно другачија организација структуре стиха. Наиме, већином су у питању двостиховане целине, неримоване, различите дужине, повремено прекинуте једним разделним стихом или једном речју или низом исте речи, што је од песника императивно захтевао говор његових актера који су својеврсна представа опште угрожености. Разуђеност и растрзаност исказа лирских (анти)јунака је само препознат потребан склад, јер у оваквој успореној и утишаној нарацији, додатно појачаној одјеком репетиције доказује не само да се издваја иновативност и језикотворачки чин, већ и доступност песникових промишљања, која подсећају на фрагментарност, као белег, усуд и удес наше (не)стварности.

Уместо сводног закључка о Карановићевом песништву намеће ми се један утисак о његовом стваралаштву, а који је битан за доживљај његовог песништва. Реч је о необичном Карановићевом песничком свету, који, заиста, одражава песникову авангардност, као и друштвену одговорност, у пуном смислу синтагме.

Наиме, колико се год приближавају стварност и њена књижевна представа, књижевност, и поезија и проза, поседују непредвидиву и зачудну моћ тачније магију и чаролију да у попућеном нам и достигнутом језику може стварати нову збиљу, и то књижевну и иреалну збиљу, која се нужно, колико-толико, разликује од оне иницијалне. А поезија Звонка Карановића, као и његова проза, су дубоко укореењени у стварности људског живота и бројне, на први поглед фиктивне и нестварне појединачне судбине, заправо припадају збиљи ауторовог и нашег времена.

Подсећам, књижевност не само да увек, на одређени начин, говори о збиљи, него се у књижевним остварењима огледа стварни живот појединаца и нација. У њима су описани обичаји, навике, предрасуде, традиција, постојеће окружење. У њима се очитују проблеми специфични за посебна историјска раздобља, за одређене просторе и за заједнице и за појединце. Али, пука мимеза није довољна за атрибут књижевног, већ се морају окњижотворити тако што ће књижевност на свој начин обликовати збиљу, пре свега, користећи пишчево искуство. Одувек постоји могућност да књижевност ствара властите светове, који се према стварносном свету не односе као копија према

оригиналу, или обратно, него као оригинал према другом оригиналу (М. Солар).

Такав је статус и Карановићевих прича и песама које промовишу песников и наш животни ареал. Наше жилиште удаљено од оног очекиваног, од оног заслуженог и од оног потребног. Штавише, непрепознатљиво, нестварно и фатазмогично кућиште.

Но, још једном треба нагласити, да увек треба имати на уму да је збиља, ипак, у сваком књижевном изразу непосредно посредована језиком, који је, иначе, изузетно сложен духовни жив организам, подложен и променљив под законитостима језичког обликовања (М. Солар), тако да је и књижевна представа стварности онаком каква она јесте, увек под знаком питања. Стога, песник Звонко Карановић, свестан да је за разумевање односа књижевности и окружења њених књижевних ликова потребно рачунати на могуће двоструко посредовање. Наиме, по промишљању поменутог и значајног књижевног теоретичара Миливоја Солара, приказујући стварни живот књижевно дело треба и/или мора поштовати језичке и књижевне конвенције (читај – надградњу (Карановићеву, на пример)), које захтевају да све у књижевном делу буде подређено својеврсној логици управо језичког и књижевног изражавања, уз право на хотимична одступања (што можемо одредити као *licentia poetica* – песничка слобода), али и на право и префињен осећај на меру аутора у тим тренуцима. Карановићев дискурс управо одликује тај осећај када и колико језик може хотимично посрнути или клизнути у страну, у извесни локализам и спационизам, из којег се приповедачев глас вигилно као освежен враћа у основни ток наратива, што је заправо уважавање темељне могућности језика и његове структуре.

Петар Буза

ХОМОПРОСТОРИ ЦРЊАНСКОГ

По Алберту Ротембергу²³, америчком психијатру и психоаналитичару, хомпопросторни процес састоји се из два или више одвојена ентитета који заузимају исти простор, концепција која води ка артикулацији нових индентитета. Ротемберг је извео експеримент с преклопљеним сликама који даје веома интересантне резултате објашњивости симултаног креативног процеса.

Ево неограничено „преклопљених слика“: ... *кад је реч о свету у коме живимо. То је, кажу, нека врста велике, чудновате, позорнице, на којој сваки, неко време, игра своју улогу. А затим силази са сцене, да се на њој више не појави. Никада. Нити зна зашто је у том театру играо, нити зашто је баи ту улогу имао, нити ко му је ту улогу доделио, а ни гледаоци не знају, после, куда је из тог театра отишао. Кажу и то, да смо само при том силаску са позорнице, сви, једнаки. И краљеви, и просијаци.* („Роман о Лондону“, прва глава романа). И тај свеколики провизоријум на коју се успиње, има своју улогу, потом силази јесте – хомопросторна кулиса.

Као што сам навео у својој књизи *Синкретизам Милоша Црњанског*, његова прозаистичка структура мисли упливише, колористички утиче на његово ликовно сагледавање. Ту „чудновату позорницу“ – како каже – „глобус“, сагледава из своје визиуре, у којој се преплиће и претапа слојевити спектрални медијски дискурс. Да ли има правила у борби између намерности у духовном стварању и случајности, тј. импровизације у духовном говору – како о надреалистичкој мисли пише Растко Петровић, и фаталног међусобног мешања које доводи до опште кризе духа?

Неисрцпне „Технике“ стварања су ништа друго до (не)сазнајне преклопљене слике. По њима тумарају – филозофи, теоретичари, естетичари, научни ауторитети, не би ли коначно одагнали тајну свих тајни: волшебне моћи великих уметника чудесних има-

²³ Алберт Ротемберг, *Креативност и Лудило*, Сlio, Београд, 2010.

гинација? Недокучиве покретачке силе на маргини сна и јаве, споља и изнутра? Или, нешто што се може нучно и рационално дефинисати?

Пре него што хомопростори Милоша Црњанског добију засебно место, ваља изнети несумњиве примере из „реметиљачке“ парадигме „инспирација“, „надахнућа“, других уметника.

Како иначе другачије разумети „уметников свет загонетан“: онако како је Вергилије водио Дантеа у подземни свет мистерије, тако и списи и цртежи упућују на стазе креативног стваралаштва, у чудесан и загонетан свет уметникове личности? Сновиђења? „Имагинација“? Богомдана моћ генија. Способност да синкретизује? Знаменити биограф ренесансних генија њихов дар приписује боговима, те су уметници, стога, ходајући богови на земљи. *Ђото је, пише Вазари, превазишао све друге сликаре свог времена, пошто се ова ствар прочула, настала је пословица која се још употребљава: Округлији си него Ђотово „О“.* Да ли је могуће наћи паралелу између Ђотовог „шестара“ и Микеланђелове визије? Кошмарне Бошове фантазме готово да измичу визуелном разуму. Тврде да их је пленио наркотицима. За Дирерове гравуре? Пикасову *Гернику*, цртеже Ота Дикса?

Шта је у вези са креативношћу у „махнитом заносу“ који обузима геније попут Шекспира, Рафаела, Баха, Гетеа, Тицијана, Микеланђела, Рембранта, Сезана, Пикаса, Достојевског, Јесењина, Црњанског, Андрића... Било би да су: „инспирација“, „махнити занос“ важне полуге у стваралачком процесу са високим резултатом. Ако не – кључне. Тема је свакако важна, али не и најважнија.

Међутим, „нова открића старих стереотипа“ имају сразмеру научности. Алберт Ротемеберг, у студији *Хомопросторни процес*, ирационално и „недокучиво“ – „стваралачку грозницу“ генија поставља и дефинише на разумљивији и рационалнији начин.

Најпре, у низу хомопросторних односа, хомопросторна мистичност Вилијама Блејка Црњанском је морала бити инспиративна. Њему засигурно интригантна и незаобилазна. Стога, дискретно пише о овом *целог живота сањалу*. Вилијам Блејк је пример писца који је објавио властито *стање инспирације*, као *измењеног стања* у којем је стварао, сликао, писао песме, тврдећи да му се *читава песма од речи до речи јавила у сну*. *Трагамо за неким вербалним или писаним појавама у оквиру хипнотичког сна, ради тога смо пристали да се користимо спољашњим средствима спиритизма (...)*²⁴ „Којим путем кренути?“ – пита апологет авангарде Андре Бретон. *Да су то материјални путеви, мало је*

²⁴ Видети Андре Парино, Андре Бретон, О надреализму, Службени гласник, Београд, 2010.

било вероватно: духовне путеве нисмо добро видели. Пресудан значај махнитога заноса, истраживања на граници будног живота и живота у сну (Бретон), помињу и Кандински, Паул Кле, Макс Ернст, Бетовен, Едгар Алан По и други. Вајар Жак Липшиц изложио је 1957. године три скулптуре за које је рекао да су настале „потпуно аутоматски, наслепо“. Назвао их је „полуато-матицима“. Овакав начин рада „наслепо“ имао је основу у незауостављивој унутарњој потреби – кад је „буквално експлодирао“ није могао да се заустави.²⁵ Такву интенционалност налазимо и у авангардним манифестима почетком прошлог века: у *Манифесту дадаизма* Тристан Цара проглашава раскид уметности са логиком, *Уздиже до небеса спонтаност*. За Бретона је значајно оно што отуд избија, а што је истовремено превазиђено и снажно изазовно и далеко, а исто тако поетско.

Многи модерни ствараоци почели су да заузимају уздржан став према инспирацији, па и кад признају да се она дешава, умањују њен значај. Међутим снага сведочења великана и даље има моћан утицај. Постоји добар разлог да поверујемо – упркос јавним сведочењима којим се доказује супротно – да је акценат на инспирацију лажан. Инспирација није нужно полазиште креативног процеса, нити је она његов најважнији аспект. Термин „инспирација“ се односи на суштински драматично искуство у настојању да стваралац пронађе добру идеју. Термин се дословно односи на чин удаха и импликација животности који је неодвојив од његовог значења – оно што се удахне или прими у себе, одражава и напаја живот²⁶.

О инспирацији и контемплацији као магичној формули пише и Рудолф Арнхајм. Студија *О инспирацији* (1957), *Контемплација и стваралаштво*, (1961). Обе казују и на својеврстан начин подржавају стручну одрживост аргументације теорије о хомопросторном процесу. У том контексту, вратимо ли се „методологији“ имажинације Милоша Црњанског видећемо да је његов хомопростор састављен од мозаичког контраста: богатство, али и беда... Раскош и радост мира, али и војевање на погрешним фронтима. Изгнанства. Оскудица, болештине... Паралеле са Микеланђеловом судбином налази у својој: кад му је ађутант пука у Бечкереку (данашњи Зрењанин) претио вешалима, а бечки војници ножем, уз пуцњаву скидали официрске ознаке са оковратника. Оне две-три недеље војничке револуције у Бечу биле су заиста куриозне, пише Црњански у непријатаним сећањима за које каже да нису књижев-

²⁵ Видети: Рудолф Арнхајм, *Прилог психологији уметности*, СКЦ, Београд 2003.

²⁶ Алберт Ротемберг, *Наведено дело*.

на. Аутобиографска јесу. Као што о Микеланђелу пише, *Рат је почео романтично, хапшењем на сегединској (...) у возу, у коме су били интернирани глумци (...) пошто сам преживео четири године рата умало ме убише, на главној станици бечкој, међу руским заробљеницима, који су хтели макар и силом кући, а на које су пуцали (...).*²⁷

Образовање, професија: историчар уметности, новинар, дипломата од каријере, сарадник и уредник авангардних часописа („Српски књижевни гласник“, „Књижевни Југ“, уредник часописа „Дан“). Спортиста (бокс, мачевање, скијање). Страствен фотограф, авангардни песник, романсијер, есејиста, хроничар, писац дипломатских мемоара. Авангардне књижевне форме и стилове с лакоћом доноси у нашу међуратну провинијенцију, као новину и свежину из тадашњих светских уметничких метропола, центара моћи. Страствени полемичар. Дотиче, како каже, све „глобусе“. Тиме је и нехотице морао да пронађе кључну везивну форму.

Делује метафорично питање новцу, а рекло би се о генијалним уметничким творевинама. Црњански наводи да *новца има, у времену у коме живимо, снагу Сунца, снагу коју сузе више немају. Срећа људска је сад у новцу (...) новац овде има моћ грмљавине и грома (Роман о Лондону: „Били су живи сахрањени“).* Али и уметничко дело има снагу Сунца, моћ „грмљавине и грома“.

Његови хомопростори се запажају, како у „секвенцама“, детаљима, тако и у целини списатељске имагинације. Микеланђело је пример такве вишеслојне транспозиције простора и времена. Погледајмо Црњанског о Микеланђелу: *Професор (Зено) каже да је, то, веровање у снове та паника, која неколико пута хвата у животу, Микеланђела – доказ његове слабости, његовог сујеверја и подводљивог карактера. Свет једе сладолед, до поноћи, уз музику за игру из оближње баште, где се „парови трљају“.* Црњански је на тераси хотела: *Купола Микеланђелова, у ноћи над Римом, има боју плаву, сребрну, сферичну. Кад звезде почну да трепере изнад ње, она са те терасе изгледа, као да је сва у стаклу и да ће на месечини, зидови да јој прсну... Ја седим код „Валадиера“, (у Пинциу) сатима, тако, загледан у ту куполу.* Завршава се прва епоха у животу Микеланђела смрћу Лоренца Медичија Величанственог а знам и сам да је Микеланђело, после тог дана, данима седео, као скамењен. Мора да је осетио да је дошао крај једној Фиренци, која је била срећна. Весела. Раскошна. Силна. Улогу Лоренца преузима Савонарола. Шта сад? Одлазак моћног заштитника и мецене... Микеланђелова бекства, пред

²⁷ Милош Црњански, *Есеји*, видети: „Послератна књижевност“, Нолит, Београд, 1983.

војскама, пред ратом, пред покољима. Природна је последица памети (...) треба побећи при првим опасностима, јер живот вреди више од имања. Из Фиренце бежи тек кад има сигурне информације, да је командант, Баљони, издајца. (...) прича се да је, у то време, сваки, при уласку у Болоњу морао да узме, као пасош, печат, од црквеног воска, на нокат палца. Микеланђело је ушао у Болоњу, без тога. Ухапшен је (као и Милош Црњански, у временима грозних, крвавих, идиотских призора рата и револуције). Зло би био прошао. Можда као ухода. Спасо га је Франческо Алдовранди, код кога је провео годину дана. Тако се завршава прва епоха, смрћу Лоренца Мечија, његовог мецене и заштитника, и почиње ова друга. „Роман о Лондону“: Људски ум, још увек, види поједине земље, на земаљском глобу, у некој забуни, као неке звери и симболе (...) Јапан кажу да личи на саламадра који је горео. Бурма на мистериозни калиграм, који само Кинези знају да читају. А Шпанија? Шпанија на одрану, разапету кожу, бика, чија крв истекла у арену. Као да свет није Бог створио? Него онај нечистици. Лондонска судбина породице руског принца Рјепнина у избеглиштву – тако Црњански осликава сагу свеколике прогнаничке патње.

An Island in the Mun
Вилијам Блејк

Записом, брушеним попут рубина, Црњански, у „Српском књижевном гласнику“, 1927, пише о још једном песнику, граверу и сликару. Да ли зато што је био песник-сликар? Посве због овог првог, јер о сликару Блејку нема превише речи: *Син занатлије и сам убоги занатлија целог свог живота, цртач и сликар, Блек је имао упаљено светлу реч, али разливену реченицу, као да се после цртања оштре готике Вестмистерског самостана, напијао Светог писма до бунила.*²⁸ Вилијам Блејк (1757–1827), енглески песник, гравер и сликар, његова стогодишњица смрти била је повод да Црњански, овом енглеском уметнику, посвети краћи запис (1928. године). Занимљиво је, заправо, шта је Црњанског привукло код Блејка и шта га је навело, макар и у најкраћим цртама, да о овом Келту, суграђанину Милтоновом и земљаку Шекспировом, који је уз Шелија најмутији и најанђеоскији од свих енглеских лиричара – остави запис о уметнику који је склопио пакт са демоном: рекосмо – сликараство и гравура – или његова поезија? А био је моћан и поет и сликар и гравер. Сам Блејк је себе сматрао

²⁸ Милош Црњански, *Есеји*.

пророком и видовњаком који је створио дотад невиђен, јеретички визуелни свет демонских двери пакла. Касније ће и Црњански приметити да је Микеланђело толико добро памтио лица непријатеља да их је смештао у своје композиције пакла. Чему интересовање за таквог богохулног уметника код кога је Бог виђен у разорној езотеричној митологији, за кога је „унутарње око“ једино било значајно. Он није осећао никакву потребу да посматра видљиви свет око себе (Х. В. Јансон. Тако шкрто. Кратко – тако речито, широко? Црњански пише: *Аскета и сензуалан, у исти мах, живео је у илузијама и предлагао бигамију. Непознат и непризнат, у сиромаштву, мрсио је својим прстима раскошну разновеност својих мистичних поема. Залуђен духом Слободе у доба француске велике револуције, тражио је додира са левичарима Лондона, да ипак, целог живота остане сањало, неисгуран као месечар. (An Island in The Moon).* Недостаје онај раскошни оквир елоквенције као код Микеланђела и Дирера, а било је материјала. Уз то, стогодишњица као повод. Шкрт – што и јесте био – у речима и мислима о уметницима. Да ли је Црњански, ипак био и опрезан, може се само наслутити... Објашњење би се могло наћи у спознаји Црњанског оној истој која производи адреналин с оностраног – демонског. И као такав, његов Блејк представља не само демонијалне парадигме свог времена – краја 18. и почетака 19. века, него се његова поетика имплементира у постмодерно доба глобалног јеретизма. Свакако да је ту црту Црњански запазио из његовог угла.

Читање Рембранта

О животу и смрти – еросу и танатосу – Црњански опсесивно и раскошно промишља, где ће се дотаћи Рембранта: *размишљајући о смрти својој, као да се ради о туђој смрти. О смрти Киеркегарда...* каже да читав низ Рембрантових аутопортрета само је тај роман, на лицу једног човека – како се стари. Али тај роман није ни потребно написати, сваки доживи и сазна, сваки. Транспозиција Рембрантових аутопортрета у метафору самосвести о пролазности и старењу тече, попут симфоније осећања да се приближава крај кад је тај крај веома далеко, али заправо тај контраст, попут грома, подстиче дискорд целом мишљу: *Ако смрт збиља толико појачава перцепцију мозга, на самрти, да цео свој живот видимо, за неколико тренутака, како још једном пролази, онда то значи да је крај живота само халуцинација о прошлости, без икаквог смисла (...)* На другој, супротној, страни, размеђа старост – смрт је младост како је човек похлепан на, на путу, у младости.

Све би да види. Прави планове и читав распоред кад све треба да стигне и ишта све намерава да искуси. Унапред обележава места на карти. Потом, сећање на Рембрантове портрете кад се почне старити све се то измени... кад се почне старити, види се, да и нема у животу другог романа, сем тог једног, како се остари („Код Хиперборејаца“).

Урадио је само једну зачудну слику – један монденски аутопортрет, у тамно-светлој гами, са шеширом (о овој слици имам своје мишљење: чудно је тако насликати само један аутопортрет по узору на Рембранта. Или, још ближе – Јан ван Ајка „Човек са црвеним турбаном“? И престати). Портретисао га је и Сава Шумановић. Петар Добровић слика – групни портрет редакције „Дан“, чији је Црњански сарадник, потом, и уредник. Добровићу се „одужује“ приказом изложбе. И то је све. Али, он је наш највећи, најмоћнији, као Рембрант, књижевни портретиста. Стил којим Црњански описује особености, изглед, карактерне особине, валере књижевних ликова, превазилази скицузност и прелази у сликовно изражајно, толико сугестивно да заслужује посебну компаративну студију. Овде налазимо још нешто заједничко: као и Рембрант који сликарски немилосрдно од младости до дубоке старости, прати свој лик, Црњански, такође, илуструје себе кроз интроспективну причу. Оставља трагове у времену пролазности сугестивношћу рембрантовском.

Уместо закључка
Изналажење реда у неред

Овде је било речи о контрадикцијама, које наизглед, чак и у оквиру једног текста делују хаотично и неповезано, често и бесмислено. Па ипак, стиче се утисак да нека невидљива нит даје свој тој материји некакав заједнички смисао како би се целина идеје сачувала. Шта је то што је у свему наведеном заједничко? Одувек је постојала тежња да се утврде правила, уметност „форматира“. Да се у „нереду“, неретко хаосу, изнађе стваралачки „ред“. Да ли га има? Посветићемо пажњу Р. Арнхајму и Алберту Ротембергу. Арнхајм сматра да се човекова стваралачка достигнућа и решења, која се догађају тренутно и блесну, из ведрог неба, попут великог открићења, налазе у подсвесним стањима, налазе негде у самом човеку. *Необузданост је лепота у изрекама пакла, [...] чедност је богата и ружна уседелица којој се удварају немоћни.* У његовим халуцинантним богохулним поетским мислима, сликама и гравурама, анархија је предворје сатанине монархије. Црњански каже да Дирер: *Бесмртно у огледалу гледа себе (...) страстан са*

прећутаним доживљајима, неизвршеном намерама, тајно испуњеним жудима, о коме се скоро ништа не зна, а који хоћемо да се наслути. Дакле, да ли је ово „ђаволопоклонство“ („унутарње око“) изнутра или споља подстакнуто?

У истраживању ове проблематике несумњив је допринос Алберта Ротемберга и Рудолфа Арнхајма који имају доста заједничких, додирних тачака. Ротемберг указује на значај *Јанусовског мишљења као креативног процеса*, на важност „хомопросторног процеса“, а Арнхајм на улогу „инспирације“ и стваралачке „контемплације“.

Направљени су стандарди тако да је лепота могла да се мери метром. Уметник је тражио да више силе преузму контролу, или, бар, да му ојачају рад и јемче његову вредност. Светом писму аутортет да то што је инспирисано Светим духом. Данте позива у помоћ Музе да ставе у стих ствари које је тешко замислити тако да казивање не буде друкчије од чињенице. Али Данте се такође обраћа свом уму и генијем као друкчијем од свог ја, а филозофи нам кажу да су призивања душе честа код древних писаца²⁹. Чак и авангардни уметници, суматраистички надахнути, искрено су настојали да поставе стандарде. Не би се могло рећи „авангарда на метар“ као добар штоф, али остаје чињеница да су горе наведени уметници тачно знали шта желе чиме су се и „форматирали“, односно дистанцирали од онога што неће (анти-традиција, национални стереотипи, класичне форме...). Црњански пише о Диреру, његовим портретима, олтарима, алегоријама, митолошким старозаветним сценама, као великој тајни коју кад бисмо знали имали бисмо тумачење о сликару који није насликао ни десети део онога што је видео у сјају и дивоти свог мозга иза очију, Рафаеловим костима. Говори о Вилијему Блејку. Хвали пре-наглашено Јована Бијелића и Петра Добровића. Али је необјективан и неправедан према сликару Паји Јовановићу, што је посебна тема.

Одакле сав тај набој ако не јанусовски? Црњански опчињен фројдизмом – уметник на психијатријском каучу – је откривање његовог века. Арнхајм свакако наставља ту нит: *постоји опасно мешање елементарног са дубоким. Психоанализа је показала да се немарно поштење, што је неопходан предуслов сваког стваралачког рада, пре налази у оним слојевима људског ума који су најудаљенији од загађивачког утицаја наших процена и комформизма. Његова најближа рефлексија о стваралаштву има основа у схватању да ум и у својим најелементарнијим функцијама, склањајући*

²⁹ Рудолф Арнхајм, *Прилог психологији уметности*, видети: „О инспирацији“.

се од засићеног изгледа, одбија, како каже, да се досађује. Ум спонтано испољава своју радозналост и моћ да открива нове склопове, открива скривене могућности, аспекте ван редовних.³⁰ У раним фазама овог процеса, импулси овог процеса налазе се испод нивоа свести. Новије изгледа да се, каже Арнхајм, пасивном посматрачу приказује као изненађење. Али, кад их перпозна постају нови стандар – мера.

Јанусовски лик

Двојност уметности је неизбежна последица човекове двојности (Шарл Бодлер). Ако, дакле, модерни уметник не може бити инспирисан Светим духом, онда се стандардизација мора потражити у модерности – у креативној артикулацији „актуелне стварности“. Тако је могуће да Црњански унутар запретене, магловите, загонетне дубоке меморије историје – пише о римским императорима, патрицијима, плебсу: Тиберију, Тукидиду, Периклу, Медичију, док споља говори о реалном свету („Римски записи уочи Другог светског рата“, „Ембахаде“, „Код хиперборејаца“). На равни таквих осебујних, страсних, подвојености прошлост-садашњост саздан је онај његов препознатљиви јанусовски „блесак“.

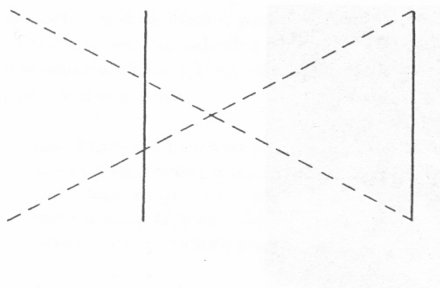
У хомопросторном процесу, у споју с јанусовским процесом, могу да се замуте и промене контуре конкретних повезаних елемената као што су црна белина у јанусовској формулацији тако што су смештене у исти простор. Из овог дифузног и промењеног концепта ствара се нови обједињени производ. Резултат је дело интегрисаног искуства у коме се и даље назире подвојености, одвојени елементи који настављају да изазивају одређени степен напетости. Нови хибридни резултат који се добија поставља супротности и антитезе у нову позицију. Црњански, заправо, на тераси хотела, док гледа људе како шетају, забављају се, док посматра Микеланђелово кубе на месечини – размишља и говори о старости, смрти. Док у потоњем следу приче пристижу гости – и ето правоугаоника у квадрату. Ето примера његовог хомопросторног промишљања. И схватамо да тај след „слика“ као на поремећеној, изгужваној, филмској траци, не значи неред хаос, конфузију, него хомопросторну фикцију. Правоугаоник унутар квадрата, да би, наиме, хомопросторни процес функционисао, (на пример као код колажа Ивана Табаковића) основе или фрагменти преклопа морају остати препознатљиви и у том новом „стопљеном“ односу. Заправо, на том месту се укључује оно што називамо „инспирацијом“, или „контемплацијом“. Погледајмо супротан

³⁰ Р. Арнхајм, *Наведено дело*.

пример две недодирљиве слике једне личности: фотографија за службена и персонална документа – лична карта, пасош итд. Све су безличне, али су институционализоване као саставни део документа који служи за идентификацију. На другој страни, ма како био уметнички реалистичан портрет веродостојан, не може се узети као документ за идентификацију особе. Само желимо да нагласимо да је реч је о стереотипима у комуникацији који не дозвољавају оно што уметност дозвољава и омогућава – хомотропни оквир. Ово је само речит пример строге подвојености која или онемогућава или омогућава синкретизам Црњанског. Свакако да је он ову корелацију искористио кроз дискурс сугестивног писца.

Двојност уметности је неизбежна последица човекове двојности (Шарл Бодлер).

Овде морамо имати у виду и нови визуелни језик дигиталних технологија. Ова нова открића ће се брже умножавати него стари стереотипи. Али, то је већ посебна тема.

Илустрација квадрат и правоугаоник преузета из књиге
Алберта Ротемберга *Креативност и лудило*

Јадранка Миленковић

ИДЕМО ЗАЈЕДНО ХЛАДНОМ ЗЕМЉОМ

Где се налази Исток? Источније од које тачке? Да ли је тамо Нови Јерусалим, Пекићев, место где је сачувано сећање народа; сачувано, али не и тумачиво? Због чега 70 година након завршетка Другог светског рата још увек не можемо одговорити на питање је ли могуће писати поезију након Аушвица, и да ли је могуће живети један нови живот, свеж и невин, док прошлост уредно почива иза стакала витрина у музејима?

Можда је најважније питање које можемо поставити – да ли је могуће да се тако нешто може поновити? Или ће сећање на злочине једном почињене, буде ли увек видљиво и изложено погледима нових људи као упозорење, служити за успостављање нових односа? У Библији, у Старом завету пише: „*На водама бабилонским сједили смо и плакали спомињући се Сиона. О врбама тамо вјешали смо харфе своје. Ах, ондје су искали од нас они, који нас заробише, да пјевамо, који нас срушише, да се веселимо: 'Пјевајте нам пјесму сионску!' Како да пјевамо пјесму Господњу у земљи туђој?*“

Целан је, можемо рећи недавно (ако поредимо то време с оним кад је настао библијски текст), певао своју фугу:

*Он виче копајте дубље у земљу а ви други
певајте свирајте за појасом звожђа се маша
и витла њиме очи су његове плаве
дубље ашовом, а ви за игру свирајте
(...)*

*Виче смрт свирајте слађе смрт је мајстор из Немачке
виче превлачите тамније гудалом по виолини
па ћете као дим у ваздух се винути тада
у облаку биће вам гроб и неће вам бити тесно*

Једном описано у најчитанијој књизи света, или безброј пута описано осећање које мучи несрећног, поробљеног, незаштитеног, коме непријатељ наређује да чак и песмом одговара на муке којима је изложен, није помогло да се следећи циклус несреће и погрома, истребљења и прогона заустави. Није ли Библија и сама нека врста сећања народа, и није ли њена основна улога да се на прогоне и убиства стави тачка те да се праш-

тањем и љубављу одговори на сваки ударац? Но, ударци су прејаки, а сећања неизбрисива.

Да ли они који заговарају заборав желе успостављање нових односа, или само желе да се заташка улога неког народа, неке класе, неке личности или породице у страхотама које су минуле? И да ли они који заговарају непрекидно излагање ужаса историје очима садашњости настоје да „хране памћење света“ да жртве не би биле узалудне, и да нас историја заиста нечему научи, или је њихов циљ одржавање непријатељстава, стално подстицање националне мржње ради лакше манипулације масом, као и скретања пажње на „спољне непријатеље“ да би се неадекватни политичко-економски односи одржавали на снази? Није ли, на тај начин, и једнима и другима, главни мотив којим се руководе злоупотребљавајући сећање и заборав, заправо новац?

Таква питања поставља роман чешког писца Јахима Топола: „Хладном земљом“, који је објавио Трећи Трг у преводу Тихане Хамовић. Већ у епиграму налазимо стих: „Где имам туђе ожиљке, одакле ми?“ Дороте Масловске, и он нам недвосмислено одговара на питање о могућем потпуном забору и почетку изнова. Свуда око нас, а можда и у генетском материјалу који су нам пренели претходни нараштаји поробљених или поробљивача, уписано је сећање на зло, свест о томе шта људи чине једни другима. Опрости ми, Боже, и ја сам човек. И ја сам убица. Шта ме разликује од оног који је пуцао? Он је имао пушку, имао је наређење, имао је визију да брани неку идеју или поредак, или да се за нови бори. Пре свега, припадао је онима који су са истим циљем и оружјем кренули ка неком циљу. Сада је можда већ немогуће пронаћи град којим нису пролазиле војске, различите војске, међусобно супротстављене, стотине хиљада војника, са музиком, парадама, коњима, тенковима, рањеницима, заробљеницима. Можда је довољно загребати земљу у близини било којег града, па ће се испод неког слоја земље, негде ближе површини, а негде дубље, појавити кости. Масовне гробнице у којима заједно почивају сиромашни и богати, припадници различитих нација, деца и одрасли, дојучерашњи пријатељи и саборци, и дојучерашњи крвни непријатељи. Иронијом судбине помешани.

Тадеуш Ружевић пева у „Ламенту“:

*...двадесет ми је година
ја сам убица
ја сам оружје*

*слепо као мач
у руци целата
убио сам човека
и црвеним прстима
миловао сам беле груди жена
(...)
Не верујем у претварање воде у вино
не верујем у опроштај греха
не верујем у васкрсење тела*

Његова песма „Возови иду даље“ уводи нас у право у роман „Хладном земљом“:

*...сада већ по сећању
У Освјенћим Аушвиц
Терезин Грос-Розен Дахау
у Мајданек Треблинку
Солибур
у историју
Слепи колосеци
возови одлазе
с малих станица
с великих железничких станица
претворених у музеје Уметности...*

Радња романа започиње у Терезину, граду који једна мала група житеља покушава да сачува, не само као споменик, већ као место у коме је још могућ живот. Претварањем у Споменик, сећање и историја се предају у руке „научницима“ и властодршцима. Још постоје очевици, житељи, који желе да сачувају град, али и дошљаци, „трагачи за лежајевима“ у којима су умрли или мучени њихови рођаци. Трагачи долазе у Терезин да и сами буду излечени од „туђих ожилјака“. Онда кад то место постаје светски познато, кад почиње да доноси новац, скреће пажњу и привлачи све већи број људи, ствари се мењају... Неспорно је да поред оних који манипулишу историјом, њеном истином, доказима, објектима који је потврђују, постоје и они који без унапред задатог циља желе да сачувају нешто смислено од рушења и прекрајања, макар зато што је то део њихове личне историје и живота. Можда се таквим приступом више може утицати на универзалну светску историјску сцену него што верујемо. У роману „На Дрини ћуприја“, у једној готово неприметној епизоди, Андрић провлачи такво веровање:

Даутхоџа је све чинио да хан спасе и очува у животу. Најпре је трошио од свога а затим је почео да се задужује код рођака. Тако је из године у годину крпио и дотеривао скупоцену зграду. Онима који су му пребацивали што се упропастићује чувајући оно што се сачувати не може, одговарао је да он добро улаже свој новац, јер га богу на зајам даје и да је он, као мутевелија, последњи који сме да напусти ову задужбину коју су изгледа сви напустили. Тај мудри и побожни, тврдоглави и упорни човек, ког је касаба дуго памтила, није се ничим дао одвратити од свог безизгледног напора. Радећи предано он се одавно био помирио са сазнањем да је наша судбина на земљи сва у борби против квара, смрти и нестајања, и да је човек дужан да истраје у тој борби и онда кад је потпуно безизгледна.

Но, борба против квара и смрти, у новијој историји као никад пре, изгледа као изгубљена битка. Док први део романа даје наду у могућност исцељења туђих ожиљака, у једном свету који пристаје да памти, али и да упозорава без тражења одмазде (*Да је Кафка преживео своју смрт, убили би га овде.*); други део романа приказује ситуацију у Белорусији: демонстрације, тоталитаризам, полицијску диктатуру, преки суд и масовне гробнице у којима се, слој по слој, открива и некадашња и новија историја Истока. Заstraшује чињеница да не читамо о прошлости, читамо о догађајима који су се десили пре десет, или мање од десет година. Знамо на основу догађаја који су ту, на нашем полуострву, да се гробнице и историјска питања непрестано поново проналазе и отварају, и да се питање о томе ко је у тим гробницама, ко је убица а ко жртва, још увек није решило. Аутор нас упознаје са подацима који не фигурирају свакодневно у свести данашњег човека (осим ако не припада некој од најчешће погођених нација, а вероватно чак ни тад), подацима о разлици у броју погинулих у Другом светском рату у различитим земљама, броју спаљених села, градовима који су порушени па поново грађени. Постајемо свеснији чињенице да није свеједно који део света зовемо својим домом: бити рођен на Истоку је усуд који све своје становнике претвара у трагаче за лежачевима:

Тражила сам тај Исток, ту источну Европу...али путовати у источну Европу значи стално је тражити (...) овако некако су своје приче започињали трагачи за лежачевима, они што су у утврђени град дошли стопом или су изашли из климатизованих аутобуса и преко развалина се дотетурали све до нас, до наших страћара, глежњева опаљених копривом обилазили су

град смрти... Увек су ти њихови преци потицали из неке историјом полупане источне метрополе, са мраком завученим у све уличице, извитоперене попут прастаре црно-беле фотографије, они су имена тих места, села и градова изговарали стиснутих усана, као да су то давно вежбали код куће пред огледалом, током свих оних сати кад су се преиспитивали, када им се у срце пела ледена језа, тескоба која слама... Зашто се то десило мојим прецима? (...) Где је тај прави Исток?

...ви овде у овој источној Европи уопште не схватате у каквој срамоти сте и даље заглибљени (...) А кажу да овде у Чешкој имате свињску фарму на месту некадашњег ромског концентрационог логора? (...) Господе боже, теби је то нормално? Фарма свиња на месту истребљења...

Одрасти на Истоку у годинама Другог светског рата, бити дете препуштено на милост и немилост одраслима и њиховој суровости, значи постати неосетљив. Расти на местима где се сведочанства смрти и злостављања могу пронаћи на било ком месту, при обављању било које од нормалних мирнодопских животних активности, значи не чудити се више ничему, сем кад се дође (поново) до границе чудовишног. Сјајни романи (источне?) литературе донели су не једно сведочење о таквим одрастањима: трилогија „Велика свеска, Доказ, Трећа лаж“, Аготе Криштоф, „Обојена птица“, Јежија Косинског, или „Употреба човека“ Александра Тишме недвосмислено нас упознају са Истоком (који одриче да је Исток, и наглас се куне у своју припадност савременој Европи, хладној, пословној и моћној). Европа, и она ратоборна и поробљивачка, окренула се визији будућности која је трагачима за лежачевима непојмљива. Тражи се да се једном за свагда почисти тај неред који чине разбацане кости, могиле и рушевине. Почели смо изнова, каже хладни Запад, мртви нека почивају. Само, Исток још не зна где да тражи кости својих предака. Из године у годину, лобања у Ћеле-кули, у зидовима, све је мање. Неки тврде да их људи односе кућама, јер су у тим биткама погинули њихови преци, а нису имали шта да сахране. Исток није преболео ни турска освајања, ни међусобна трвења настала у тим, ранијим сукобима (ко је издајник, потурица, ко је закаснио на Косово?). Исток нема новац. Остаје му само историја, са својих безброј различитих и супротних варијанти, као нешто за понос, за подгревање страсти, за тражење одмазде и обештећења, за бесконачно окретање у кругу једних истих ужасних и свирепих жеља и насртаја на комшију, брата, оног ко неизоставно говори неким сличним језиком.

...јер те културне разлике међу нама, пастиру један козји, њих су створиле десетине година терора, тлачења и понижења, то је јасно. Због тога сте другачији. И бићете још дуго.

И као што ми имамо косовски мит, који још увек распаљује нашу машту причама о храбрости и издаји, тако се у „Слову о полку Игорову“ пева о крвавим обалама Њамиге, које се стотинама и стотинама година касније, и даље буде кржаве. Нови људи освану са причом о изградњи нових земаља, под новим заставама, о стварању Сунчаних градова за будуће срећне људе.

Уместо оних спаљених. Али ови Сунчани градови ипак нису били за свакога. То не.

Не?

На рубу сваког Сунчаног града је гробље, знаш?

Томас Ман у једној маестралној епизоди у Чаробном брегу доноси једну такву слику: медитерански град у коме анђеоски младићи и девојке уживају на сунцу у једноставним и невиним играма и дружењу. Идеалну слику квари тек сазнање да је недалеко од тог места подрум у коме стравичне вештице комадају и једу жртвовану децу. Но, то је Запад, зар не?

Опстаје ли онда идеализована слика Запада само на основу тога што његове вештице нису видљиве, што је успео да на време склони од очију светске јавности свој неморал, цену која се плаћа да би се одржала фатаморгана медитеранске плаже и анђеоског живота у неком сунчаном граду, непорушеном, који се не мора градити изнова? За то време, на Истоку, нема сунца. Исток је хладно тло, хладна земља којом заједно ходимо, убијајући једни друге. Остаје само могућност да се буде вештица или дете које комада. Трагачи за лежачевима ће се, исто као њихови родитељи, дедови, прадедови, чукундедови, морати запитати чак и то, нису ли они то жртвовано дете ради нечијег туђег сунца и медитеранских игара? Истог тог Запада који сад немилојсрдно налаже да се већ једном помете сав тај лом, и да кости, ма чије биле, престану да терају духове да прогоне живе? Ради естетике која је потребна за одржање медитеранског сна.

Антика је имала сијасет обреда за умиривање духова мртвих, јер су знали да их неправедно и на превару убијени неће оставити на миру, као ни они који нису прописно сахрањени, уз све верске почести и ритале. Антички владари знали су и то да се непријатељ не сме напасти без најаве, и да се рат води часно. Антигона је покопала свог брата.

Имамо ли можда море, планине, знаменитости? Не, све знаменитости су спаљене. Изградићемо дакле, у Белорусији Парк из доба јуре посвећен страхотама, музеј тоталитаризма.

Доспећемо на мапу света захваљујући врећама наших костију, завежљајима крви и гноја. Одлично, а? То ће привући пажњу, је л' да?

(...)

Аушвиц – Удобан хотелчић, аутобус, Аушвиц са ручком, то износи 52 евра. Тако се то ради. А наши градови? На њима и даље гавранови кљуцају лобање.

И ђаво само зна ко је све тамо у јамама.

Непокопана браћа, сестре које нису успеле да их пронађу, неразрешена ситуација која се сваких пар година обнавља са свим својим ужасима, рађа лудило као одговор. Не може се живети у таквом свету без одговора, без разрешења. Да ли је прича о томе пут ка разрешењу?

Лалић је певао: *Нећу да прећутим, зидови су прећутали и срушили су се....* Певао је позивајући на сећање, не на одмазду. Упозоравао. Но, оно о чему је Лалић певао, никад није претворено у музеј *Уметности*. Како бити поштен гледајући у ту страшну јаму, која никад није сита? Како пронаћи своје место на Истоку који, чак и кад бисмо отишли одавде, не можемо из себе ишчупати? Петар Матовић пева:

*...Посебни попусти превозника
на повратне карте до Освјенћима.*

*Планина обуће у вакууму
из једног корака нестала би.
Никада се ти ђонови нису истрошили.*

*У малом граду нисам имао избора
него читати о Холокаусту.*

*Сада живим у Кракову, свуда су
сувенири. Нећу о Аушвицу. Када
помислим на завичај, заћутим.*

Настављамо да живимо у покушају да научимо, себе, нашу децу, децу наше деце, да је наша судбина на земљи сва у борби против квара, смрти и нестајања, и да је човек дужан да истраје у тој борби и онда кад је потпуно безизгледна.

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray, serves as a background for the title. The eye is composed of concentric, curved lines that form the iris and pupil, with a thick, curved line above and below it representing the eyelids.

Сагледавања

Владета Коларевић

ШТО КОЛЕВКА ОДЉУЉА, ТО МОТИКА ЗАКОПА (Народна култура и образовање)

Као што се рађањем постаје дете тако се одрастањем и заласком у позније године човек, по народном тумачењу, враћа у детињи живот. У тој сведености *човечије* коначности душевнији појединци и народи преиспитују своје наслеђе, па и оно што као вид „заслуга“ остављају својему потомству, по којима ће бити памћени и оспоравани на неки начин – патријархално и митски оправдан.

То је имало утемељеност у древно васпитно-побожном схватању судбинских одређења која прожимаху свачији живот и времена од постања до последњег *реализма*... јер људски двоножац препознаје сам по себи нагавест божанске природе садржане у „плетенију словеса“ и знањима која му служе да сведочи пред Богом и људима о себи и својима, тумачећи свет детињства и одрастања – сводећи причу ка неумитности и скончању, угледајући се на претке а гледајући своје потомке којима би искуствено могао да послужи као образац друштвеног понашања, пренетог магијским и обредним поступцима из митских пра/времена, о чему постоје поуздани трагови у језику којим се и данас служимо.

Тако се да наслутити да је човека припитомио пас и ватра – коју је украо од богова. Зато се код Срба и не сматра *греотом* „красти знање“, но се подразумева и подстиче. Јер није знање само „знати и имати“ но га уобличити у сврху коме ће какав *уметан* појединац удахнути душу својег нараштаја. И о државној творевини првобитни свет се обавестио пратећи понашање животиња које из неких својих урођених потреба обележавају тренутно запоседнуту територију... замишљајући тако „државу“ која треба да је посредник између друштва и сваког појединца, не могавши ни до данас да ваљано „артикулише“ то питање које се опире сваком тумачењу.

Усмена *књига предака* садржи обележја народне судбе и предања, што је у свачијој души записано – као епска потка на митској основи од које је изаткано наше постојање. И следећи инстинкте свете

отуђености Створитељ је проговорио кроз Човека и запутио се између речи којима се, у данашње дане, мало шта може и има рећи. Тако су се поступно наследни облици понашања сажели у *културу*, творећи целину препознатљивих симбола и епских тумачења – од којих се данашњи скоројевићи склањају у идеје „новог светског поретка“ потирући особености своје нације и културе, што умногоме подсећа на ону народну причу „о циганчету“ које је, чим се некако докопало власти, најпре „убило оца“. ОДНАРОЂЕНОСТ је производ такве „наводне“ културе, и та болест *образованог* света да се сагледа у некритичком преузимању туђих не/вредности и наметању свим средствима поданичког информисања – те се многи одричу својих *народности* хитајући ка Јевропи, што је и у Вукове време уочено као проблем, а да ни до какве културе ни знања „нијесу дошли“.

Прекопавајући усмено и обредно наслеђе ушли смо у траг појединоста и појединцима из народа који су се саживели са дословним облицима народне вере и обичаја, на којима се заснивала азбука наших посебности. Ти скрајнути „дариоци из прикрајка“ доследно обделавају данашње поље народске изражајности на издисају... формално једва писмени, али „добро усмени“ – опомињући се оних заветних времена која су нас увела у *ред људи* и народне одговорности, где ништа не беше случајно ни отуђено од Бога. Усмено је основно обележје народне културе, оличене у судбини и предсказању, које се као суштина наслеђем стиче и преноси с колена на колено. Тако да се појмови културе и образовања једва могу подвести у исту раван, као и побожност и религиозност. Древни мудраци објашњавају писменост као спољње знање, али не оспоравају потребу да се и њиме овлада.

Судба („Усуд“) обележава живот и намере појединца, процеђене кроз етно-педагошку праксу друштвене заједнице у којој одраста стичући представе о животу, саобразно наследним обредно/педагошким особинама преузетим из рода, те историје сељачког друштва и грађанске цивилизације... дефинишући основне појмове слободе стваралаштва и откровења, који нису увек подударни са културом и *воспитањем*, премда се подразумевају. Јер – помодни и актуелни облици друштвеног понашања указују да оно *демократско* најчешће није и људско и човечно. И ту се потиरे урођена склоност народа ка реду и уважавању – јер званична култура, па и црква, намећу народу осећање греха и одговорности, оправдавајући тиме сва зла *света* према нама – учињена или намеравана.

Ми смо овим наговестима причу о народу свели на неколико појава које је усмени геније умео да пословички сажме у предосећање да је „истеко век српству“ и да је затирање на помолу. Томе су допринеле многе *националне* установе, почев од цркве – која је издвојила из национа све Србе друге вере... што је грех и злочин којим се треба позабавити: Брат је мио које вјере био. Можда ће *en*

будућих одређења садржати појам Срба, које је *прегазило* време и понизила стварност, а чија држава (која ће можда као географски појам опстати у језику) умеде свачију муку да сажме у половицу, уставотворно потврђујући њоме да „Сваки роб који се нађе у Србији – слободан је“. Из те и такве епске урођености издваја се *људскост* као појам Човештва, из којег се у прво време и наговестио појам СРБИН. И до не тако давно тај појам није употребљиван без неке преке потребе нити за свашта... јер је он садржао етичко одређење и националну потребу да свој живот подреде правди и правичности, служећи тој идеји која је, прожета народном културом, створила убеђеност да је Бог сабеседник свих стваралаца и честитих људи.

Данашњи нараштаји су материјализовали знање и учинили га недоступним за већину (књиге, школарине... испитни трошкови), те ће ускраћени појединци поново постати ходајућа усменост и оживети древне инстинкте запретане у пепелу савремене не/просвећености и исказати их у непредвидљивим облицима народног стваралаштва... које као „народности“ ни до сада нису довољно уочени ни истражени.

У древнијем наслеђу могу се разазнати појединци који су умели да изразе народна запажања кроз своја уста – говорећи да је дете *анђео* док не пође у школу, а онда се поступком школовања преобраћа у *ђавола*... *Обавезно* школовање (а не и образовање), опустило је народна очекивања заснована на сеоској – патријархалној заједници оличеној у „задружном“ животу (који се данас из нужде практикује углавном у урбаној не/остварености), те је село скоро одумрло, обеспућено и обесмишљено – а државе нема нити ће је бити без сељачког света. Зато би и данас, сагледавајући неписмену *историју сељачког друштва*, био актуелан текст Михаила Стојића (1886–1946), објављен двадесетих година прошлог века: Зашто сељаку треба школа и каква?

Схвативши узгредност којом се живот испуњава сврхом и потомством „народ“ је испољио опрез према науковању схвативши да: Док се паметни напаметоваше – луди се наживеше... ал опет разложно увиђајући да се човек целог века *учи* и опет *луд умре*. И на тој вододелници успостављених култура и различности Човек се једноставно разлаже на ум и ништавило превазилазећи нужду исказану мало/грађанским и новокомпонованим схватањима „образовања“ које подразумева извесно *школовање*, којим ти школа подари неко знање а за узврат узме душу – те древни паметари замишљају како је (својевремено) „осмољетка“ *појела* виноградаре, косаче, жетеоце, земљоделце, раденике, устаоце и подвижнике, и напаве предачке и игре изгнала из душа поводећи се за туђим утицајима, па данашњи човек једва да зна и осећа шта је стид, шта срамота и шта греота – јер је јавним облицима званичне културе и „реформама“ школства унета пометња у народ који некако распоућен између ничега и свачега пребира по наслеђу и савремености, немоћан да се изрази и оправда.

Оливер Милијић

БИТНИЦИ – ИНТЕГРИСАЊЕ БУНТОВНИКА У ТЕХНОДРУШТВО

РАЂАЊЕ И РАЗВОЈ ПОТКУЛТУРЕ БИТНИКА

„Beat” подразумева осећај да су те искористили, да си повређен. Бити „beat” означава једну врсту разголићености духа, и у крајњој линији, душе; осећај да си сведен на суштину свести. (Холмс 1988: 39) Сама реч *бит* првобитно је значила скитницу, сиромашног, одбаченог, потученог до ногу, тужног, оног који спава по ходницима подземне железнице. Сада када је реч озваничена постала је толико растегљива да обухвата и људе који не спавају по подземној железници, већ имају неки нови штос, или став... (Керуак: 32) После Другог светског рата, педесетих година прошлог века, у условима настајања „постиндустријског друштва” (Данијел Бел), у неколико америчких градова окупљају се групе младих гневних литерата. Спаја их идеја одбацивања друштвеног устројства и његових вредности заснованих на технолошком напретку, бизнису и мегаломанији компанија, индустрији кича, медијској манипулацији, као и гнушање према прокламованим, пожељним стилом живота (/мало/грађанска конвенционалност, каријера, богатство, потрошња итд). У потрази за „другачијом стварношћу” ови млади књижевници надахнути су Виљемом Блејком, Волтом Витманом, Езром Паундом, В. К. Виљемсом, Виљемом Бароузом, егзистенцијализмом, источњачким религијама, цезом. Организовани у комуне, од којих су посебно значајне оне у Њујорку и Сан Франциску, битници су окренути, првенствено, духовном трагању. Та антиподност материјалним вредностима нагнала је поједине ауторе да сматрају битнике, суштински, чак својеврсним религиозним покретом, чије је незадовољство произашло из „потребе за духовним вредностима мимо институционалног оквира америчке цркве” (Лич 1988: 92), а свакако и ван свеколиких других институција. Окренути су питањима митског, подсвесног, спонтаног, слободног у својој „души” и с(а)вести, егзистенције сопства, остваривања индивидуалности и то Сада, одбацују категорије прошлости и будућности (вечности?). Битници наглашавају тезу о човеку као бићу (непосредног) искуства, а не бићу историје – бићу времена.

Захтев за истицањем индивидуалности има корене у масовној култури, која се умногоме разликује од културе претходног, предратног, доба са доминантним традиционалним, над-индивидуалним вредностима (нација, држава, религија и др.). Масовна кул-

тура афирмише појединца као приватно лице, које је само-себи-циљ, те га се не тиче онострани живот и спасење, не интересује га делање по себи, већ за себе.

На овој основи гради се својеврсна митологија среће, у којој срећа је обавеза („мораш бити срећан“). Срећа је везана за Тренутак, за кратко, моментално „уживање“, оличено, између осталог, и у битничком – САДА!

То је, заправо, митологија масе, поткрепљена брзином, еуфоријом, флеш-вестима, дајцест издањима, кич садржајима и представља лек за изгубљени сигурносни ослонац човека у послератним годинама, а уграђена је у морал средње класе. Срећа се заснива на бесомучном трошењу, уживању у потрошњи, а приуштити себи све жељено схвата се као „остварени сан“.

Није случајно што је битнике изнедрила средња класа; сажето речено, они су „збуњена деца средње класе, која су се бавила филозофијом и уметношћу“ (Натал 1988: 26). Збуњеност и трагање на теоријском и уметничком плану су реакције на усмереност политике и медија ка манипулисању средњом класом, као најбројнијом у социјалној структури. Средња класа је за то погодна због њеног преферирања просечних вредности и некритичког придавања значаја експертима и елити уопште; а због мале могућности уплива у тај слој, она као модус егзистенције бира окренутост себи, „свом свету“, али, чинећи то посредно, гледајући кроз медијске „шарене наочаре“, којима се тај свет види као оаза све-доступности и благостања. Окренутост себи, у другачијем смислу, јесте и модел побуне битника, који, пак, не желе „живети илузију“ родитељске генерације.

Још један разлог регрутовања бунтовника баш из средње класе је слабљење патријархалног модела ауторитативног, односно, ауторитарног оца – главе породице, који сада показује више разумевања у односу са децом, као и модела патријархалне мајке, која је сада презапослена. Одсуство традиционалних моралних упоришта млади замењују узорима из масовне културе. Потрага за идентитетом усмерава их ка прихватању ове културе, чиме покушавају да компензују фрустрацију средине из које долазе – средње класе, која, упркос бројности, заправо, пати од друштвене немоћи. Специфичност младих, који ће се укључити у битнички покрет, јесте то што они нису имали некритички однос према масовној култури, већ су били на позицији *pro et contra*, бирајући само одређене садржаје.

Битници се опредељују за друштвени пасивизам, за неучествовање у институционалном оквиру друштва. Игноришући идеје и вредности, које разумеју као званичне, етаблиране, они

критикују конзервативизам и формалистички приступ у америчком друштву, од којег су, пак, оштро нападани и омаловажавани.

Због бoемштине и уживања дрога, сматрани су друштвеним отпадницима; дијаметрално супротно је поимање конзумирања дрога самих битника, који у томе виде „ослобађање свести и енергије“, те својеврсни ритуал повезивања и међусобног „исповедања“ (пушење марихуане „у кругу“). Али, штампа беспoштeдно пише о модерним варварима, који негирају и саму помисао на друштво изобиља.

Овакво етикетирање указује да друштво са презиром одбацује битнике. Али, да ли је могуће да је „службено“ проглашавање битника „отпадницима“, заправо, смишљено укрштено са интересом естаблишмента да му постојање овакве групације одговара?

Гледано политиколошки и социолошки, смислено је претпоставити да је држава желела да бит-покрет користи као „социјални вентил за пражњење“ незадовољне младежи, која је, као што је речено, ионако далеко од сржи друштва и од његових центара моћи. Овај процес објашњава појам „негативне електроде“ (Морен 1979: 31): реч је о давању извесне слободe одређеној групи, под окриљем нееластичних структура, чиме се та група на безболан начин укалупљује у „друштвени програм“. Ова позната идеја друштвене контроле подразумева да се после обављања намењене функције, ради на гушењу покрета, како својим ширењем и утицајем не би постао суштински опасан за институције. Држава вођена девизом „све се може брзо уништити и заменити“ (Скалати и Сиј 1990: 9), потеклом из потребе њене непрекидне трансформације, убрзо проналази нове изазове социјалне интеграције.

ОСВРТ НА ОСТАЛЕ ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ БИТ-ПОКРЕТА

Особености битника, свакако, супротне су „америчком сну“. Створили су радикалну критику друштвених противречности, „али због тога што су у својој анализи занемарили државе, они нису били у стању да дају решења за ове проблеме“ (Брејк 1988: 15). Оријентишући се на индивидуалистичка решења, са тезом да свако треба да буде створитељ своје среће, изгубили су из вида снагу државне индоктринисаности над појединцем. Определили су се за изолацију, заузели игнорантски став према друштву и уздржавали се од контаката са естаблишментом. Одбацили су култ новца и добровољно се определили за сиромаштво. У овоме се крије призив разочарања, сартровска мучнина изазвана модерним друштвеним токовима, али и слутња да је промовисана идеја друштва благостања у кризи. Такође, одбацили су култ породице,

уз идеју о слободном сексу, љубави без формалности, у чему се огледа, између осталог, и утицај егзистенцијалистичког Париза. Афирмише се (конвенцијама) неспутани љубавни пар, што има основу опет у масовној култури: остварити љубавну везу ван домаћаја традиционалних норми, у СВОМ свету (код појединих битника ова идеја означава и истополну љубав); масовна култура кроз киоск-литературу, холивудске филмове и др. промовише романтични заљубљени пар, који се оглушује о „правила средине“ (мотив забрањене љубави), док битници апстрахују сентименталност, усмеравајући се на спонтану, неспутану љубав и „кршење норми“.

Литература бит-писаца (Џека Керуака, Алена Гинзберга, Нила Кесидија, Герија Снајдера, Лоренса Ферлингетија, Грегорија Корса, Мајкла Маклура и др.) исто је толико „пресна“, као и стварност, како су је они доживљавали, али са јасно израженом тежњом за племенитим (или племенским) идеалима (солидарности, заједништва итд.), који би свет учинили хуманијим.

Њихов пут до идеала садржи призивање Истока, духовне мудрости Мојсија, Буде, мистичних доживљаја, мита, али завршава се констатацијом да је „луда Америка“ то омогућила, што иде у прилог тези да је државни систем, ако не произвео, а оно бар свесрдно помогао и уобличио поглед на свет младих кроз тадашњу нову масовну културу. Ова култура декларативно подржава „дух слободе“. Насупрот „старој Европи“ стоји, керуаковски речено, обећана, света Америка. Дакле, из овог (парафразираног) Керуаковог става наслућује се да је он Америку, уз сву критичност према Систему, ипак, доживљавао као место са мање друштвених стега у односу на државе са дужом културном традицијом.

Из напајања духовношћу источњачких религија, посебно зена, и мистиком, происходи битничко инсистирање на човеку као свесраној личности, изван приземног материјалистичког света, те је у том смислу Џим Морисон, крајем шездесетих година рекао за бит-покрет да је то била „духовна и културна ренесанса“ (Морисон 1992: 78).

У првом плану су човек и његов свет (искуства), а у трагању за решењем проблема отуђености, битници су се инспирисали и идејама психоанализе.

Појединац је у масовној култури, такође, представљен као нови узор. Али, да ли таква култура може да подржава Личност? Заправо, то је безлични, просечни, мали човек, који тек трага „за остваривањем своје личности, кроз љубав, благостање, лични живот“ (Морен: 185). Битници, пак, трагају за оствареним индивидуумом, освешћеног идентитета; отуда и повезаност бит-покрета са црначким покретом, чији се припадници, дуго обесправ-

љени, боре за свој идентитет, слично битницима, у оквиру малих заједница.

Борећи се против догматичног, пуританског типа грађанина као крајњег конструкцијског циља технократског друштва, битници изражавају бунт не-официјелним и антиакадемским приступом стварности и потрагом за Ирационалним и Спонтаним (налазећи их, пре свега, у уметности, црном цезу и боемском стилу живота).

Био је то један од најзначајнијих поткултурних покушаја разоуђења „роботизованог“ грађанина техносвета враћањем „природности“, ритуалу, игри и вери (човека) у Човека, као Личности.

БИТ ИЛИ НЕ БИТИ: ИСКОРАЧЕЊЕ И ВРАЋАЊЕ У ТЕХНОДРУШТВО

Ванконтекстовски приступ, који подразумева „излагање“ из друштва и стварање једне микроцелине у оквиру веће целине (комуна и обухватно друштво), при чему су „правила игре“ ограничена на овај први, мали ентитет, док се према институционалном оквиру друштва показује игнорантски став, свакако да није могао резултирати дубљим социјалним променама и послужити као ефикасан узор каснијим побунама омладинских (и не само тих) покрета, који су заговарали „мењање света“. Теоријски снажна, радикална битничка критика није добила практичне импликације. Битници су остављали утисак бунтовника, који су желели другачији (боемски и уметнички) начин живота остварити само у оквиру својих заједница, те да, осим вербалне критике естаблишмента и неконвенционалног понашања, нису циљали на озбиљнији друштвени ангажман са циљем суштинске промене функционисања Система. Комуна је била чаура у коју се издвојила разочарана младеж средње класе, чији је метод био, дакле, самоискључење (и контемплација). Отуда и последично „расипање“ бит-покрета после само неколико година постојања (покрет је организовано деловао од половине до краја педесетих година).

Бит-генерација, након тога, дефинитивно бива укључена у естаблишмент, додуше, умногоме, не својевољно; то асимиловање бунтовника и јесте циљ масовне културе, која привидно подржава побуну, али временом је интегрише у стандардизовану свакодневицу и у велики потрошачки слој. Ово се показало и онда када су у Сан Франциско, центар битничке уметничке револуције и бунта, почели да пристижу аутобуси, довозећи туристе са фотоапаратима, жељне забаве и решене да окусе бар делић тамошње атмосфере (Скалати и Сиј: 9). Овај детаљ потврђује тезу да владајући

слој (главни „произвођач“ масовне културе) настоји да тривијализује и интегрише покрете побуне, да хероје претвори у марионете. У прилог овоме говори и запажање из самог језгра покрета: „После 1958. год. реч бит су преузели сви, штампа и телевизија и сапунско холивудско друштво... Сада су битници редовна ствар на телевизији, почевши од сатире о девојкама у црном и типовима у фармеркама са скакавцима и мајицама и тетовираним свастикама испод пазуха, па све док ускоро не почну уважени типови из спектакуларних емисија да испадају нацифрани у Брукс брадерс одећи у фазону фармерица и ролашки, другим речима, то је просто промена моде и манира којом се мења историјска кора...“ (Керуак: 33). Још два детаља: почетком седамдесетих, Гинзбергу је додељено највише америчко литерарно признање, Национална награда за књижевност, за књигу – *Пад Америке*; такође, он је постао члан Америчке академије уметности и књижевности (а истовремено се налазио на „црној листи“ FBI због политичког ангажовања против рата у Вијетнаму).

На темељима бит-генерације, средином шездесетих година настаје нови поткултурни изданак – хипици, чији покрет траје исто тако кратко као и битнички.

Битнички поглед на свет представљао је, ипак, културолошки „коперникански обрт“, те је и у долазећим годинама, утицао на велики број младих људи, посебно уметника и извођача тзв. Популарне музике, широм света. У том смислу, на пример, говори се и данас, метафорично, о Тому Вејтсу као последњем живом битнику.

ЛИТЕРАТУРА

- Божилковић, Никола. 2004. *Рок култура*. Ниш. СКЦ.
 Брејк, Мајкл. 1988. *Битници и хипици*, у: *Хипици*. Београд. ТРЗ Панпублик.
 Холмс, Џон. 1988. *Бит-песници*, у: *Битници*. Београд. ТРЗ Панпублик.
 Керуак, Џек. У *Субкултуре*, ур. Владимир Анђелковић. Београд. Арт Пресс.
 Лич, Кенет. 1988. *Тинејџерски бум*, у: *Битници*. ТРЗ Панпублик. Београд.
 Морен, Едгар. 1979. *Дух времена*, I том. Београд. БИГЗ.
 Морисон, Џим. 1992. *Америчка молитва*. Ниш. Градина.
 Натал, Џеф. 1988. *Сцена*, у: *Битници*. Београд. ТРЗ Панпублик.
 Скалати, Џин и Дејвин Сиј. 1990. *Ноћи Сан Франциска*. Нови Сад. Књижевна заједница Новог Сада.

Владислав Борђевић

ШТА НИЈЕ У РЕДУ СА „ФЕМИНИСТИЧКОМ ТЕОЛОГИЈОМ“?

Међу бројним „контекстуалним теологијама“ на Западу постоји и „феминистичка теологија“ (енг. *feminist theology*, нем. *Feministische Theologie*, фр. *théologie féministe*). Почетак ове „теологије“ сеже у XIX век када је Елизабет Кејди Сентон (*Elizabeth Cady Stanton*, 1815–1902) објавила „Женску Библију“ (*The Woman's Bible*, 1895. и 1898). Од тог доба „феминистичка теологија“ се развила у много праваца. Углавном је ишла од умеренијих ка све радикалнијим. На крају је доспела до потпуног паганства.

По својој основној интенцији „феминистичка теологија“ је само рукавац секуларног феминизма. Њихови основни циљеви су исти. Основни циљ секуларног феминизма у XIX веку био је тај да жене добију једнака права као и мушкарци. То је подразумевало и то да жене имају право гласа и једнак приступ школовању и запошљавању. Основи захтев „феминистичке теологије“ је суштински исти: да жене имају право да буду запослене у црквама.

„Феминистичка теологија“ је врло сложен феномен, али се може поделити на пет скупина. Поређаћемо их идући од умеренијих ка екстремнијим.

1. „Евангелички феминисти“

Протестанти су – независно од одговора на женско питање – подељени на: либералне (*liberal*), евангеличке (*evangelical*) и фундаменталистичке (*fundamentalist*). По питању улоге и места жена у црквама подељени су на егалитаријанце (*egalitarians*) и комплементаристе (*complementarians*).

Већина либералних протестаната су профеминисти, тј. Егалитаријанци, а већина фундаменталиста су антифеминисти, тј. комплементаристи. Евангелички хришћани (*evangelical christians*) или „евангеликали“ (*evangelicals*) су подељени. Једни су „евангелички комплементаристи“ (*evangelical complementarians*), а други „евангелички егалитаријанци“ (*evangelical egalitarians*).

tarians), тј. „евангелички феминисти“ (*evangelical feminists*). „Евангелички комплементаристи“ су 1987. основали организацију „Савет за библијску мушкост и женскост“ (*The Council on Biblical Manhood and Womanhood*, CBMW), а „евангелички феминисти“ 1988. организацију „Хришћани за библијску једнакост“ (*Christians for Biblical Equality*, CBE).

За православне и католике становишта „евангеличких комплементариста“ потпуно су прихватљива, а становишта „евангеличких феминиста“ то углавном нису. „Евангелички феминизам“ (*evangelical feminism*) је јерес.

Основи захтев „евангеличких феминиста“ јесте тај да се и жене рукополажу за презвитере и епископе. Али у Новом завету нема назнака да су жене рукополагане за презвитере и епископе. Нема назнака ни да су рукополагане за ђаконе. У Новом завету се спомиње као „ђакон“ (*diakonos*) само једна жена – Фива (Римљанима посланица, 16, 1). Ту је вероватно реч „ђакон“ употребљена у општем значењу слуга или слушкиња, као је исправно и превео Вук Стеф. Карацић. Фива није била оно што су ђакони данас: саслужитељ у богослужењу. Она је била каритативна радница. Стога је данас називати Фиву ђаконом врло заводљиво. Уопште узев, превод Новог завета Вука Ст. Карацића – и поред неизбежних архаизама и повремених погрешака – далеко је бољи него што се то обично признаје. Вук је био језички виртуоз и није подлегао застрањенима модерног доба. Код њега нама ни назнака снисхођења феминизму, какви су уобичајени у преводима Новог завета у XIX веку. Стога је код њега *pornē* курва, а *Phoibē diakonos* Фива слушкиња. Нема код њега никаквих милозвучних еуфемизама ни улизивања феминизму.

„Евангелички феминисти“ заступају и став да у породици мушкарци и жене треба да живе у „међусобном потчињавању“ (*mutual subordination*). Нови завет учи да су полови онтички и аксиолошки једнаки и да треба да цене и воле један другог. Али он не учи да су њихове улоге „међусобно заменљиве“ (*interchangeable*), нити да треба да се „међусобно потчињавају“. Нови завет учи: „Муж је глава жени“ (Коринћанима посланица прва, 11,3).

Да би ојачали своје егалитаријанистичке премисе евангелички феминисти тврде да Лица Свете Тројице живе у међусобном потчињавању. Лица Свете Тројице јесу онтички једнака, али не живе у међусобном потчињавању, него су Син и Дух Свети функционално подређени Оцу.

Неки „евангелички феминисти“ траже да се Библија преведе тако да у њој буде „родно неутралан језик“ (*gender neutral language*). Али такав поступак би значио потпуно кривотворење Библије.

Када се евангелички хришћани залажу за поштовање жена, они су у праву. Када се залажу да жене имају активну улогу у мисионарењу, и ту су праву. Али у свему другоме су у заблуди. Стога је – у целини узев – „евангелички феминизам“ јерес.

„Евангелички феминизам“ садржи јереси, али оне су још умерене у односу на јереси присутне код либералних протестаната.

2. „Либерално-критичке феминисткиње“

Док „евангелички феминизам“ заступају и многи мушкарци, радикалнији „либерално-критички феминизам“ заступају готово искључивао жене.

Док „евангелички феминисти“ номинално признају ауторитет Библије, „либералне“ или „критичке феминисткиње“ (*liberal or critical feminists*) њему приступају селективно: неке делове признају, а друге одбацују. Тако оне имају „канон унутар канона“ (*canon within the canon*).

Већ је јеретично узимати Библију као једини извор ауторитета, а још је јеретичније правити „канон у канону“. А сврха те селективности је уклапање Библије у очекивања радикалног феминизма.

Феминисткиње овог смера оштро осуђују сексизам и патријархалност Библије. Оне желе да Библију прераде, усагласе са својим феминистичким очекивањима. Главне представнице овог либерално-критичког смера су Розмери Радфорд Ројтер (*Rosemary Radford Ruether*, 1936) и Елизабет Шуслер-Фиоренца (*Elisabeth Schüssler-Fiorenza*, 1938). Иначе, Елизабет Шуслер-Фиоренца је Американка по држављанству, али Немица по етничком пореклу. Потиче из румунског дела Баната, тако да нам је њено порекло географски блиско.

Наравно, овај либерално-критички смер „феминистичке теологије“ отворено је јеретички.

3. „Пост-библијске феминисткиње“

Док се „либерално-критичке феминисткиње“ још колико-толико позивају на Библију као ауторитет, Библију као ауторитет потпуно одбацују „пост-библијске феминисткиње (*post-biblical feminists*). Оне одбацују Библију сматрајући да је она толико затрована да ју је немогуће ревидирати тако да одговара феминистичким очекивањима.

Најпознатија представница „пост-библијског“ смера феминизма била је Американка Мери Дејли (*Mary Daly*, 1928–2010). Мери Дејли је била кратко време католичка монахиња (редовница), али је постала „сврзимантијашица“. Не само да је напустила редовничку заједницу, него је практично напустила и католицизам. По сопственом признању, она је „радикална лезбијска феминисткиња“ (*radical lesbian feminist*). Њена „феминистичка теологија“ уопште није хришћанска, него паганска.

Она је отишла толико далеко да је сугерисала да именицу „Бог“ треба граматички родно неутралисати. Предлагала је да се синтагма Бог Отац (*God Father*) замени синтагмом Бог Родитељ (*God Parent*) или – још боље – синтагмом Богиња Мајка (*Goddess Mother*). Исто тако, предложила је да „теологију“ (*theology*) треба одбацити, а на њено место усвојити „теологију“ (*thealogy*). Дакле, она је мушку именицу Бог (*Theós*), заменила женском именицом Богиња (*Theá*). Наместо „богословља“, она нуди „богињословље“. И ко је сад „сексист“?

Главна дела Мери Дејли дата су у Библиографији. За њих се не може рећи чак ни то да су јеретичка, јер стоје потпуно изван хришћанства.

Поред Мери Дејли, представница овог смера је и Британка Дафни Хампсон (*Daphne Hampson*, 1944).

Дејли Мери и Дафни Хампсон нису најекстремније. Постоје феминисткиње које заговарају обожавање Богиње и тиме отворен повратак на паганизам.

4. Феминисткиње који обожавају Богињу

Постоје и феминисткиње које обожавају Богињу (*Goddess feminists*). То женско божанство може бити једно, али и више њих. Неке верују у „актуелно“ божанство, а друге у „архетип“. Те феминисткиње имају и своје ритуале. Неке поштују Гају

(*Gaia*), женког духа који наводно прожима природу. Током 70-их многе феминисткиње главног тока прихватиле су паганизам као своју религију.

Суштински разлог зашто су многе феминисткиње почеле да обожавају Богињу јесте тај што су оне веровале да тиме оживљавају матријархат. Наиме, оне су своја истраживања и наде посебно усмериле на „златно доба“ људског друштва у којем је наводно превладавала матријархална религија. Тај поглед представља прилагођавање теорија романтичарске антрополошке школе, по којој је матријархат претходио патријархату. Класично дело те школе је „Материнско право“ (*Das Mutterrecht*, 1861) Швајцарца Јохана Јакова Бахофена (*Johann Jakob Bachofen*, 1815–1887). Теорију о матријархату побио је Немац Уве Везел (*Uwe Wesel*, 1933) у делу „Мит о матријархату“ (*Der Mythos vom Matriarchat*, 1980). У њему је он доказао да присуство женских божанстава не представља индикацију матријархалног друштва. Дакле, матријархат никад није постојао. Стога је обожавње Богиње или богиња у нади да ће се тиме оживети матријархат пре *wish-craft* (умеће засновано на прижељкиваном мишљењу), него *witch-craft* (умеће засновано на натприродним моћима).

Како год, класично дело ових феминисткиња јесте „Поновно рођење Богиње“ (*Rebirth of the Goddess*, 1998) Керол Патриш Крајст (*Carol Patrice Christ*, 1945). То је нека врста „систематске теологије“ (*systematic thealogy*).

Миријам Старховк (*Miriam Starhawk*, 1951), феминистичка паганка, друга је значајна представница овог покрета. Ауторка је књиге „Спирални плес“ (*The Spiral Dance*, 1979), која се сматра кључним делом феминистичког неопаганског покрета.

Сузана Бјудапест (*Zsuzsanna Budapest*, 1940), Американка мађарског порекла, трећа је значајна представница овог смера. Написала је неколико књига о тој врсти духовности. Међу њима је можда најзначајнија „Света књига женских мистерија“ (*The Holy Book of Women's Mysteries*, 1989).

5. Вика феминисткиње

Вика феминисткиње (*Wicca feminists*) виде себе као оне које следе традицију женског чаробњаштва (*witch-craft*). Оне су подгрупа у широј категорији оних феминисткиња које обожава-

ју Богињу. Вика је европска религија земље у којој се поштују мушко и женско божанство.

6. Код нас

Код нас су објављена два зборника под насловом „Феминистичка теологија“. Оба су објављена 1999. године, али је вероватно реч о случајној подударности. Један је објавио Зоран Милошевић, а други Свенка Савић.

Мотиви Зорана Милошевића да објави зборник готово сигурно нису да популарише „феминистичку теологију“, него само да скрене пажњу на тај феномен и евентуално да на њега упозори. То се види по концепту зборника у коме су дати и текстови оних који се полемички односе према „феминистичкој теологији“.

Сасвим је другачије конципиран зборник који је уредила Свенка Савић. У њему се отворено заговара феминизам и „феминистичка теологија“. Ауторке зборника се могу сврстати у прве три категорије из нашег прегледа. У целини узев, тај зборник представља пропагирање радикалног феминизма путем теологије, тј. злоупотребу теологије у феминистичке сврхе.

7. Закључак

Православци и католици заузимају позицију која се може назвати – у зависности од језичких и концептуалних преференција – патријархалном или комплементаристичком. Из језичких и концептуалних разлога преферирам израз комплементаризам.

Протестанти су подељени на „егалитаријанце“ и „комплементаристе“. Егалитаријански протестанти имају разне позиције. Умернија позиција се обично назива „евангелички феминизам“ или „библијски феминизам“, а радикалнија „критички феминизам“ или „либерални феминизам“. У екстремном виду, „феминистичка теологија“ прелази у „пост-библијски“ или „пост-хришћански феминизам“.

У најекстремнијим видовима ова врста духовности престаје да буде хришћанска и постаје паганска. Имајући у виду све варијанте и подваријанте, може се закључити да је „феминистичка теологија“ модерна јерес и отпадништво.

A large, stylized graphic of an eye, rendered in a light gray color, serves as a background for the title. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the iris and pupil, with a thick, curved line above and below it representing the eyelids.

Промишљања

Милан Р. Симић

ТАЈНЕ ПРОШЛОСТИ СУ КАО РИБЉА КОСТ У ГРЛУ!

Да би написали приповетку, новелу, кратку причу, или роман, појединим писцима неопходна је само машта. Други, пак, не могу да замисле своја књижевна остварење без помоћи енциклопедија, тешких речника, цитата из других – чак и оних које не постоје – књига! Сетимо се Хорхеа Луиса Борхеса! Има и остварених писаца који су писали и пишу искључиво уз „помоћ“ легенди, анегдота и „причица“ за одрасле из „световних“ књига. Морамо поменути и мајсторе писане речи који су као богомдани за тумачење туђих снова, писама, белешки. Зар није Роберто Каласо написао више него успешан роман у којем је главни јунак, главом и брадом, Франц Кафка. Наравно, знамо и за писце којима нису неопходни туђи снови, за добро писање, довољни су им сопствени, посебно они кошмарни! А колико је остварених приповедача уз „помоћ“ тајни оностраног? Не много, јер: тајне оностраног су једнаке тајнама прошлости. То су такве тајне које су непријатне као рибља кост у грлу! Од таквих писаца поменимо најуспешније: Симо Матавуљ, Милован Глишић (чувене његове приче „После деведесет година“, „На мосту“, „Задушнице“), Момчило Настасијевић (непревазиђена његова прича „Дарови за рођаку Марију“). Од нашевремених писаца, то је, пре свих, Филип Давид... Наравно, писци се „завлаче“ и у далеку прошлост. Оданде извлаче, на светлост данашњице, „радодајне“ дворске даме, царице, коцкаре и убице, краљеве, кукавице и јунаке, грофове, чувене траваре, наравно: и револуционаре! Борис Давидович Новски је лик за век-и-веков. Он, који је био опседнут идејом да направи бомбу величине ораха, а велике разорне моћи! Један од најуспешнијих „чувара прошлости и шетача кроз историју“ јесте Радослав Петковић.

Не може се бити озбиљан читалац, а не прочитати Петковићев роман „Савршено сећање на смрт“!

Знамо и за писце који остављају незаборавне књиге исписане сећањима, личним и туђим. „Приче са Колиме“, „7.000 дана у Сибиру“ прави су презент таквих књига. Сећања на логоре јесу као отровне печурке! А Давид Гросман у свом роману „Види под: Љубав“, на несвакидашњи начин домишља живот Бруна Шульца, реконструише његове прекинуте снове, смело их дописује. Ево примера, неколико реченица незаборавне уводне стране поглавља *Бруно*: „... Мункови слику су изложили у најдаљем углу галерије (толико их је заправо, узнемиравала), међу његовим блажим, јаркијим радовима. Приступ до ње је био препречен гајтанима, са знаком на којем је, на пољском и немачком језику писало: НЕ ДИРАТИ. Идиоти. Публику је требало заштити од те слике, а не слику од публике. Тај лик на дрвеном мосту, уста отворених у крику, дубоко га је дирнуо. Кад га је пољубио у галерији, Бруно се осетио зараженим. А можда је пољубац само оживео неку латентну инфекцију. Сада Бруно пролази поред тешких чамаца, преврћући очима и кривећи усне док се крик са слике пробија из његовог срца у његова уста, попут фетуса коме је куцнуо час. Он дрхти: Бруно је слаба карика у том ланцу. Брините о њему. Велика Зофја Налковска преклињала нам је једном пријатеље: Пазите на Бруна, због њега и збога нас.“

Читаоцима од поверења посебно су драги „вешти мистификатори“. Александар Гаталица остварио је велики успех романом „Невидљиви“, Светислав Басара супер-успелом причом „Фама о бициклистима“, Миленко Пајић привукао је нашу пажњу чудесним Друштвом картографа и романом „Пут у Вавилон“. Писцима није тешко ни да „претражују“ архиву. Не смета им подрумска прашина, ни таванска паучина. Важно им је да се упознају са „полицијским“ тајнама. Има и таквог који је пре, тог и таквог, трагања писао роман! девет година, а који говори о осамсто година чувене породице Естерхази чији грофови јесу били у центру историјских збивања Мађарске, али и Европе. Види (прочитај): Петер Естерхази, *Harmonia caelestis*, Прометеј, Нови Сад, 2006., превод: Сава Бабић. Прва реченица романа је: „Ужасно је тешко лагати ако човек не зна истину.“ Зашто је важна ова прва реченица романа? Јер је Петер Естерхази имао ту несрећу, рекосмо, да „загребе“ по полицијском архиву тек после написаног романа. Знате причу? Ужас.. И, тако, могли би у недоглед... Тајне прошлости су као рибља кост у грлу, зар не?

Милош Јанковић

СЛИКА

*Све што видиш јесте сад.
Јуче се неће завршити пре сутра,
а сутра је почело пре десет хиљада година.*
(Вилијам Фокнер)

РАМ ЗА СЛИКУ

Никострат Саронски је рођен 1590. године, у градићу Вајсбургу, недалеко од Кенигсбурга, у Источној Пруској, земљи *Тевтонског реда*³¹, земљи витезова и ратника – која је у XVI веку постала војводство пољских вазала Хоенцолерна, а 1618. године ступила у персоналну унију са Бранденбуршком крајином, да би 1660. године, после велике победе Швеђана над Пољацима, стекла пун суверенитет, што је, на крају, довело до тога да, 1701. године, Пруска постане самостална краљевина.

У новијој историји, Пруска је, најчешће као део Немачке (и Немачке као царевине, и Немачке као републике, и Немачке као Трећег рајха), кроз различите облике свог унутрашњег устројства, постојала под црно-бело-црвеном заставом (од 1871. године застава целог Немачког царства) све до 1947. године, када је одлуком и сагласношћу сила победница у Другом светском рату њена територија подељена између Пољске и тадашњег СССР-а.

³¹ Тевтонски ред, тевтонски витезови (лат.: *Ordo domus Sanctae Mariae Theutonicorum Ierosolimitanorum*; нем.: Ред Немачког дома свете Марије Јерусалимске), римокатолички црквено-војнички ред, основан 1190. године (од 1198. године првенствено војна, крсташка формација) у Акри, у Палестини, познат по својим белим одорама, са црним крстом на грудима и леђима; територију коју је насељавали балтичко племе Пруси, покорили су 1226. године и успоставили своју државу, која је под руководством тевтонаца постојала до 1526. године, када је Велики мајстор реда, Алберт Брандебуршки, прихватио лутеранство и постао пруски војвода; ред, симболички, постоји и данас кроз форму различитих хуманитарних и добротворних удружења, чија се централа налази у Бечу, у Аустрији.

Данас се њен главни град, Кенигсбург, зове Калињинград, а у њему, уместо четири стотине хиљада Немаца/Пруса (попис из 1939), живи преко пола милиона Руса (подаци из 2002).

У Кенигсбургу се, пре него што је као такав престао да постоји, родио Имануел Кант, који никада није напустио свој родни град, никада нигде није ишао, нити путовао – бар не телом. За спознају докле је Кант дошао, стигао духом, умом – потребно је много предуслова и много труда, не само читалачког³². У Кенигсбургу је добар део свог живота провела и Хана Арент³³, о којој нећемо рећи чак ни толико колико смо рекли о Канту. Нема потребе. Не сада. Овде. Јер ово и није прича о њима двома, нити о Кенигсбургу. Ни о Калињинграду. Ни о Пруској, нити о Прусима. Ни о Русима. Мада јесте прича о историји. Додуше, не о оној каква је била, или каква мислимо да је била – на основу оног што су нам рекли да је било – већ о историји каква је заиста била – на основу оног што нам нису рекли да је било.

Не верујете да је тако?! Дуго нисам ни ја веровао, али зар нас Кант није (на)учио томе да су простор и време само форме, само ограничавајући фактори за наш ум и да осим – *звезданог неба над нама и моралног закона у нама* – не би требало да постоје друге препреке за наше унутрашње, пре свега духовно, саморазрастање и самоспознају.

СЛИКА (I)

Никострат Саронски је рођен 1590. године, у градићу Вајсбургу, недалеко од Кенигсбурга, у Источној Пруској. Наизглед – све је у реду. Слика је ту, пред нама. Све је на њој, пред нашим очима.

Пруска, па самим тим и Источна – постоји, Кенигсбург – постоји, 1590-а година такође (бројни су докази за сваку од ових тврдњи). Шта онда није у реду?! Шта не постоји?! А постоји. Тврди се да постоји.

³² О томе видети у: *Критика чистог ума, Критика практичног ума, Критика снаге суда...*

³³ Читати: *О насиљу, Људи у мрачним временима, Порекло тоталитаризма...*

Вајсбург. Вајсбург није у реду. Вајсбург не постоји. Нити је постојао. Нема га ни на једној мапи, било кадашњој – ни на оним средњовековним, ни на оним урађеним у познијим временима. Нема га чак ни на мапи балтичког војишта из 1945.године³⁴, врло прецизној, војнички педантној, на којој је сваки, и најмањи, па и бивши, топоним уцртан.

Аљкавост?! Неажурност?! Недостатак информација, непознавање терена...?! Чак и да је тако, с обзиром на ратне услове (а није тако!), како објаснити непостојање Вајсбурга кроз историју, кроз период дужи од три и по века, јер лепо пише – *Никострат Саронски је рођен 1590. године, у градићу Вајсбургу, недалеко од Кенигсбурга, у Источној Пруској...*

Јесте да је употребљен деминутив – градић, што би требало да нам сугерише да се ради о малом граду, типичној средњовековној насеобини вероватно, месту од хиљаду-две становника, граду-тврђави, који има градске бедеме, велику двокрилну улазну капију, са кулама-стражарама и покретним мостом који се обноћ диже, један, централно постављен, градски трг, који преко дана, до подне, служи и као пијаца, понекад и као губилиште, место на коме се обављају јавна погубљења разбојника или спаљивање вештица, скромну цркву/катедралу и пар стотина ниских кућа (кућица – да наставимо са деминутивима) од дрвета, блата и сламе.

Можда је једино зграда градске управе грађена солидније, од цигле или камена. Можда је и на спрат. Степениште, које води до улаза у њу, у том случају, свакако постоји. Степениште мора да постоји. Власт је увек негде високо, више него што су обични смртници, више него што је обичан живот. У сваку се висину (ма била она и лажна) пење некако, некаквим степеницама. Ако не правим, дрвеним, каменим, металним – онда симболичким, то свакако. Зато степениште сигурно постоји. Зато мора да постоји.

А Вајсбург, изгледа, не мора. Нити постоји, ако је веровати оном што зовемо – историјски докази, чињенице, документи,

³⁴ Деветог априла 1945. године Руси, после вишедневних крвавих и тешких борби, у којима је погинуло преко 42.000 немачких војника, заузимају Кенигсберг; за претпоставити је да су у приближно исто време заузели и градић Вајсбург који је, ако је веровати тврдњи са почетка текста – *недалеко од Кенигсберга*; али, нема помена Вајсбурга, нити га има на картама и командантским топографским секцијама терена.

писани трагови, сведочанства, мапе, слике, фотографије... Можда је Вајсбург избрисан са лица земље (па и са мапа, из докумената и из сећања) у неком од оних многобројних, већих или мањих, ратних сукоба током средњовековног периода, или је можда спаљен, до темеља разорен, због куге која је у то време, па и после (истине ради – и пре; нека врста куге, ма како се звала и какве појавне облике имала, увек тумара светом) харала Европом – да се спречи ширење заразе.

Можда је, на пример, по среди грешка, превид, умор преписивача. Можда је непознати састављач Никостратове биографије погрешно назив места, можда је уписао то што је уписао, а требало је нешто друго, неко место које постоји, или је постојало и у још неком документу, осим у нечијој биографији, очигледно такође преписаној из неког ранијег преписа – и тако до у недоглед – све до, рецимо (а да не идемо превише уназад), Никострата³⁵ из 1089. године, који додуше није Саронски, већ Македонски³⁶, али зашто не помислити да, када је грешка већ

³⁵ У вези са именом Никострат: грч. Нике Стратос (значење – Војска Победи); латинска верзија Nicostratus; историја бележи десетак значајних Никострата – од митских, многобожачких времена и Никострата, сина Менелауса и (Ј)Елене, преко војног команданта у персијској војсци, грчког порекла, из 4. века п. н. е., као и Никострата, чувеног комедиографа, из истог периода, који је извршио самоубиство због неузвраћене љубави (недовољно је утемељена и поткрепљена Фотијева тврдња да се ради о најмлађем од тројице синова такође врло чувеног комедиографа, Аристофана), тројице Никострата, Атинског (2. век н. е., државник и политичар), Требизондског (историчар, 3. век н. е.) и оног који је страдао 304. године н.е., у време Диоклецијановог прогона хришћана, а био је по занимању клесар, камениорезац, па до (да све оне друге, у вековима између, не поменемо) једног оновременог, који је, истина, у прво време био само књижевни лик у роману Ерика Босеа (што никако не значи да је мање стваран и могућ), али је у међувремену постао и филмски лик (самим тим – још је стварнији), кога глуми Емир Кустурица.

³⁶ Ради се о једном од логотета на двору Алексија I Комнина (владао Византијом од 1081. до 1118. године), који је, судећи по одредници – *Македонски* – био рођен негде у области Македоније (вероватнија претпоставка), или је, пак, био у некој врсти сродства (побочног, свакако) са претходном, тзв. *Македонском династијом* (чији су чланови владали Византијом у периоду од 867. до 1056. године) – што је мање вероватна претпоставка, али је не би требало искључити; толико о

учињена и, при томе, тако очигледна, она није и још већа, још обухватнија – па је, осим погрешно уписаног имена града, погрешно наведено и име човека, чак и време у коме се родио и живео.

Можда је, та грешка, намерна?! Можда је неко желео намерно да упути читаоца на погрешан, историјски невалидан, небитан траг?! Или је можда жеља оног ко је то писао била да на – по себе безбедан, а по поступку врло специфичан начин – саопшти неку другу истину (или неистину), па све то и нема никакве везе са тим Никостратом, оним из 1590. године, већ са неким другим Никостратом.

Рецимо са Никостратом Акакијевичем Порошкином, у монаштву Никифором, бившим монахом заправо, који је 1919. године мантију и бројаницу заменио униформом ЧЕКЕ³⁷ и нагазом – чије име налазимо на списку командира специјалних одељења НКВД за екзекуцију на војном полигону Бутово, у Московској области. Име тог Никострата, заправо његов потпис, налази се на крају листа хартије у линије, формата А5, исписаног руком, невештим рукописом – на којем, као наслов, стоји – *Ликвидирао лично, 15. 08. 1937. У петом реду читамо и једно од имена – Владимир Исакович Вајсбург*³⁸.

Спајањем имена убице и презимена убијеног – рођен је (нечијом вољом, из неког разлога, за потребе овог или оног циља, ове или оне намене и/или намере – потпуно је небитно за суштину појаве) нови човек, који – иако формално-правно и појавно не постоји – није ништа мање спреман да, кад и ако затреба, буде убица, или убијен – у зависности од тога коју су му улогу нечија воља или судбина (да Бога, без неке нарочите, преке потребе не петљамо у наше, земаљске, људске послове) наменила.

поузданости оног о чему ми, људи, мислимо да знамо шта је и какво је; какво је било, какво јесте и, зашто не – чак и о томе какво ће бити.

³⁷ ЧЕКА – скраћ.од *Ванредна комисија за борбу против контра-револуције* (рус.); била је део полицијских снага јавне безбедности (1917–1922), а после расформирања њени кадрови углавном прелазе у НКВД (касније ГПУ, данас ФСБ) – *Народни комесаријат унутрашњих послова*, и постаје превасходно тајна служба.

³⁸ В. И. Вајсбург (1890, Житомир – 15.08.1937. Бутово, Москва), докум. ГПУ-а, кутија за чување, фајл VI, стр. 209; песник и приповедач, представник тзв. *поезије апсурда*; друговао са Д. И. Јувачовим-Хармсом.

Не верујете да је тако, да је (и) то (и) тако могуће?! Дуго нисам ни ја, али зар није једна (а није једина!), у овом случају књига, а не личност – *Протокол сионских мудраца* – настала на сличан начин – зарад неког и нечијег циља, са (не)јасном(?) намером и наменом – и отпочела свој самостални живот, као чињеница, као документ, као истина – која је довела до прекида живота више милиона стварних, формално-правно и апсолутно постојећих, људи, жена и деце. Историја је, заиста то мислим, била, јесте и све ће чешће то бити (што је напредак у свим областима људског живота и рада већи и бржи) – оно што није речено да је било. Што је прећутано, или измишљено. Или је и речено, али није тачно, није истинито. Или је делимично тачно. Или је погрешно тумачено. Намерно или случајно. Из објективних или субјективних разлога.

Примера ради, а у прилог мојој убеђености у претходну тврдњу, зар није логичније да Никострат Саронски буде неко за кога, сходно добу у којем се тврди да је живео, одредница – Саронски – указује да је, пореклом бар, из области Саронског залива (данас Егински залив) у Егејском мору, између Атике и Пелопонеза, близу луке Пиреј?!

И, зашто – све и да је неко од његових предака заиста из те области, па по том основу и њега непознати биограф тако зове – тај Никострат није Вајсбуршки, него остаје Саронски?! Крије ли се у томе, и тако, нешто, или нам се, пак, на један посебан начин нешто казује, нешто нам се саопштава, неко нас негде и на нешто усмерава?! Ако Вајсбург не постоји (а очевидно не постоји!), нити је постојао, да ли је и како је могуће да се Никострат (Вајсбуршки?!) Саронски роди у њему?!

(Одломак из дуже прозе)

Слађана Ристић Горгиев

ОСВЕЋЕЊЕ ТРЕНУТКА

Током времена настају и нестају различити осети а да их није могуће схватити јер је њихова природа непостојаност, они нестају већ у трену и не можемо их зауставити. Мноштво осета којим се потврђује да је човек жив одлази заувек у неповрат... Но да ли? Од протока многих активности у нашем животу само „неки“ остају заувек, само се нека знања уграђују у темеље нашега бића. То су они *илуминативни* моменти којима се пробија темпоралност и зауставља јединствени ток времена, они који садрже непропадљиве вредности које ми захваљујући *освећењу тренутка* сагледавамо још у овом пролазном свету, упркос томе што они припадају свету вечности.

* * *

Права је благодат за човека ако научи да цени и искрено воли друге људе, и то најпре оне који су му рођењем дати: људе са којима је крвљу везан, породица, народ у ширем смислу... Али то су везе засноване на биолошкој нужности без нашег избора или удела. Наши људски квалитети и зрелост долазе до изражаја и налазе се на правом испиту тек у односима које смо засновали на слободи: то су наше партнерско – љубавне везе и наши пријатељи. Ови људски односи су извор наших највећих мука али и наших највећих радости, оне су со, без којих би наш живот обљутавио.

* * *

Постоје два начина озбиљног стваралаштва: по нужности и по призиву. По нужности је ако сте добили задатак: од послодавца или институције. По призиву, ако не можете одолети унутрашњем гласу, па вас речи, мисли, слике моле да кроз вас буду саопштене. Чини се да највећа дела настају када се дужност и призив споје у једно – тада није важно одакле почињете јер ви и не пишете.

* * *

Љубав се не дешава да би се попунила нека празнина, нити да би сагледали одређени проблем, не да би доживели неко

искуство, нити да би сазрели, она се не дешава ни због чега. Она ништа не додаје и ништа не одузима, она ништа не задаје и ништа не решава у нашем животу. За њу не постоји право, нити погрешно време. Она се не може изрећи али се не може ни прегутати, она није само радост али није ни само бол. Њу не добијамо ни својом кривицом ни својом заслугом. Она је реалност која нас дотакне својим благодатним даровима само у тренутцима када смо ми спремни да је прихватимо.

* * *

Сва животна мудрост не огледа се у бављењу душом, него у бављењу телом. Јадно тело, оптуживано за којешта! Оно заправо има само пар ограничених потреба које морају бити задовољене, а све остало што се њему приписује не долази од њега него од душе. Проблем настаје када душа кроз тело жели нешто да постигне. Глад тела се брзо решава, али глад душе никада. Тело је тако присиљено да трпи тортуру душе, (не обрнуто), не би ли постигло много тога што души падне на памет. Али авај, у тој вези су заједно несрећни! Скромно тело зато што је стално угњетено бесомучним потребама душе, и незасита душа зато што стално наилази на ограничене моћи тела. Ако дође до склада душе и тела онда то називамо мудрошћу. Душа мора да пронађе складан однос са телом како оно не би било нити запостављено нити оскрнављено.

* * *

Сасвим је могуће да ће у будуће бити направљени компјутери који ће савршено симулирати људски начин мишљења, има и сада таквих програма али као да њихови творци ипак нису задовољни! А изгледа неће ни бити, јер се једна од дефиниција интелигенције заснива на ставу да интелигенција значи одвајање битног од небитног. И управо оно што се назива суштином интелигенције је најтеже опонашати јер се она не заснива на процесу, већ на увиду (унутрашњој евиденцији). Свакако, могуће је одвојити важно од неважног ако имамо кључну реч или кључни појам, али ако немамо, око чега ћемо фокусирати знање? То је управо улога ума, а он није исто што и разум. Када не би поседовали ум, ми бисмо били бесконачни сакупљачи информација, и описивачи информација, све у нади да ћемо скупљањем већег броја узорака бити ближи правом увиду. Тако се данас понаша наука а у ту причу је почела да увлачи не само филозофију, него и уметност и религију. Претворили смо се у

скупљаче сувишних информација, утисака, узорака, сва цивилизација је потонула у болест гомилања. То је одраз неповерења према себи, и своме уму, који се назива оком душе, или срцем душе. Да, то је свевидеће око у нама, које не мора да прочита све књиге на свету да би знало које су најбоље, које не мора да упозна све људе да би упознало најбоље, које не мора да проживи сва искуства да би доживело најважнија, које не мора да пропутује све земље да би знало која је најлепша, који не мора да искуси бесмисао да би знао шта је смисао. Људски живот је веома кратак да бисмо смисао тражили „пешице“.

* * *

Укус егзистенцијалне самоће је укус смрти! Ужасавајући вапај и чежња за другим наводи нас на све како бисмо били примећени од другог, ако не можемо по добру, онда барем по злу. Појединци, групе, заједнице, народи, сви вапе... „Примети ме!“, „Примети ме!“ Не бирамо средства, потреба за пажњом, за погледом другог је наша насушна потреба. У тој чежњи да будемо примећени прихватамо и рат, све само да не будемо сами, јер бити сам значи бити у смрти. Али бити сам значи и бити и са својом душом, са Богом!

* * *

Лепо је прочитати добру књигу, лепо је видети генијално уметничко дело, лепо је путовати и видети нова места, али је најлепше видети пријатељско лице онога коме се искрено радујете.

* * *

Човек је биће које живи од пажње и туђих погледа. Коефицијент потребе за пажњом једнак је коефицијенту недостатка самопоуздања. Степен нашег самопоуздања зависи од тога ко нас гледа тј. чију пажњу имамо. Када знамо да смо достојни Једног правог погледа, онда су нам погледи других мање важни.

* * *

Смисао говора јесте да схватите да је тајна у ћутању. Јер са онима са којима се не разумете немате што говорити, зато што знате да се нећете разумети, а са онима са којима се разумете сувишно је разговарати, зато што се и без речи разумете.

* * *

Природа љубави није пролазна, него вечна. Зато не реците: Љубав је престала! Него знајте да сте пресекли канал кроз који је љубав протицала, знајте да нисте умели нити знали како да обновите њен извор. Задатак нашег живота састоји се у повезивању прекинутих путева кроз које је она протицала и прављењу дубљег канала у нашој личности кроз који би могао да протиче живи Извор Љубави.

* * *

Знакови и трагови божјег присуства у свету увек постоје, али их ми нисмо увек свесни. Најпре душа треба да постане свесна њиховог постојања, затим да примећује и да прихвати њихову реалност, и на крају да научи да их распознаје, да их следи, и да тумачи њихова значења. Следити ове знакове, значи ступити на „свети пут“, постати ходочасник. За оног ко је ступио на „свети пут“ ходочашће је сваки тренутак његовог живота.

* * *

Сви би да воле и да буду вољени али се љубав тешко подноси. Љубав је чиста духовност, спиритуалност. Свако превођење љубави на неки други ниво, душевни или плотски је њен пад, јер је циљ душевне и физичке љубави да нас доведе до духовне, до онога стања које осећамо када смо заљубљени. Човек тешко подноси то стање љубави, то трпљење љубави, он би одмах да дела. Али спиритуална супстанца љубави остаје недостижна и неухватљива, зато ма колико некога волели, остајемо свесни да се она не исцрпљује ни у додиру, ни у речима, ни у погледу. Оно што нам остаје јесте да што дуже истрајавамо у том стању, не покушавајући да га преведемо у неко други облик: да горимо, испитујемо, уживамо, чезнемо... јер та енергија је погон којим постајемо још сензитивнији, још емотивнији, још спиритуалнији, и тако, само тамо додирујемо и наслуђујемо оно што не би могли ни на који други начин, и тако, само тако упознајемо свет у који ћемо једнога дана вечно упловити.

A large, stylized graphic of an eye, rendered in a light gray color, serves as a background for the title. The eye is composed of several concentric, slightly irregular lines that form the iris and pupil, with a larger outer line suggesting the eyelids. The title "Баштина" is centered over the eye.

Баштина

Недељко Богдановић

ЈЕДНО И ДВОЈЕ ИЛИ ЛЕЛЕЈУ СЕ ЛЕЈКЕ

Виолета Јовић, да кажемо на почетку, слови као завичајни писац, иако је књижевност само један део њеног стваралаштва (иначе слика, везе, пева, игра – једном речи: живи тамо где се уметност спаја са животом, где уметност повезује време и простор). Обично се каже: пише на завичајном језику (у науци то је сврљишко-заплањски говор, али је за поимање њеног стваралаштва наука споредна). Али, то је тек једна димензија. Мислимо да је важније што јој је тематика завичајна, што је завичај предмет њеног уметничког испољавања, што је завичај оно са чиме она иде у свет и начин на који тај свет доживљава – описује и опева. Завичајне теме, разуме се, она приповеда и пева на завичајном језику. Са завичајцем Зораном Вучићем (састављачем најављене па заборављене антологије дијалекатске поезије Матерњи језик) објавила је заједничку књигу на завичајном језику.³⁹ У тој књизи је песма *Лелеју се лејке*, а у песми песничка слика, о којој је овде реч.

1.

Одавно ме спопада размишљање о мотиву двога и једнога, углавном о *раздвојеном* који би да је *једно*. Без могућности (можда и без потребе?!) да се то разазнаје, и образлаже, стигао сам само дотле да ми се јавио и подједнаком занимљив мотив о *једном* које *иде у двоје* (пуцањем, раздвајањем).⁴⁰

³⁹ Виолетина половина: *Одмица живот*, Зоранова: *Пројде живот*; издавач Медивест, Ниш 2012.

⁴⁰ То нису мотиви „једно и све“ познати још од антике а код нас популарно изуложени у симпатичном делу професора Миодрaга Цекића (*Једно и све*, Градина), већ једно „надвоје“ или двоје „уједно“, у својини нашег народног, усменог песништва.

Једно и друго у оквиру истог кад стану напрема се (па се збуне, зачуде, поспоре или заљубе).

Гордана Тодровић у песми *Љубавни позив непостојећем* пева:

*...да ли ћемо затреперити заједно
као оне две жице на Рилкеовој виолини,
из којих гудало мами исти звук.
А нешто ниже:
Ко зна пре колико времена су
немилосрдни богови завидљиво расекли мене на
две половине
и сада тражим ону другу.⁴¹*

Много година касније друга песникиња, такође Сврљижанка, има супротну песму: у самотињи и чамотињи, као слика потпуне напуштености

*Чами празан ваган
на басамак
распукал надве
да не сам.⁴²*

У селу Мечјем Долу. Тако смо га некад звали, а сада га само можемо призивати. Узела га историја и преселила у памћење. А из памћења, некад проблемесне и нека песничка слика, ако има ко да је види. И опева.

Ваган је већа дрвена посуда из које је истовремено јела цела породица. Напуштена кућа, с амбаром чуварем наред авлије, кроз који дува ветар и лелеје лејке (*Legenaria vulgaris*) на диреку (тј. тикве чије сасушене лубине служе да се њима захвата вода), понекад тропне шиник, празан и испоснички, а ваган, заједничка здела, као прва и најпожељнија ствар некада живог дома, чами на прагу који више нико не прелази. Од самоће распукао се, да не буде сам, да је удвоје(н)!

Виолета је исписивала своје романе и песме на језику зави-чаја, али мене се ова слика распуклог вагана дојмила као њено најлепше остварење. Као верна слика неумитног проласка времена, које гради и које разграђује, које сади лејке и окачује о напуштене клинове, које испужене вагане, из којих су се генерације храниле, а основна намена вагана у нашем поднебљу је да

⁴¹ Милентије Ђорђевић: *Антологија нишких песника*, Просвета, Ниш 2003, стр. 57, 58.

⁴² Виолета Јовић, *Одмица живот*, стр. 11.

буде насред софре (трпезе) како би се сва чељад из ње служила, (ипак) оставља на напуштени праг, јер је грех да иструли или изгори оно одакле су генерације кусале, одакле се намиривала вечна глад и потребе одржавања у животу.⁴³ Оставља, и тера их да пре коначног повлачења са света, пукну и распукну се, и тако се (ако то неко види, и опева) преселе у песму, у вечност.⁴⁴

То пуцање од самоће, то раздвајање да би се било удвоје, то да си, кад више никога нема, сам себи и друг и пријатељ и непријатељ и гост и домаћин – слика је врло лепо нађена, и врло лепо речена.

2.

Обимна је литература о двојнику и зато ћемо је заобићи.

Остаћемо на нашем *двоје* које хоће да је *једно* и *једном* које *мора да буде двоје*, коме је пуцање једини спас ако хоће да се одупре судбини нестанка.⁴⁵

Раздвајање заљубљених, оних дакле који нису од рода, који нису били једно, али су били заједно, производи неописиво стање душе:

Два су цвета у бостану расла,
плави зумбул и бијела када.
Плави зумбул оде на Дољане,
оста када у бостану сама.
Поручује зумбул са Дољана:
„Душо моја, у бостану кадо,
како ти је у бостану самој?“
Одговара из бостана када:
Што је небо – да је лист артије,

⁴³ Иначе се у нашем завичају ништа не баца у ватру (ни тесто ни мрве крушне), осим кад се у жеравици и супрашици пече кравајче за унуче. Грех би био и један тестав и тестењав ваган гурнути у жар и пепео.

⁴⁴ Тако је и са живим створом. Није реткост да пас од туге пресвисне за домаћином. За време сахране једног голубара, још се пратња није била разишла, а из ведре неба сунуо је голуб из јата и треснуо о кртину (свежу хумку, надгробну) на чуђење и неверицу присутних. Нама се догодило да после напуштања куће остане мачак, који нас је месецима дочекивао, осећајући нас издалека, а онда смо га и нашли, пресвислог, недалеко од кућног прага. И то је описано у *Бучумикама*, а кад се нешто пресели у књиге, тамо га има, а овамо га нема.

⁴⁵ За другу прилику остављамо и оно библијско да ће двоје бити једно...

*што је гора – да су калемови,
што је море – да је црн муређен,
пак да пишем три године дана,
не бих моји исписала јада.*
(Љубавни растанак)⁴⁶

3.

У нашој народној поезији, што ће рећи у поетици и етици српског народа, пуца срце од силне потребе да се буде заједно а не може, ко зна с којих – а зар је и битно који су?! – разлога.

Еј, еј, Радоје/ пуче срце на двоје!, каже непознати песник који би могао бити свака душа, мушка или женска, која од љубави и чежње не зна, али ето, јавно призна кроз уметничку слику, да ли је од тога срећна или несрећна.

У нашој поезији не пуца срце само од успламтеле љубави и и горуће чежње, већ и од превелике жалости и дубоке туге (Види фусноту напред!). За мајком Југовића остала је прича, односно историја:

*Препуче јој срце од жалости
за својијех девет Југовића
и десетог старог Југ Богдана.*

4.

Имамо ми и таквих мотива, као што је „Ја као други“.

Према онима, оној култури и цивилизацији која је имала мит и Нарциса, ми имамо Анђелију која је *воду лила,/ над воду се наднијела,/ пак је себи говорила:/ Мили боже, лепа ли сам.*

Јес лепа, и лепша, јер је песма кроз векове краси.

Чуо сам од Мирославе Ранђеловић, пастирке која је ходаћи с протезом, певала песмицу преко које сам, до овог тренутка олако прелазио: *Што је личан Иван у дружину,/ ем је личан ем га љуба дичи.*“

Сада повезујем: *личан*, заслужује да буде *дичан*, али тек с љубом какву заслужује бива потпун „у дружину“, тј. у народу који код кога љубав и лепота иду заједно.

5.

Од своје мајке Радмиле, која је свашта знала и на свој начин тумачила, некада давно записао сам народну песму коју је она, опет, чула од своје мајке Будумке. Обе су биле неписмене и знале колико најмање два-три писмена из свога времена. Та песма гласи:

⁴⁶ Вук. Стеф. Карацић: *Српске народне пјесме*, I, Просвета, Београд 1953, стр. 422.

Младо момче, проклета ти мајћа,
кад те роди, што те не породи
ел сас брата ели сас сестрицу,
да поделиш твоје убавило,
да не чиниш кагву мецу друшће,
мецу друшће мецу миле сестре.

Отресајући оно што је дијалекатско (тимочко-лужничко) на лицу ових стихова (мајћа, друшће, ели сас, мецу)⁴⁷, и занемарујући ону клетву-неклетву, што је чисти фразем (*проклета мајћа* више је украс за судбинску савршеност порода, него озбиљна претња, иако је њен грех – рођење сина-момка неизмерне лепоте разлог кавзи међу девојкама), остаје поетском сликом исказано уверење да је лепота фатална, и да је „подела“ и у том случају могући излаз у заветрину, у безбедност у просечност. Али, да је тако, не би ове песме било.⁴⁸

*

У Виолетином и мом завичају познати су супротни мотиви понашања: кад треба да буде добро, и кад мора да буде лоше. И оба су се уселила у културу. Један у свадбени обичај и песму, други у погребне обичаје.

„Неначета девојка“, је, рецимо, она срећница која има живе родитеље, која има неког да јој се радује, и таква – само таква, може да ушива барјак младожењски и да све послове у кући започиње, на радости и срећу младенаца.⁴⁹

Али, кад дође време да се неки покој одржи, да се парастосни обед спрема, за то је задужена жена „која нема првенче“. Дакле, она која је изгубила највећу радост људску, и која је у најтешњој вези са светом у чији се спомен приређује помен.

⁴⁷ Јер, Радмила је из села Околишта, где је рођен и песник Зоран Вучић, чак и из исте фамилије.

⁴⁸ Сетио сам се ове песмице у Нишу, 11. 10. 2015, у 5 сати ујутру, после јучерашње посете родном селу и месту где је била родна кућа Гордане Тодоровић, када смо песници Милен Миливојевић, њен земљак, Драинчанин, Радиша Драгићевић, из Мањинца, и ја, разгледали напуштено и запустено двориште тражећи кутак за једно спомен-обележје, од домаћег камена, које смо (радно, у покушају!) назвали Горданино сунце завичаја. Док смо били у Бучуму, спомињали смо и моју мајку, које одавно нема, а чији се здравац, који је из планине донела и пред кућом засадила, још одржава. Кад је мајка умрла, црепуљу у којој је месила хлеб, сакрио сам, јер је вршник (сач) био потпуно пропао. А не иде једно без другог!

⁴⁹ Запис Неначета девојка унео сам у своју књигу *Бучумике*. Тамо је на почасном месту, где спомињем још оца (Из чела јабука) и мајку.

Ако си потпун, ако си једно, идеш на радост и срећу; ако си радзвојен, ако си начет, окрећеш се другоме свету – тамо је, можда, неко ко ти недостаје!⁵⁰

Али, ово је јасно и читљиво, а онај се ваган сам распукао, умножио, да не буде сам, да има поред себе још некога. То је друга и другачија слика. Тога се Виолета сетила.

А човек се сети само онога што је некад знао. А ако зна оно што се није догодило, што још није у свести, онда је он то предсетио. Није то исто. То се јавља само песницима.

Није ни Виолетин ваган на напуштеном прагу слика какву знамо. Има ту нешто дубље. Ваган који пуца на двоје мора то учинити само ако се сети да је некад био пун, и да је неког радовао. Сад је празан, и изван сврхе је. Недостатак посла за вредна човека (а ја видим најлепше изданке младих генерација, у најближој својој околини, који труну беспослени, до пуцања напети!?) и недостатак функције за ствар, чини их излишним, непотребним. Пуцање је један од излаза. Раздвој се – *да ниси сам* – ипак је срећно решење. За ствар можда, али препукли човек није срећан.

Мотив једног и двога и на овај се начин могао „обрадити“ у песништву, овде усменом, народном.

Изгледа да у поезији никад оно што се каже није то, већ је увек нешто друго и утолико је успешније што је одјек даљи, осећај дубљи и слика ширира – све до измаглице у даљини где се реалност и фикција стапају.

Онај распукли ваган на напуштеном прагу из песме Виолете Јовић далека је и успешна слика неумитности непрестаног рађања и пропадања, једва умом докучива, која се могла јавити добром песнику у срећном тренутку надахнуће. Пресељењем у песму напукли ваган оправдава своје постојање.

Све остало је историја која се може и занемарити јер је одвећ јасна, и разложна. За њу важе друга правила.

⁵⁰ Погледајте како се осећају Срби после ампутације Косова. А чуо сам и ово: Неће Косово нестати – живеће у причи и песми. Можда, али и то треба преболети. Знали су то и они непознати песници који су измисли царство небеско, па тамо имаш све што овде изгубиш.

Јакша Динић

О ИМЕНУ СВРЉИГА

Стари град Сврљиг налазио се, а његове зидине још одолевају, на једној литици изнад левих обала Сврљишког Тимока и његове притоке речице Белице, близу села Нишевца, Вароши и Палилуле. Град је подигнут у античко доба, али нам још увек није јасно како се онда звао.

Река Тимок (*Timachus*), на којој стари град лежи, спомиње се први пут у историји у првом веку нове ере (Плиније).⁵¹ Град чије име стоји у вези са именом реке – *Τίμακον*, јавља се код Птоломеја, у другом веку нове ере. Набрајући градове поред Дунава каже, Птоломеј: Ἑτέραί δὲ πόλεις εἰσὶν ἄποθεν τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ Ὀρρέα, Τίμακον, Οὐενδενίς, Οὐε(λ)λανίς.⁵² „Други градови далеко од реке Дунава: Ореа, Тимакон, Венденис, Веланис.“⁵³ Не знамо на ком делу Тимока се град *Τίμακον* налазио, ни која је његова континуанта, ако је има.

Међутим, два века касније, на Појтингеровој карти,⁵⁴ на путу од Ниша до Рацијарије на Дунаву, учртана су на Тимоку два града: *Timacum Maius* и *Timacum Minus*. Могуће је да је Сврљиг римски град *Timacum Maius*, пошто се сматра, скоро сигурним, да се његов парњак *Timacum Minus* налазио код данашњег села Равне, на Белом Тимоку. Али, како ни за један ни за други град још увек није пронађен необорив доказ о убикацији, то се литература са могућим претпоставкама током времена множила.⁵⁵

⁵¹ Pliny the Elder, *The Natural History*, Complet Latin Text at Lacus Curtius, III 49.

⁵² *Claudii Ptolemaei Geographia*, ed. Carolus Fridericus Augustus Nobbe, Tom I, Lipsiae 1843, III, 9, 5.

⁵³ Од ова четири града до данас су убицирана два: Ὀρρέα, као Horrea Margi (Ћуприја) и Οὐενδενίς, као Vindenis (Tab. Peut.), данас село Гламник код Подужева.

⁵⁴ *Tabula Peutingeriana*, ed. Konrad Miller 1929, VII, 5.

⁵⁵ О убикацији *Timacum minus*-а и *Timacum maius*-а уп. најнеопходнију литературу: К. Јиреček, *Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und Balkanpasse*, Prag 1877, 162; F. Kanitz, *Römische Studien in Serbien*, Wien 1892, 99–102; K. Miller, *Itineraria Romana*, Studgart 1918, 559; C. Patsch, *Der Kampf den Donauraum unten Domitian und Trajan*, Wien–Leipzig 1937, 8 n1, 46 n 6 и даље; Н. Вулић, Споменик САН 38, 1900, 30–31, Споменик САН 75, 1933, 42; M. Fluss, *Timacum minus* PW RE 6, 1936; M. Mirković, *Rimski gradovi na Dunavu u Gornjoj Meziji*, Beograd

Имена ова два града помињу се, у нијансираним језичким облицима, и у каснијем периоду, као: *Timatchochion* и *Timaciolum* код Прокопија (VI век)⁵⁶ и као *Thamcon* и *Timagon* код Равенског анонима (IX век).⁵⁷

У свим овим античким називима ми не препознајемо ни један једини језички елеменат који би нас могао довести до топонима Сврљиг.

Помишљање да би се тврђава *Σπέλουκα* : *Spelunca* (лат. *Spelunca* „пећина“), коју Прокопије (Византиски извори I, 64) спомиње у Ремезијанској области, могла односити на Сврљиг,⁵⁸ ослања се, поред тога, што у брду на коме се налази град Сврљиг, има велика пећина (колико се зна није довођена у везу са функцијом града), као и на томе што би се заменом π за φ из *Σπέλ-* добило *Σφελ-*, идентично почетној секвенци из *Σφελίγορον* (в. ниже). Таква гласовна комбинација није немогућа, чак је и добро позната у фонологији, као у примерима *Филипопољ*: *Пилипопољ*, *Филиповић* : *Пилиповић* или грчки топоним *Φιλοπάτιον* и српски *Пилопаћ*.⁵⁹ Међутим, ако почетне секвенце из имена и можемо сложити, крајње – никако, а остаје и једна географско административна сметња: Спелунка се налази у ремезијанској области, а Сврљиг је био, ако се и поред свега имало придржавамо да би могао бити континуанта једног Тимакума, у области Акве. Тешко се може допустити да је дошло до непрецизности у Прокопијевим списковима о Јустинијановој грађевинској делатности (писац је био добро обавештен), зато ће Спелунка остати у околини Беле Паланке, богатој пећинама, а Сврљиг на Тимоку. Љ. Ћирић је у *Белопаланачком крају* пописао 32 *дувће*, *печи* и *пештери*, од којих је много која могла бити Спелунка, а највише *Којна дувка*, која је у ствари један узан

1968, 88-95; П. Петровић, *Станице Timacum на путу Naissus-Ratiaria и античко насеље код села Равне*, Старице XXVI (1975), 43-54.

⁵⁶ Прокопије – у: *Византиски извори за историју народа Југославије I*, Београд 1955, стр. 64–65.

⁵⁷ *Ravenatis Anonymi Cosmographia et Gvidonis Geographia*, ed. M. Pinder – G. Partey, Berolini 1860, IV 7, 11 и 14.

⁵⁸ А. Лома, *Језичка прошлост југоисточне Србије Србије у светлу топонимастике*. Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката., Зборник реферата са научног скупа (Нишка Бања, 17-20. 6. 1992) Филозофски Факултет у Нишу, Институт за српски језик САНУ у Београду, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш 1993, стр. 110.

⁵⁹ А. Лома, *Из топонимије Србије*, ОП VI, Београд 1985, стр. 116.

пролаз, сличан тунелу, кроз стену, на чијем се врху налазе остаци римског града, данас познати као *Мајмилов град*.⁶⁰

У последњој деценији врше се ископавања на ушћу реке Калнице у Сврљишки Тимок, где су откривени остаци некадашњих грађевина и знатан покретни археолошки материјал. Археолози који откопавају надају се да раде на откривању Тимакум Мајуса, док је шира јавност убеђена да је то тај град.

Словени нису прихватили античко име града (било које оно да је било) иако су сам град морали уочити још током VI века, приликом својих првих упада на Балканско полуострво, односно коначно онда када су се на њему населили (VII век). Они су, међутим, само преузели име реке (Timachus) и прилагодила га својим гласовним потребама и могућностима – *Тимок*, а тврђави су дали, словенско име.

Прво помињање словенског имена града имамо у грчком облику и писму и налазимо га у повељи византијског цара Василија II из 1019. године, где се оно наводи у косом падежу као *Σφελίγοβον*,⁶¹ одакле се изводи номинатив сингулара који гласи *Σφελίγοβος*, и скоро је извесно да се тај помен, макар и без једног *ρ*, односи на Сврљиг. У погледу недостајућег *ρ* П. Милосављевић сматра да је оно могло бити замењено са *ε* из разлога што грчком језику пуном самогласника и самогласничких група, није погодвала тако многобројна сугласничка скупина –*сфрл*–, па је морала бити разбијена уметањем једног *ε*, чак и жртвовањем фонеме *ρ*.⁶² А може бити и неки други разлог. Погледајмо тај други разлог.

Грчко *ρ* је алвеоларни вибрант [r]. Оно одговара пие. *r. Будући да нема пие. речи која почиње са *r, грчко *ρ* одражава пие. *Hr-, *ʁr или *sr. зато је оно на почетку речи и у групи –pp– аспираторно, као у Ὠρρέα (в. више). Пие. *r рефлектује се у дорском, јонско-атичком као ra, ar, у хет., арам. ar; тох. ār; скр. r̥; ав. arə; лат. or; пкелт. ri; алб. ir, ur; стел. rь/rь; лит. iŕ, uŕ; гот. aur. Уп. ат. καρδιά, лат. cor, cordis, стел. sьrdьce < пие. *kʁd- „срце“, али хом. κραδίη. У микенском и аркадијско-кипарском *r даје or/ro, односно op, а у еолском po. Зависно од ларингала, пие. *CrHC иде у гр. ρη, ρᾶ, ρω. Овој ситуацији, постојање самогласника уз r слична је ситуација са писањем и изговарањем имена Срби, односно Србија у индоевропским језицима, од античких времена до данас, у који-

⁶⁰ Љ. Ћирић, *Ономастика Белопаланачког краја*, ОП XIII, Београд 1997, стр. 171 et passim.

⁶¹ С. Новаковић, *Охридска архиепископија на почетку XI века – Хрисовуље цара Василија II од 1919. и 1920. год.* Глас СКА књ. LXXVI, Београд 1908, стр. 35-36.

⁶² П. Милосављевић, *Књажевац у прошлости*, Књажевац и околина, Београд 1999, стр. 44.

ма се испред *p* ставља самогласник *e*, *и*, *о* или *полуглас*, да би се добио први слог: *Serbi* (Плиније), *Σέρβοι*, *Σίρβοι* (Птоломеј) *Σερβίων ὁ ἐπίσκοπος* (Лав VI), *Σερβλία* и *Σέρβλοι* (Порфиригенит), *Σερβία* и *Σέρβια* (Скилица), *Sorabi* (Ајнхард), *Serbia* (енг.), *Serbie* (фр.), *Serbien* (нем.), *Сербія* (рус.), *Сэрбія* (блрус.), *Сърбія* (буг.), исто тако и код *Τερβουνία*, *Τερπιμέρησ* (Порфиригенит). Ова констелација нам сугерише да је у називу морало постојати *p* које је уз себе вукло вокал *e*, да му помогне у образовању слога, и да је према томе име града гласило: *Σφερλίγορος*, али да је *p* из неких разлога изостало, оставивши у наслову само своју протезу.

Дискусију изазива и *φ*, које стоји наместо словенског *v*. То се може тумачити двојако, прво, да би се избегло уношење још једне „вите“ (*β*) она је замењена са *φ*, али је ипак то изгледа учињено с тога што се после гласа *c*, глас *v* чуо као *φ*, па је тако и записан, а то значи да је грчка графика назива Сврљига имала словенски усмени предлог који се изговарао као *Сф⁶р⁶лиг*. И у самој Грчкој постоје примери, где се у топонимима словенског порекла иза *c* пише *φ*, место *v*: *Σφελένικον*, од „свила“,⁶³ *Σφίνιστα*, од „свиња“,⁶⁴ *Σφολενός*,⁶⁵ од „Izvolenъ“, *Σφέστανη*, од „свећа“. ⁶⁶

И завршна секвенца грчког облика имена Сврљига, посматрано са српске стране, заслужује коментар. Када се одбади падежни наставак *-v* од *Σφερλίγορον* остаје *Σφερλίγορο* = Сфелигово, а то може бити присвојни придев на *-ов* од ЛИ **Сфелиг/*Свелиг*. То указује да је првобитни назив града могао бити и бинарна синтагма у којој је први члан био присвојни придев, а други члан неки апелатив средњег рода, можда *село*, *поље*, па би онда цео назив гласио **Сфелигово село/ *Сврљигово поље*. У поступку универбизације идентификациони члан је отпао, а диференцијални је преузео његову улогу: **Сврљигово*, упрошћено *Сврљиг*.⁶⁷ На Балкану нисмо наишли на лично име од којег би могао настати придев *Свелигово/Сверлигово*. Узима се, међутим, да постоји извесна паралела, крњем (без *p*) грчком запису Сврљига, у Пољској. Тамо је у XV веку забележено ЛИ *Swielug*, а исто тако и топ. *Swielugowo*.⁶⁸ Ова би паралела још једном потврдила да је име града словенско.

Спомињање Сврљига у повељи цара Василија II стоји у вези са Нишком епархијом у којој се поред самог Ниша и Сврљига на-

⁶³ M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin 1941, S. 65.

⁶⁴ *Idem* 213.

⁶⁵ *Idem* 222.

⁶⁶ *Ibid.* 222.

⁶⁷ Украјински топоним *Свирлаг* нема никакве везе са Сврљигом, то је скраћеница од *Свирский концентрационо трудовој лагеръ*.

⁶⁸ А. Лома, *Језичка прошлост североисточне*, стр. 110.

воде још *Мокро* (могуће да је то дан. с. Мокра код Беле Паланке), *Компос* (свакако средњовековни Копријан, 11 км јз. од Ниша,⁶⁹ данас у рушевинама, познат као Курвинград) и *Топлица*. Цар каже: да епископу нишком, из свих тих места, припадају 40 клирика и 40 парика. С обзиром да се повељом уређују црквени односи у Охридској архиепископији, онда се може сматрати да се ови помени првенствено односе на она места у којима постоје манастири са клирицима. Такав би случај био и са Сврљигом. На десној обали реке Белице (град је на левој) постоји брдо које се зове *Лукина црква*, а у близини су године 1947. регистроване три рановизантијске цркве: *Горња црквица*, налазила се прилично високо у брду, на супрот граду Сврљигу, *Доња црквица* је била ближе Тимоку, *Црквица Светог Стефана* лежала је најближе реци. *Црквица*, пак, *Светог Пантелејмона* била је са североисточне стране, испод града Сврљига и Пазаришта. Изнад села Нишевца данас постоји црква Св. Илије, у којој је, по некима, писано Сврљишко јеванђеље 1279. године, а у близини је и једно црквиште Св. Илије. Легенда верује да је црква најпре била на месту црквишта, али да је пошла на Тимок да се окупа и при повратку се задржала на данашњем месту.⁷⁰ На десној страни Тимока, у стенама, има неколико пећина и поткапина за које се мисли да су биле калуђерске испоснице.⁷¹ Кад се ово зна, помињање Сврљига у царској повељи пре ће се односити на неку од ових цркава или читав црквени комплекс неголи на саму тврђаву, а то пак с друге стране, значи да се Сврљигом звао не само град него и све оно у околини што је било у вези са њим (в. ниже).

У српским изворима име Сврљига први пут се јавља у XII веку, и то скоро у данашњем облику: *Svrâligâ*.⁷² Тај помен стоји у вези са продором Стефана Немање у област Тимока, којом приликом је велики жупан град потпуно разорио, да чак ни у време Стефана Првовенчаног још увек није био обновљен, него тек касније. У Сврљишким одломцима јеванђеља из 1279. године се каже да је та књига писана *vâ gradī Svrâlizī*.⁷³

⁶⁹ К. Јиречек, *Историја Срба* 1, Београд 1952, стр. 344/5.

⁷⁰ Д. Петковић, *Веровање у легенде о црквицама у сврљишком крају*, Развитак 6, Зајечар 1979, стр. 72–74.

⁷¹ П. Петровић, *Антички Сврљиг*, Културна историја Сврљига 2, Ниш-Сврљиг 1992, стр. 127–128.

⁷² Ђ. Даничић, *Речник из књижевних старина српских III*, Београд 1864, стр. 93.

⁷³ N. Rodić, *The Svrlijig Gospel Passages*. Unuversity of Niš. The scientific journal Facta Universitatis, Series Linguistics and Literature Vol. 1, No 3, 1996. pp.181-205. Editor of series: Nedeljko Bogdanović, стр. 203.

У турским пописима из XV–XVI века Сврљиг се јавља више пута, или као нахија или као тврђава. У пописима Видинског санџака из 1455. и 1560.⁷⁴ записан је као *Исфирлиг*. Иницијално *и* у турском називу града произилази из правила арапског писма да се на почетку речи, која започиње групом сугласника, ставља самогласник, да би се та сугласничка група ублажила. Турски пописивачи (или бугарски издавач) задржали су *ф* из грчког назива Сврљига (в. горе); самогласник *и* између *ф* и *р* је реконструкција, јер по правилима арабике, која је консонантско писмо, самогласници се не пишу него се приликом читања или превођења попуњавају, најчешће са *е* или *и*, овде са *и*. У попису видинских, берковачких, белоградчишких и тимочких тимара из 1454–1479. град је записан као *Свѣрлиг*.⁷⁵ У попису из 1478–81. године, име се пише: *Сврљиг*.⁷⁶

Хаџи Калфа или Ћатиб Челебија (XVII в.) име града наводи као *Есферлик* (Исферлик-Сврљиг).⁷⁷ На Тимоку, поред ушћа реке Белице, постојао је топли извор око којег се образовала Бања, њу Хаџи Калфа бележи као *Есферлиг-Бањаси*.⁷⁸

Сврљиг је опет разорен 1597. год. када су га запалили Мађари ...zapališe grad Svrāligā.⁷⁹ Рехабилитован је у другој четвртини XVII века. Међутим, у аустро-турским ратовима крајем XVII и почетком XVIII века није имао неку улогу, па је у другој половини XVIII века изгубио сваки војнички значај. У Пожаревачком уговору из 1718. године спомиње се, према турском назвању, латински записана *Isperelech-banea*,⁸⁰ а на Епшелвицовој карти из исте године град је уписан као *Isperelick*, а округ као *Isperelick Banier District*.⁸¹ Колико је град Сврљиг крајем XVIII века био изгубио од

⁷⁴ Д. Б. Лукач, *Видин и Видинският санджак през 15–16 век*, София 1975, стр. 75 et passim.

⁷⁵ *Турски извори за бугарската историја, серија XV–XVI*, София 1966, стр. 131.

⁷⁶ Д. Бојанић, *Фрагменти једног збирног пописа Видинског санџака из 1478–1481. године*, Београд 1973, стр. 117 и д.

⁷⁷ С. Новаковић, *Хаџи Калфа или Ћатиб Челебија, турски географ XVII века о Балканском полуострву*, Споменик СКА 18, Београд 1892, стр. 24.

⁷⁸ С. Новаковић, *Хаџи Калфа*, стр. 25.

⁷⁹ Према: С. Петровић, *Митологија, магија и обичаји*, Културна историја Сврљига I, Ниш-Сврљиг 1992, стр. 12.

⁸⁰ С. Новаковић, *Хаџи Калфа*, стр. 25.

⁸¹ Д. Пантелић, *Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира*, Споменик САН ХСВИ други разред 75, Београд 1948. Како се види Епшелвиц је прихватио турски начин писања имена Сврљиг, са и испред сугласничке групе *св*.

свог стратегијског значаја показују белешке аустријског уходе Покорног. Он је у свом *Другом путовању*⁸² уходио Србију од Раванице преко Радмировца и Белог Потока до Књажевца, и од Књажевца преко Орешца и Грамаде до Ниша, и не спомиње Сврљиг, иако га је, чини се, на делу пута од Радмировца до Белог Потока, голим оком могао гледати, а тешко га је могао мимоићи и на путу из Књажевца за Ниш. И сада, када се ставља тачка на његов активни живот потребно је да историчар објасни, како то, да је град скоро један и по миленијум био важна стратегијска тачка, више пута рушена и обнављана, а одједном, од првих аустро-турских ратова, он у војничком смислу не значи ништа; стоји као споменик некадашњих времена, чије камење се осипа и развлачи, а у његовој двоиповековној будућности имало се је одиграти још толико страшних ратова.

О имену Сврљига доста се расправљало у стручној и научној литератури. Први је теорију о имену изнео Константин Јиречек. Из једне његове реченице се закључује да је име несловенско, да је остатак из трачког језика и да оно значи на румунском *бркица* (*Gobio fluviatilis*),⁸³ не наводећи како име те рибице гласи на румунском, тј. име од којег је наводно потекло име Сврљига. За бркицу у РСМ стоји да је то врло мала риба са шест брчића око уста и да јој је научно име *Cobitis barbatula*, а *Gobio fluviatilis* није бркица него је риба кркуша. Мил. А. Костић прихвата Јиречеково мишљење да је име Сврљига „трачког корена и да по румунском језику значи рибу *мрен*“, ни он не наводећи како се на румунском каже та рибица.⁸⁴ У источној Србији риба „*мрен*“ је женског рода и да гласи *мрена*, а научно име јој је *Barbus barbus*. П. Петровић као да ствар мало приближава теми: „У данашњем румунском језику реч „зврљуга“ (*zvrluga*) је назив за малу рибицу жуте боје (*Cobitis taenia*).“ У овој реченици се латинско име рибе не слаже ни са једним претходним латинским именом, а ни румунско име није написано како ваља.⁸⁵ Тек је А. Лома изнео правилно записано румунско име те рибе: *zvîrlugă*, али у значењу „јегуља“⁸⁶ Ан-

⁸² Pokorný, *Militarische Beschreibung*, у: Д. Пантелић, Војно-географски опис Србије пред Кочину Крајину од 1783 и 1784 год, Споменик СКА LXXXII, други разред 64, стр. 32–36.

⁸³ К. Јиречек, *Војна цеста од Београда за Цариград и балкански кланци*, Зборник Константина Јиречека 1, Београд 1959, стр. 126.

⁸⁴ Мил. А. Костић, *Књажевац и стари књажевачки округ у прошлости и садашњости*, Београд 1933, стр. 21.

⁸⁵ П. Петровић, *Антички Сврљиг*, стр. 134.

⁸⁶ А. Лома, *Језичка прошлост југоисточне Србије*, стр. 110.

guilliformes.⁸⁷ Риба као општи појам одавно је ушла у српски ономастички систем, а исто тако и поједине њене врсте.⁸⁸

Чак и кад би смо прихватили да име Сврљига иде од именице *зврљуга* оно би опет било словенског порекла. Речник румунског језика име рибе наводи у алтернацији: „*zvîrlugă* și *vîrlugă*” (мала, живахна риба *Cobitis taenia*), а за порекло упућује на српски апелатив *врљика* (și cu sîrb. *vrĭjika*).⁸⁹ У српском језику *врљика* (у румунском *prăjină*) је дугачка, дебела, недовољно добро окресана, чворновата мотка, која служи за подупирање нечега или за ограђивање торова.⁹⁰

Пошто није вероватно да је име града постало од имена тако ситних рибица као што су бркица, кркуша или мрена, а јегуље не живе, нити су, ваљда, икада живеле у Сврљишком Тимоку,⁹¹ онда нећемо узети имена риба као основу имена града, али ћемо обратити пажњу на начин рибљег кретања у води. Рибе се крећу вију-гајући својим репом, својим телом. У тимочком и сврљишко-заплањском говору постоји глагол који објашњава то кретање и гласи: *вргуља(ти)*, односно *вргуља(ти) се* „кретати се вијугаво, врлудати.”⁹² Поствербал је *вргуља* ж „кривудава линија”. У

⁸⁷ *Anguilloformis* је рибљи ред који има четири подреда, 20 фамилија, 111 родова и око 800 врста. Дужине су им од 5 см до 4 метра, а тежине су им од 30 грама до 25 килограма.

⁸⁸ Дванаест села у Србији носе име у чијој је основи апелатив *риба*. Јужно од града Лесковца, на шумовитом брду, високом 667 метара, на левој обали Вучјанске реке, још увек стоје рушевине *Скобаљића куле* или *Скобаљића града*, престоне тврђаве средњевековног српског војводе Николе Скобаљића (1430–1454). Испод Куле је каменита клисура, којом се пробија река Вучјанка, веома слична клисури на Сврљишком Тимоку код града Сврљига.

⁸⁹ *Dictionar explicativ de la limbii române/dexonline*, s. v.

⁹⁰ Код Имотског постоји река *Врљика*, али се њена етимологија изводи од *врх* и *река*, са отпадањем *х* и рефлексом *јата* у *и* : *вррика*, па дисимилацијом *р-р* > *р-л* > *Врлика*, палатализацијом *Врљика*.

⁹¹ У Европи јегуље живе у сливовима Балтичког, Средоземног и Северног мора, ретко се налазе у црноморском сливу. Друштво риболоваца из Галаца је 1890. године добавило преко пола милиона младих јегуља и пустило их у Дунав. Оне су се ту аклиматизовале и касније се размножавале у мору. Ово порибљавање јегуљом десило се много касније од постанка Сврљига, но и поред тога у Сврљишком Тимоку оне никад нису констатоване.

⁹² Ј. Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Институт за српски језик САНУ, Београд 2008, стр. 81-82.

околини Неготина тај глагол је забележен као *врљугати*,⁹³ са истим значењем. Уствари та два глагола, не само да имају исто значење него су будући истог фонетског састава један од другог метатезом настали. Постоји и глагол свршеног вида: *свргуљати се* „пасти са висине вијугајући се”. „Свргуља се една змијурина од кров, теше ми падне на главу.“ Његов парњак од *врљугати се* гласио би **сврљугати се*.

Вијугаво се не крећу само рибе, може да *вргуља/врљуга* сваки живи створ, ако изводи такву врсту кретања: змија док се креће, човек кад се креће кривудава, човек „вргуља“ кад избегава одговор, точак кад врлуда, он у ствари вргуља, река вргуља кад у свом току кривуда, кад меандрира итд.

Речни ток често утиче на стварање топонима. Ако река чини велику кривину онда се таква кривина обично назива *кључ* и тај апелатив се затим претвара у назив тога дела реке, као што се, на пример, велика кривина на Дунаву зове *Кључ*. Тимок од села Трнавца до Тамнича прави велики број кривина, па је за турског времена област добила назив нахија *Кривина*, а у аустријским списковима и картама записана је као *Kriviner District*.⁹⁴ Кривине на Тимоку око Зајечара називају се *кривуљ*, па имамо неколико *Кривуља*.

Као што је Тимок у античко доба своје име даривао градовима који су на њему настајали (*Тџаков*, *Тџасит Минус*, *Тџасит Маиус*), у словенско доба он своје *вијугаво кретање* ставља у име Сврљига.

Река од града Сврљига улази у стрму, кривудава, камениту клисуру и *врљуга/вргуља* њом неких петнаестак километара до Подвиса. Тимок не само да кроз клисуру *вргуља*, он се напросто кроз њу *свргуља* (брзо прође низбрдо вијугајући). Прелазак глагола *сврљуга(ти) се* у име града, извршио се путем замене вокала и апокопом, на следећи начин: вокал у из другог слога замењен је са *и* (*сврљига*), крајње *а* је отпало (*сврљиг*) > *Сврљиг*.

И поред свега што је речено, следећи линију четири консонанта (*врљг*) као окосницу градског имена, можда не би требало испустити из вида могућност да се покуша довести назив Сврљига у везу и са именом птице *човрљуга* *Alauda arvensis* L.

Име птице се у српском језику јавља у више гласовних варијаната, поред локалног *човрљуга* још и као: *чаврљуга*,⁹⁵ *чевр-*

⁹³ Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, књ. III s. v.

⁹⁴ Д. Пантелић, *Потпис пограничних нахија*, стр. 20; На Епшелвицевој карти погрешно: *Crivivir District*.

⁹⁵ Речник српско-хрватског књижевног језика 1–6, Матица српска Нови Сад 1967–1976, 6, 833 (даље РМС).

љуга,⁹⁶ шаврљуга,⁹⁷ шеврљуга,⁹⁸ шоврљуга,⁹⁹ чврљуга,¹⁰⁰ шврљуга.¹⁰¹ Оно је давно ушло у ономастику. Једна римска легија звала се *Legio V Alaudae*.¹⁰² Јавља се и у српском ономастичком систему. У антропонимији се среће у породичним надимцима. У селу Алдинцу код Књажевца постоји породица *Човрљуђинци*,¹⁰³ у Минићеву и Витковцу су *Човрљугинци*,¹⁰⁴ а у Салашу код Зајечара *Човрљугићи*.¹⁰⁵ Како је појам птице човрљуге везан за узвишење (народ каже: „Укачил се ко човрљуга на лајно“,¹⁰⁶ где је *лајно* синоним за узвишење), то се у топонимији такви називи углавном односе на брда, као што су брдо *Човрљуга* у сврљишком селу Нишевцу¹⁰⁷ и брдо *Чеврљуга* код Врања.¹⁰⁸

Нишевачко брдо *Човрљуга* налази се два километра јужније од тврђаве Сврљига. Могуће је да је од назива овога брда постало име

⁹⁶ Вук Стеф. Карацић, *Српски рјечник*, Београд 1935, стр 849 (даље: Вук); РМС 6, 853.

⁹⁷ РМС 6, 920.

⁹⁸ Вук, 864; РМС 6, 939.

⁹⁹ РМС 6, 989.

¹⁰⁰ *Idem* 852.

¹⁰¹ *Idem* 938.

¹⁰² Легију је основао Јулије Цезар 52. године п. н. е. од становништва Трансалпијске Галије, за борбе у брдовитим пределима, јер је дотадашња римска легија била оспособљена за битке на равном терену (фаланга). Војници су на шлему имали кресту од птичјег перја. Легија је потом бивала у Шпанији, на Рајни, у Доњој Германији. Веспасијан је пребацио у Мезију. Уништена је под Домицијаном на Дунаву око 85–86. године.

¹⁰³ Ј. Динић, *Ономастика Заглавка*, ОП XVII, Београд 2004, стр. 95.

¹⁰⁴ М. Станојевић, *Тимок*, Насеља и порекло становништва, књ. 29, Београд 1940, стр. 446.

¹⁰⁵ Ј. Динић, *Ономастика косовљанских села*, стр. 409.

¹⁰⁶ У време када друмовима нису ишли аутомобили, него су кола вукли волови, и стока за собом остављала балегу, на њу би слетале човрљуге, најчешће једна или две, и кочоперећи се хитро покрећући своју ђубасту главицу, цвркатале и понекад кљуцнуле оно на чему су стајале. Човрљуге воле висину, а кад су на земљи, да су на нечем уздигнутом, макар и на балеги, а када лете, лете високо, чак и до стотину метара, што је за остале врапчарке недостижно.

¹⁰⁷ Н. Богдановић, *Микротопонимија Сврљига*, ОП XVIII, Београд 2005, стр. 172.

¹⁰⁸ Ј. Маринковић, *Микротопонимија Врања и околине*, ОП X, Београд 1989, стр. 115, 120. На Чеврљуги је у јануару 1878. године вођена битка за ослобођење Врања.

града. У ствари да се име са брда Човрљуге, уз извесне гласовне адаптације пренело на име града.

Претпоставимо да би то могло ићи овим путем: Иницијални глас *ч* из *човрљуга* био би замењен са *с*, као у примерима: *чађ* > *саце*, *чађав* > *саџав*. Вокал у првом слогу птичјег имена варира између *а*, *е* и *о*, и он се као нестабилан и ван акцента синкопирао. Трочлана сугласничка група *-врљ-* остаје нетакнута, она са потоњим *г* (*врљ+г* = *врљг*) чини костур топонима. Глас у прешао је у *и*, као у примерима: *сурутка* > *сирутка*, *зајутра* > *заитра*, *мамаљуга* > *мамаљига*.¹⁰⁹ Глас *г* остаје на своме месту. Вокал *а* из отворене ултима отпада (апокопа). И тако нас ова операција води ка Сврљигу.

На крају, реконструкције имена Сврљига које овде предлажемо могу остати хипотетичне, као што ни наша етимолошка конструкција нема већих претензија.

¹⁰⁹ П. Ивић, Ж. Бошњакловић, Г. Драгин, *Банатски говори шумадијско војвођанског дијалекта*, СДЗБ XL (1994), стр. 268.

Славиша Миливојевић,
Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг
Владимир П. Петровић,
Балканолошки институт САНУ, Београд
Војислав Филиповић,
Археолошки институт, Београд

АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА СВРЉИГА

– кампања 2016. године –

Занимање за старине сврљишког краја започело је почетком друге половине XIX века, када су описани остаци Сврљиг-града. Феликс Каниц наводи да је Сврљиг-град вероватно настао на основама неког римског кастела, али да данашњи остаци припадају периоду турске доминације овим просторима, остављајући могућност да поједини зидови делимично имају средњовековне основе.¹¹⁰ Генерал Јован Мишковић, начелник Главног Ђенералштаба, министар војни, члан Српског ученог друштва, редовни члан и седми председник Српске краљевске академије посетио је Сврљиг 1877. године и нацртао његов ситуациони план, што је уједно и први цртеж основе самог града на којима су приказани тада видљиви објекти: бедеми, куле и приступне степенице.¹¹¹ Археолог Адам Оршић Славетић, главни кустос-археолог Музеја града Ниша, први је археолог који даје краћи опис црквина у Бањици, подно Сврљиг-града. Након Другог светског рата, Ђурђе Бошковић приказује неколико скица и основу утврђења са описом, као и три цркве на потесу Бањица.¹¹²

Са озбиљнијим археолошким радовима на територији Сврљига започело се током 2008. године, када је обимнија истраживања античког локалитета у Нишевцу започео Балканолошки институт САНУ, заједно са Завичајном музејском збирком Културног центра Сврљиг.¹¹³ Услед тешко приступачног Сврљиг-

¹¹⁰ Ф. Каниц, 1986. *Србија, земља и становништво*. Београд, 366.

¹¹¹ Ј. Мишковић, 1889. Неки стари градови и њихове околине у Краљевини Србији. Сврљиг. *Старинар* 2/VI, 45–49.

¹¹² Ђ. Бошковић, 1951. Средњовековни споменици источне Србије II. *Старинар* Н.С. II, 221–244.

¹¹³ В. П. Петровић, В. Филиповић, С. Миливојевић, 2012. *Сврљишка област у праисторији антици и средњем веку*, Београд.

града и логистичких потешкоћа, истраживања утврђења и подграђа одлагана су за нека боља времена, иако су дотадашњи случајни налази сугерисали да је реч о значајном и дуготрајном археолошком комплексу. И у Бањици и на Сврљиг-граду регистровани су покретни археолошки налази још из периода бакарног доба, када је овај део клисуре и насељен, док се као време напуштања утврђења и непосредне околине узима почетак XIX века, када је насеље спаљено, а административни центар пресељен у Нишевац. Поред изванредне стратешке позиције, овај простор имао је још једну значајну предност. Наиме, у његовој непосредној околини налазио се издашни термоминерални извор по коме је и потес Бањица добила данашњи назив.¹¹⁴

Археолошка ископавања 2016. године по први пут организована су на локалитету Бањица, јужном подграђу Сврљиг-града, недалеко од ушћа реке Белице у Тимок.¹¹⁵ Иначе, овај потес је већ деценијама на мети тзв. дивљих археолога, који су делимично уништили поменуте цркве и који су оштетили зидове истраживане током овогодишње кампање.

На велико изненађење истраживача, на левој обали Белице, на око 10 m више од данашњег корита реке, регистровани су остаци темеља зида ширине 1.3–1.4 m зиданог од камена спојеног кречним малтером и попречних масивних потпорних зидова. Сви зидови стоје на природној сивој кречњачкој стени, која степенасто пада ка реци Белици. Реч је, вероватно, о масивном бедему који је штитио једини иоле блажи прилаз самом Свр-

¹¹⁴ Данашње место извора није оригинално, пошто је услед природних и људских фактора дошло до извесног „померања“ места издана. Колико нам је познато, турска бања налазила се на знатно вишој коти и то на супротној обали реке Белице.

¹¹⁵ Ископавања су организовали Балканолошки институт САНУ, у сарадњи са Центром за туризам, културу и спорт из Сврљига, уз велику помоћ Општине Сврљиг. Као и претходних година, на пројекту су учествовали студенти археологије са Универзитета у Бордоу, Француска.

љиг-граду са јужне стране. На основу покретног материјала откривеног у његовој испуни, претпостављамо да датира из времена III–IV века, када ови крајеви постају немирнији и када долази до провала варварских племена на територију Горње Межије, тј. Средоземне и Приобалне Дакије. Иако истражена површина није велика, примећује се да је овај део бедема страдао у великом пожару, с обзиром на то да је слој паљевине на појединим местима био дебљине преко пола метра. У њему је, поред осталог, пронађено мноштво опека различитих димензија и намене (зидне, подне и кровне), али и даље није јасно са ког објекта би оне могле потицати. Постоји могућност да су уз бедем постојале и друге грађевине, пошто на том делу локалитета постоје платои мање површине који би омогућавали изградњу таквих објеката. Покретни археолошки материјал је релативно бројан, али је најпре реч о комадима који су на овај простор доспели ерозијом са виших кота, или чак самог Сврљиг града, пошто је реч о великом броју ситнијих фрагмената, већег броја керамичких посуда и неколико предмета од метала. Занимљиво је поменути да је регистрован већи број фрагмената равног и дебелог прозорског стакла, које би опет могло припадати неком од оближњих објеката. Током истраживања на овом потесу није регистрован познији материјал, из периода средњег века или турске доминације на овим просторима, док је у најнижим слојевима, на природној стени, откривено неколико фрагментованих праисторијских посуда, вероватно из гвозденог доба.

Овогодишња кампања открила је потпуно нове елементе за интерпретацију римског насеља *Timacum Maius* и припадајуће тврђаве Сврљиг-град, о чему није било помена у претходним радовима који су се бавили римским Сврљигом. У сваком случају, будућа археолошка истраживања треба, поред истраживања цивилног насеља у Нишевцу, усмерити и на даља ископавања Сврљиг-града и његовог подграђа.

Милица Миленковић

НОВА КЊИГА КУЛТУРНЕ ИСТОРИЈЕ СВРЉИГА

(Сретен Петровић: МАГИЈА И ЖИВОТНИ КРУГ,
Етно-културолошка радионица, Сврљиг 2016)

У литерарном опусу др Сретена Петровића посебно се издваја обимна грађа из области антропологије, културологије и митологије заснована на истраживањима традиционалне културе народа сврљишког краја. С тим у вези, можемо издвојити наслове који сачињавају овај својеврстан књижевни циклус сведене под једним именитељем културне историје Сврљига у шест књига. Седма по реду, *Магија и животни круг у обичајима и веровању Сврљига* (2016), уједно је и „четврта књига посвећена Сврљигу“, како наглашава др Сретен Петровић, стављајући је у ред оних наслова који су обележили претходне године на мапи одређења културног идентитета овог места: *Митологија и магија у обичајима Сврљига* (1992, 2000), *Митологија раскришћа* (1993, 2000) и *Успон Сврљига* (2006).

Књига *Магија и животни круг у обичајима и веровању Сврљига* представља суму одабраних студија које су настале између 1994. и 2014. године као резултат тумачења и истраживања обреда, веровања и магијске праксе народа Сврљига. Ово ме је, како истиче аутор у *Уводу*, претходила срећна околност формирања *Етно-културолошке радионице* и *Етно-културолошког зборника* у овој општини. Радови објављени у седмој књизи *Културне историје Сврљига* претходно су публиковани у тематским публикацијама са међународних скупова одржаних у Нишу, Београду и Софији, и у часописима у Београду, Рачи Крагујевачкој, Врњачкој Бањи и сврљишком *Бдењу*.

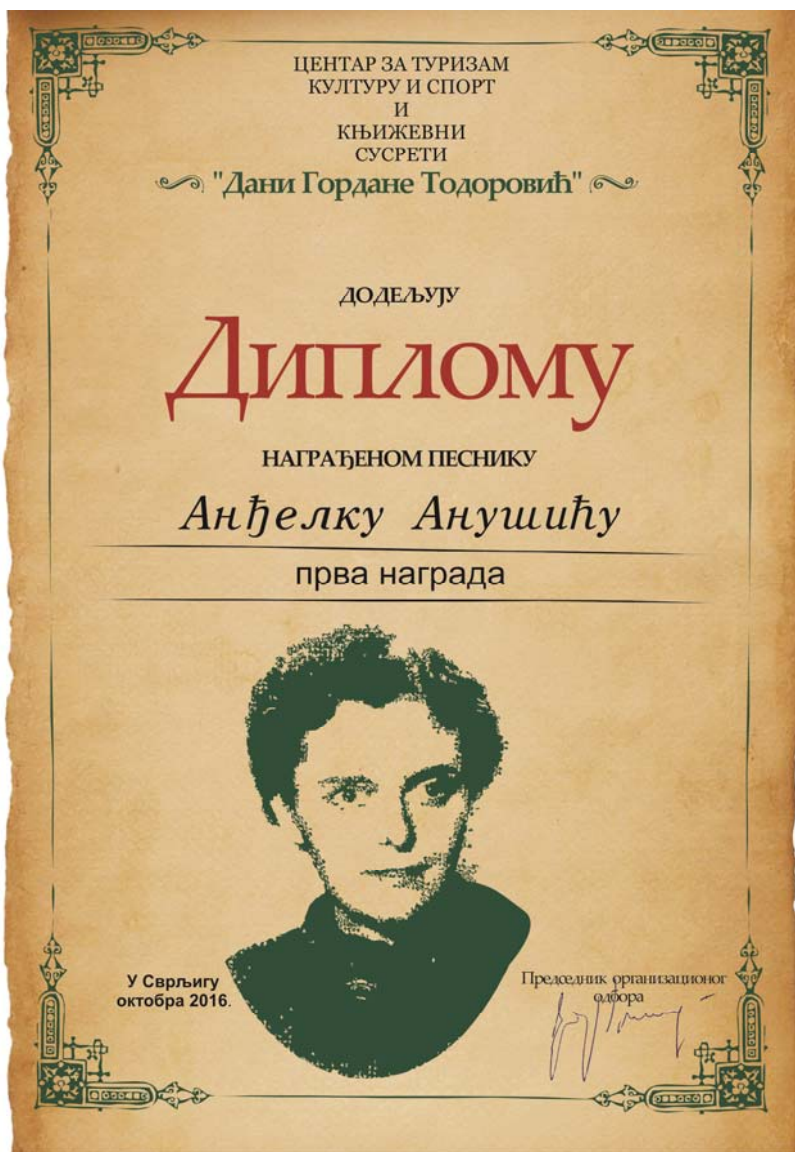
Магија и животни круг... подељени су у четири поглавља: *Митологија и магија у животном кругу*, *Стара веровања у годишњим светковинама*, *Митска и демонска бића* и *Основи старе српске религије*. Кроз четири наведена поглавља, др Сретен

Петровић релевантним научним речником и аргументованом грађом, одгонета смисао и функцију магије: у животном кругу човека (I), у обредној пракси прављења хлебова и духу старе вере у Сврљигу (асимилација великих хришћанских празника) (II), фолклорној епској фантастици у бајци, српском епу и предању – змај/змајевити јунаци/сан (III), и теоријским прилозима дијалектики Светог и народног веровања (IV).

У првом поглављу књиге (*Митологија и магија у животном кругу*), магија је доведена у фокус смисла просторног одређења („раскршће“ као култно и епифанијско место) и улоге самог простора у антрополошком циклусу: од ритуала „врљања деце на раскрсје“ (обрада теме кумства, сродника новорођенчади, ономастикона), преко „ритуала прелаза“ (рођење, свадбена церемонија), до ритуала сахрањивања (лапот, „даћа за живота“). Предмет обраде другог поглавља, *Стара веровања у годишњим светковинама*, су обредни хлебови у годишњим обичајима (српасти /лунарни/ хлебови, славски хлеб „баба“, *Богу-брада/божја брада*) и велики празници у корелацији са духом старе вере у Сврљигу (Спасовдан, Ђурђевдан, Бадњи дан и Божић). У поглављу *Митска и демонска бића* посебно је обрађено хтонско биће „змај“ (Змај-пријатељ, Сврљишки змај) те са њим у везу доведен „змајевити јунак“ Марко Краљевић и сновидовност овог епског хероја и хришћанског свеца Светог Николе. Четврто и последње поглавље у књизи, *Основи старе српске религије*, својеврстан је дијалог Светог и народног веровања. Овде се аутор бави хришћанством и древном словенском религијом, њиховим корелацијама и асимилацијама. Сужавање теме креће се ка последњем наслову *Сврљиг и шопски културни ареал* којим се и симболично затвара Петровићева седма по реду књига о културној историји Сврљига.

Књигу употпуњују коришћена литература, индекс мање познатих термина и извори објављених текстова.

Догађања

САОПШТЕЊЕ ЖИРИЈА О ДОДЕЛИ НАГРАДЕ
МАНИФЕСТАЦИЈЕ „ДАНИ ГОРДАНЕ ТОДОРОВИЋ“ 2016.

На књижевни конкурс расписан поводом манифестације „Дани Гордане Тодоровић“ у Сврљигу 2016. године (рок за слање радова био је од 1. јуна до 30. септембра) приспело је 53 рукописа, од којих је 14 дисквалификовано због незадовољавања критеријума конкурса.

Жири у саставу: Радослав Вучковић (председник), Злата Коцић (члан) и Милица Миленковић (члан), од 39 рукописа поезије који су ушли у разматрање, у први круг издвојио је шест рукописа изузетног квалитета: „Зимно место“ Анђелка Анушића из Новог Сада, „Геометрију самоће“ Спасоја Јоксимовића из Мајданпека, „Тик так“ Душана Мијајловића Адског из Ниша, „Кошницу неба“ Звонимира Костића Паланског из Ниша, „Биће све у реду“ Зорана Пешића Сигме из Ниша и „Скоричку топономију“ Томислава Ђокића из Скорице код Ражња; у други круг уврстио је у избор за прву награду три рукописа:

1. „Зимно место“ Анђелко Анушић
2. „Геометрија самоће“ Спасоје Јоксимовић
3. „Тик так“ Душан Мијајловић Адски

На последњем састанку одржаном 18. октобра 2016. године, једногласно доносе

ОДЛУКУ

да награду манифестације „Дани Гордане Тодоровић“ 2016.

ДОДЕЉУЈУ

АНЂЕЛКУ АНУШИЋУ

(за рукопис поезије „Зимно место“)

Рукопис поезије *Зимно место* Анђелка Анушића одликује висок поетски стил, богатство метафоричног израза заснованог на духовним старозаветним темама са комуникативним предлошком ововременог лирског субјекта.

Основа *Зимног места* или епицентар ове збирке, јесте мотив душе око којег се у концентричним круговима развијају и остале поетске идеје уз песничково поигравање и „стварање“ језиком.

Писан везаним и слободним стихом овај рукопис плени заокруженошћу и оригиналношћу обраде универзалне теме човековог Ја између плотског и небеског.

Изузетности и квалитету *Зимног места* доприносе формална обележја стилског поступка Анђелка Анушића: речи у стиховима, затим стихови, а потом целе песме, приказују се као самосвојне целине, но структурално уједињени и заокружени повезани су у идеју широког лирског замаха. С правом можемо потврдити, замаха достојног литерарног опуса песника Анђелка Анушића и награде која носи име наше завичајне песникиње.

У Сврљигу, 18. октобра 2016.

Радослав Вучковић, председник жирија

Злата Коцић, члан

Милица Миленковић, члан

Анђелко Анушић

ЗИМНО МЕСТО

(Избор из рукописа)

ПРИРОДА ПЕСМЕ, РЕБРО

Не беше човек још ни блато
а жена тек ни ребро
и злато не бје прозрело себе
а ни обмануло себе сребро –

док над Карадолином беше тамно
а већ се читаше као ведро –
у Речи Онога који штедро

сејаше мартовско словно зрно
отворив' јаже светлог на црно –

а човек чмаваше у своме блату
жена евиноваше у оном ребру
и нико још не знаше да себе у злату
исто је изгубити као у сребру

и да ће злато припасти блату
уместо у сребру да ће плату
блатник положити у своме ребру
и протрчати кроз таму ведрu

где сеје Песник – далек злату
још даљи од сребра
спознав' и Песма да је од ребра

и члови човек у оном блату
сневајућ' у ребру своју плату

ЗАПИС О ДУШИ

*Ко од света најмање има,
има од њега највише.
(Мајстер Екхарт)*

Колико већ векова, душо
Теглиш своју тешку сламку
Кроз усеклину ову двогубу
Да ћуприју лакокрилу винеш,
Дуги наличну,
Преко грбе земљине

А ја ти, мравице, блатим стазицу
У тешким чизмама
И сламу своју примећем
Гумно гојатно, перо снетљиво,
На твоју узвишену намеру

И све чиним да ти отежам,
Да гробна грба надвиси

Демоне грбине пујдам на твој караван
Подбуњујем удове да те саплићу
Хајдуке из моје пећине –
У кланцу да те салећу

Под чадором прелести
Војске телесне
Војују на те

РУНОЛИСТ/ЛИШАЈ/МАХОВИНА,
ГЕТСИМАНСКА ВИСИБАБА

*Понекад маћехом,
понекад мајком бива нам дан.
Срећан је онај који све познајућ' то
у раду проводи безгрешан живот пред
вечним бозим'.*

(Хесиод)

Просинеш у проселини
Мојих мртвих планета
Фосилних сунаца
Божанстава са угљеним очима

Рунолист, лишај, маховина –
 Шта ли си
 Залиричим
 Завапим –
Сиротан помајке епике

А ти се јавнеш знаком неовдашњим
 Знаком који слутим:
 На ухо јагорчевине затрубиш
 Испод словног снега, усред моје зиме
 Вечног сечња у месецу стварања

И осунчаш својим звуком моју пишталину

Поустају моји мртви
 И они које сам упокојио
 Придигнем се и ја
 С твојим сунчевићем међу прстима

Како је сад светла моја жар-земљица
 С прозором отвореним на Твоју трубу
 Пригнеш своју главу –
 Главу гетсиманске висибаве с ножем сечња под вратом

На моје празне груди
 Неме гајде
 Које су оно Дрво
 На које си распет

На које сам Те распео
 Не знајућ' да си унутра –
 Слепа дирка, писак без уздуха
 Струна без свога уха

ЧАВАО/ КЛИНАЦ ПРЕЂАШЊИ

*Хиљаду ћу смрти да доживим,
 јер живот свој ишчекујем
 умирући, јер не умирем.
 (Свети Јован од Крста)*

Чавао сам, клинац пређашњи
 Који укуцава голени стазом прешавшом
 Тавним путељком, његовим крајиштем
 Клинастом усеклином која просеца кроза ме

Од земље месим путника у себи
Зиђем од камена неодбаченог
Идола себиподобног

И на врч уста својих
Напитак светини објављујем
Како сам верујући
Смерни идач недошао са стране очекиване

Круни се глина са мене и благи обућу
А прах ношен кужним ветром мога крока
Пада у очи и ближње неближњима завејава

На чиоду првог чавла стах
Који сам давно укуцао
Тамо где је његов предак уклињен већ био

Грабећи оном проселином
Грабих блато, блатећи се

Пршти са мене моја грађевина
Клања се прашини
Послодавцу своме

АНЂЕЛКО АНУШИЋ (1953),
песник, прозни писац, есејиста, књи-
жевни критичар, антологичар, публи-
циста.

Аутор преко тридесет књига.
Награђиван и превођен.
Живи у Новом Саду.

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Радове за *Бдење* достављати у електронском облику (e-mail), уређене на следећи начин:

- Име и презиме аутора
- Адреса
- Наслов рада
- Текст рада откуцан у фонту Times New Roman, ћирилица, величина 11.

Посебне захтеве (латиница, *италик*, **болд**, с п а ц и ј а, фусноте, место за ликовни прилог) одређује сам аутор.

АДРЕСА ИЗДАВАЧА:

Центар за туризам, културу и спорт
Боре Прице 2
18 360 Сврљиг
(За уредништво *Бдења*)

e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

САДРЖАЈ

Бдења

<i>Станислав Краков</i>	
ХАГ, ГРАД МЕЂУНАРОДНЕ ПРАВДЕ	3
<i>Божидар Шујица</i>	
ПТИЦА И ДИЈАМАНТ	7
<i>Гојко Ђого</i>	
СЛАВУЈ И ГАЧАЦ	9
<i>Адам Пуслојић</i>	
ЗДРАВО НАРОДЕ	12
<i>Ферид Мухић</i>	
ЉУБАВ НАД БЕЗДАНОМ	16
<i>Ристо Василевски</i>	
СЕЈАЧИ ЗЛА	26
<i>Радомир Андрић</i>	
КАЗАЉКЕ НА ЧАСОВНИКУ ЧЕЖЊИВОМ	29
<i>Стојан Богдановић</i>	
ПЕСНИК	32
<i>Рајко Петров Ного</i>	
НЕДРЕМАНО ОКО	38
<i>Срба Игњатовић</i>	
ДАН КОЈИ ЈЕ ЛЕПО ПОЧЕО	42
<i>Мирослав Тодоровић</i>	
ВИЗИЈА	48
<i>Томислав Ђокић</i>	
ШТИПАЉКА	52
<i>Радослав Вучковић</i>	
ЧЕТИРИ СОНЕТА	57
<i>Димитрије Јовановић</i>	
НА СОПСТВЕНИМ НОГАМА	59
<i>Злата Коџић</i>	
ПЧЕЛЕ, СВИЦИ	63
<i>Верослав Стефановић</i>	
ДЕМЕНЦИЈА	64
<i>Радомир Уљаревић</i>	
БЕЛЕ НОЋИ	67
<i>Зоран М. Мандић</i>	
ТЕСТАМЕНТ ЗА МОЛЕРА	69

<i>Миљурко Вукадиновић</i>	
ДОКЛЕ ЋЕ НАЈКРАЋА ПРИЧА ИЋИ	72
<i>Небојша Васовић</i>	
ДА СЕ НЕ ЗАВАРАВАМО	76
<i>Ненад Грујичић</i>	
РАСПЕВАНА СИЛА	79
<i>Хаџем Хајдаревић</i>	
МРТВАЦ КОЈИ ЈЕ ВОЛИО СПАВАТИ	83
<i>Драган Јовановић Данилов</i>	
ГЛАСОВИ У СУМРАК	86
<i>Обрен Ристић</i>	
НА ПУТУ ЗА СВРЉИГ	91
<i>Славко Стаменић</i>	
ВЕЛИКИ МАЛИ НЕСТОР	93
<i>Мирослав Б. Душанић</i>	
СТИХОВИ У ИЗБЈЕГУ	96
<i>Мирко Демић</i>	
КАЛУЋЕРСКО ИЛИ ВИЛИНСКО ВРЕЛО	99
<i>Дивна Вуксановић</i>	
МЕМО	103
<i>Дејан Богојевић</i>	
САН 5769	107
<i>Дејан Алексић</i>	
ЕПИФАНИЈА	110
<i>Дубравка Ранђеловић</i>	
ПРИПАДАЊЕ	114
<i>Бранислав Зубовић</i>	
ЧЕТИРИ ПЕСМЕ	117
<i>Енес Халиловић</i>	
ЧУДНИ ТАТАР	119
<i>Зорица Бранковић Басарић</i>	
ИЗ БОЛНИЧКЕ ЧЕКАОНИЦЕ	121

Упознавања

<i>Целалудин Руми</i>	
ОСАМ ПЕСАМА ИЗ МЕСНЕВИЈЕ	128
<i>Нина Абдул Разак</i>	
МОЈА ТАЈАНСТВЕНА МУЗА	133
<i>Асја Салим</i>	
КАТРЕНИ	137

Тумачења

<i>Душан Стојковић</i>	
СКИДАЊЕ ПОЗЛАТЕ СА ЛАЖНИХ ВЕЛИЧИНА	139
<i>Мићо Цвијетић</i>	
СУМИРАЊЕ ЖИВОТА И ПЕВАЊА	151
<i>Милуника Митровић</i>	
ТРАГОМ ВРЕМЕНА	155
<i>Тин Лемац</i>	
КОШНИЦЕ КРУЖНИХ СВЈЕТОВА	159
<i>Мирослав Радовановић</i>	
ЧУДЕСНИ РОМАН О ЈЕДНОМ НАЦИОНУ	162
<i>Драгана Благојевић</i>	
ТРАГОВИ НЕМИРНИХ ГОДИНА	168

Огледања

<i>Драган Великић</i>	
ИЗМЕЂУ ДВА ЗАРЕЗА	173
<i>Александар Б. Лаковић</i>	
АВАНГАРДНО И ОДГОВОРНО ПЕСНИШТВО	175
<i>Петар Ђуза</i>	
ХОМОПРОСТОРИ ЦРЊАНСКОГ	189
<i>Јадранка Миленковић</i>	
ИДЕМО ЗАЈЕДНО ХЛАДНОМ ЗЕМЉОМ	199

Сагледавања

<i>Владета Коларевић</i>	
ШТО КОЛЕВКА ОДЉУЛА, ТО МОТИКА ЗАКОПА	206
<i>Оливер Милијић</i>	
БИТНИЦИ – ИНТЕГРИСАЊЕ БУНТОВНИКА У ТЕХНОДРУШТВО	209
<i>Владислав Ђорђевић</i>	
ШТА НИЈЕ У РЕДУ СА „ФЕМИНИСТИЧКОМ ТЕОЛОГИЈОМ“?	215

Промишљања

Милан Р. Симић

ТАЈНЕ ПРОШЛОСТИ СУ КАО РИБЉА КОСТ У ГРЛУ! ...221

Милош Јанковић

СЛИКА223

Слађана Ристић Горгиев

ОСВЕЋЕЊЕ ТРЕНУТКА229

Баштина

Недељко Богдановић

ЈЕДНО И ДВОЈЕ ИЛИ ЛЕЛЕЈУ СЕ ЛЕЈКЕ233

Јакша Динић

О ИМЕНУ СВРЉИГА239

Славиша Миливојевић, Владимир П. Петровић, Војислав Филиповић

АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА СВРЉИГА250

Милица Миленковић

НОВА КЊИГА КУЛТУРНЕ ИСТОРИЈЕ СВРЉИГА253

Догађања

САОПШТЕЊЕ ЖИРИЈА О ДОДЕЛИ НАГРАДЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ „ДАНИ ГОРДАНЕ ТОДОРОВИЋ“ 2016.256

Анђелко Анушић

ЗИМНО МЕСТО258

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА262